

CONFERENCE BOOK

ÇANAKKALE
21 - 23 ŞUBAT 2025

TROIA 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

February 21 - 23, 2025

CANAKKALE

ISBN: 978-625-5962-27-0

Published by : Academy Global Publishing House

**TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
FEBRUARY 21 - 23, 2025
CANAKKALE**

Edited By
Prof. Dr. Dwi Sulisworo

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

**TURKEY – Uganda – China- Brazil- Sierra Leone- Ghana- South Korea- Nigeria-
Kuwait- Egypt- Portugal- China- Zimbabwe – Mozambique- Kenya- Sudan – Algeria –
Cameroon- Israel- UAE- Senegal - Azerbaijan – Albania**

PRESENTATION

Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION

**More than 50 % of paper are presented by participants from maintained countries.
27 papers from Turkey and 49 paper from other countries.**

**Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"**

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Hülya Çiçek

Prof. Dr. Ali Bilgili

Prof. Dr. Naile Bilgili

Prof. Dr. Başak Hanedan

Prof. Dr. Hajar Huseynova

Prof. Dr. Dwi Sulisworo

Prof. Zain Musa

Prof. Dr. Sameer Jain

Prof. Yakup Babayev

Prof. Dr. Suyatno

Prof. Dr. Hasan Akan

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın

Assoc. Prof. Dody Hartanto

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade

Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz

Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fırıncioğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərifxan oğlu

Assist. Prof. Dr. Məhruki Dövlətzadə

Assist. Prof. Dr. Naci Bütükqaracıyan

Assist. Prof. Dr. Songül ATAĞ

Lecturer Mehmet Nuri Ödük

Dr. Fatih İ. Kuşunmaden

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Dadash Mehravari

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Aynur Əliyeva

Dr. Amaneh Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Conference-2025 ©

Issued: 25.03.2025

ISBN: 978-625-5962-27-0

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye
Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye
Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye
Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye
Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye
Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye
Prof. Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia
Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina
Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia
Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan
Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India
Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan
Prof. Dr. Suyatno – Indonesia
Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia
Prof. Dr. Sameer Jain – India
Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran
Prof. Dr. Hasan Akan – Türkiye
Prof. Dr. Ika Maryani - Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fıncıoğulları - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Özbekistan
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – İran
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaristan
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azərbaycan
Assoc. Prof. Ali Vandshoari - İran
Assist. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
Assist. Prof. K. R. Padma – India
Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – İran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Özbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam
Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye
Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunaliyeva - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracıgan – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines
Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam
Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Türkiye
Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye
Dr. Ayşe Baran - Türkiye
Dr. Dadash Mehravari – Iran
Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Dr. Sonali Malhotra – India
Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı
Fakülte Sekreterliği

Sayı : E-21304664-051-1705704

12.02.2025

Konu : 31-14279 Prof. Dr. Ali Bilgili'nin
Uluslararası Kongrelerde Düzenleme ve
Bilim kurullarında yer alması hk

FARMAKOLOJİ VE TOKSİKOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

İlgi : Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı Başkanlığı'nın 11.02.2025 tarihli ve
E-41298163-051-1704750 sayılı yazısı.

İlgi yazınız uyarınca, Anabilim Dalınız öğretim üyesi Prof.Dr.Ali BİLGİLİ'nin, Yükseköğretim Kurulu'nun 15.06.2023 tarihli oturumunda doçentlik başvuruları şartları ile ilgili değişiklik önerileri kapsamında, "Academy Global Conferences & Publishing (<https://www.akademikongre.org/registration>)" tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görev yapması Dekanlığımızca da uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Necmettin ÜNAL
Dekan V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 8E77B04B-BD26-449E-A3C8-D44477307021 Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ankara-universitesi-ebys>

Zübeyde Hanım Mahallesi Şehit Ömer Halisdemir Bulvarı No: 9/C 06070 Altındağ /
ANKARA

Telefon No: (0312) 317 03 15 Belge Geçer No: (0312) 316 44 72

e-posta: vetmed@veterinary.ankara.edu.tr

KEP Adresi : ankunvrek@ankuni.hso1.kep.tr

Bilgi için: Gülay ŞAFAK
Bilgisayar İşletmeni

Telefon No: (312) 317 03 15-4510

E-Posta: gsafak@ankara.edu.tr

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 21 - 23, 2025
CANAKKALE

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	MSc. Anisa Duka	1	THE CHALLENGES OF MARKET ORIENTATION FOR FRUIT FARMERS – THE CASE OF THE DIBRA REGION	Edisela Mena
		2	CIVIL SERVANTS, LAW, RIGHTS AND OBLIGATIONS A COMPARATIVE VIEW BETWEEN ITALIAN AND ALBANIAN LEGISLATION	Msc.Sonila Guzina
		3	RISK MANAGEMENT, EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS AND FOREIGN DIRECT INVESTMENTS	Malvina Hysa Dori Risilia
		4	THE IMPORTANCE OF COMPETITION AND ARTICLE 101 OF THE TREATY ON THE FUNCTIONING OF THE EUROPEAN UNION	Msc.MarsidaDymishi
		5	HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: PERFORMANCE, CONFLICTS, AND STRESS IN A PSYCHO-SOCIAL CONTEXT	MSc. Anisa Duka

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK	1	THE REALITY OF DEPENDENCE AND ARISTOCRACY IN DOSTOYEVSKY'S THE GAMBLEMMONGER	Doç. Dr. Sevrâ Fırıncioğulları
		2	GOODNESS, EVIL and JUSTICE IN THE TALE OF THE WIZARD OF OZ	Doç. Dr. Sevrâ Fırıncioğulları
		3	FROM LOCAL TO NATIONAL: POET DEMET DUYULER FROM 'ÇUKUROVA'	Prof. Dr. Tahir BALCI
		4	DOES TURKISH HAVE DISCONTINUOUS VERB ELEMENTS?	Prof. Dr. Tahir Balcı
		5	The Impressions of Çanakkale by the Austrian Writer Franz Grillparzer	Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK
		6	HATIRLAMA KÜLTÜRÜMÜZ BAĞLAMINDA ÇANAKKALE TÜRKÜSÜ	Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK
		7	RELATIVE CLAUSES IN DISCOURSE	Öğretim Görevlisi, Seda KAN ÇAKIR
		8	Ahmad Yasavi and native Azerbaijan poetry	Babayev Yagub Maharram

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Öğr. Üyesi Bahar MARABA	1	YAPAY ZEKA DESTEKLİ MODA TASARIMI: GELECEĞİN ESTETİĞİ	Arş. Gör. Dr. Şevin GÜLPINAR
		2	ÇAĞDAŞ HEYKEL SANATINDA KADIN BEDENİN TEMSİLİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Dr.Öğr.Üyesi Merve DUYDU
		3	FRAGMENT OF A MALE PORTRAIT FROM EPHESES	Assistant Professor Suhal SAĞLAN
		4	INSPIRATION FROM NATURE: THE ROLE OF BIOMIMICRY AND ORGANIC FORMS IN IRIS VAN HERPEN'S DESIGNS	Dr. Öğr. Üyesi Bahar MARABA
		5	AN ANALYSIS WITHIN MORAL THEORY: THE ROLE OF ARISTOTELIAN ETHICS IN S. RICHARDSON'S PAMELA (1740)	Assist. Prof. Dr. Nurcan BEKİL ÇAKMAK

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Doç. Dr. Sevgi Sümerli SARIGÜL	1	KREDİ HAYAT SİGORTASINDA SİGORTA ETTİRENİN SÖZLEŞME ÖNCESİ BEYAN YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜ İHLAL ETMESİNİN YAPTIRIMLARI	Esma Sultan UZAN
		2	E7 ÜLKELERİNDE ICT-FİNANSAL SEKTÖR GELİŞİMİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ	Prof. Dr. Murat ÇETİN Doç. Dr. Sevgi Sümerli SARIGÜL
		3	HİNDİSTAN EKONOMİSİNDE ICT, FİNANSAL GELİŞME VE ÇEVRESEL BOZULMA İLİŞKİSİ	Prof. Dr. Murat ÇETİN Doç. Dr. Sevgi Sümerli SARIGÜL
		4	PROBLEMS AND SOLUTION SUGGESTIONS IN TAXATION OF E-COMMERCE	Assoc. Prof., Servet SAY
		5	VAN İLİ EV (PET) HAYVAN YETİŞTİRİCİLERİ VE İŞLETMELERİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Cemal BUDAĞ Hüseyin Samet ARSLANHAN
		6	VAN İLİNDE BULUNAN PET MARKET SAHİPLERİNİN DEMOGRAFİK YAPISI, İŞLETMELERİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ, SATIŞI YAPILAN ÜRÜN KATAGORİLERİ VE MÜŞTERİ PROFİLİ	CEMAL BUDAĞ EMRE ERGENÇ

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Hui Lin	1	CHINESE INVESTMENTS IN RUSSIAN AGRICULTURE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Linfeng Huang Maria Okot
		2	DESIGNING WORK ENVIRONMENTS TO ENHANCE EMPLOYEE WELL-BEING AND ORGANIZATIONAL INNOVATION	João Pereira Amina Dlamini
		3	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AS A DRIVING FORCE IN THE EVOLUTION OF GASTRONOMY	Carlos Eduardo Lima Aisha Kamara
		4	DIGITAL TRANSFORMATION IN ENTREPRENEURSHIP EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES	Ana Júlia Ribeiro Wei-Lin Zhang
		5	CONSUMERS' ATTITUDES TOWARDS HEALTH-CONSCIOUS MARKETING AND ITS IMPACT ON PURCHASING DECISIONS	Adesina Oluwatobi, Zanele Dlamini, Wei Ling Zhang
		6	INFLUENCE OF SUSTAINABLE FOOD MARKETING ON CONSUMER PURCHASING BEHAVIOR	Dr. Li Wei, Chen Zhang, Assoc. Prof. Dr. Hui Lin
		7	EFFECTIVE STRATEGIES FOR ENHANCING FOREIGN GUEST EXPERIENCE IN SOUTH KOREA'S HOSPITALITY INDUSTRY	Iec. Min-seok Kim, Ji-hyun Park, Dr. Soo-jin Lee

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Chidi Okonkwo	1	EFFECT OF SOCIAL MEDIA ON COLLABORATIVE LEARNING IN HIGHER EDUCATION	Adebayo Oluwaseun, Dr. Folake Ayomide, Prof. Dr. Chidi Okonkwo
		2	TOURISM ENHANCEMENT THROUGH AUGMENTED REALITY IN HISTORICAL SITES	Ahmed S. Ibrahim, Fatima A. Kassem,
		3	AGRITOURISM DEVELOPMENT IN AFRICA: EXPLORING NEW ECONOMIC OPPORTUNITIES	M. N. Fofana, R. A. Toure, K. D. Bamba
		4	SUSTAINABLE TOURISM PLANNING: A TERRITORIAL APPROACH FOR ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL BALANCE	Dr. Ana Costa, Dr. Rafael Silva
		5	SUSTAINABLE TOURISM PLANNING: A TERRITORIAL APPROACH FOR ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL BALANCE	Dr. Ana Costa, Dr. Rafael Silva
		6	THE EFFECT OF POLITICAL INSTABILITY ON THE DEVELOPMENT OF TOURISM AND ARCHAEOLOGICAL SITES: A STUDY OF EGYPT AFTER THE 2011 REVOLUTION	Assis. Prof. Dr Ahmed M. Al-Sayed, Farida H. Kamal, Dr. Omar T. Fathy
		7	IMPACT OF SECURITY MEASURES ON FAN ATTENDANCE AT PROFESSIONAL FOOTBALL MATCHES	M. J. Lee, K. H. Park, J. S. Kim

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. João Costa	1	THE INFLUENCE OF THE GENERAL DATA PROTECTION REGULATION ON HUMAN RESOURCE PRACTICES IN SCHOOLS	Maria Oliveira, Assoc. Prof. Dr. João Costa
		2	THE ROLE OF MINIMUM SPEECH SIGNAL DATA IN VOICE IDENTIFICATION FOR FORENSIC ANALYSIS	Dr. Zhang Jun, Liu Mei
		3	THE IMPACT OF UNDERFUNDING ON POLICE CORRUPTION IN NIGERIA	Chijioke Okafor, Dr. Adebayo Afolabi
		4	THE INFLUENCE OF MISINFORMATION ON GOVERNANCE AND PUBLIC POLICY FORMULATION: A COMPARATIVE STUDY	Carlos Eduardo Souza, Mariana Lima de Andrade
		5	THE IMPACT OF INDUSTRIAL EFFLUENT MANAGEMENT POLICIES ON WATER PROTECTION IN AFRICA	Zanele Moyo, Assis. Prof. Dr. Thabo Dlamini
		6	SOUTH KOREA AND BRAZIL ECONOMIC RELATIONS: A STUDY THROUGH THE WORLD TRADE ORGANIZATION	Lucas D. Oliveira, Mariana F. Silva
		7	COMBATING RADICALIZATION AND VIOLENT EXTREMISM: A COMPARATIVE STUDY OF BRAZIL, KENYA, AND SOUTH EAST ASIA	Carlos Silva, Amina Ndegwa
		8	THE IMPACT OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW ON SOUTH AFRICA: A CASE STUDY OF EARTHLIFE AFRICA JOHANNESBURG V MINISTER OF ENERGY AND OTHERS	A. Chikondi, Dr. B. Mwansa

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. Dr. Sarah Adeyemi	1	THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA ON GOVERNMENT POLICIES IN BRAZIL: A COMPREHENSIVE STUDY	João Silva, Maria Souza
		2	PUBLIC SERVICE ETHICS IN LOCAL GOVERNANCE: A STUDY OF PERCEPTIONS AND CHALLENGES	Assis. Prof. Dr. Daniel M. Gama, Prof. Dr. Maria C. Silva
		3	LEGAL FRAMEWORK AND STRATEGIES FOR AIR POLLUTION MITIGATION AND ADAPTATION IN EAST AFRICAN LOCAL GOVERNMENTS	Amina S. Abdi, Hassan A. Mohamed
		4	MORDECHAI VANUNU: THE NUCLEAR WHISTLEBLOWER AND THE CHALLENGE TO ISRAELI MILITARY ETHICS	Rafael Lopes, Isabella Pereira
		5	ADDRESSING MENTAL HEALTH NEEDS TO REDUCE RECIDIVISM: THE ROLE OF EARLY DIVERSION IN CRIMINAL JUSTICE REFORM	Ahmed Al-Hassan, Assoc. Prof. Dr. Sarah Adeyemi
		6	LIMITS AND RESPONSIBILITIES IN FREEDOM OF EXPRESSION: LESSONS FROM AFRICA'S DIGITAL LANDSCAPE	Amina Sani, Ibrahim Bello
		7	THE EVOLUTION OF STUDENT UNDERSTANDING OF CONFLICT RESOLUTION IN POLICE TRAINING	Amir Youssef, Fatimah Abdullah, Ibrahim Mohammed
		6		

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Prof. DR. Ricardo Costa	1	THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON THE DEVELOPMENT OF SOUTH KOREA'S TECHNOLOGICAL SECTORS	Jisoo Lee, Minho Kim
		2	GOVERNMENT RESPONSES TO THE REINTEGRATION OF TRAFFICKING SURVIVORS: A STUDY OF BRAZIL	Lucas Almeida Costa, Mariana Souza Silva
		3	THE ROLE OF ENVIRONMENTAL EMOTIVE TRIGGERS IN RADICAL IDEOLOGICAL PROPAGANDA	Assis. Prof. Dr. Hanae Abid, Dr. Tariq Al-Mansouri
		4	BARRIERS TO ACCESSING STANDARDIZED CARE FOR LYME DISEASE AND RELAPSING FEVER BORRELIOSES PATIENTS	A. Nguemeleu, L. Ndong, E. Tchuenta
		5	STRENGTHENING PERSONAL DATA PROTECTION THROUGH TECHNICAL MEASURES IN COMPLIANCE WITH HUMAN RIGHTS	Ahmed Nasser, Yara Mohamed Khalid
		6	PREDICTING MORTALITY IN ACUTE BURN PATIENTS USING THE BOBI SCORE AND FLAMES SCORE	K. Ahmed Nour, R. M. Habib Ali, S. T. Waly, A. M. Omar
		7	SOCIAL REACTIONS TO ETHNIC PROTESTS IN ISRAEL: THE CASE OF THE WADI SALIB RIOTS (1959)	Dr. David Cohen, Prof. Dr. Miriam Levy
		8	THE IMPACT OF TERRORISM AS A GLOBAL ASYMMETRIC THREAT ON NATIONAL SECURITY FORCES	Assis. Prof. Dr. José Silva, Prof. DR. Ricardo Costa

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Prof. Dr. Mariana Rocha	1	DEVELOPMENT AND VALIDATION OF A TOOL TO MEASURE COPING MECHANISMS IN RESPONSE TO STRESSFUL ENVIRONMENTS	Dr. Ahmed Al-Mansoori, Fatima Jassim, Dr. Khaled Al-Hassan, Nora Al-Farisi
		2	UNDERSTANDING EMPLOYEE BEHAVIOR THROUGH ORGANIZATIONAL CULTURE AND COMPLEX ADAPTIVE SYSTEMS THEORY	Amadou Diop, Mariama Toure, Boubacar Diallo
		3	IMPACT OF SOCIAL MEDIA: A STUDY ON STRESSORS IN MODERN LIFESTYLES	Prof. Dr. Zhang Mei
		4	PERCEPTION OF EMOTIONS IN VEHICLE DESIGN: THE INFLUENCE OF FACIAL FEATURES ON DRIVER INTERPRETATION	Mei Li Zhang, Zhao Wei Li
		5	COGNITIVE FLEXIBILITY IN ECOLOGICAL REHABILITATION: A STUDY OF LOCAL COMMUNITY ENGAGEMENT	M. Tanaka, K. Liu, Y. Wang
		6	USING PSYCHOMETRIC TOOLS IN COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY: A COMPARATIVE STUDY OF MMPI-2 AND MMSE-2 APPLICATIONS	Juan Carlos Silva, Prof. Dr. Mariana Rocha
		7	EFFECTS OF HEMODIALYSIS DURATION ON COGNITIVE FUNCTION: A STUDY IN WEST AFRICA	M. T. Bakari, O. A. Kante, D. F. Abubakar, I. S. Diop

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç Dr. Aysel ARSLAN	1	SUSTAINABILITY IN EDUCATION AND DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL COOPERATION PRACTICES	Öğr. Görevlisi, Tuba YILMAZ
		2	WHAT ARE THE PERCEPTIONS of PRINCIPAL and TEACHERS on THE EFFECTS of THE APPOINTMENT of PRINCIPAL OFFICERS to SECONDARY EDUCATION SCHOOLS RECEIVING STUDENTS with SPECIAL ABILITY EXAMINATION on TEACHER PERFORMANCE (ERZİNCAN, ERZURUM, BİNGÖL and TUNCELİ PROVINCES)	Eğitim Bilim Uzmanı, Levent KANDEMİR Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ
		3	ÖĞRETİM GÖREVLİLERİNİN İŞ TATMİNİNİN YÖNETİCİLERİN DÜŞÜNCE YAPISI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Zeynep SERBEST Prof. Dr. Sabri ÇELİK
		4	MOBBİNGİN ÖĞRETMENLER ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK-FİZİKSEL ETKİSİ VE SONUÇLARI	Aybanu UĞURLU Prof.Dr.Vicdan ALTINOK
		5	Best Practices in Talent Management Strategies: A Case Study of a Private School	Betül Yahyaoğlu
		6	BEING A MOTHER: AN EXPERIENCES OF MOTHERS WITH SPECIAL NEEDS CHILDREN	Öğretmen Reyhan Efe Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Pürsün
		7	IN THE EDUCATION POLICY OF DEVELOPED COUNTRIES CONCEPT OF PRESCHOOL EDUCATION AND THE CONCEPT OF COMPREHENSIVENESS OF PRESCHOOL EDUCATION	Ayətəxan Ziyad (İsgəndərov), Aynurə Əliyeva,
		8	THE HISTORY OF TEACHING SAMAD VURGUN'S CREATIVE IN LITERATURE TEXTBOOKS	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
		10	ERGENLERDE AKRAN ZORBALIĞI	Doç Dr. Aysel ARSLAN Yüksek Lisans Öğrencisi Mevlûde Sümeyye POLAT
		11	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN EV ÖDEVİ MOTİVASYON DÜZEYLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Mevlûde Sümeyye POLAT Doç Dr. Aysel ARSLAN

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Hasan KELEŞ	1	ON REFLECTIONS OF FUNCTIONS AND DERIVATIVES	Hasan KELEŞ
		2	ON HYPER G- MATRICES	Hasan KELEŞ
		3	ON B ₃ AND FUZZY SET	Hasan KELEŞ
		4	ZAMAN SKALASINDA BİRİNCİ MERTEBEDEN BAŞLANGIÇ DEĞER PROBLEMİNİN KAYDIRMA OPERATÖRÜNE GÖRE PERİYODİK ÇÖZÜMLERİNİN VARLIĞI ÜZERİNE	Matematik Bölümü Öğrencisi, İpek BALABAN Doç. Dr., Erbil ÇETİN
		5	KESİRLİ TÜREVLİ İZOTERMAL OLMAYAN REAKSİYON-DİFÜZYON MODELİ DENKLEMLERİNİN ÇÖZÜMLERİ ÜZERİNE	Dr,MUHAMMED I. SYAM Dr,MOHAMED-NAIM YEHIA ANWAR Dr,AHMET YILDIRIM Dr,MAHMMOUD M. SYAM
		6	DETECTION OF FOREIGN MEAT IN PROCESSED MEAT PRODUCTS USING MACHINE LEARNING	Lecturer Mert DEMİR
		7	DETECTION OF METAL TYPE FROM METAL SOUND USING MACHINE LEARNING	Lecturer Mert DEMİR

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr. Osman ŞİMŞEK	1	KÜRESEL İKLİM KRİZİ İLE MÜCADELEDE BİR PLANLAMA SORUNSAĞI: KENTSEL YEŞİLLENDİRME VE YEŞİL SOYLULAŞTIRMA	Şehir Plancısı, EVŞEN YAMAN Prof. Dr. ZEYNEP ŞİRİN ENLİL
		2	INVESTIGATION OF THE USABILITY OF WASTE CONCRETE AGGREGATE IN THE PRODUCTION OF PERMEABLE (POROUS) CONCRETE	Doç. Dr. Osman ŞİMŞEK Ahmet BOZ Halis Efe KURT
		3	INVESTIGATION OF THE USABILITY OF CONSTRUCTION DEMOLITION WASTE RECYCLING COARSE AGGREGATE IN THE PRODUCTION OF POROUS CONCRETE	Doç. Dr. Osman ŞİMŞEK Esra KIRSOLAK
		4	Değişik Puzolanik Malzemelerle Üretilmiş Geopolimer Harçların Mekanik Özellikleri	YL Öğrencisi, Rita Zhumatay
		5	GECE EKONOMİSİNİN GENİŞLEMESİNİN KONUT ALANLARINA ETKİSİ:KADIKÖY ÖRNEĞİ	Şehir Plancısı, Sevda VARLI Prof. Dr. Zeynep Şirin ENLİL
		6	The Role of Jute Reinforcement in Cement-Based Composites: Physical and Mechanical Properties	Dr. Öğr. Gör. Hasan POLAT Dr. Öğr. Gör. M. Nuri KOLAK
		7	GÜÇ SİSTEMLERİNDE STATİK KONDENSER (STATKON) İLE STATİK GERİLİM KARARLILIĞININ İNCELENMESİ	Prof. Dr. M. KENAN DÖŞOĞLU Arş. Gör. Bayram KÜÇÜK Dr. Öğr. Üyesi ENES KAYMAZ
		8	GÜÇ SİSTEMLERİNDE SGK-SVC'NİN GEÇİCİ KARARLIK DURUMLARINDA ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. M. KENAN DÖŞOĞLU Arş. Gör. Bayram KÜÇÜK Dr. Öğr. Üyesi ENES KAYMAZ
		9	SMART CARTON PACKAGING SYSTEMS AND THEIR FUTURE	Assoc. Prof. Dr. Mustafa Batuhan KURT Laura GRBIN Prof. Dr. Sinan SÖNMEZ
		10	THE REMOVAL OF METHYLENE BLUE, METHYL ORANGE AND CONGO RED DYES FROM AQUEOUS SOLUTIONS USING ZIF-8 AND ZIF-8@CLN	Dr. Gizem SAYGI Prof Dr. Fehime ÇAKICIOĞLU-ÖZKAN

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Meral Ekim Prof. Dr. Hasan Ekim	1	DWI MRI Findings in Three Siblings Diagnosed with Phenylketonuria	Dr. Melike Ruşen Söğütlügil
		2	SPERM DNA FRAGMENTATION AND ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES: EFFECTS ON PREGNANCY SUCCESS	Assist. Prof. Dr. Pınar KILIÇASLAN CHATZELENİS
		3	OXIDATIVE STRESS AND MALE INFERTILITY: THE ROLE OF ANTIOXIDANT THERAPY IN IMPROVING ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGY OUTCOMES	Assist. Prof. Dr. Pınar KILIÇASLAN CHATZELENİS
		4	KADIN HASTALIKLARI İÇİN KULLANILAN TIBBİ BİTKİLERLE İLGİLİ BİR LİTERATÜR TARAMASI	Prof. Dr., Hasan AKAN Biyolog, Didem ÇAKIR
		5	THE IMPORTANCE OF COLLAGEN IN SKIN HEALTH	Prof. Dr. Meral Ekim Prof. Dr. Hasan Ekim
		6	Evaluation of Biochemical Parameters in Rheumatoid Arthritis	Prof. Dr. Meral Ekim Prof. Dr. Hasan Ekim

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN	1	SUSTAINABLE WASTE RECOVERY SYSTEMS IN ORNAMENTAL AQUACULTURE: AQUAPONICS, BİYOFLOK, AND FLOC-PONIC APPROACHES	Mert MİNAZ
		2	KUŞBURNUDA POMOLOJİK VE KİMYASAL PARAMETRELER ARASINDAKİ KORELASYONLAR	Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN
		3	ARMUTLARDA MEYVE KALİTESİNİ ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER	Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN
		4	EFFECTS OF CAULIFLOWER MOSAIC VIRUS INFECTION ON PLANT GROWTH PARAMETERS IN WHITE HEAD CABBAGE GROWN UNDER WATER-DEFICIENT CONDITIONS	Tuğba BOZÇELİK Mehmet Ali ŞEVİK Nazlı Dide Kutluk YILMAZ
		5	RELATIONSHIPS BETWEEN CAULIFLOWER MOSAIC VIRUS AND YIELD PARAMETERS OF CAULIFLOWER GROWN IN DIFFERENT IRRIGATION AMOUNTS	Tuğba BOZÇELİK Mehmet Ali ŞEVİK Nazlı Dide Kutluk YILMAZ
		6	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE YAPILMIŞ ETNOBOTANİK TEZLER ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	Prof. Dr., Hasan AKAN Orman Yüksek Mühendisi, Mehmet ASLAN

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Pieter van der Meer	1	INTEGRATED APPROACHES TO SMART MANUFACTURING AND MECHATRONICS DESIGN	Dr. Taro Nakamura, Dr. Sophia Akintola,
		2	ADVANCED SIMULATION TECHNIQUES FOR ELECTRIC SKID-STEERING VEHICLES	Dr. Amara Diouf Dr. Pieter van der Meer,
		3	ANALYSIS OF EXPANSION-INDUCED IRONING IN ADVANCED WELL CASING TECHNOLOGIES	Dr. Rodrigo Souza, Dr. Aisha El-Sayed,
		4	DEVELOPMENT OF INDOOR DRONE SYSTEMS FOR CREATIVE INDUSTRY INNOVATIONS	Dr. Musa Khan Dr. Laura Ricci,
		5	EMOTIONALLY INTELLIGENT ROBOTS FOR SOCIAL INTERACTION	Dr. Sarah Kim Dr. João Silva,
		6	ADVANCING EMOTION-SENSITIVE AI IN ROBOTIC SYSTEMS: A STUDY OF MULTIMODAL EMOTION RECOGNITION APPROACHES	Adebayo Okoro, Li Wei, Maria Nunes
		7	IMPACT ASSESSMENT OF LEAN MANUFACTURING ON ORGANIZATIONAL SUCCESS: A STRUCTURAL ANALYSIS FRAMEWORK	Tariro Chikafu,
		8	DESIGN AND ANALYSIS OF A DUAL-ACTUATED MICROGRIPPER FOR BIOMEDICAL APPLICATIONS	Mariam Sow, Javier Rodríguez, Wei Zhang

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Elias Moreno	1	ROBUST CONTROL DESIGN FOR 3-DOF HELICOPTER SYSTEMS USING ADVANCED LQR-PID METHODS	Manuel Silva, Aisha Ahmed, Sophia Kim
		2	ENHANCING POWER QUALITY THROUGH ADAPTIVE FUZZY PID CONTROL OF ACTIVE POWER FILTERS	Fatou Ndiaye, Elias Moreno
		3	ROBUST CONTROL DESIGN FOR 3-DOF HELICOPTER SYSTEMS USING ADVANCED LQR-PID METHODS	Manuel Silva, Aisha Ahmed, Sophia Kim
		4	ENHANCING POWER QUALITY THROUGH ADAPTIVE FUZZY PID CONTROL OF ACTIVE POWER FILTERS	Fatou Ndiaye, Dr. Elias Moreno
		5	INNOVATIVE EYE-TRACKING CONTROL SYSTEM FOR WHEELCHAIR NAVIGATION USING EOG TECHNOLOGY	Diana Oliveira, Ahmed Khan, Maya Tanaka
		6	LOW-COST ELECTROMYOGRAPHIC SIGNAL AMPLIFICATION SYSTEM FOR PORTABLE APPLICATIONS	Ahmed O. Ibrahim, Chike N. Okeke , Sophia Mensah
		7	ENHANCING SINGLE-PHASE INVERTER PERFORMANCE USING EMBEDDED PWM CONTROLLERS	Dr. João P. Silva, Maria C. Costa
		8	OPTIMIZATION OF LOAD FREQUENCY CONTROL USING GENETIC ALGORITHMS	Wanjiku N. Mwangi, Joseph A. Otieno

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assis. Prof. Dr. Marco dos Santos	1	SECURE ADS-B SYSTEMS USING HYBRID MODULATION TECHNIQUES	Jia L. Wong, Mei C. Huang, Thuy T. Nguyen
		2	PERFORMANCE ANALYSIS OF AIR COOLING SYSTEMS WITH VARIABLE GENERATOR PRESSURE	Lamia M. Hussein, Kenji T. Yamada
		3	IMPACT OF VARIABLE PRIMARY STREAM CONDITIONS ON THE PERFORMANCE OF EJECTOR COOLING SYSTEMS	Rafael Moreira, Jie Zhang, Ahmed Saleh, Samuel Okoro
		4	TIME-DOMAIN ANALYSIS OF FLOATING WAVE ENERGY CONVERTER PERFORMANCE	Yuki Nakamura, Mei Lin, Peter Mensah
		5	EVALUATION OF A HIGH-VOLTAGE GAIN DC/DC CONVERTER FOR SOLAR ENERGY APPLICATIONS	Chen Wei, Fatima Haddad, Assis. Prof. Dr. Marco dos Santos
		6	ANALYSIS OF CHILDHOOD POISONING ADMISSIONS IN LIBYA: THREE-YEAR RETROSPECTIVE STUDY	Fatima Al-Bakri, Mohamed Hassan, Elena Petrov
		7	EFFECTS OF PROLACTIN ALTERATIONS ON MALE REPRODUCTIVE FUNCTION IN WHITE RATS	Hassan Ali,
		8	IMPACT OF DEXAMETHASONE ON REPRODUCTIVE HEALTH IN JUVENILE RATS	A. Rahimi, M. Amara

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Z. Kambarov	1	COMPARATIVE ANALYSIS OF VMAT AND IMRT FOR OPTIMIZED CANCER TREATMENT	M. Taqi, Z. Kambarov
		2	UNDERSTANDING AUTISM IN THE MIDDLE EAST: CHALLENGES AND INTERVENTIONS	R. Ali, H. Karim, S. Farooq
		3	VALIDATING IGG ELISA FOR DIET-RELATED ALLERGIES IN DOGS	A. Van Zyl
		4	GENETIC DIVERSITY OF OCT1 IN ZULU POPULATIONS: IMPLICATIONS FOR DRUG RESPONSE	N. Maseko, L. Dlomo, T. Buthelezi
		5	EFFECTIVENESS OF ANTIGRAVITY TRAINING IN REDUCING OBESITY IN CHILDREN	B. El-Naggar, M. Hussein
		6	ENHANCEMENT OF PHOTOVOLTAIC OUTPUT PREDICTION USING ADVANCED SOLAR DATA DECOMPOSITION METHODS	Arjun Singh, Kavya Nair, Ramesh K. Yadav
		7	OPTIMIZATION OF ENERGY STORAGE IN SOLAR-INTEGRATED DISTRIBUTION NETWORKS	Chiamaka Okafor, Adewale Oladipo, Esther Ngozi
		8	TRANSFORMING LEBANON'S ENERGY LANDSCAPE THROUGH HYBRID MICROGRIDS	Authors: Nada Abdallah, Fouad El Hassan

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assoc. Prof. Dr. F. Mahmoud	1	LEAKAGE IMPACT ON THE DURABILITY OF SOLID OXIDE ELECTROLYSIS CELLS	Fatima Al-Hassan, Khaled Saleh, Aisha Khalil
		2	INNOVATIVE THERMOCHEMICAL ENERGY STORAGE FOR SUSTAINABLE TRANSPORTATION	Daniel Owusu, Grace Agyeman
		3	ENHANCING ENERGY EFFICIENCY THROUGH SMART MICRO-GRID INTEGRATION: CASE STUDIES FROM SOUTHEAST ASIA	N. T. Vu, L. H. Pham, J. W. Han, Priya Kumari, Ahmed Nasir
		4	EMPOWERING CLINICAL PRECEPTORS: STRATEGIES FOR IMPROVING NURSING EDUCATION IN EAST AFRICA	Fatima Mwangi, Samuel Otieno
		5	ADVANCING NUTRITIONAL CARE FOR PEDIATRIC CANCER PATIENTS: A NURSING PERSPECTIVE	Dr. R. Choudhury, Dr. A. Das
		6	IMPROVING HEALTH OUTCOMES FOR FEMALE INMATES: NURSING INTERVENTIONS IN NIGERIA	Maryam Bello, Nkechi Nwosu, Zhang Ming
		7	DEVELOPING NURSE LEADERSHIP IN CHALLENGING ENVIRONMENTS: INSIGHTS FROM IRAQ	Assoc. Prof. Dr. F. Mahmoud, Dr. A. Ibrahim
		8		

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 21 - 23, 2025 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 22 Şubat / Feb 22, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assis. Prof. Dr. Francis Mulumba	1	EXPLORING RESILIENCE IN HEMODIALYSIS PATIENTS: A STUDY FROM BRAZIL	Ana P. Ferreira, João M. Oliveira, Camila R. Mendes
		2	EFFECTS OF ENZYMATIC TREATMENT ON THE FUNCTIONALITY OF RICE FLOUR: A FOCUS ON RESISTANT STARCH	Nadia Mwenda, Rui Li, Ahmed Farouk
		3	THE ROLE OF PEER INTERVENTION IN ENHANCING COMMUNICATION SKILLS AMONG HEALTHCARE STUDENTS	Chukwudi Okafor, Mei Ling Tan, Siphon Mokoena
		4	EVALUATING THE COMPETENCIES OF MID-CAREER NURSES IN MALAYSIAN HOSPITALS	Dr. Fatimah Ismail, Yara B. Hassan, Tien Vu Tran
		5	AWARENESS AND UTILIZATION OF MATERNAL HEALTH SERVICES AMONG WOMEN IN ACCRA, GHANA	Esi Mensah, Thuy Anh Pham, Olukemi Adebayo
		6	BARRIERS TO CHILDHOOD IMMUNIZATION AMONG MIGRANT POPULATIONS IN CAMEROON	Fola Adeyemi, Isabelle A. Kouma, Tatenda Chidzero
		7	IMPROVING RURAL PALLIATIVE CARE NETWORKS THROUGH DIGITAL INTEGRATION: A STUDY IN UGANDA	Dr. James Okello, Ruth Nyangoma, Assis. Prof. Dr. Francis Mulumba

TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
TROIA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
TROIA 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 21 - 23, 2025
CANAKKALE

Contents

CIVIL SERVANTS, LAW, RIGHTS AND OBLIGATIONS A COMPARATIVE VIEW BETWEEN ITALIAN AND ALBANIAN LEGISLATION	1
RISK MANAGEMENT, EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS AND FOREIGN DIRECT INVESTMENTS.....	14
THE IMPORTANCE OF COMPETITION AND ARTICLE 101 OF THE TREATY ON THE FUNCTIONING OF THE EUROPEAN UNION	20
DOSTOYEVSKİ'NİN KUMARBAZ ESERİNDE BAĞIMLILIK GERÇEKLİĞİ ve ARİSTOKRASİ	27
ÖZ BÜYÜCÜSÜ MASALINDA İYİLİK, KÖTÜLÜK ve ADALET	34
YERELDEN ULUSALA: ÇUKUROVALI ŞAİR DEMET DUYULER.....	36
TÜRKÇEDE AYRILAN FİİL VAR MIDIR?	50
AVUSTURYALI YAZAR FRANZ GRILLPARZER'İN ÇANAKKALE İZLENİMLERİ.....	61
HATIRLAMA KÜLTÜRÜMÜZ BAĞLAMINDA ÇANAKKALE TÜRKÜSÜ	74
RELATIVE CLAUSES IN DISCOURSE.....	92
ƏHMƏD YƏSƏVİ VƏ ANA DİLLİ AZƏRBAYCAN ŞEİRİ.....	100
YABANCI DİLLERDEN ÇİNCE'YE GİREN KELİMELER(汉语里的外来词)	116
ÇAĞDAŞ HEYKEL SANATINDA KADIN BEDENİN TEMSİLİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	117
FRAGMENT OF A MALE PORTRAIT FROM EPHESES.....	128
DOĞADAN İLHAM: IRIS VAN HERPEN TASARIMLARINDA BİYOMİMİKRI VE ORGANİK FORMLARIN ROLÜ	138
AN ANALYSIS WITHIN MORAL THEORY: THE ROLE OF ARISTOTELIAN ETHICS IN S. RICHARDSON'S <i>PAMELA</i> (1740)	157
AHLAK KURAMI ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME: S. RICHARDSON'UN <i>PAMELA</i> 'SINDA (1740) ARİSTOTELESÇİ ETİĞİN ROLÜ	158
KREDİ HAYAT SİGORTASINDA SİGORTA ETTİRENİN SÖZLEŞME ÖNCESİ BEYAN YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜ İHLAL ETMESİNİN YAPTIRIMLARI	166
PROBLEMS AND SOLUTION SUGGESTIONS IN TAXATION OF E-COMMERCE.....	186
VAN İLİ EV (PET) HAYVAN YETİŞTİRİCİLERİ VE İŞLETMELERİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	194
VAN İLİNDE BULUNAN PET MARKET SAHİPLERİNİN DEMOGRAFİK YAPISI, İŞLETMELERİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ, SATIŞI YAPILAN ÜRÜN KATAGORİLERİ VE MÜŞTERİ PROFİLİ	209
CHINESE INVESTMENTS IN RUSSIAN AGRICULTURE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	229
DESIGNING WORK ENVIRONMENTS TO ENHANCE EMPLOYEE WELL-BEING AND ORGANIZATIONAL INNOVATION	230
SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AS A DRIVING FORCE IN THE EVOLUTION OF GASTRONOMY	231
DIGITAL TRANSFORMATION IN ENTREPRENEURSHIP EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES	232

CONSUMERS' ATTITUDES TOWARDS HEALTH-CONSCIOUS MARKETING AND ITS IMPACT ON PURCHASING DECISIONS	233
INFLUENCE OF SUSTAINABLE FOOD MARKETING ON CONSUMER PURCHASING BEHAVIOR.....	234
EFFECTIVE STRATEGIES FOR ENHANCING FOREIGN GUEST EXPERIENCE IN SOUTH KOREA'S HOSPITALITY INDUSTRY.....	235
EFFECT OF SOCIAL MEDIA ON COLLABORATIVE LEARNING IN HIGHER EDUCATION.....	236
TOURISM ENHANCEMENT THROUGH AUGMENTED REALITY IN HISTORICAL SITES	237
AGRITOURISM DEVELOPMENT IN AFRICA: EXPLORING NEW ECONOMIC OPPORTUNITIES	238
SUSTAINABLE TOURISM PLANNING: A TERRITORIAL APPROACH FOR ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL BALANCE	239
CULTURAL CHALLENGES AND RISKS FOR WESTERN CONSULTANTS IN MEGAPROJECTS IN AFRICAN COUNTRIES	240
THE EFFECT OF POLITICAL INSTABILITY ON THE DEVELOPMENT OF TOURISM AND ARCHAEOLOGICAL SITES: A STUDY OF EGYPT AFTER THE 2011 REVOLUTION	241
IMPACT OF SECURITY MEASURES ON FAN ATTENDANCE AT PROFESSIONAL FOOTBALL MATCHES	242
THE INFLUENCE OF THE GENERAL DATA PROTECTION REGULATION ON HUMAN RESOURCE PRACTICES IN SCHOOLS	243
THE ROLE OF MINIMUM SPEECH SIGNAL DATA IN VOICE IDENTIFICATION FOR FORENSIC ANALYSIS .	244
THE IMPACT OF UNDERFUNDING ON POLICE CORRUPTION IN NIGERIA.....	245
THE INFLUENCE OF MISINFORMATION ON GOVERNANCE AND PUBLIC POLICY FORMULATION: A COMPARATIVE STUDY	246
THE IMPACT OF INDUSTRIAL EFFLUENT MANAGEMENT POLICIES ON WATER PROTECTION IN AFRICA	247
SOUTH KOREA AND BRAZIL ECONOMIC RELATIONS: A STUDY THROUGH THE WORLD TRADE ORGANIZATION	248
COMBATING RADICALIZATION AND VIOLENT EXTREMISM: A COMPARATIVE STUDY OF BRAZIL, KENYA, AND SOUTH EAST ASIA	249
THE IMPACT OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW ON SOUTH AFRICA: A CASE STUDY OF EARTHLIFE AFRICA JOHANNESBURG V MINISTER OF ENERGY AND OTHERS	250
THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA ON GOVERNMENT POLICIES IN BRAZIL: A COMPREHENSIVE STUDY	251
PUBLIC SERVICE ETHICS IN LOCAL GOVERNANCE: A STUDY OF PERCEPTIONS AND CHALLENGES	252
LEGAL FRAMEWORK AND STRATEGIES FOR AIR POLLUTION MITIGATION AND ADAPTATION IN EAST AFRICAN LOCAL GOVERNMENTS	253
MORDECHAI VANUNU: THE NUCLEAR WHISTLEBLOWER AND THE CHALLENGE TO ISRAELI MILITARY ETHICS.....	254
ADDRESSING MENTAL HEALTH NEEDS TO REDUCE RECIDIVISM: THE ROLE OF EARLY DIVERSION IN CRIMINAL JUSTICE REFORM.....	255

LIMITS AND RESPONSIBILITIES IN FREEDOM OF EXPRESSION: LESSONS FROM AFRICA'S DIGITAL LANDSCAPE	256
THE EVOLUTION OF STUDENT UNDERSTANDING OF CONFLICT RESOLUTION IN POLICE TRAINING ...	257
THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON THE DEVELOPMENT OF SOUTH KOREA'S TECHNOLOGICAL SECTORS.....	258
GOVERNMENT RESPONSES TO THE REINTEGRATION OF TRAFFICKING SURVIVORS: A STUDY OF BRAZIL	259
THE ROLE OF ENVIRONMENTAL EMOTIVE TRIGGERS IN RADICAL IDEOLOGICAL PROPAGANDA	260
BARRIERS TO ACCESSING STANDARDIZED CARE FOR LYME DISEASE AND RELAPSING FEVER BORRELIOSES PATIENTS	261
STRENGTHENING PERSONAL DATA PROTECTION THROUGH TECHNICAL MEASURES IN COMPLIANCE WITH HUMAN RIGHTS	262
PREDICTING MORTALITY IN ACUTE BURN PATIENTS USING THE BOBI SCORE AND FLAMES SCORE	263
SOCIAL REACTIONS TO ETHNIC PROTESTS IN ISRAEL: THE CASE OF THE WADI SALIB RIOTS (1959)	264
DEVELOPMENT AND VALIDATION OF A TOOL TO MEASURE COPING MECHANISMS IN RESPONSE TO STRESSFUL ENVIRONMENTS	265
UNDERSTANDING EMPLOYEE BEHAVIOR THROUGH ORGANIZATIONAL CULTURE AND COMPLEX ADAPTIVE SYSTEMS THEORY	266
IMPACT OF SOCIAL MEDIA: A STUDY ON STRESSORS IN MODERN LIFESTYLES	267
PERCEPTION OF EMOTIONS IN VEHICLE DESIGN: THE INFLUENCE OF FACIAL FEATURES ON DRIVER INTERPRETATION.....	268
COGNITIVE FLEXIBILITY IN ECOLOGICAL REHABILITATION: A STUDY OF LOCAL COMMUNITY ENGAGEMENT	269
USING PSYCHOMETRIC TOOLS IN COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY: A COMPARATIVE STUDY OF MMPI-2 AND MMSE-2 APPLICATIONS	270
EFFECTS OF HEMODIALYSIS DURATION ON COGNITIVE FUNCTION: A STUDY IN WEST AFRICA	271
SUSTAINABILITY IN EDUCATION AND DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL COOPERATION PRACTICES	272
ÖZEL YETENEK SINAVIYLA ÖĞRENCİ ALAN ORTAÖĞRETİM OKULLARINA MÜDÜRLERİN ÖZEL YETENEK ALANI ÖĞRETMENLİK BRANŞINDAN ATANMASININ ÖĞRETMEN PERFORMANSINA ETKİLERİ KONUSUNDA MÜDÜR ve ÖĞRETMEN ALGILARI NELERDİR? (ERZİNCAN, ERZURUM, BİNGÖL ve TUNCELİ İLLERİ ÖRNEĞİ).....	273
ÖĞRETİM GÖREVLİLERİNİN İŞ TATMİNİNİN YÖNETİCİLERİN DÜŞÜNCE YAPISI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	279
MOBBİNGİN ÖĞRETMENLER ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK-FİZİKSEL ETKİSİ VE SONUÇLARI	280
Best Practices in Talent Management Strategies: A Case Study of a Private School	281
İNKİŞAF ETMİŞ ÖLKƏLƏRİN TƏHSİL SİYASƏTİNDƏ	284
MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL ANLAYIŞI VƏ ONUN ƏHƏTƏLİLİYİ KONSEPSİYASI	284
ƏDƏBİYYAT DƏRSLİKLƏRİNDƏ SƏMƏD VURĞUN YARADICILIĞININ TƏDRİSİ TARİXİ	291
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN EV ÖDEVİ MOTİVASYON	292

DÜZEYLERİ.....	292
ERGENLERDE AKRAN ZORBALIĞI.....	306

CIVIL SERVANTS, LAW, RIGHTS AND OBLIGATIONS A COMPARATIVE VIEW BETWEEN ITALIAN AND ALBANIAN LEGISLATION

Msc.Sonila Guzina¹

Aleksander Moisiu University of Durres

gsonila91@hotmail.com

ABSTRACT

The importance of contracts within civil-legal relations, underlining the necessity for individuals to adhere to the legal rules established in their social interactions. It introduces the idea of a "human and natural contract", which emphasizes the coexistence of individual freedoms within a structured legal framework. A contract is defined as an agreement between parties that creates or terminates legal relations, emphasizing its fundamental role in facilitating interactions and ensuring mutual obligations.

Furthermore, the abstract draws a parallel between the relationship of citizens and the state with a tacit contract. In this context, citizens implicitly agree to elect a government that is responsible for serving and protecting their interests. This relationship underlines the importance of accountability and trust in governance, as citizens rely on the state to protect their rights and freedoms.

The quality of public administration is also addressed, linking it to the professionalism and competence of civil servants. These officials operate within the boundaries of laws and regulations, which are designed to protect citizens' rights and ensure fair treatment. The abstract suggests that the effectiveness of government depends on the ability of civil servants to navigate these legal frameworks while maintaining a commitment to public service. Overall, the abstract highlights the complex interplay between contracts, individual freedoms, and the role of government in fostering a just and equitable society.

Key words: Civil Servant; contract; administration.

---

¹ Assistant Lecturer, Faculty of Political and Legal Sciences, Aleksandër Moisiu University, Durrës.email:gsonila91@hotmail.com

1. INTRODUCTION

This paper is based on the Civil Service, and more precisely, focused on the Civil Servant, as one of the main and essential elements of the functioning of the state. In this treatment, I am based on the issue of service, analyzing the law and determining their rights and obligations, as an important aspect that brings about the creation of a sustainable, efficient and professional civil service. This paper is based on research and analysis methods of two legislations, the Italian legislation and the Albanian legislation, where after a separate treatment of each, I concluded in a comparative perspective between them, where the similarities and differences in the definition, treatment and functioning of the activity of the Civil Servant are highlighted.

CIVIL SERVICE IN THE ITALIAN STATE

Code of Conduct for Civil Servants. Their Obligations and Rights

According to Italian legislation, civil servants are considered holders of political² bodies as well as all holders of bureaucratic offices, who serve the state where they are employed, in a professional, honest and impartial manner.

They have rights and obligations during the performance of their work and activity. As for the obligations, they are regulated by the so-called “Code of Conduct for Public Servants”.³ The principles and content of this Code illustrate the duties of care, loyalty and impartiality, which qualify the proper fulfillment of the performance of the job.

Public servants⁴ undertake to respect it during the performance of the service, since otherwise, its violation results in a series of disciplinary sanctions.

Among the main duties of a public servant, which are extensively described in the code of conduct and ethics, are:

- 1) Must prove that he is diligent, fair, impartial and has good conduct;
- 2) Must not ask for or accept payments, gifts or other benefits worth more than 150 euros;
- 3) Must communicate about his memberships in associations or organizations⁵, the field of interest of which may interfere with the exercise of his duty.
- 4) Must report to his superior any case of violations in the administration where he works, if he has knowledge of such violations;
- 5) Must make the approved decision-making processes transparent by presenting the appropriate documentation;
- 6) Must respect the limits set by the managers in the use of materials, equipment and telecommunications lines;
- 7) Must communicate with financial interests that may place him in a conflict of interest with the functions he performs;

---

² Such as the Head of State, members of the government and so on row

³ This Code entered into force on June 19, 2013, as part of the fight against corruption and updating previous laws.

⁴ With the exception of military personnel, state police, prison staff, as well as members of the judiciary or the Prosecutor of the Republic

⁵ Excluding political parties and unions

- 8) Managers have an obligation to make public information regarding the balance sheet of the administration where he works;
- 9) Managers have a duty, within the limits of their abilities, to prevent the spread of false news about the activity of the administration;
- 10) Managers should facilitate disciplinary procedures or, where necessary, report to the judicial authorities all illegal activities. Managers also have a duty to protect employees who report irregularities;
- 11) Managers should publicly defend the image of the public administration.

Property and non-property rights of civil servants

A civil servant, in addition to the obligation to follow a certain code of conduct, is also the holder of some fundamental rights, first of all, economic rights:⁶

- 1) In addition to the usual salary, the civil servant has the right to payment for overtime work and compensation for work performed in special, unpleasant or even dangerous situations.
- 2) The civil servant can also make progress within the same category, according to a classification for the increase of fixed salaries or by advancing towards a higher qualification.

Public servants also enjoy non-property rights such as:

- 1) The right to "Office", namely the right to keep their jobs or, if there is a surplus of civil servants for the same position, to have a contract concluded according to all the rules and guarantees recognized by law.
- 2) The right to a weekly rest period⁷, which may not be less than 24 hours and must coincide, if possible, with a Sunday.
- 3) The civil servant is also entitled, for each year of service, to a period of paid leave (32 working days + 4 days of rest).⁸

The rights of public servants also cover the right to paid leave in certain circumstances such as:

- 1) Eight days per year to take part in competitions or examinations;
- 2) Three consecutive days during childbirth, when losing relatives or serious illness of a spouse or relative up to the second degree;
- 3) Fifteen consecutive days for marriage;
- 4) Upon request, 36 hours per year for assistance for invalids.

Other Rights of the Civil Servant

---

⁶ Excluding political parties and unions

⁷ Horizontal advancement

⁸ Vertical progression

The civil servant has the right to keep his job for a period of 18 months in case of injury or illness. Then, if he is unable to perform his duty, he will have the right to be employed in duties different from the previous one. Only if he is no longer suitable to perform any useful work for the Administration, the latter may proceed with the termination of the employment relationship. If the civil servant is absent due to injury at work or illness caused by its activities, he has the right to keep his post for a period of 18 months, which may be extended for another 18 months in serious cases.

During this time, the administration offers him a certain amount of daily work money, called "temporary compensation", which partially replaces the salary. If the accident at work is such that it causes the employee's permanent disability, the administration, after carrying out a physical and psychological assessment of the injury, rewards him/her with financial compensation. In the event of death caused by an injury or occupational disease, the relatives of the deceased are entitled to a pension and a funeral allowance.

Women should not be able to work in the administration during the 2 months before and 3 months after the period of pregnancy. During this period and until the end of the child's first year of age, female employees cannot be dismissed from work.

In case of serious family problems, civil servants may be absent from work for a period not exceeding two years. During this period, he will not be entitled to any remuneration.

Employees with an indefinite contract are entitled, upon request, to a leave of absence with a maximum period of twelve months in three years. This leave may be requested for several reasons such as personal or family problems, military service, doctorate, access to a spouse working abroad, etc. This leave period is unpaid and is not counted in calculating seniority.

LIABILITY OF ITALIAN CIVIL EMPLOYEES

The basis of liability for civil servants towards the administration, or theirs towards third parties, operates according to the general principle of liability where the one who violates the legal sphere and causes damage to others is obliged to repair this damage.⁹ According to article 28 of the Italian Constitution, it is clearly established that: "Officials and employees of the State and public bodies are directly liable, under criminal, civil and administrative law, for acts committed in violation of these rights. In such cases, civil liability also extends to state and public bodies."¹⁰

A Civil Servant in the exercise of his functions can theoretically "run" for five types of basic liability:

- 1) Civil,¹¹
- 2) Criminal
- 3) Administrative and Accounting,
- 4) Disciplinary¹²

---

⁹ In other words, the person is obliged to compensate for the damage caused.

¹⁰ Translated from the Italian constitution "il funzioni e i pendenti dello Stato e degli Enti Pubblici sono direttamente responsabili, secondo le leggi penali, civili e amministrative, degli atti compiuti in violazione dei diritti. In such a case, the civil liability is extended to the State and the Public Entity"

¹¹ If it causes damage to third parties, whether in relation to the administration or not, or to the administration itself

¹² If it violates obligations under the collective agreement, determined by law or code of conduct

5) Management.¹³

But despite these 5 divisions, they are categorized into three main types of liability which are:

- 1) Criminal liability
- 2) Civil liability
- 3) Administrative liability

Criminal liability occurs when the violations committed by civil servants constitute a violation of general public order, as well as when the criminal law provides for it as a crime.

Civil liability can arise from any violation of civil servants and occurs when such a violation results in damage to the Public Administration or third parties.

Administrative responsibility is that which results in the imposition of punitive sanctions to guarantee the fulfillment of obligations in the Public Administration. In this type of responsibility we have the disciplinary responsibility that is characteristic of civil servants.

Civil liability

It is the liability that may weigh personally on the public servant in the exercise of his functions and activities in accordance with art. 2043 of the Italian Civil Code, for the damage caused.

The Administration that has compensated the damage caused to third parties by the civil servant, acts only when the latter has caused it in case of error, intentional action or negligence. The Public Administration remains strictly liable for the act committed by the employee, thanks to the relationship of "organic identification" that links the employee with the Public Administration.

It follows that the injured party may act:

- 1) In damages caused by negligence, against the Public Administration, which cannot take action against the employee (because the element of fault or direct intent is missing)
- 2) In damages caused by direct intent, against the employee who caused the violation, against the Public Administration or against both together, from which the compensation for the damage will ultimately come from the employee of the Administration due to the element of fault and direct intent.

Disciplinary Liability

---

¹³ Only for managerial personnel who do not achieve the results set by the political leadership or deviate from the directives of the political body

Disciplinary liability is that form of liability attributed to the employee who has not respected the obligations set out in contracts, fixed in collective agreements and included in the law or code of ethics. This liability includes the application by the employer of conservative or expungement sanctions.

The legal nature of the respective penal procedure and the penalties imposed are of a private nature, while the disciplinary penalty is not such, which is where the “superiority” of the Administration over the civil servants comes to the fore, since it is actually a mutually binding reaction, agreed upon in prior agreements and contracts concluded between the employee and the employer.

Administrative Liability

In addition to disciplinary and criminal measures, civil servants are also responsible for covering with payment the compensation of the damage caused to both the Administration and third parties in cases where:

- a) it comes as part of a special relationship¹⁴
- b) it is regulated by a public discipline¹⁵

This type of liability belongs to all those who are employed or have a close relationship of dependence in relation to the state (or a public body in general).

The rules regarding the administrative liability of state (and regional) officials, employees and agents are included in the law on “General State Accounting”¹⁶ in articles 81, 82, 83, the Unified¹⁷Text of the law “On taxes on production and consumption and criminal and administrative fines” no. 1/57 (articles 18,19,20) as well as the Unified Text on the “Court of Audit”¹⁸ no. 52,¹⁹ dated July 12, 1934.

Fundamental is Article 82 of the Law on Accounting, which expressly states that: “A civil servant who, by action, omission or negligence, in the exercise of his functions, causes damage to the State, is obliged to compensate it.

The constituent elements of Administrative Responsibility are:²⁰

---

¹⁴ That of the public sector

¹⁵ Administrative Code, internal regulations of the public body, etc.

¹⁶ State and public bodies accounting

¹⁷ Accounting of state and public bodies is the set of rules that regulate the activities of public authorities, including the organization of financial accounting, asset management, contract activities, public budget management, the control system and the responsibilities of public and local officials.

¹⁸ The Court of Audit is a body of constitutional importance, provided for in articles 100 and 103 of the Italian Constitution, which is included among the auxiliary bodies of the Government. It is a body with an advisory, control and judicial function.

¹⁹ Testo Unico delle disposizioni legislative concernenti le imposte sulla produzione e sui consumi e relative sanzioni penali e amministrative

²⁰ L'impiegato che, per azione od omissione anche solo colposa, nell'esercizio delle sue funzioni, cagiona danno allo Stato, è tenuto a risarcirlo

- 1) The existence of a measurable economic damage
- 2) The intention and fault of the civil servants who cause the damage
- 3) The existence of an employment or service relationship during the exercise of the function and which is mutually related to it;
- 4) The cause-effect relationship between the damage and the intentional fault of the damage

Compensation for the damage caused

The damage, to be compensated, must be economically taxable, so the financial obligation must always be translated into re-integration money, which means paying an amount equivalent to the amount of the damage.

The damage includes:

- 1) Loss of assets (monetary damage)
- 2) Loss of income (profits), i.e. the increase in capital does not come as a result of the damage caused
- 3) As well as it must be effective ²¹and current.

Intent and fault

Intent is the conscious intention of the subject that causes the damage

Fault is the failure to perform a certain public duty, which has caused the damage, even if without malicious intent of the subject.²²

The third element of administrative liability is what most characterizes this type of liability for financial obligation and which is the existence of an employment or service relationship in the administration or public entity.

This refers not only to the existence of an employment relationship in its fullest sense, but also to the meaning of a purely service relationship, a relationship which is in fact slightly outside the context of a true employment relationship, as it places the person in a position of direct participation with regard to the entire activity of the Public Administration.

Causal link

It is not enough to simply cause damage to hold a civil servant accountable, but there must necessarily be an indisputable and clear link between the violation that occurred and the damage suffered, and there must be a direct, immediate cause that has brought about the consequence, that is, the causing of the damage. This is the principle otherwise known as the principle of cause and effect.

---

²¹ Effectiveness in this case means that causing damage brings consequences, i.e. losses for the state or third parties.

²² However, according to the Italian Court of Audit, it is accepted that sometimes the administrative liability of a civil servant can be justified by what is considered professional misconduct.

CIVIL SERVICE IN THE ALBANIAN STATE

Law on Civil Servants. Their Rights and Obligations

In our country, there has been a heated debate in parliament for a considerable time about civil servants, as they have been the most discriminated against and least protected by law or precedents of the administrative staff. The fact has been that after the change of power, each political party that emerged as the winner of the elections and took over the government, would first “purge” the administration from the current civil servants, who were considered militants of the previous government, and replace them with new civil servants, militants of that party itself. This brought great confusion, as well as an inability to develop for the administration, which is essentially the “heart” of a state.

In our country, there has been a law on civil servants, Law no. 8549, dated 11.11.999, “Status of civil servants”, which regulated the status of civil servants, determined their rights and obligations, disciplinary measures and the cases when they could be suspended or dismissed from work. However, from what was seen in several government mandates, it was understood that this law did not provide sufficient protection for civil servants. This required a broad debate in parliament, where in addition to the participation of deputies, the voices of interest groups, employee unions or civil society were also heard, in order to reach a conclusion for them.

amended the previous law with a more strengthened law that provides more security for civil servants, who would no longer be seen as party subjects, but as professional, capable people with equal rights. This law was adopted on 30.5.2013 and entered into force on 01.10.2013. It is Law No. 152/2013²³, “On the Civil Servant”.²⁴

The purpose and object of this law is to create a sustainable, professional civil service, based on merit, moral integrity and political impartiality.²⁵ This law regulates the legal relationship between the state and the civil servant and sets out the rules for the administration of the civil service. The civil service relationship is a legal relationship of an administrative nature.

According to this law, the scope of application is for any civil servant who exercises a public function in an institution of the state administration, independent institution or local government unit.

According to Article 3 of this law, we see that “The police officer and the foreign service officer are civil servants, to whom this law applies, unless otherwise provided by a special law”. In the previous law, this definition was not there, since the police officer was not considered a civil servant. Also, if we make a comparison with the Italian legislation, we see that there is a difference, since according to the “Code of Conduct for Public Servants” dated 19/06/2013, the personnel of the state police were excluded from the scope of application of that code, and were not considered civil servants.

The principles on which the administration of the civil service in our country should be based and function, according to this law, are that of equal opportunities, non-discrimination, merit, transparency, professionalism and political impartiality. Respecting this principle is a guarantee for the stability in the duty of the civil servant as well as the continuity of the civil service.

---

²³ Codice di comportamento dei dipendenti pubblici

²⁴ Pika 2 e Nenit 1 të ligjit

²⁵ Point 1 Article 1 of the law

A reinforcement that has been made to the law, in contrast to the previous law, is the obligation of every institution of state administration, independent institutions and local government units to create and administer the personnel file of every employee in their institution. This file is individual and contains data of a technical, professional, disciplinary measures, data for the periodic assessment of individual work results, as well as other data.²⁶

Regarding the rights and obligations of the civil servant, the law has sanctioned them in its chapter 7, divided into 2 sections, where section 1 provides for the rights and section 2 the obligations of each civil servant during the exercise of his duties in the public administration.

Civil servant rights

A civil servant enjoys several rights, such as:

1) The right to adequate working conditions, such as those that guarantee the protection of his physical, moral integrity and dignity. These conditions are an obligation to be ensured by all institutions where the civil servant belongs;²⁷

2) The right to salary, which consists of the basic salary of the category, the allowance for the class to which the position belongs, and the allowance for working conditions;²⁸

- In comparison with Italian legislation, we see that there is a similarity (this is due to the fact of relying on the Labor Code, which is aligned with the Italian one), since both legislations recognize the right to payments according to the position, working conditions, etc;

3) The right to strike, except in cases where the work activity is in the field of essential services of state activity such as transport, public television, water supply, etc;

4) The right to establish and join trade unions and professional associations aimed at protecting their interests in the civil service, but this type of activity must be carried out outside official working hours. He may also participate in political activities, but must not publicly express his beliefs;

5) With regard to membership in political forces, a civil servant enjoys this right as long as he is not in a leading position in the administration and also has the right to run for and be elected to the Albanian Parliament, but must first resign from the position of civil servant;

6) The right to paid annual leave and other additional leave, which are determined in due time by the Council of Ministers;

- From the analysis we make of Article 40 of the law, we understand that the duration of vacations, annual leave, etc., are within the competence to be determined and approved by the Council of Ministers, thus giving a sanctioned determination period of 4 calendar weeks.

---

²⁶ Sanctioned in Article 17 of the new law

²⁷ Point 1, article 33 of the law

²⁸ Each grade has a salary application in ascending order based on seniority, performance evaluation results, and successful completion of professional training activities.

Compared to Italian legislation, we have changes, since in Italian legislation, the time of vacations and annual leave was determined, in total, 36 days, of which 32 were paid leave days and 4²⁹ were official holidays.

• According to the same Council of Ministers' Decision No. 511, dated 24.10.2002, other paid holidays that a civil servant is entitled to benefit from are:

- a) Ten days per year to participate in competitions or exams
- b) Three consecutive days during childbirth
- c) Five consecutive days when losing relatives or serious illness of a spouse or relative up to the second degree.
- d) Five consecutive days for marriage.

DISCIPLINE IN THE ALBANIAN CIVIL SERVICE

A civil servant exercises his activity based on the rights and obligations guaranteed by labor law, the law on his status, and the internal regulations of the institution. In the case of violation or failure to claim rights by the civil servant himself, we would accept that the only thing that would happen to him would be the failure to benefit from the rights guaranteed by law. On the contrary, if the civil servant himself violates or fails to fulfill the duties determined by the legislation, disciplinary, administrative, civil or even criminal measures would be taken against him, and this depends on the nature of the consequence resulting from his action.

The main responsibility for the civil servant, which is also sanctioned in Law No. 152/2013, "On the Civil Servant", is the responsibility for disciplinary measures, for which there is a full chapter of the law, and more precisely in its Chapter 10 "Discipline in the Civil Service". There are clearly described, which actions lead to the taking of disciplinary measures, what type of these measures are and how long they are effective. All this is considered a disciplinary procedure, which starts from the moment of ascertaining a disciplinary violation, notifying in writing the person who is alleged to have committed the violation, until a final decision is made by the disciplinary body. Violations can be ascertained not only by managers, but also by other employees, who must report them in writing, or external employees who report to the institution. The complaint must in any case be in writing and identify the violator of the law and the action that is considered a violation.³⁰ After the complaint, it is the direct superior who follows the procedures for verifying the violation. If the violation is considered minor, the measures are taken by the superior himself, otherwise the Disciplinary Commission acts, which must also notify the employee who committed the violation.

Violations in the civil service are divided into:

- a) **Very serious violations;**

---

²⁹ A total of 28 days of annual leave, determined by Council of Ministers No. 511, dated 24.10.2002 as amended.

³⁰ Here we see great similarity between Albanian and Italian legislation, as in both cases, in order to avoid violations, they have charged superiors with the responsibility of informing them if they become aware of violations by other employees.

- Very serious violations are those that bring very serious consequences, as a result of serious failure to fulfill duties, repeated failure to respect deadlines for their fulfillment, receiving gifts, promises, failure to appear at work for 7 working days without a justified absence, etc.³¹
- We see a similarity of legislation here as well, since gifts and promises due to position are punished, but compared to our legislation, the Italian one has set a quota of value over 150 Euros, to qualify it as a gift or bribe, while our law has not defined such a thing.

b) Serious Violations

- Serious violations are those that result in serious consequences, as a result of failure to fulfill duties, repeated violation of ethical rules, repeated improper behavior with superiors, colleagues, subordinates and the public, damage to state property, failure to safeguard classified information, and failure to report to work for 3 working days without a justified absence.

c) Minor violations.

Minor violations are those that result in minor consequences, resulting from a violation of the rules of ethics, improper behavior with superiors, colleagues, subordinates and the public, committing actions that harm the image of the civil servant, the institution or the civil service as a whole, as well as failure to appear at work for up to 3 working days without a justified absence.

The disciplinary measures that can be taken against the civil servant who commits these violations and has brought about the respective consequences are of several types, such as:³²

1. Warning;
2. Withholding up to 1/3 of the full salary for a period of up to six months;
3. Suspension from the right to promotion, including an increase in the salary scale for a period of up to two years.
4. Removal from the civil service.

Regarding these disciplinary measures, they are within the competence of the superior to be given to the employee, and all this goes through an administrative procedure that is based on several essential principles such as the right to be heard, informed, protected and complained. These rights are recognized to the employee, throughout the process, which may result as a violation "without his fault", and that normally in these cases these measures cannot be given. Regarding the damage caused to third parties, who may be physical or legal, by an illegal or even legal behavior of the public administration, it is the latter that will be responsible for the compensation of this damage. This is based on Law No. 8510, dated 15. 7. 1999 "On the non-contractual liability of State Administration bodies"

According to this same law, a civil servant shall not be liable for compensation for damage, in any case, except in those cases where he has acted in bad faith with his actions, and for which he is obliged to personally compensate for the damage. This is supported by a specific rule sanctioned in the Civil Code, more precisely in its article 608, according to which "A person

---

³¹ Point 1 of Article 57 of the law

³² Provided for by Article 58 of this law

who, illegally and culpably, causes damage to another person or to his property, is obliged to compensate for the damage caused”.

However, when we accept that the civil servant does not personally compensate third parties for the damage caused by himself in cases where he has not acted in bad faith, we should not mean that he will not have to compensate for this damage, since in reality, he will in fact compensate the public administration for the damage caused, always if the latter requests something like this, and since this itself has previously compensated the third party.³³

In comparison with Italian legislation, we see here also a similarity between it and our legislation.

COMPARATIVE VIEW BETWEEN THE TWO LEGISLATIONS

Similarities

The points on which the Italian and Albanian legislations are united and similar are the following:

1. The principles on which the SHC is based and operates
2. The right to payments according to the position, working conditions, etc.
3. The right to paid holidays, but not similarity in the number of days given
4. Transparency and informing the public on the activity of the NpC
5. Avoiding any conflict between the private interest and the public interest of the NpC
6. Prior informing superiors for any paid activity that the NpC carries out outside his/her duties in the civil service
7. Responsibility to inform superiors if they become aware of violations by other employees
8. Compensation for damages to third parties

Differences

The points on which the Italian and Albanian legislations differ from each other are:

1. Police personnel, in our country are considered civil servants, by Italian legislation, not
2. Annual holidays in our country are 28 days, in Italy they are 36 days
3. Differences in paid holidays:
  - a) For participation in competitions and exams, in Albania 10 days, Italy 8 days
  - b) For the loss or serious illness of a relative, in Albania 5 days, Italy 3 days
  - c) For Marriage, in Albania 5 days, Italy 10 day

CONCLUSION

In this paper, the Civil Service was treated in two countries, the Albanian and the Italian, based on the analysis of the relevant legislation and with the aim not only of identifying and defining what these legislations give to the Civil Service, but also to see it through the magnifying glass of comparison, where the similarities and differences gave us a clearer and more complete

---

³³ This is according to the same law, more precisely point 3 of article 4.

picture of its functioning. The Civil Service, we can accept that it constitutes the essence of the existence of the state, its connection with the citizens and the clearest picture of its functioning, so legislators have always seen fit to make the necessary changes to update and bring the functioning of this service as close to reality as possible. In Italy, currently the functioning of the Civil Service is based and supported by the “Code of Ethics of the Public Servant” while in Albania, in law no. 152/2013, “On the Civil Servant”. Both of these laws have the latest updates and entered into force in 2013, the Italian one in June and the Albanian one in October.

The fact that our country aspires to become an EU country means that the approximation of the Legislation with the EU countries is one of the most essential rules for the functioning and coexistence in the future. At a comparative level, we can say that in many points, both legislations have a similarity in terms of the principles on which they operate as well as the definition of rights and obligations. This is based on the support and approximation that our legislation has with the Italian one, not only in this field, but historically also in other fields such as criminal, civil, administrative, etc. We concluded that overall the similarities were obvious, except for some technical aspects regarding the terms of permits or holidays, which essentially do not affect the "quality" and the functioning of the SHC in an efficient, transparent and professional manner in both countries.

BIBLIOGRAPHY

Literature used on the Italian Civil Servants

- Italian Constitution (La costituzione della repubblica Italiana)
- Code of conduct for public servants -19/06/2013 (Codice di comportamento dei dipendenti pubblici)
- Italian Civil Code (Il Codice Civile Italiano)
- Law on the “General Accounting of the State” (La Contabilita di Stato e degli enti pubblici)
- Unified Text of the Law “On taxes on production and consumption and penal and administrative fines” (Testo Unico delle dispostioni legislative concernenti le imposte sulla produzione e sui consume e relative sanzioni penale e amministrative)
- Unified Text on the “Court of Audit” no. 52, 12/07/1934 (Testo unico delle leggi sulla Corte dei conti).
- www.dipendentistatali.org

Literature used on Albanian Civil Servants

- Law No. 8549, “Status of Civil Servants” - dated 11.11.1999
- Law No. 152/2013, “On Civil Servants” - dated 01.10.2013.
- Council of Ministers No. 511, dated 24.10.2002 - Amended
- Law No. 8510, dated 15.07.1999 “On the Non-Contractual Liability of State Administration Bodies” - Updated with Law No. 10005, dated 23.10.2008
- Civil Code - Amended

RISK MANAGEMENT, EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS AND FOREIGN DIRECT INVESTMENTS

Malvina Hysa

Logos University College, Albania

Lecturer of financial decision making

ORCID ID <https://orcid.org/0009-0008-0887-5529>

Dori Risilia

Agricultural University of Tirana, Albania

Lecturer of financial decision making

Abstract

Risk management is an important phenomenon in the smooth running of an economic activity, the success of that activity also depends on a good risk management. Meanwhile, the investments of direct loans are a phenomenon that has had a rapid development in recent years.

Incited

from technological changes, global competition and liberalization of markets, foreign investments

directly play a key role in the process of global economic integration. They create effects as in host countries as well as investment countries. Effects on host countries are of economic importance, political and social that they generated. Benefiting from these effects does not come automatically but is affected by the realization of some specific conditions. FDI brings the necessary capital, increases productivity of the economy, influence the opening of new markets for trade, increase competitiveness, affect the reduction of the trade deficit, increase employment and above all affect the well-being of the population.

The increase of foreign investments is a key objective for economic development of a country and should be a strategic priority of governments.

Absorption of these investments requires well defined policies and strategies, improvements of continued in the legal and institutional framework, stability and sustainable economic growth, improvement and modernization of the infrastructure as well as improvements in the climate for the environment business and investments.

Key words: risk, exchange rate, investments

1.1 RISK MANAGEMENT & EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS

In today's economy but also in the past, these two topics have had a connection with each other, which cannot operate in a certain way separately. At the same time, this topic has been constantly expanded, especially with the birth of new currencies that have a great impact on the world economy, such as the case of the euro currency at the beginning of the second millennium, where the changes that it has caused in the European economy are now having results after a full decade. Their best and most efficient connection results in stable economic growth, since each depends on each other. Foreign direct investment is highly dependent in a country on that country's currency compared to other countries, and this dependence must be controlled as best as possible with good risk management that can come from exchange rate fluctuations.

1.2 SOURCES OF RISK

Risk is an important concept in financial analysis, especially in terms of its effects on price stability and the rate of return. Investment risk is conditioned by the reliability (probability) of future returns. Risk is considered in two aspects: (1) as the risk of an asset, calculated on an individual basis, or (2) as the risk of a portfolio, where the cash flow represents a combination of a larger number of assets (Kolb and Schwartz, 2010).

The opinions of businessmen and ordinary people are different. Many of them are those who think

to invest and consume less. There are those who want to consume more now, underestimating consumption in the future. From this it can be seen that there are different elements in the market that push people to use monetary assets in different ways; to invest or to save.

Investors' choices among multiple alternatives are faced with different rates of risk and return. Investors often decide to invest their money in risky projects because those investments promise or offer them a higher expected return. The longer the expected return period, the higher the risk of the investment.

1.3 FOREIGN DIRECT INVESTMENT

Foreign direct investment is of interest and is considered by multinational companies because it can improve their profitability and increase shareholder wealth. In most cases, multinational companies engage in foreign direct investment because they are interested in increasing revenues, reducing costs, or both (Madura, 2004). Factors such as economic growth, liberal investment regulations, and operational flexibility are factors that influence the increase in the flow of foreign direct investment, in short, foreign direct investment is a form of investment that acquires an enterprise that operates outside the territory or country of the investor (Madura, 2004). FDI requires a business relationship between the parent company and its foreign subsidiary. Foreign direct relationships provide business growth for multinational corporations. For an investment to be considered an FDI, the parent company must own at least 10% of the common shares of its foreign subsidiaries. The investing firm may also qualify for foreign

investment if it holds voting power in an enterprise operating in a foreign country (Xhaferi and Nikollovski 2007).

The motives for foreign direct investment by multinational companies are reasonable and quite clear because they want to invest in foreign countries by increasing their profitability and increasing the wealth of shareholders. In most cases, international companies make foreign investments to increase their profits, that is, the profit of shareholders, and to reduce the costs that bring that profitability. Just as many factors change over time, the profit of international companies also changes, so it can decrease or even increase further. This can also happen as a result of changes in the factors of production but also in the working class and the land (land). The more companies with multinational goals include geographical space (markets), the more likely it is that it will maximize its profits.

It often happens that companies do not often have profits in one country or another but in some others they have extremely good profits and from these countries there can be covers for other countries. When a global crisis occurs then companies that operate in different countries, they are less at risk from these crises because these crises do not overtake countries at once, and the firm can cover the losses of one country with the profits of another country until this country overcomes the crisis and returns to normality and as a result of this these companies are stronger against those companies that operate only in one country or better said against local companies caught in the crisis. Other categories of FDI such as vertical FDI occur when a multinational company owns some shares of a foreign enterprise, which supplies it with data or uses the products produced by the companies. Horizontal FDI occurs when a multinational company carries out similar business activities in different countries (Xhaferi and Nikollovski, 2007).

Foreign direct investment is driven by many different motives. FDI undertaken to strengthen existing market structures or explore new market opportunities can be called “market-seeking FDI”. “Resource-seeking FDI” is focused on factors of production that have greater operational efficiency than those available in the investor’s country (Madura, 2004). 17 Of course, like much else related to the economy or investments that can lead to economic growth, FDI also has its advantages and disadvantages, which are best defined in Jeff Madura’s book “International Financial Management”, published in 2004.

1.4 ADVANTAGES & DISADVANTAGES OF FDI

Advantages of FDI

- One of the advantages of foreign direct investment is that it helps in the economic development of the country where the investment is made.
- FDI is usually implemented in developing countries. During the 1990s, Foreign Direct Investment was one of the main sources of external financing for most countries that had a prospect of economic growth. FDI has also helped some countries when they faced economic difficulties.
- Foreign direct investment also allows for the transfer of technologies. This is done mainly in order to provide capital inputs.

- Countries that have received foreign direct investment from another country can develop their human resources by employing new people in the activity of a particular business. The profits generated by foreign direct investment that is made in that country can be used to make contributions to the corporate income taxes of the receiving country.
- FDI helps in creating new jobs, increasing workers' wages, an easier way of life, etc.
- Foreign direct investments usually participate in the development of the productive sector of the host country.
- Foreign direct investments play a crucial role in increasing the productivity of host countries. In the case of these countries, their companies have the opportunity to explore new foreign markets and thus generate more income and profits.

Disadvantages of FDI

- Disadvantages of FDI occur mainly in the case of issues related to the functioning and distribution of profits from foreign investments. One of the indirect disadvantages of foreign direct investment is that the economically underdeveloped sectors of the host country are always unsuitable when the level of foreign direct investment affects it negatively.
  - The situations in countries such as Ireland, Chile, Singapore and China confirm such an opinion. It is quite normal that the host country has a responsibility to limit the extent of the impact of foreign direct investment. They must be sure that the entities that make FDI in their country adhere to the environmental, governance, social rules that are defined in that country.
  - Various disadvantages of FDI are understood, where the host country of investment holds national secrets - something that they do not intend to make known to the rest of the world. From this it has been observed that the defense of a country is faced with risks as a result of FDI.
  - Foreign direct investment involves high costs of communication, travel, etc. The linguistic and cultural differences that exist between the investor's country and the host country can also pose problems in the case of foreign direct investment.
  - However, another disadvantage of FDI is that there is always the possibility of failure in the ownership of a company that has a foreign company. This has often led many companies to approach FDI with great caution. - It has sometimes been observed that there is considerable instability in a certain geographical region. This causes a lot of concern for the investor.
  - The size of the market, as well as the conditions of the host country, can be important factors in the case of foreign direct investment. In cases where the host country is not well connected to more advanced neighboring countries, this poses a challenge for investors.
- The particular importance for foreign investors to make their investments in a particular country largely depends on several preconditions that determine these investments.
- One of the most important determinants of foreign direct investment is the size and prospects of economic growth of the country where foreign direct investment is expected to flow.
- It is normally assumed that if a country has a large market or, better said, a source of profits, it can grow quickly and it has been found that investors will be able to increase their investments in that country. In cases where FDI is export-based, the dimensions of the host country are important because the opportunities for economies of scale are large.

The population of a country plays an important role in attracting foreign investors for direct investment in the country. In such cases, the prospect of a large consumer base is an investment lure. Cheap labor is also an important determinant of attracting foreign direct investment. The boom of information technology companies in countries like India has been a proof that cheap labor has played an important role in attracting foreign direct investment. Infrastructural factors such as telecommunications and railways play an important role in investing in a particular country (Antic, 1979).

Foreign direct investment policies are the various rules and regulations that are put in place by different countries to regulate foreign investments that have been made or are expected to be made in those countries. They play an important role in determining the amount of investment for a country. These policies also play a role in the decision-making process of foreign direct investors. FDI policies provide various conditions under which FDI can be made. There are certain conditions when investors have to seek permission from national government authorities or from any other entity that is responsible for taking care of various matters related to foreign direct investment. Foreign direct investment policies should be made primarily by bodies responsible for matters related to FDI in a country.

Many countries, as investment hosts, have welcomed foreign direct investment in order to develop the infrastructure of their environments. All types of infrastructure that countries have, such as health and education, can benefit from foreign direct investment. Technological infrastructure is one of the areas where host countries can benefit from foreign direct investment.

1.5 CONCLUSIONS

The main obstacles to foreign investment are:

- Corruption,
- Lack of investment guarantees
- High taxes,
- Limited market,
- Political stability,
- Telecommunications

Setting financial goals is the first step to having a successful investment.

Generally, financial goals are related to the time factor, that is, to the fact that how much time is available for the investment.

In particular, a shorter time frame dictates conservative investments, while a longer period allows you to take on more risk.

Making an investment decision with the aim of earning, carries with it risk. Likewise, all invested funds, in addition to the possibility of earning, carry investment risk, including the possibility of losing the principal.

REFERENCES

- Besley, S. And Brigham, E. (2008), Essentials of Managerial Finance
Dhuci, O. Njohuritë bazë për riskun dhe drejtimin e tij, 2011
Ehrland, M. dhe Brigham, E. (2012) Financial Management; Theory and Practice
Jeanneret, A. (2006), Foreign Direct Investment and Exchange Rate Volatility: a NonLinear Story
Kolb, W.R. dhe Schwartz, D., Corporate Boards: Managers of Risk, Sources of Risk, 2010
Madura, J., Drejtimi Financiar Ndërkombëtar , Tiranë 2004
Sela N, IDENTIFIKIMI DHE MATJA E RISKUT, 2012
Xhaferi S. dhe Nikollovski D., Menaxhimi i investimeve, Shkup, 2007

THE IMPORTANCE OF COMPETITION AND ARTICLE 101 OF THE TREATY ON THE FUNCTIONING OF THE EUROPEAN UNION

Msc.Marsida Dyrmishi

Part-time Lecturer, Faculty of Professional Studies, Aleksander Moisiu, Aleksander Moisiu University of Durres

ABSTRACT

Competition is a key element for the functioning of markets and the improvement of consumer welfare. It stimulates innovation and efficiency, forcing companies to offer better products and services at lower prices.

In this context, Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union plays an important role in protecting free competition within the EU's internal market.

Article 101 prohibits agreements between undertakings which have the object or effect of preventing, restricting or distorting competition within the internal market.

This includes agreements such as cartels, which can raise prices and reduce choice for consumers. Article 101 also prohibits the abuse of dominant positions by undertakings, ensuring that no one company has the power to control the market unfairly.

In addition, this article promotes legitimate cooperation between undertakings, allowing agreements that contribute to improving efficiency and innovation, as long as they do not harm competition.

This balanced approach helps to maintain a fair and open market, protecting the interests of consumers and promoting economic development.

Furthermore, the application of Article 101 is supervised by institutions such as the European Commission, which has the authority to investigate and punish anti-competitive practices, thus ensuring a healthy competitive environment in the EU.

Keywords: competition, protection, innovation.

INTRODUCTION

Competition is essential for the efficiency and advancement of companies and the economy as a whole. It results in lower prices and improved product quality, benefiting consumers. To maintain a competitive environment, the state implements protective mechanisms and regulations, exemplified by the Law on the Protection of Competition.

This legal framework aims to ensure free and effective competition in the market by preventing unfair practices and promoting a level playing field for all businesses, thereby increasing social welfare and consumer choice.

Competition plays a crucial role in increasing economic efficiency and consumer welfare. It pushes companies to improve their products and services, leading to lower prices and higher quality for consumers.

To maintain a competitive market environment, the state implements protective regulations, such as the Law on the Protection of Competition, which aims to prevent unfair practices and ensure that all businesses can compete on an equal footing, ultimately benefiting consumers and promoting social welfare.

Competition law in the European Union (EU) is a legal system that aims to maintain free competition within the EU's internal market. This system is mainly regulated by the Treaty on the Functioning of the European Union.

EU institutions, such as the European Commission and the European Court of Justice, play an important role in enforcing these rules. They follow a careful approach to balance the punishment of anti-competitive practices with support for legitimate cooperation between enterprises.

EU competition law is an important tool for maintaining a free and fair market, protecting the interests of consumers and promoting innovation.

I. AGREEMENTS PROHIBITED UNDER ARTICLE 101

Article 101 prohibits agreements between undertakings that restrict competition, including price fixing, market sharing and output limitation. It also provides for exemptions for certain agreements that benefit consumers if they fulfil four cumulative conditions, such as improving production and distribution.

All agreements between undertakings, decisions by associations of undertakings and concerted practices which may affect trade between Member States and which have as their object or effect the prevention, restriction or distortion of competition within the internal market and, in particular, those which:¹

- (a) directly or indirectly fix selling or purchase prices or any other trading conditions;
- (b) limit or control production, markets, technical development or investment;
- (c) share markets or sources of supply; (d) apply dissimilar conditions to equivalent transactions with other trading parties, thereby placing them at a competitive disadvantage;

---

¹ Article 101, Treaty on the Functioning of the European Union, p. 87

(e) make the conclusion of contracts subject to the acceptance by the other parties of additional obligations which, by their nature or by commercial usage, have no connection with the subject-matter of such contracts.

Any agreement or decision which is prohibited pursuant to this Article shall be automatically void.

However, the provisions of paragraph 1 may be declared inapplicable in the case of: – any agreement or category of agreements between undertakings, – any decision or category of decisions by associations of undertakings, – any concerted practice or category of concerted practices, which contributes to improving the production or distribution of goods, or to promoting technical or economic progress, while allowing consumers a fair share of the resulting benefits, and which:

(a) does not impose on the undertakings concerned restrictions which are not indispensable to the attainment of these objectives;

(b) does not afford the undertakings the possibility of eliminating competition in respect of a substantial part of the products in question.

II. EXEMPTIONS UNDER ARTICLE 101

Exemptions under Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) are regulated in Article 101(3) and allow certain agreements which, although they may appear to be obstacles to competition, bring benefits to consumers and the market as a whole. The following are the four cumulative conditions that must be met in order to apply the exemptions:²

Conditions for Exemption

Improvement of Production or Distribution:

The agreement must contribute to improving the production or distribution of goods, or to improving services. This means that the agreement must bring about positive effects on the production or distribution process, increasing the efficiency or quality of services and products.

Benefits for Consumers:

It must bring benefits to consumers, such as lower prices, higher quality, or new innovations. This is one of the most important aspects, since the main purpose of competition law is to protect the interests of consumers.

Unnecessary Restrictions on Competition:

---

² Article 101/3, Treaty on the Functioning of the European Union, p. 88

The agreement must not impose unnecessary restrictions on competition. This means that the prohibitions imposed by the agreement must be limited and reasonable in relation to the benefits it brings.

Elimination of Competition:

The agreement must not have the potential to eliminate competition in a significant part of the market. This means that, even if an agreement brings benefits, it must not significantly harm competition in the relevant market.

Role of the institutions

EU institutions, such as the European Commission, have an important role in assessing these exemptions. They follow a careful approach to balancing the protection of competition and support for legitimate cooperation between undertakings.³

In some cases, such as in the T-Mobile case, the Court has accepted that the exchange of sensitive information can bring benefits to consumers, even though as a general rule such exchanges are contrary to competition law.

Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union is a key provision dealing with anti-competitive agreements and their exemptions. It prohibits agreements that hinder competition within the internal market, including actions such as price fixing and market sharing.

However, Article 101(1) allows for certain measures that may benefit consumers, even if they have anti-competitive effects. This is illustrated in cases such as T-Mobile, where information exchange helps to improve services for consumers.

Article 101(3) provides for exemptions for agreements that meet four cumulative conditions, including improving production and distribution. The European Union institutions, including the European Commission and the European Court of Justice, have followed a cautious and measured approach in assessing these agreements. This approach aims to balance the punishment of anti-competitive practices with support for pro-competitive ones.

In conclusion, Article 101 is an important tool to protect competition and consumer interests, requiring a balance between rules and practices of cooperation. Fines for infringements of this article have increased, reflecting the European Union's commitment to protecting competition and consumers.

---

³. European Commission, Guidelines on the Application of Article 101(3) of the Treaty, 27/04/2004

II/1 A CASE OF UNFAIR COMPETITION

The European Commission has fined Apple €1.8 billion for breaching competition rules by favouring its own music streaming service, Apple Music, over rivals such as Spotify. The investigation, launched following a complaint by Spotify in 2019, found that Apple prevented users from discovering alternative services and restricted developers from linking to its websites. The substantial fine is intended to discourage similar anti-competitive behaviour by other companies in the future.⁴

What specific actions did Apple take that led to the fine?

How did Spotify's complaint affect the European Commission's investigation?

A detailed analysis report on the impact of the fine on Apple's business practices and the music streaming industry.

Plaintiff: The European Commission, representing the interests of the European Union and its competition laws.

Defendant: Apple Inc., a US technology company.

Subject matter of the action: The claim concerns Apple's alleged infringement of competition rules in the music streaming industry, in particular in relation to its practices that hinder competition from alternative services such as Spotify.

Legal Basis

The case is based on EU competition law, in particular the rules prohibiting the abuse of a dominant market position, as described in Articles 101 and 102 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU).

Commission's Reasoning

Commission's reasoning: The European Commission found that Apple abused its dominant position by:

Preventing users from informing them about alternative music streaming services available in the App Store.

Prohibiting developers from including links in their apps that would direct users to their websites for alternative subscription offers.

Imposing a 30% commission on payments made through its payment system, which Spotify argued was harmful to its business model. The Commission aimed to deter similar practices by imposing a significant fine of €1.8 billion, which was more than three times the initial assessment, to discourage unfair competition in the future.

---

⁴ The Case Where The European Commission has Fined Apple

III. ANALYSIS OF ARTICLE 101

Article 101 TFEU prohibits agreements between undertakings, decisions by associations of undertakings and concerted practices which may affect trade between Member States and which have as their object or effect the prevention, restriction or distortion of competition within the internal market.

Key points of Article 101 TFEU:

Prohibition of Anti-Competitive Agreements: Article 101(1) expressly states that any agreement which restricts competition is prohibited. This includes practices such as price fixing, market sharing and output limitation.

Effects on trade: The provision applies to agreements which may affect trade between EU Member States, ensuring that competition is not hindered across borders within the EU.

Exemptions: Article 101(3) allows certain agreements to be exempted if they contribute to improving the production or distribution of goods or to promoting technical or economic progress, while allowing consumers a fair share of the resulting benefits.

Dominant position: While Article 101 focuses on agreements, it is often discussed alongside Article 102 TFEU, which deals with the abuse of a dominant position in the market. Together, they form the backbone of EU competition law.

Enforcement: The European Commission is responsible for enforcing Article 101 and can impose fines on companies that breach these rules, as seen in the case against Apple for its practices in the music streaming market.

In the context of the case against Apple, the European Commission found that Apple's practices could potentially restrict competition by favouring its service over competitors such as Spotify, thus invoking Article 101 TFEU to assess the legality of such actions.

IV. CONCLUSION

Article 101 is the Commission's legislative tool for preventing and punishing agreements and concerted practices between undertakings which affect trade within the internal market and which may harm the interests of consumers. Article 101 has been used rigorously and effectively to combat harmful anti-competitive practices, in particular horizontal conduct between players at the same level of the market. The very high fines imposed on parties found to have infringed Article 101(1) are a clear indication that the Commission is no longer prepared to tolerate such anti-competitive conduct on the market. Numerous Commission guidelines recognise the legal incompatibility of such agreements, which may lower prices or stimulate innovation. By allowing cooperation that meets a number of cumulative criteria and falls within one of the exemption points under Article 101(3), the Commission has the flexibility to apply

a common rationale where necessary, although it must ensure that social objectives are taken into account when carrying out the rigorous analysis.

BIBLIOGRAPHY

1. Klaus-Dieter Berchardt, “The ABC of European Union Law”, 2010;
2. Consolidated Version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union Charter of Fundamental Rights of the European Union;
3. Treaty on the Functioning of the European Union.

DOSTOYEVSKİ’NİN KUMARBAZ ESERİNDE BAĞIMLILIK GERÇEKLİĞİ ve ARİSTOKRASİ

*Doç. Dr. Sevra Fırcıoğulları

*000-0003-1052-6092, Kuruma Bağlı Değil,

Doç. Dr. Sevra Fırcıoğulları, sevrafirinci@gmail.com

Özet

Bu çalışma Dostoyevski’nin Kumarbaz” eserinin analizini içermektedir. Analiz aristokrat sınıf içindeki çürümeyi ve bu sınıf içindeki bireyin yalnızlığını ve umutsuzluğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Eserde bireyin yoksulluk, yalnızlık, mutsuzluk ve arayış içindeki içsel dünyası işlenmiştir. Bireyin çaresizliği ve arayışları içinde geliştirmiş olduğu bağımlılık olgusuna dikkat çekilmiştir. Yoksulluk içindeyken maddi ve manevi bir arayışa yönelmiş olan Aleksi’nin yaşamı yalnızlığa bağlı derin bir trajedi içerir. Aleksi’nin yaşamı içinde var olmaya çalıştığı aristokrat sınıfın yaşamından izler taşımaktadır. Bu çerçevede eser, bireyin arayışları ve manevi boşluğu ile ortaya çıkan kumar bağımlılığının bir sınıfın gerçeği olduğuna da vurgu yapar. Aleksi gibi dönemin aristokrat çevrelerinde bolluk içinde yaşayan kişilerin çoğu kumara bağımlılık geliştirmiştir. Bu çerçevede eser bireyin yaşadığı manevi boşluğa bağlı yalnızlığı ve geliştirdiği bağımlılığı işlerken bunun sınıfsal denilebilecek ölçüde yaygın bir gerçeklik haline geldiğini de vurgulamıştır. Aristokrasi içindeki çürüme, modernleşen dünyada artan bireysel arayış ve boşluk eserde işlenen temel konulardır. Bu bağlamda, çalışmada bu gerçeklikler analiz edilmiş ve ortaya konmuştur. Analizde yorumbilim yönteminden yararlanılmıştır. Eser modern çağa özgü bağımlılık olgusunu ve yozlaşmayı sınıfsal boyutta ortaya koymaktadır, bu yönüyle incelenmeye değer görülmüş ve çalışmanın literatüre bir katkı sunacağı düşünülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Dostoyevski, Aristokrasi, Kumar, Bağımlılık, Edebiyat Sosyolojisi

THE REALITY OF DEPENDENCE AND ARISTOCRACY IN DOSTOYEVSKY'S THE GAMBLEMMONGER

Abstract

This study includes the analysis of Dostoevsky's ‘The Gambler’. The analysis aims to reveal the decay within the aristocratic class and the loneliness and hopelessness of the individual within this class.

In the work, the inner world of the individual in poverty, loneliness, unhappiness and search is treated. Attention is drawn to the phenomenon of addiction developed by the individual in his desperation and search. The life of Aleksi, who has turned to a material and spiritual search while in poverty, contains a deep tragedy due to loneliness. Aleksi's life bears traces of the life of the aristocratic class in which he tries to exist. In this framework, the work also emphasises that gambling addiction, which emerges with the individual's search and spiritual emptiness, is the reality of a class. Most of the people like Aleksi, who lived in abundance in the aristocratic circles of the period, developed an addiction to gambling. In this framework, while the work deals with the loneliness due to the spiritual emptiness experienced by the individual and the addiction he develops, it also emphasises that this has become a widespread reality to the extent that it can be called a class reality. The decay within the aristocracy, the increasing individual search and emptiness in the modernising world are the main topics covered in the work. In this context, these realities are analysed and presented in the study. The method of hermeneutics was used in the analysis. The work reveals the phenomenon of dependency and corruption specific to the modern age in a class dimension, it is considered worth analysing in this respect and it is thought that the study will make a contribution to the literature.

Keywords: Dostoevsky, Aristocracy, Gambling, Addiction, Sociology of Literature

Dostoyevski'nin "Kumarbaz" eseri biyografik denilebilecek niteliktedir. Yazarın yaşamından izlere eserde rastlamak mümkündür. Eserde genel olarak insan psikolojisinin derinliklerine inen yazar, insanın zaaf ve tutkularını ana karakter örneğinde açıklıkla işlemiştir. "Dostoyevski üzerinde durulması gereken en can alıcı özellik onun derin ve ayrıntılı sosyo-psikolojik gözlem yeteneğidir. Çünkü kendi döneminde hem edebiyatta hem de sosyal bilimlerde onun bir ekol yaratmasına ve günümüze kadar değerinden bir şey kaybetmeden gelmesine bu özelliği en büyük rol oynamıştır" (Purevdorj, 2017:1).

"Dünya edebiyatında psikolojik realizmin önde gelen temsilcisi olan Dostoyevski, 1867'de yayımladığı Kumarbaz'da insanı, insan tabiatını ve insan gerçeğini başarılı bir şekilde anlatmıştır. Eser aynı zamanda yazarın hayatında önemli bir yer tutan kumar tutkusuna da ışık tutmaktadır" (Cengiz, 2019: 92).

Yazarın bu eseri içinde yaşadığı dönemin üst sınıfına yönelik eleştiriler ve belli bir ironiyi içerir. Yazar kendi dönemindeki orta ve orta üst sınıfı gözlemler ve alaycı bir dille bu yaşamları eleştirir.

Eser, kumara meraklı ana karakter Aleksî İvanoviç'in tutkusunun aktarımı ile başlar. Aleksî romanın ana karakteridir ve eserdeki tüm eleştiriler onun gözünden ancak yazarın dilinin de devreye girdiği bir üslup ile aktarılır. Aleksî öğretmenlik yaparak geçimini sağlayan alt orta sınıftan gelen bir aristokrattır. Ve para kazanabilmek için üst sınıf aristokratların çocuklarına dersler vermektedir. Çocuklara dersler verirken kumara da yönelen ve geçimini bunlarla sağlamaya çalışan Aleksî, zamanla bunu büyük bir hırsla dönüştürür ve kumar oynamak onun için önüne geçemediği korkunç bir tutkuya dönüşür. Dostoyevski kendi toplumu içindeki insanların içinde bulundukları derin açmazları, yalnızlık, yoksulluk, mutsuzluk ve bireysel arayışları çeşitli şekillerde ortaya koyar.

“Çok sayıda düşünürü etkileyen Dostoyevski, insan benliğinin derinliklerindeki gizleri çözümlemeye çalışan psikolojik ve felsefi yönü ağır basan bir yazardır. On dokuzuncu yüzyıl Rusya'sının modern ve büyük kentlerindeki yaşamın beraberinde getirdiği akıl karmaşasını inceleyen Dostoyevski, insanı ruhsal deneylerle sınar. Dostoyevski'nin romanlarının ana konusunu modern şehrin sıradan insanının duyumsadığı yalnızlık, umutsuzluk ve acı oluşturur” (Sütçü, 2021: 1886).

Bu eserde kendi toplumundan bireylerin ruhsal arayışlarını kumar bağımlılığı problemi ile ortaya koyar. Bu süreçte çocuklarına ders verdiği ailelerin yani dönemin aristokratlarının yaşam biçimlerini de gözlemler. Kumarhane etrafında geçen yaşamlara baktığında kendisi gibi kumarı tutku haline getirmiş, buna bağımlı olan aristokratların varlığı onu şaşırtsa da zamanla saygın görünmeye çalışan bu sınıftan insanların zaaflarını ve içine düştükleri durumu yakından görür. Yazar burada ana karakterin dili ile durumu aktarırken eleştirisini de yapar.

“İki tür kumar var burada; biri beye fendi kumarı; diğeri ise paragöz ayak takımının oynadığı kumar. Bu farklılık burada çok belirgindi: ne kadar aşağılık bir durum! Örneğin bir beyefendi oyuna beş ya da on Lois Dor altını, bazen daha fazlasını sürebilir; eğer zenginse bin franka kadar bile çıkabilir bu miktar; ancak o bunu sırf oyun ve eğlence olsun diye, sırf kazanmak ya da kaybetmek nasıl bir şeymiş, görmek için yapar ve ufak bir kazanma hırslı göstermemesi gerekir... Kısacası bütün kumar oyunları, rulet, otuz ve kırk'ların sırf eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek için olduğunu bilmelidir. Kasaya bağlı olarak ortada dönen dolaplardan ve tuzaklardan hiç kuşkulanamamalıdır. Hatta etrafındaki, bir gulden için bin takla atma ya hazır bütün o ayaktakımının kendisi

gibi zengin birer beyefendi olduklarını ve onların da sırf zevk için oynadıklarını farz etmesi çok daha iyi olur tabii. Öte yandan, bütün bu gerçekleri görmezden gelmek ve insanları böylesine masum görmek tabii ki biraz fazla aristokratik olurdu. Kızlarının, o masum ve zarif on altı, on yedilik hanım kızlarının eline birkaç altın tutuşturup, oyunun nasıl oynandığını öğreten anneler gördüm. Genç bayan kaybetse de, kazansa da gülümser ve hoşnut bir halde çıkar gider. Bizim General, mağrur bir asaletle masaya gitti. Dalkavuğun biri koşarak sandalye getirdi, ama dalkavuğu fark etmedi bile; ağır ağır cüzdanını çıkardı, yine ağır ağır içinden üç yüz altın frank aldı, siyaha koydu ve kazandı. Fakat kazandığı parayı almayıp masada bıraktı. Yine siyah kazandı; o yine masada bıraktı parayı ve üçüncü elde kırmızı kazanınca bin iki yüz frank birden kaybetti. Yüzünde bir gülümsemeyle ve hiç bozuntuya vermeden ayrıldı masanın başından... Asaletinin yanında paranın lafı bile olmazdı. Elbette, çevredeki kalabalığın ve şu avam güruhun kepezeliğini görmezden gelmek aşırı aristokrat bir davranıştır. Ne var ki, bunun tersi bir tutum da bazen aynı derecede aristokratik olurdu; saplı gözlüklerinin arkasından ayaktakımını incelemek bütün bu rezil insan yığınının ve kepezeliğin bile beyefendiler için bir tür eğlence olduğunu düşünmek yani... (Dostoyevski, 2004: 34, 35).

Ana karakter Aleksî İvanoviç'in yaşamı mütevazî ve kendine yeten bir alt sınıf memur yaşamından kumar tutkusu ve zenginlik hırsları ile dolup taşan bir serüvene dönüşür. Ders verdiği üst sınıf ailelerden birinin kızına aşık olmasıyla kumar ve zengin olma hırsı çılgın bir tutkuya dönüştüğünden Aleksî kendini kontrol edemeyecek ölçüde kumara bağlanır. Başlarda kumar onun için para bulmak aşkına ulaşmak ulaşabilmek için bir araçtır. Ancak zamanla kumar tutkusunun aşkından daha büyük bir tutkuya dönüştüğü garip bir yaşam döngüsünden ve sınavdan geçer. Kumar oynarken hissettiği tutku, bazen sinir krizlerine dönüşse de bundan duyduğu haz yaşamındaki bir çok şeyin önüne geçer.

“... Yine kazanmıştım. Böylece elimde toplam seksen Friedrich altını birikmişti. Hepsini on iki sayıdan oluşan ortadaki diziye koydum. (Bire üç veriyordu, ama kazanma şansı ikiye birdi) Çark döndü ve yirmi dörtte durdu. Ellişer altınlık üç rulo ve ayrıca üç altın sürüldü önüme: toplam iki yüz Friedrich altınım olmuştu şimdi. Kendimi kaybetmişim ve tüm o altın yığınını kırmızıya koydum – bir anda kendime geldim. O akşam, bütün oyun süresince ilk defa dehşet içinde ürperdim, ellerimi ve ayaklarımı bir titreme kapladı. Bir an için korkuyla, kaybetmenin benim için ne anlama geleceğini

düşündüm! Bütün hayatımı sürmüş tüm oyuna. Krupiyeye “Rouge” dediğinde derin bir nefes aldım: vücudumun her tarafına kızgın iğneler batıyordu. Parayı banknot olarak ödediler. (Hala paramı sayabilecek haldeydim)... Hiçbir şeyden, ama hiçbir şeyden korkmuyordum artık: siyaha dört bin florin koydum. Dokuz kişi daha benim gibi siyaha oynadı. Krupiyeler birbirlerine bakıp, aralarında bir şeyler konuştular. Masa başındaki herkes fısıldaşıp bekli yordu. Siyah kazandı. Ondan sonra ne kazandıklarımı ne koyduğum paraları hatırlıyorum... Tek aklımda kalan binlerce para kaldırdığımı (Dostoyevski, 2004: 187).

Alkesi İvanoviç kumardan kazanabileceği en yüksek meblağa ulaştıktan sonra elindeki tüm parayı alır ve sevdiği kıza vermek üzere yanına gider ancak aşağılama ile karşılaşır ve reddedilir. Bu süreçten sonra büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Paris sosyetesinin içine girerek parasını bu çevrede harcar ve buradaki yaşamları tanır. Dönemin aristokratlarının yaşamına baktığında hiçbir yaşam amaçları olmayan bu insanların en büyük derdi gösteriştir. Kadınların varlıklı erkekleri tavlama için geliştirdiği stratejileri de gören Aleksi bu çevreden iğrenir ve bu süreçte anlam boşluğu için yaşadığından kendini alkole verir. Aleksi için bu süreç özellikle içine girmeye çalıştığı üst sınıftaki anlamsız, boş ve yabancılaşmış ilişkileri gözlemlediği bir dönemdir. Burada sadece gösteriş peşinde ve durmadan lükslerle yaşamlarını donatan bu insanların, cehaletleri, gösteriş merakı ve ahlaksızlıkları onu tiksindirdiğinden anlam boşluğu derinleşir. Alkole olan düşkünlüğü bir bağımlılığa dönüşür.

Sık sık şampanyaya başvuruyordum, çünkü hep üzgündüm ve canım berbat sıkılıyordu. Her meteliğin hesabının yapıldığı ve üstüne titrendiği, en burjuva, en paragöz muhitte yaşıyorduk... Bazen son derece rahat bir tavırla, “Ne yapacaksın ki parayı?” diyordu ve ben bu konuda onunla hiç tartışmıyordum bile. O parayla evini bir güzel dayayıp döşedi. Sonradan beni yeni ikametgahını göstermeye götürdüğünde, odaları gezdirirken, “Hesabını bilen ve zevk sahibi bir insanın azıcık parayla neler yapabildiğini görüyorsun değil mi?” demişti. “Azıcık para” dediği elli bin franktı. Kalan elli bin frankla da kendine at ve araba aldı. Bunların yanında iki de balo verdik: Hortense, Lizette ve Cleopatra gibi bir çok bakımdan önemli ve oldukça alımlı kadınların davetli olduğu iki akşam partisi yani. Ben, ev sahibi olarak, her iki gece de en aptal rolü üstlendim; işim en aptal tüccarları, inanılmaz derecede cahil ve ahlaksız birkaç yüzbaşayı, üç beş sefil yazar bozuntusunu ve son moda frakları, krem rengi eldivenleri, kibirli ve yapmacık

tavırlarıyla Peterburg'dakileri aratmayacak türden gazeteci böcekleri ağırlayıp eğlendirmekti. Bu sıfatlar bile onlar için fazladır. Çoğu benimle alay etmeye kalkışıyorlardı; ancak ben şampanyayla zilzurna sarhoş olup arka odada yatıyordum.

Bana son derece çirkin geliyordu bunlar (Dostoyevski, 2004: 208).

Aleksi tiksense de bu sınıfın içinde yer edinerek sevdiği kadını elde etmek istemektedir. Bu nedenle kumara olan bağımlılığı daha da artar. Zengin olma düşleri içindedir. İğrendiği bir çevrede olmak onu alkole sürüklese de bu çevrede kalmaya çalışmak onu çöküşe sürükler. Zira içine girdiği günden beri çelişkilerini ve amaçsızlığını fark ettiği bu gösteriş düşkünü insanlar içinde kalmak zamanla onu da dönüştürür. Artık onlar gibi yaşamayı istemekte ve onların değer yargılarıyla hareket etmektedir. Kumar özünde zararını ve tehlikelerini sezinlediği büyük bir tehlike olsa da Aleksi artık kumarı tek tutkusu haline getirmiştir.

... Tam kumarhaneden çıkıyordum ki yeleği min cebine baktım, bir gulden kalmıştı içinde: "En azından yemek param çıktı" diye düşündüm. Ancak yüz adım kadar yürüdükten sonra fikrimi değiştirip geri döndüm. Manque'a koydum o guldeni (o zaman Maque oynuyordum hep); düşünsenize, yabancı bir memlekette, evden ve arkadaşlarınızdan uzak, o gün yiyecek bir şeyler bulup bulmayacağınızı dahi bilmeden, son, en son guldeni 32'nizi de oyuna sürüyorsunuz; gerçekten çok farklı ve tuhaf bir duyguydu bu. Kazandım ve yirmi dakika sonra cebimde yüz yetmiş guldenle çıktım kumarhaneden. Gerçek bu! Son guldenin bazen ne mucizeler yaratabileceğini gösteriyor. Ya cesaretimi yitirseydim o anda? Ya o cesareti gösteremeseydim?... Yarın, yarın her şey bitecek artık! (Dostoyevski, 2004: 236).

Dostoyevski kendi yaşamından kesitler taşıyan bu eserde kumarın bir bağımlılık ve tutku haline gelişini ve buraya sürüklenen alt sınıftan genç bir aristokratın yaşamını aktarırken aristokrasinin genel durumunu da betimler. Yazar için dönemin saygın görünen ve ihtişamlı yaşayan üst sınıfı bir çürüme içindedir. Değer anlayışları daha çok tüketmek ve yeni lüksleri her türlü ahlaksızlığa başvurarak da olsa elde etmek olan bu sınıftaki çürümeyi eserde ortaya koymuştur. Eser aynı zamanda bir toplumsal gerçeklik ve sorun olarak tanımlanabilecek kumar olgusunu ele alması itibarıyla da değerlidir ve güncel bir konuyu işlemiştir. Kısa yoldan ve emek harcamadan elde edilecek zenginliğin insanı sürüklediği anlamsızlık ve boşluk duygularının tahrip edici boyutunu ele almıştır. Anlamsızlık hissinin insanda yaratacağı tahribatın çeşitli bağımlılıkları beraberinde getirebileceği ve alkolizmin bunlardan biri olduğu eserde işlenen bir diğer olgudur. Aleksi örneğinde amaçsız ve lükse düşkün bir hayat isteyen bireylerin bunu elde ettikten sonra bile mutlu olamadığı ve anlamsız bir hayat sürdüğü için

düşüşünün başladığı eserde ortaya konan önemli bir bulgudur. Aleksi içine girdiği amaçsız ve ihtişamı ahlaksız yollardan elde etmek isteyen sınıfın tüm çelişkilerini görse bile onlar gibi yaşamaya yönelmiştir. Aşkını ve üstün gördüğü bir çok değeri geride bırakabilmiş ancak anlamsız bir boşluk içinde sürüklenmeye devam etmiştir.

Kaynak

- Cengiz, F, M, (2019), “Dostoyevki’nin “Kumarbaz” Romanının Yapısal Çözümlemesi”, Middle Black Sea Journal of Communication Studies. 2019. 4(2): 92-103
- Dostoyevski, F, M, (2004), “Kumarbaz”, Çeviri: Deniz Boyraz, Bordo Siyah Yayınları
- Purevdorj, A, (2017), “F. M. Dostoyevski’nin Romanlarındaki Karakter Çerçevelerinin İncelenmesi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Programı, Doktora Tezi, Ankara
- Sütcü, G, (2021), “Azizliğin ve Güzelliğin Trajik Timsalleri: Prens Mışkin ve Nastasya Filippovna”, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (25), 1185-1197

ÖZ BÜYÜCÜSÜ MASALINDA İYİLİK, KÖTÜLÜK ve ADALET

Özet

*Doç. Dr. Sevrâ Fırıncıoğulları

*Doç. Dr. Sevrâ Fırıncıoğulları, Kuruma Bağlı Değil,
sevrafirinci@gmail.com, Orcid: 000-0003-1052-6092

Lyman Frank Baum'un ünlü eseri "Öz Büyücüsü" çocuk edebiyatının en ünlü klasiklerinden biridir. Eser, iyilik, kötülük, adalet, erdem ve insani değerlere ilişkin oldukça güçlü mesajlar vermektedir. Masalın ana kahramanı Dorothy'nin bir kasırgayla evinden kopuşu sonrasında başına gelenleri anlatan eser, yan karakter simgeler ve olay örgüsü içinden, cesaret, sevgi, değer, gerçek fedakârlık ve dayanışma gibi erdemlerle sosyal değerlere göndermede bulunmaktadır. Fırtına ile evi savrulduktan sonra Dorothy'nin karşılaştığı korkuluk, arslan ve teneke temel değerlerin simgesi olarak çizilmiş yan karakterlerdir. Kendine bir kalp arayan teneke modern çağda gerçek sevgi ve duyguları arayan ancak hepsinin yine kendisinde olduğunu göremeyen modern insana dair bir simgedir. Kendine beyin arayan korkuluk ile cesaret arayan arslan da değerlerin peşine düşmüş farklı simgeler olarak çizilirler. Karakterlerin bunları arayış süreci içinde olay örgüsü bağlamında geçen olaylardaki tutumları, özünde zaten bu değerlere sahip olduklarını ortaya koyar. Cesareti arayan arslan onurlu duruşu ve yürekli eylemleriyle arkadaşlarını defalarca kurtarır. Kendine kalp arayan teneke ise, sevgisi ve yaptığı fedakarlıklarla zaten harika bir yüreğe sahip olduğunu gösterir. Kendine beyin arayan korkuluk ise zekice tutumu ve eylemleriyle aradığı zekaya sahip olduğunu ortaya koyar. Öz büyücüsünden istedikleri tüm bu niteliklerin (zeka, kalp, cesaret) tümüne sahip olduklarının farkında bile olmayan bu simgeler, modern çağda kendini ve kaybettiği temel değerlerini kendine dönerek yeniden kurabileceğinin farkında olmayan insanın prototipleridir. Ana Karakter Dorothy ise masalın sonuna kadar ailesini ve güven duyduğu yuvasını arayıp geri dönmek istese de etrafındaki arkadaşları (korkuluk, arslan ve teneke) onu koruyan tutumları ve verdikleri güvenle çoktan bir aile gibi etrafını sarmışlardır. Eserde ana mesaj modern çağda insanın aklı ile duyguları arasında parçalanmış ve acı çeken benliğinin değişmesi ve kendini tamamlamasının gerekliliği yönündedir. Modern insanın kendinin farkına varması, kendini tamamlaması ve ilişkilerini derinleştirmesiyle daha sağlıklı ilişkiler ve toplumsal yapılar kurabilecektir. Edebiyat sosyolojisi alanında ortaya konulan bu çalışmada eser içindeki karakterler sosyal gerçekliğe dayalı simgesel bir okuma ile analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Edebiyat sosyolojisi, Sosyoloji, Değerler, Adalet, Modern Çağ

GOODNESS, EVIL and JUSTICE IN THE TALE OF THE WIZARD OF OZ

Abstract

Lyman Frank Baum's famous work "The Wizard of Oz" is one of the most famous classics of children's literature. The work gives very strong messages about goodness, evil, justice, virtue and human values. The work, which tells what happens to Dorothy, the main protagonist of the tale, after she is torn away from her home by a hurricane, refers to social values through side character symbols and plot, with virtues such as courage, love, value, true sacrifice and solidarity. The scarecrow, the lion and the tin that Dorothy encounters after her house is blown away by the storm are side characters drawn as symbols of basic values. The tin looking for a heart is a symbol of the modern man who is looking for true love and feelings in the modern age but cannot see that they are all in himself. The scarecrow who is looking for a brain and the lion who is looking for courage are drawn as different symbols in pursuit of values. The attitudes of the characters in the events that take place in the context of the plot in the process of searching for these values reveal that they already possess these values in essence. The lion in search of courage saves his friends many times with his honourable stance and courageous actions. The tin looking for a heart shows that he already has a great heart with his love and sacrifices. The scarecrow, who is looking for a brain, shows that he has the intelligence he is looking for with his clever behaviour and actions. These symbols, who are not even aware that they have all these qualities (intelligence, heart, courage) that they want from the wizard of Oz, are the prototypes of the human being who does not realise that he can rebuild himself and his lost basic values in the modern age by returning to himself. Although the main character Dorothy wants to return to her family and her safe home until the end of the tale, her friends (scarecrow, lion and tin) have already surrounded her like a family with their protective attitudes and the trust they give her. The main message of the work is that in the modern age, the self, which is fragmented and suffering between the mind and emotions, needs to change and complete itself. Modern man will be able to establish healthier relationships and social structures by realising himself, completing himself and deepening his relationships. In this study in the field of sociology of literature, the characters in the work were analysed with a symbolic reading based on social reality.

Keywords: Sociology of literature, Sociology, Values, Justice, Modern Age

YERELDEN ULUSALA: ÇUKUROVALI ŞAİR DEMET DUYULER

Prof. Dr. Tahir BALCI

Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-00032557-5567>.

thbalcii@gmail.com

Özet

Bu çalışmada Çukurova'nın dikkat çeken kadın şairlerinden Demet Duyuler'in şiirleri değişik açılardan çözümlenecektir. Amaç, Çukurova'nın zengin coğrafyasının kadın bir sanatçının şiirlerine nasıl yansıdığını göstermektir. Çukurova topraklarının verimliliği kültüre de yansımıştır. Bu kültür ortamında Karacaoğlan, Dadaloğlu, A. Mahzuni Şerif, Hacı Karakılıçık, Hilmi Şahballı, Gül Ahmet Yiğit gibi çok sayıda âşık yetişmiştir. Bu ortam içinde ayrıca Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Müslüm Gürses, Ferdi Tayfur, Şener Şen vb. çok sayıda edebiyatçı ve sanatçı yetişmiştir. Bunlar kadar olmasa bile Demet Duyuler, Çukurova'nın kokusunu hissettirmek suretiyle son zamanlarda adından söz ettirmektedir. Demet Duyuler'in konu çeşitliliği çoktur. Ölüme duyulan öfke, umutsuzluk, bıkkınlık, yalnızlık, aile, anne, baba, aşk, dostluk, doğa, gece, güneş, bulut, yağmur, rüzgâr, mevsimler, renkler, bitkiler, hayvanlar, şehitler, memleket temaları şiirlerinde çokça dile gelmektedir. Genellikle insanın kendi ürünü olmayan, çevresel (kültürel, siyasi, toplumsal, ekonomik) etmenlerin belirlediği sorunlara karşı gösterdiği duyarlılık ve mücadele ruhu şiirlerin görülen kasvetli havayı dağıtacak niteliktedir. Demet Duyuler'in şiirlerinin özeti, insan ve doğa vardır. Fakat kendisinin kadın olması nedeniyle, birçok şiirin konusu kadın olmasa bile, şiirlerinde genelde kadın ruhunu hissederiz. Doğrudan ya da dolaylı olarak kadınların iç ve dış dünyasına gösterdiği ilgiyle kadınlara pozitif ayrımcılık yaptığını söyleyebiliriz. Dil bir oyun ise, şiir bu oyun için en uygun sahadır. Bu oyunu oynarken, yani sözcükleri devindirirkenki sanatsal dokunuşlar şiirin ruha ve beyne işlemesini sağlar. Demet Duyuler'in şiirleri bu açıdan söz sanatlarını zirveye taşır. Dille oynayabilme konusundaki ustalığı, insanlara ve doğaya gösterdiği duyarlılıktan beslenir. Nitekim ülkemizdeki çarpık kentleşmeyi ve beraberinde getirdiği kitlesel yoksulluğu yazınsal ürünlerle estetik katarak anlatabilmenin, çarpıklıklara isyan edebilmenin yolu dilin sınırlarını zorlamaktan geçer. Duyuler, şiirlerinde bunu başarabilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çukurova, kadın şair, insan ve doğa, söz sanatları

FROM LOCAL TO NATIONAL: POET DEMET DUYULER FROM 'ÇUKUROVA'

Abstract

In this study, the poems of Demet Duyuler, a prominent female poet from Çukurova, will be analysed from multiple perspectives. The objective is to demonstrate how the diverse geographical characteristics of Çukurova are reflected in the oeuvre of this artist. The fertility of the Çukurova lands is also reflected in the culture, as evidenced by the presence of numerous

minstrels who were raised in this cultural environment, including Karacaoğlu, Dadaloğlu, Aşık Mahzuni Şerif, Hacı Karakılçık, Hilmi Şahballı and Gül Ahmet Yiğit. A similar cultural and literary milieu has also been identified as a contributing factor to the success of prominent figures such as Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Müslüm Gürses, Ferdi Tayfur, Şener Şen, and many other literary figures and artists. A notable contemporary example of the influence of this cultural environment is Demet Duyuler, who has achieved recognition for her ability to evoke the essence of Çukurova in her work. Demet Duyuler's oeuvre encompasses a diverse array of subjects, including anger towards death, despair, boredom, loneliness, family, mother, father, love, friendship, nature, night, sun, cloud, rain, wind, seasons, colours, plants, animals, martyrs, and homeland. The poems are characterised by a sensitivity and a spirit of struggle against the problems that are not the product of human beings and are determined by environmental (cultural, political, social, economic) factors. These qualities dispel the gloomy atmosphere that pervades the poems. Demet Duyuler's poems are characterised by human and nature. However, because she is a woman, even if the subject of many of her poems is not a woman, we generally feel the female spirit in her poems. Directly or indirectly, we can say that she makes positive discrimination against women with her interest in the inner and outer world of women. If language is a game, poetry is the most suitable field for this game. The artistic touches while playing this game, that is, while moving the words, enable the poem to penetrate the soul and the brain. In this respect, Demet Duyuler's poems bring verbal arts to the peak. His mastery in playing with language is fuelled by his sensitivity to people and nature. As a matter of fact, the way to describe the distorted urbanisation in our country and the mass poverty it brings with it by adding aesthetics to literary products and to rebel against distortions is to push the limits of language. Duyuler has achieved this in his poems.

Key words: Çukurova, woman poet, human and nature, rhetoric

1. ÇUKUROVA HAKKINDA

Çukurova'nın kültürünü coğrafî olarak sınırlamak, bu muazzam ve çokyönlü kültürü tanımamak anlamına gelir. Çukurova'nın hangi toprakları kapsayabileceği konusunun tartışmaya açık olduğunu belirten Karaosmanoğlu'na (2025) göre Çukurova kültür coğrafyası olarak Gâvur Dağlarının batısından Silifke'ye, Mut'a, Karaman'a, Toroslardan Niğde'ye, Kırşehir'den Kayseri'ye, Pınarbaşı'na, Elbistan'a, Ekinözü'e, Engizek'e değin göçebe kültürün hâkim olduğu alanı kapsar. Karaosmanoğlu bu sınırları aynı zevkin ses tadından hareketle belirlediğini söyler.

Çukurova topraklarının verimliliği kültüre de yansımıştır. Bu kültür ortamında Karacaoğlu, Dadaloğlu, Aşık Hüseyin, Elbeylioğlu, Deli Boran, Öksüz Ali, Kul Halil, Hasibe Hatun, Derdiçok, Aşık Çıtak, Aşık Mahzuni Şerif, Abdulvahap Kocaman, Hazım Demirci, Halil Karabulut, Aşık Yener, Ferrahi, Hacı Karakılçık, Gül Ahmet, Aşık Dursun Yeşiloğlu, Ayşe Çağlayan, İmami, Erdoğan Öner (Vakarî), Arzu Bacı gibi çok sayıda aşık yetişmiştir.

Çukurova topraklarında aynı zamanda çok sayıda edebiyatçı ve sanatçı yetişmiştir. Tabii ki bunların bir bölümünün kökeni başka kültür yörelerine, genellikle de Güneydoğu'ya dayanır. Fakat onların Çukurova toprakları ve kültürüyle yoğrularak büyük bir birikim oluşturdıklarını unutmamak gerekir. İşte ünlülerden bazıları: Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Yılmaz Güney, Salih

Güney, Yılmaz Duru, Vahdet Vural, Haluk Levent, Savaş Ay, Erol Büyükbırç, Müslüm Gürses, Ferdi Tayfur, Hakkı Bulut, Ali Şen, Şener Şen, Cenk Koray, Arif Keskiner, Ali Püsküllüoğlu, Demir Karahan, Murat Kekilli, Necip Memili (oyuncu), Mesut Dikel (hattat), Yılmaz Köksal, Yaşar (sanatçı), Ümit Besen, Tolga Han (dansçı), Turan Oflazoğlu (yazar), Suna Kan (sanatçı), Taha Toros (yazar), Caner Cindoruk (sanatçı ve şair), Ruhat Mengi, Rojin (sanatçı), Ali Özgentürk, Nebil Özgentürk, Nesimi Çimen, Nurhan Damcıoğlu, Muzaffer İzgü, Murat Gögebakan, Mustafa Sağyaşar, Meral Zeren, Murat Ağırel, Menderes Samancılar, Melek Görgün, Mehmet Poyraz, Kurtuluş, Mahmut Hekimoğlu, Mazlum Çimen, İrfan Atasoy, Feridun Düzağaç, Demirtaş Ceyhun, Can Etili, Bilal İnci, Aytaç Arman, Bedri Baykam, Ayşe Arman, Atilla Taş, Şahika Tekand, Kıvanç Tatlıtuğ, Ahmet Selçuk İlkan, Bekir Develi, Şoray Uzun.¹

2. ÇUKUROVALI KADIN ŞAİR: DEMET DUYULER

Yukarıda saydığımız yazar ya da sanatçılar az çok ünlü kişilerdir. Bunların dışında kalan, ünlü büyük sahalara henüz taşmamış, daha ziyade yerelde bilinen sanatçı ve yazarlar da vardır. Bilinmelidir ki yerel olmadan ulusala ulaşılamaz. İşte bu yüzden bu kısa çalışmada kısıtlı olanaklara karşın sesini duyurup kendini var etmeye çalışan Çukurovalı kadın bir şairden, Demet Duyuler'den bahsedeceğiz. Zira onun da birçok şiirinden Çukurova'nın kokusunu yoğun biçimde alıyoruz: “Umarsızlık Uğultusunda Seyhan”, “Dağarcığım Dağılcak”, “Nevruz”, “Detay”, “Deli Yanım Seyhan” ya da:

Her Yanım Memleket

*Her Elif'in saçı ipek ibrişim
her yiğidin yan bakışı turaç edalı
her yüreğin bir yanı Karacaoğlan*

*Ovasından ağıtını yakarken Ferrahi
çöker tekinsiz sessizlik
Dadaloğlu gümbürder dağlardan
ne yürekte korku kalır
ne akılda kuşku*

*Aşka âşıkların
alın yazısı yiğitlik
her sevdanın dilinde
boğaz düğümletir bir dize*

---

¹ Gökçe (2025).

'bir ayrılık

bir yoksulluk

bir ölüm'

Ahh memleketim

Memleketlilerim...

2.1.Demet Duyuler'in hayatı ve eserleri

10 Kasım 1966 yılında Adana'da doğan Demet Duyuler, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde idari personel iken, aynı fakültenin Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim görerek diploma aldı. D. Duyuler şu anda Eğitim Fakültesi İdari İşler Şefi olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda Söz Gazetesi'nin² kültür ve sanat yönetmenidir. İki çocuk annesi olan Duyuler, Adana Yaşam Sanat Derneği ve Yazarlar Evi Derneği'nin kurucu üyelerindendir. Ayrıca Yaşam Sanat Dergisi Yazı Kurulu'nda aktif görev yapmaktadır. *Söylem, Tay, Tersakan Toros, Amanos Yazıları, Bağlaç, Yaşam Sanat, Tmolos Edebiyat, Patika, Eliz Edebiyat, SarmalÇevrim, Şehir, İnsancıl* gibi dergilerde şiirleri, inceleme ve denemeleri yayınlanmıştır. Şiir kitapları şunlardır: *İçimdeki Çılgılık* Dışındaki Sessizlik (2008), *Kırılğan Bakışlar* (2010), *Sarı Sıcak Deli Mavi* (2013), *Avuntu* (2016), *Güz Telaşı* (2022), *Sepkenler* (2022).

2.2.Demet Duyuler'in konuları ve sanat anlayışı

Demet Duyuler son zamanlarda röportajlara yönelse de asıl ilgi alanı şiirdir ve yakın zamana kadar şiir dışında eser vermemiştir. Şiirlerine baktığımızda, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin insanın (kadın, erkek, çocuk, anne, baba) ve içinde yaşadığı doğanın ana konu olduğunu görmekteyiz: "Bir can / babanız ya da anneniz / Bir can / oğlunuz ya da kızınız" (Duyuler Doğan 2008, 3). Ölümüne duyulan öfke, umutsuzluk, bıkkınlık, yalnızlık, aile, anne, baba, aşk, dostluk, doğa, gece, güneş, bulut, yağmur, rüzgâr, mevsimler, renkler, bitkiler, hayvanlar, şehitler, memleket şiirlerinde çokça dile gelmektedir.

Genellikle insanın kendi ürünü olmayan, çevresel (kültürel, siyasi, toplumsal, ekonomik) etmenlerin belirlediği sorunlar insanı şeytan sarmalı gibi içine almaktadır. Buna karşın insan verdiği mücadele ile bu sarmalı yırtacak güce sahiptir.

Toplumsal duyarlılığını dile getirdiği şiirlerinden birisi olan "Sivas Ağlaması"nda "...ucu kesik kara damardan / yağdıkça yakıyor vahşetin külleri" (Duyuler Doğan 2013: 30) diyerek okuyucuyu çirkinliklere karşı başkaldırmaya ve sevgiyi yüceltmeye çağırmaktadır.

İsrail'in aylardır süren Filistin soykırımına "Gazze'nin Barut Kokulu Çocukları" şiiriyle bundan 15 yıl önce (agy. 34) dikkat çekmiştir.

2.3. Demet Duyuler'in şiirlerinde kadın

² <https://sozgazetesi.org.tr/kultuer-sanat/kultur-ve-sanat-yonetmenimiz-demet-duyuler/>
10.02.2025)

(Erişim tarihi:

Demet Duyuler'in şiirlerinin merkezinde insan ve doğa vardır. Fakat bizzat kendisinin kadın olması nedeniyle, birçok şiirin konusu kadın olmasa bile şiirlerinde genelde kadın ruhunu sezmek mümkündür. Doğrudan ya da dolaylı olarak kadınların iç ve dış dünyasına gösterdiği ilgiyle kadınlara pozitif ayrımcılık yaptığını söyleyebiliriz. Bu pozitif ayrımcılık, toplum içerisinde negatif ayrımcılığa maruz bırakılan kadının çile dolu yaşamına dikkat çekmek içindir:

Kadın İrgatlar

*Hüzünlü bir merhaba gibi
çarparken şubat ayazı
güneşin fersiz gözleri
istemsiz baktı kente*

*Dizilmişler bulvar boyu
ovanın sabah yıldızı
gece yazgılı kadın ırgatlar*

*Kimi kınalı belik
yiğit yürek kimi
aşk içinde öyle güzel
alın terinde saygın her biri*

*Çalışkan nasırlı elleri
bir yaşama gücü
emekleri dillere destan
eleğimsağma renkleri
dört mevsim gözlere bahar*

*Ki onlar
sıcak soğuk demeden
hayatın en ağır yükünü hissedenler
demli bir kaynar sevinçtir bana
şiir olur duldalarda
yüreğimin ovasını tutuştururlar (Duyuler Doğan 2013: 18)*

Nazım Hikmet'in „Kadınlarımız“ şiirini az da olsa çağrıştıran bu şiirin en çarpıcı sözcüğü „ırgat“tır. Nedense „ırgat“ deyince akla çoğunlukla Çukurova gelir. 10/7/2004 tarih ve 5216 numaralı Büyükşehir Belediyesi Kanunu³ ile birçok köyün ve beldenin büyükşehir belediyelerine bağlı mahalleye dönüştürülmesinin getirdiği olumsuzlukları bir yana bırakacak olursak, hem yerleşik halktan hem de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Çukurova'ya göçen ve gündelik ücret karşılığında zor koşullarda çalışmak zorunda kalan kadınlar bu şiirin temasını oluşturmaktadır. Yüreğimizi kanırtan çarpıcı betimlemelerle Duyuler, kadın ırgatlarla olan duygudaşlığını sergiler: hüzünlü merhaba, şubat ayazı,

³ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 10.02.2025)

fersiz gözler, gece yazgılı kadın ırgatlar, nasırlı eller, hayatın en ağır yükünü hissedenler, kınalı belik, yiğit yürek, aşk ve güzellik, çalışkanlık, dillere destan emek, yürek ovası...

„Kıyım“ adlı şiirde Duyuler (2022a, 10) „Bir anne ağıt yakıyor kızına / insafsız kıyımlardan en çok / anneler kavruluyor acıyla“ kadınların yaşadığı ızdırabın başka bir ifadesi yer almaktadır.

„Kaçak kaçık“ (Duyuler Doğan 2008, 55) şiirinin son dizeleri „o da ne / mini etek bluz dekolte / yanlış kılık üstümde / aşk dudağına yapışık / yüreğinde yenilenen çılgılık / şaşkın düşleriyle / akıl karmakarışık / omzumda heyecandan titreyen elleri / trajikomik hali“ belli ki özyaşam öyküsünden bir betimlemesidir. Aynı dönemin ürünü olan „Kibrit“ şiiri (s. 76) aşk ateşinde yanan bir kadının ruh halini yansıtmaktadır: „Ah deli kız / karanlıktı önün / bir kibrit çaktın / bir kibritin / bir ormanı yaktığını hatırladın“

Duyuler Doğan (2013) „Emel“e adadığı „Mayhoş Hayat“, „Anne“, „Özür Dilerim Anne“ şiirlerinde hüznün, eskiye ve anneye özlemini, „Ayyüce“ye adanan „Ev Hali“nde aile mutluluğu ve çocuk sevgisi dile getirmektedir.

Geleneksel Japon şiiri haiku⁴ biçiminde yazılan „Köylü kadınlar / evinin avlusunda / güneş yorgunu“ (Duyuler 2022b: 70) şiiri, özlü bir biçimde birçok sıkıntıya ve cefaya katlanmak zorunda bırakılan emekçi kadınları anlatmaktadır.

„Gece / çiçek ve kadın / balkonda gündemiz bir açık oturum“ diye başlayan „Açık Oturum“ (Duyuler Doğan 2010: 28) şiiri umutsuzluk, iç hesaplaşma ve umutla biten kadın konulu bir şiirdir.

„Bahar Değil“ şiirinde mutluluktan bahseden anneye umutsuzlukla yanıt veriyor şair: „Mutsuzluğun ortasında / sonu mutlu masallar anlatan / anneciğim görmedin mi / .../ ölüm kokuyor yaşam“ (Duyuler Doğan 2016: 21)

Kadından kadına bir şiir olan „Söz Çağrılar Vakitte“ şiirinde dostluk işlenmektedir: „Çok renkli bakışlar saçan / akşamsefali saksılarda / fesleğenle sardunya / katmerli bir güzellik bacım / bol köpüklü kahve / yanında buz gibi soda / -Daha ne isterim / dudaklarında elgin bir gülümseme / söz çağrılar vakitte“ (agy. 44).

Şiirlerinden anlaşılabilirdiği kadarıyla Demet Duyuler örtük de olsa kadını önceleyen bir anlayışa sahiptir, nitekim toplumda daha çok ezilen, horlanan şiddete maruz kalanlar kadınlardır. Buna karşın Duyuler’in feminizm takıntısı yoktur.⁵ Yani erkek cinsiyetine karşı önyargılı değildir, kadın ile erkeğin birbirini bütünleştirdiğini sezdirir okuyucusuna. İyisiyle kötüsüyle yaşanmışlıklar, insanın ders çıkarmasına vesile olacak hatıralardır, yaşama dair olgulardır. Nitekim „Eski Bir Albüm“ (Duyuler Doğan 2008: 24) şiirinde şunu görüyoruz:

⁴ 17 heceden (5-7-5) oluşan geleneksel Japon şiiri

⁵ „Feminizm takıntısı“ demekle feminist bakış açısına olumsuz baktığımızı sezdirmiş olduk. Özellikle cinsiyetçi bir dil olan Almanca bağlamında değerlendirildiğinde feminizm, erkek cinsiyetini öne çıkaranların düştüğü hataları tersine çevirerek erkeği adeta yok saymakla suçlanmaktadır. Balcı (2023) feminist dilbilime alternatif olarak öne sürülen „aykırı dilbilim“ konusundan söz eder. İnsanın herhangi bir açıdan doğuştan getirdiği biyolojik doğuştanlığına ve kendini farklı hissetmesine aldırmdan onu aykırı / yanlış yaftalamanın yanlış olduğunu söyleyen aykırı dilbilim, farklılıkları çoğunluk gibi eşdeğere sahip bir olgu olarak görür. Aykırı dilbilimin önemli konusu, kendini aykırı görenlerin dil edimiyle maruz kaldıkları ayrımcılıkla mücadele etmek ve kısmen de olsa dil adaleti sağlamaktır.

*Kapıda gelin arabası
arabada fidan gibi damat
yanında telli duvaklı gelini
başlarında esen kavak yelleri
davullu zurnalı düğün gülüşleri*

*Bu sevinç paylaşılmaz mı
kadını erkeği genci yaşlısı
avuçlarında buğday para şeker
mutluluk dileyen dualarla
bereket serpmekteler
yüreklerinde imece kıvancı
yarınlara halay çeken yarenler (2008: 24)*

“Çocuk”, erkek – kız cinsiyetlerinin eşitlendiği bir sözcüktür. Duyuler Doğan (2013: 3) “Bahar Saçlı Çocuk” şiirinde bu eşitlenmeyi etnik bağlama da taşımaktadır:

*sen öncesinin inadına
sen sonrasının umuduyla
kurulsun düğün dernek
gümbürdesin davul zurna
al fistanlı Çukurova’da
el ele kol kola
ırgatı ağası
Türkü Kürdü
Lazı Arabı
çeksin halayı*

D. Duyuler, her türlü kötülükten ve nefretten arınmış, savaşımlardan uzak barışçıl bir dünya özlemiyle şiirlerini yazmaktadır, bu özlemi „Durum Ciddi“ şiirinde somut olarak görüyoruz:

*Ne yazmalı “ değil de
nasıl yazmalı
ömrüm tanıklık ederken zamana*

*Yoksulluk ve açlık
hatta susuzluk
büyüyen sorunken dünyada
almış başını gidiyor
egemen güçlerde nefret söylemi*

Şaka değil

hal ve gidiş hiç iyi değil

aymazların avucunda insanlar (Duyuler 2022a: 57)

2.4. Demet Duyuler'in şiirlerinde söz sanatları

Dilin bir oyun olarak görülmesi düşüncesi L. Wittgenstein'a dayanır. Dil bir oyun ise, şiir bu oyun için en uygun sahadır. Bu oyunu oynarken, yani sözcükleri devindirirkenki sanatsal dokunuşlar şiirin ruha ve beyne işlemesini sağlar. Demet Duyuler'in şiirleri bu açıdan söz sanatlarını zirveye taşır.⁶ Ana konumuz farklı olsa da birkaç örnek verelim:

- **Mecaz** (Metapher), Duyuler'de en çok rastlanılan sanattır. Bir sözcüğü ya da sözü ilgi veya benzetme yoluyla gerçek anlamının dışında başka anlamda kullanmak anlamına gelen bu yazınsal figür, anlamı güçlendirmesi açısından çok etkilidir: „ayaklarım aylak / ruhum sokaklarda firari / .../ sözlediğim şarkı sendin” (Duyuler Doğan 2010: 5).
- Yazarken çoğunlukla konu anıştırılır (Allusion), sonra ise farklı sözcüklerle açıklanır (Paraphrase) ve **ötelenir** (Metalepsis). Bu sözcük oyunuyla sağlanan **akışma** (Euphonie) şairimizin kalemine daha büyük güç katmaktadır (bak. „Cankurtaran“ şiiri; agy., 6)
- Aşağıda „Gözümde Yıldız Kırığı“ şiirinin bir bölümünü aldık. Burada **tersyineleme** (Epanodos) vardır: “İlahi tılsım **her yanı / her yan** ki hasret / her yan ki özlem / anlatılan **hüsn-ü aşk** mı / **aşk-ı demet** mi bilmem” (agy.).
- **İkilemeler** oldukça çoktur: “dargın olsan bile tümce tümce / ... / dize dize alkışla aşkı” / zamanlı zamansız aksam da (agy. 17, 19)⁷
- Bir şeyi vurgulamak için **yinelem** (Anapher) sanatına sıklıkla başvurulmuştur: “kadın **kumruya** / çiçek **kumruya** / gece **kumruya** baktı / boran çiselteleriyle / **kumruya** deva olup aktı / **kumru** anladı ki” .../” (agy. 30)
- **Önyinelemede**⁸ bir şeye işaret edildikten sonra adı anılır: “**gördüğün** çok uzakta değil / soğuk bir soluk gibidir ensende **ölüm** / ... / bil ki **çılgındır** duyduğun / köz sessizliğinde deliren **dilin**” (agy. 23)
- **Artyinelem**: “Yamamız umut olsun / İğnesi senden / cemre gibi düşen / benden pembe iğliği” (agy. 39)
- “Kendine Gülmece” şiirinde (agy. 57) **alaysılama**, kendiyle dalga geçme ve eleştirme (Selbstironie) söz konusudur.
- **Anlık sözcükler**: hüznistan (agy.) eleştirmencik (2022b: 55)
- **Kişileştirme** Personifikation): “Bir demet karanfil / dedi ki bana” ve “Kırık bir dal parçası ... / suya masal anlatıyordu” (Duyuler Doğan 2016: 10, 15)
- “Uzaklara Dokunmak” şiirinde aynı sözcüğün **farklı çekimlerle yinelenmesi** (Polypoton) kullanılmıştır: „Yoktum / yoksular / yoksunuz“ (agy. 20)
- **Yerel sözcükler**: „Kurmaca bir öyküde / ... / bayramlık günler ıpıldıyor“ (agy. 22); „gadan alayım“ (agy. 52)
- **Zıtlasma** (Oxymoron): „Göğün Altında İnatçı Atlar“ şiirinde anlam açısından birbiriyle bağdaşmayan (zıtlaşan) sözcükler kullanılmıştır: „Yaşamın kıvrımlarında /

⁶ Söz sanatları hakkında ayrıntılı örneklemelere başlıca şu kaynaklarda rastlamak mümkündür: Sowinski (1973), Aksöz (2017, 2022, 2023a, 2023b, 2024), Darancık (2019).

⁷ İkilemelere ilişkin bak. Zengin (2006, 77).

⁸ Artyinelem ve önyineleme ilişkin bak. Parlakgüneş Erdoğan (2022).

uyumadan gördüğüm rüyada“ (agy 37) Ayrıca „Geçer hayatın / bir meydan dolusu yalnızlıkta“ (agy. 45) zıtlasma içerir.

- „Güzelliğin Gölgesinde“ şiirinin „yitik sevdama s/imgeleyen“ (agy. 38) dizesinde „simgeleyen“ sözcüğünden „s“ sesi bölünerek „imgeleyen“ oluşturulmuş, farklı anlamlar elde edilmiş, böylece **sesteşlik** (Paronymie) / eksik sesteşlik sanatından yararlanılmıştır.

2.5. Demet Duyuler ile soru – cevap

Çalışmanın bu bölümünde şair Demet Duyuler’e şiirle ilgili sorular sorup yorumlarımıza farklı bir boyut kazandıracağız:

1) Sayın Duyuler, sizin bildiğiniz kaç Çukurovalı kadın şair vardır?

Yaşadığım coğrafyada şiirle uğraşan ve kitabı olan kadın şairleri temel alırsak tanıdığım 22 kadın şair vardır. Fakat kadın şair sayısını 22 olarak vermekle beraber biz birbirimizi tanıyoruz. Bu da körler sağırılar birbirini ağırlar durumudur. 22 şairden ancak 4’ünün ulusal ve uluslararası dergilerde şiirleri yer almakta, eserleri hakkında eleştiri, değerlendirme, inceleme yazıları yazılmakta ve şiir ödülleri bulunmaktadır. Bu şairler Ruhan Mavruk, Nisa Leyla, Aydan Yalçın, Ayfer Karakaş’tır. Kısaca yaşadığım coğrafyada yerelden ulusala şiirini taşıyan 4 kadın şair vardır.

2) Kadın şair sayısı sizce neden erkek şair sayısına nazaran daha azdır?

Bu soruyu 10-15 yıl önce sorsaydınız, toplumun kadına biçtiği roller sebebiyle diye yanıtlardım. Çünkü o dönemlerde çalışan bir kadınsa ve hem eş hem anne rolünü de üstlenmişse, ne yazık ki şiir veya sanatı ikinci plana düşmekteydi. Yazmak için fırsat kovalamak durumunda kalmaktaydı. Oysa erkek şairler ve sanatçılar için öyle değildi. Erkeklerin sorumlulukları, gündelik yaşam uğraşları daha az ve kadına göre daha çok zamanları vardı, Ancak, son çeyrek yüzyılda eğitim olanağının artması, kadınların bilinçlenmesi, ekonomik özgürlük, teknolojinin hayatı kolaylaştırması, erkek ve kadın arasındaki fırsat eşitliğinin giderek sağlanması kadın şairlerin sayısının biraz daha artmasına neden oldu. Günümüze baktığımızda, suyun başının erkekler tarafından tutulmuş olması, yayınevlerinin, editörlerin yani karar mekanizmalarının erkeklerden oluşması, hemcins dayanışmasına da neden olmaktadır. Hatta ve hâlâ çoğu erkek kadınlardan şair olmayacağını düşünmektedir.

3) Sizi yakından tanıyan birisi olarak kadını öne çıkaran bir şair izlenimi veriyordunuz. Ama şiirlerinizi yakından incelediğimde bunun biraz farklı olduğunu gördüm. Ben sizin ana konunuzu “insan” ve “doğa” olarak özetliyorum. Saptamam hakkında ne diyorsunuz?

Saptamanız tamamen doğru. Şiirimin temelini insan ve doğa oluşturmaktadır. Doğayı, doğadaki insanı, insandaki yaşama tutkusunu ve aşkın kendisini çıkar beklentisi olmadan kucaklayan biriyim. Doğayı insandan, insanı sanattan ayrı düşünemiyorum. Bu nedenle şiirlerimin merkezine insan ve doğayı koyuyorum. İnsanı cinsiyeti ve yaşına göre ayırt etmeden şiirlerimde özne olarak kullanıyorum. Bunun nedenlerinden birisi benim kadın olarak herhangi bir eksikliği, mağdurluğu aileden, işyerinden, çevreden görmememden kaynaklıdır. Fakat bireysel yaşamımda bu durum, etrafımızdaki yaşanan olaylara gözümü kapattığım anlamına gelmiyor. Herkes yaşadığından pay biçerek konuyu dile getirdiği için şiirlerimde insan, kadın-

erkek, çocuk-yetişkin gibi cinsiyet ve yaş faktörü olmadan, mağduriyetlerine göre duygularımın rengine göre özne oluşturmaktadır.

4) Araştırmacılar, kimi zaman şairin (yazarın) aklının ucundan bile geçmeyen çıkarımlarda bulunabilirler. Size dair yorumlarımda böyle bir şey sezdimiz mi, başkaları tarafından yanlış yorumlandığınızı hissettiniz mi hiç?

Sizin yorum ve saptamalarınız çok doğru. Teşekkür ederim hocam. Araştırmacıların şiirlerim hakkındaki yazılarında farklı çıkarımlarda bulunması durumuyla hiç karşılaşmadım. Ama birkaç şiirimle bir iki dizinin yanlış anlaşıldığını biliyorum. Buram buram baba özlemi kokan bir günde akşamsefası çiçeğinin bende yarattığı duygularla yazdığım “Akşamsefası” şiirimdeki “Ana topraklarımda baba mirası / bir kök akşamsefası” dizesini yanlış anlayıp “babanızın miras bırakmamasına içerleyip yazdığınız şiirden tanıyorum sizi” diyen bir okurla karşılaştım. Biraz sohbet edince babasının ölmeden önce bütün mal varlığını erkek kardeşlerine bıraktığını öğrendim.

Şiir yazana kadar benim, yazdıktan sonra okurundur. Okur benimle beraber yaşamadığı, yazarken yanımda olmadığı, her okura yazdığım hangi imgenin neyi ifade ettiğini açıklama şansım olmadığı için şiirlerim okurun zihninde yarattığı kadardır. Eğer bir okur benim söylediğimden çok farklı bir duygu halini yakaladıysa o okurun o an ki ruh haliyle, birikimiyle, dünyasıyla ilgilidir. Bu nedenle yazdığımın ötesinde hissettiyse de bu yanlış değildir. Bu durum okuru bağlar. Dediğim gibi şiir yazana kadar benim, sonrası okurun algısıdır.

5) Kadına bakış açınız nedir? Şiirlerinizde kadını yeterince konuşturduğünüza inanıyor musunuz? Gelecekte kadını öne çıkarmayı düşünüyor musunuz?

Kadın insandır. Kadınların, iş ve aile hayatı arasında sıkışıp kalmadan, üreten ve çocuk yetiştiren kadın rollerinden birini diğerine feda etmeden hayatlarını sürdürmeleri sağlanmalıdır. Bilim, siyaset, eğitim, kültür - sanat ve iş dünyasında hepimizi gururlandıran, başarılarıyla adından söz ettiren kadın sayısı artmaktadır. Şair kadınlar erkeklerle eşitliği yakalayarak Türk şiirinin / edebiyatının ayrılmaz birer parçası olduklarını kanıtlamışlardır. Sanatçının/edebiyatçının cinsiyeti yoktur, sanatçı vardır.

6) Toplumsal cinsiyete dayalı bakış açısı kadının ve erkeğin yaşamını nasıl etkiliyor? Örneğin toplumsal cinsiyet meslek seçiminde nasıl etkili olabiliyor? Kadın cerrah (beyin cerrahı) sayısının erkeklere göre daha az olduğu söylenir, ya da erkekler rahatlıkla kadın hastalıkları ve doğum uzmanı olurken, kadınların ürolog olması yadırganır. Tüm bunlara ne diyeceksiniz?

Toplumsal cinsiyete dayalı bakış açısına günümüzden bakarsak cinsiyete göre rollerin eşite yakın dağıldığını görebiliriz. Kadın genel cerrah, kalp cerrahı veya ürolog sayısı az olabilir, ama eskiden hiç yoktu. Bugün var ve sayı hızla artmaktadır. Bu durumun zamanla eşitliği ulaşacağını inanıyorum.

Toplumsal cinsiyet farkına bakarsak, günümüze göre değerlendirirsek yarını kaçırmış oluruz. Geçmişe baktığımızda toplumsal cinsiyet algısında gerçekten de cinsiyetin rollere göre belirlendiğini görebiliyoruz. İdare edenin, hükmedenin erkek olduğunu görüyoruz. Erkin erkek olduğu yerde doğal olarak kadın ikinci planda kendini gösterecektir. Bu yalnızca bizim toplumumuz yani Anadolu coğrafyası için değil, dünya coğrafyası içerisinde de aynı şekildedir.

Tarihin hangi dönemine bakarsanız bakın Rönesans'ın en parlak olduğu dönemde bile ressamlar, heykeltıraşlar arasında kadını pek göremezsiniz. Rönesans aydınlanmadır, ama kadından çok erkekler aydınlanmıştır. Bu çağın bütün dünya üzerinde yarattığı bir etkidir. Çağdaşlaşma her ülkede aynı hızla ilerlememiştir. Batı toplumları toplumsal cinsiyet algısında 20. Yüzyıl başlarında biraz daha fazla yol alıp 21. Yüzyılda kadın - erkek arasındaki farkı kapatmış sayılabilir. Doğu toplumlarında, bizim Anadolu coğrafyasında biraz geç olmakta. Günümüze baktığımızda, örneğin akademik dünyamızda kadın rektörler, kadın dekanların sayısı artmış, kadın ve erkek çalışan sayısıysa neredeyse eşitlenmiş durumda. Hemşirelik kadın mesleği olarak düşünülürken sağlık alanlarında erkek hemşirler de artış olduğunu, erkek mesleği olarak düşünülen toplu taşıma sürücülerinin de kadın olduğunu görüyoruz.

Şunu da ekleyeyim, toplumsal cinsiyete dayalı bakış açısı, kabul edilir ve esnekse insan daha rahat ortamda yaşar. Ancak, katı görüş bakış açısı olan toplumlarda cinsiyet rolü üzerinde baskı hissedilebilir. Değişen şartlarla, toplum yapısının, bakış açısının değiştiğini, dönüştürdüğünü görüyoruz. Toplumsal farkındalığın ve eşitlik çabalarının artması, kadınların her alanda daha fazla temsil edilmesini ve meslek seçimlerinde daha özgür olmasını sağlayacaktır.

7) Şiirlerinizin tamamında olmasa bile, birçoğundaki soyutlamalar çok dikkat çekiyor, bir nesnenin ya da kavramın bir özelliğini gerçeklikle olan ilişkisinden kopararak başka bir düzleme taşıyorsunuz. Dilinizin bu özelliği sizce şiirinizi güçlendiriyor mu, zayıflatıyor mu?

Her insanın bir yoğurt yiyişi olduğu gibi her şairin de hislerini bir iletim biçimi var. İletim biçimim de gördüklerimin, yaşadıklarımın üzerimde yarattığı etkiyi sizin de belirttiğiniz gibi belki de soyutlayarak anlatmak. Gördüklerim somut ama anlatımlarımdaki ifade, mecaz ve imgeler yaşadıklarımı soyutmuş gibi dile getirmiş olabilir. Bu durumun şiirimi güçlendirdiği ya da zayıflattığı konusundaki değerlendirmeyi benim yapmam doğru değil diye düşünüyorum. Çünkü şiirimi şiir yapan unsurlardan biri bu. Okuyucunun ya da araştırmacının bunu değerlendirmesi daha uygun olacaktır.

8) Şiir de bir sanat olduğuna göre sizce sanatın amacı nedir? Bu amaca yönelik mi yazıyorsunuz? Yazmak isteyip de yazamadıklarınız var mıdır?

Sanat bir duygu ve düşünce aktarımıdır. Düşündüren ve hissettirendir. Sanatla uğraşanlar, sanat işçileri ya da sanat eserlerini değerlendirenler hep aynı soru üzerinde durmuş. Sanat sanat için midir? Sanat toplum için midir? Bunu kişinin kendi ruh hali, ortaya çıkardığı eserler, elinde olmadan ürettikleri belirler. Biraz kişinin yaşam biçimi, biraz da dünyaya bakış açısıyla ilişkilidir.

Sanat benim için yaşadığımın dile getirilmesi yani kendimden yola çıkarak ortaya koyduklarımdır. Toplumda bir ses olmak, bir bakış açısı oluşturmak içindir. Bir kadın olarak, bir şair olarak, Adana'da yaşayan bir birey olarak dile getirdiklerim belki küçük dünyanın büyük dünyaya ifade biçimidir. Belli bir amaca yönelik yazmıyorum. Hissettiklerim beni toplumun yaşadıklarını dile getirme sürecine getirmişse toplumsal olarak yaşanan bir olayı dile getiriyordumdur.

Ben bir başkasının acısını bir başka yerde yaşarken hissedirim. Yazdığım şiirle onunla duygudaşlık yaşayabiliyorum. Bazen toplumsal bazen kendi iç yolculuğumun ifadelerini dile getiriyorum. Bazen topluma, bazen kendime, bazen de yazmış olmak için yazıyorum.

Yazmak isteyip de yazamadığım herhangi bir şey olmadı. Çünkü duygum dilime, dilim elime yol veriyor, imgelemim nereye götürüyorsa öyle yazıyorum. Dün öyle yazdım, bugün öyle yazıyorum, bundan sonra ne olacak bilmiyorum.

3. KADIN ŞAİRLERİN SAYISI NEDEN AZ?

Toplumda genel bir kanı vardır ve bu kanı doğrudur. Buna göre kadın şairlerin sayısı erkek şair sayısına göre daha düşüktür. Bunun muhtemelen tarihten gelen toplumsal - kültürel nedenleri vardır.

Dündar'ın aktardığına göre İlhami Soysal'ın 1973 tarihli "20. YY. Türk Şiiri Antolojisi"nde altmış şair arasında Gülten Akın ve Türkan İldeniz'den bahsedilmektedir. Memet Fuat'ın 1996 yılında yayınladığı Çağdaş Türk Şiir Antolojisi'nde ise seksen dört şair arasında yalnız bir kadının - Gülten Akın'ın - adı geçmektedir. Müjgân Cunbur ile Neriman Saryal'ın 1997 yılındaki derlemelerine göre yüzden fazla kadın şair vardır. Kuşkusuz ki bugün bu sayı daha yüksektir. Yine de kadın şair sayısı erkek şair sayısına göre daha azdır ve bunun birçok nedeni vardır. Türk şiiri bağlamında Osmanlı'nın süregelen etkisini, yani toplumsal cinsiyet baskısını temel nedenlerden birisi olarak değerlendirebiliriz. Sistemin ve toplumun kadına biçtiği annelik, ev hanımlığı, dış görünümünü olduğu gibi iç dünyasını da gizleme gibi roller kadın şair sayısının az olmasına neden olmuştur. Vuslat, aşk, muhabbet, seveda, yâr vb. sözcükleri kadının kullanması ayıp sayılacaksa, kadının şiir yazması nasıl mümkün olabilir?

Kadın şairlerin azlığı yalnız bize özgü değildir. Alman edebiyatına bakıldığında, keza şair kadınların sayısının az olduğu, değer görmedikleri ve şiirlerinin en sonlarda yer aldığı görülür (Aksöz ve Balcı, 2023; Balcı, 2015 ve 2018). Günümüzde bile şiir, Goethe döneminde olduğu gibi yaşantı ve özne geleneğinde yazılmaktadır. Sorun burada başlamaktadır; çünkü yaşantı ve özne bağlamında lirik şiir yazarlarsa yaratıcı olamayacakları, taklitten öteye gidemeyecekleri kabul ediliyordu. Bu da toplumsal cinsiyetin kendilerine yüklediği, belki kendilerinin de kabullendiği bir önyargı idi. Kadınların ancak dinsel, eğitici ya da çocuk şiiri konusunda yaratıcı olabilecekleri düşünülüyordu. „Kadınlar daha farklı şiir yazar“ tarzındaki bakış açısı bir yönüyle kadını aşağılar. Eğer kadın şiiri kadını özgürleştirme, kendini var etme ve öne çıkarma, daha çok dikkat çekme, cinsiyet vb. engelleri aşma anlamında bir işlev üstlenirse bir anlam kazanır (Bers 2020)

4. SONUÇ

Demet Duyuler, dille oynayabilme konusunda usta bir şairdir. Bu ustalık insanlara ve doğaya gösterdiği duyarlılıktan beslenir. Nitekim ülkemizdeki çarpık kentleşmeyi ve beraberinde getirdiği kitlesel yoksulluğu yazınsal ürünlerle estetik katarak anlatabilmenin, çarpıklıklara isyan edebilmenin yolu dilin sınırlarını zorlayabilmektir. Duyuler, şiirlerinde bunu başarabilmiştir.

Demet Duyuler'in şiirlerinin özünü insan, emek ve doğa sevgisi oluşturur. Bunu en iyi gösteren şiirlerden birisi haiku tarzında yazılan şu iki şiirdir: „Her yaz bahçede / göneniyorum sizle / toprak su güneş“ ve „Paydos ziliyle / kadın erkek işçiler / terini siler“ (2022b: 16, 64).

Şairin konuları çok çeşitlidir, fakat kadın oluşunun kendi şiirine doğrudan ya da dolaylı olarak yansımamış olması olanaksızdır. Nitekim bunu birçok şiirinde gördük. Şairin imgelemi bunu somut olarak göstermektedir.

Duyuler'in konularının mekânı genelde Çukurova'dır, buna karşın şiirlerindeki imgeler Çukurova'dan çok daha ötelere uzanır, yerelliği aşar.

KAYNAKÇA

- [1] Aksöz, M., *Biçemler ve Uygulamalı Öğretimi*. Çizgi Yayınevi, Konya, 2017.
- [2] Aksöz, M., Herta Müller'in Atemschaudel ve Drückender Tango Adlı Yapıtlarında Biçemlerin Kullanımı, *Herta Müller Kitabı*. Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale, 2022, s. 155-173.
- [3] Aksöz, M., Söz Sanatları ve Yalan. *Schriften zur Sprache und Literatur VII*, Çizgi Yayınevi, Konya, 2023a, s. 149-162.
- [4] Aksöz, M., Bazı Almanca Biçem Terimlerinin Türkçe Karşılıklarına Dair, *Schriften zur Sprache und Literatur VII*, Çizgi Yayınevi, Konya, 2023b, s. 278-290.
- [5] Aksöz, M., Ferit Edgü'nün "İşte Deniz, Maria" Kitabının Biçem Çözümlemesi. "Çok Kısa Öyküler: Şaşılabacak Bir Şey", *Schriften zur Sprache und Literatur VIII*, Çizgi Yayınevi, Konya, 2024, s. 58-70.
- [6] Aksöz, M. & Balcı, U. (2023). Kaleminden Makasa: Kolaj Şiir. Safiye Can Örneği, 4. *Uluslararası Dicle Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi, Tam Metin Bildiri Kitabı*. S. 848-860.
- [7] Balcı, T. (2023). Aykırı Dilbilim (Queer Linguistics), CUDES. Current Debates in Social Sciences, vol. 6, no.1, s. 48-55.
- [8] Balcı, U. (2013). Direkte und indirekte Objekte im Deutschen und im Türkischen, *Turkish Studies*, 8 (1), s. 871-879.
- [9] Balcı, U. (2015). Literarische Stilanalyse in Gedichten von Safiye Can, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 3(1), s. 414-428.
- [10] Balcı, U., *Safiye Can'da Poetik Yaklaşımlar*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2018.
- [11] Bers, A., Benachteiligte Dichterinnen: "Frauen waren lange nicht vorgesehen", Interview mit M. Wurmitzer, *Der Standard*, 17. Oktober 2020. <https://www.derstandard.de/story/2000120979371/benachteiligte-dichterinnen-frauen-waren-lange-nicht-vorgesehen> (Erişim tarihi: 14.01.2025)
- [12] Darancık, Y., Dilbilimsel Bir Olgu Olarak Pazar Dili, *Schriften Zur Sprache und Literatur III*, Ijopec Publication, London, 2019, s. 77-82.
- [13] Duyuler Doğan, D., *İçimdeki Çılgılık Dışındaki Sessizlik*, Karahan Yayınları, Adana, 2008.
- [14] Duyuler Doğan, D., *Kırılğan Bakışlar*, Karahan Yayınları, Adana, 2010.
- [15] Duyuler Doğan, D., *Sarı Sıcak Deli Mavi*, Karahan Yayınları, Adana, 2013.

- [16] Duyuler Doğan, D., *Avuntu*, Karahan Yayınları, Adana, 2016.
- [17] Duyuler, D., *Güz Telaşı*, İzan Yayıncılık, Ankara, 2022a.
- [18] Duyuler, D., *Sepkenler*, İzan Yayıncılık, Ankara, 2022b.
- [19] Dündar, C., Neden kadın şair yok, kadın yazmıyor, yazdırıyor, mıydı? Cafrande, 2017.
<https://www.cafrande.org/kadin-sair-yok-kadin-yazmiyor-yazdiriyor-muydu-can-dundar/> (Erişim tarihi: 14.01.2025).
- [20] Gökçe, N., Adanalı ünlüler: Çukurova'nın bağrından çıkan o isimler! İttifak Gazetesi, 02.01.2024. <https://www.ittifakgazetesi.com/foto-galeri/adanalı-unluler-cukurovanin-bagrindan-cikan-o-isimler>. (Erişim tarihi: 15.01.2025).
- [21] Karaosmanoğlu A., Çukurovalı Aşıklar, *Tirşik, Yerel Dergi*.
<https://www.tirsikdergisi.com/sayfa/yazarlar/ali-karaosmanoglu/cukurovali--asiklar/>
(Erişim tarihi: 14.01.2025).
- [22] Parlakgüneş Erdoğan, S. (2022). Wiederaufnahmen in der Kurzgeschichte „Die Küchenuhr“ im Vergleich zu ihrer türkischen Wiedergabe, H. Yılmaz, E. Yücel, M. S. Öztürk, *Yabancı Dil Öğretimine Genel Bir Bakış VI*, 81-96, Çizgi Yayınevi, Konya.
- [23] Sowinski, B., *Deutsche Stilistik. Beobachtungen zur Sprachverwendung und Sprachgestaltung im Deutschen*, Fischer Verlag, Frankfurt, 1973.
- [24] Zengin, D., *Almancaya Çevrilen Türk Masallarında Çeviri Sorunları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

TÜRKÇEDE AYRILAN FİİL VAR MIDIR?

Prof. Dr. Tahir BALCI

Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-00032557-5567>.

thbalcii@gmail.com

Özet

Batı dilleriyle ilgilenen dilbilimcilerin Türk diline bakış açısı, Türkologların bakış açısından çoğunlukla farklıdır. Örneğin Türkçede önek olup olmadığı ya da birleşik sözcüklerin yazımı üzerinde uzlaşma yoktur. Keza Türkçede Almancadakine benzer şekilde ayrılan fiil olup olmadığı da tartışmalı bir konudur ve bu konu bugüne kadar ele alınmamıştır. İşte bu çalışmanın amacı bu konuyu tartışmaya açmaktır. Bunun için Alman dilindeki ayrılan fiillerle karşılaştırma yapacağız. Bir dilde bir unsurun varsayılması için çok sayıda mevcut olması gerekmez. Sayısı az ise küçük, çok ise büyük bir kategori oluşturur. Örneğin başka bir çalışmamızda “birkerelik biçimbirimler” (unikale Morpheme) diye bir olgudan bahsetmiştik. Gerek Almancaya gerekse Türkçeye yeni kelimeler kazandırma bakımından ideal olmayan bu birimler tek bir kelimede görünse de vardır ve dilbilimin konusudur. Bu tür olgular kalıplaşma (Phraseologisierung), anlam değişimi, biçim değişimi, kullanım sıklığı gibi süreçlerin etkisiyle meydana gelir. Almanca önekleme fiillerin bir bölümü her zaman ayrılır, bir bölümü hiç ayrılmaz, bir bölümü de vurgusuna ve anlamına hem ayrılır hem ayrılmaz. Acaba Türkçede ayrılan fiil var mıdır? Birçok kişi bu soruya fazla düşünme gereği duymadan “Yoktur” yanıtını verecektir. Konuya daha çok yaklaşmak açısından fiilin ayrılmasının ne demek olduğuna bakalım. Dilbilimsel yaklaşımımıza göre önek / önekimsi ile türetilmiş bir fiilin önek(imsi) diye nitelenen biçimbiriminin herhangi bir nedenle gövdeden bölünmesine fiilin ayrılması diyoruz. Örneğin “varsaymak, varsayılmak, vazgeçmek, öngörmek, elvermek” fiillerindeki /var-, vaz-, ön-, el-“ biçimbirimleri “saymak, sayılmak, geçmek, görmek, vermek” fiillerinden ayrılabilirse, Türkçe ayrılan fiillere sahip demektir. Acaba bu birimlerin ayrılabilirdiği örnekler var mıdır? Elbette vardır: Bağımsızlığımızdan vazgeçtik - Bağımsızlığımızdan vaz mı geçtik? / Bu yola başkoyduk - Bu yola baş mı koydunuz? / Onun şimdi yaptığını hoşgörmeliyiz - Onun şimdi yaptığını hoş mu görmeliyiz?

Anahtar sözcükler: Dilbilgisi, Türkçe, Almanca, ayrılan fiiller

DOES TURKISH HAVE DISCONTINUOUS VERB ELEMENTS?

Abstract

The perspective of linguists interested in Western languages on the Turkish language is often different from that of Turkologists. For example, there is no consensus on whether there are prefixes in Turkish or on the spelling of compound words. Likewise, whether there are split verbs in Turkish similar to German is also a controversial issue and this issue has not been addressed so far. The aim of this study is to open this issue to discussion. For this purpose, we will make a comparison with the split verbs in German. It seems to me that for an element to

be assumed in a language, it need not be present in large numbers. If there are only a few, it could be said that they form a small category, and if there are many, it could be said that they form a large category. For example, in another study, we touched upon a phenomenon called “unique morphemes”. These units, which may not be ideal in terms of introducing new words into both German and Turkish, exist even if they appear in a single word and are the subject of linguistics. Such phenomena may occur under the influence of processes such as stereotyping, change of meaning, change of form, frequency of use. With regard to German prefixed verbs, it appears that some are always separated, some are never separated, and some are both separated and not separated in their emphasis and meaning. The question of whether Turkish has a split verb has been posed to many people, who may be inclined to answer in the negative without giving the matter much thought. In order to gain a deeper understanding of the subject, it may be helpful to explore the concept of verb splitting. According to our linguistic approach, verb splitting occurs when a verb derived with a prefix becomes separated from the stem for any reason. For instance, if we consider the morphemes /var-, vaz-, ön-, el-" in the verbs “varsaymak, varsayılmak, vazgeçmek, öngörmek, elvermek” as distinct from the verbs, it could be said that Turkish has discontinuous verb elements. But are there examples where these units can be separated? Undoubtedly: Bağımsızlığımızdan vazgeçtik - Bağımsızlığımızdan vaz mı geçtik? / Bu yola başkoyduk - Bu yola baş mı koydunuz? / Onun şimdi yaptığını hoşgörmeliyiz - Onun şimdi yaptığını hoş mu görmeliyiz?

Keywords: Grammar, Turkish, German, discontinuous verbs

1. GİRİŞ

İnsan belli bir dile sahip olarak doğmaz. Fakat dil öğrenme mekanizması (Language Acquisition Devise) ile donanmış bir biçimde dünyaya gelir. Öğreneceği dilin hangi özelliklere sahip olacağını kendisi belirleyemez.

Dillerin geçmişine inildiğinde birçok ortak noktanın olduğunu görüyoruz. Ortak noktalar, herhangi bir dile özgü olmayan, her dilde var olan Evrensel Dilbilgisi anlamına gelir. Örneğin Holenstein’da da (1985) göre

Bütün dillerde özel ad – cins ad mevcuttur.

Her dilde biçim – içerik karşıtlığı, sözlük, sözcükler ve cümleler vardır.

Zaman sistemine sahip dillerde önce şimdiki ve geçmiş zaman vardır.

Bütün diller /a, i, u/ seslerine sahiptir.

Bütün dillerin ses sistemleri yüksek – alçak karşıtlığına dayanır.

CV (Consonant + Vokal) hece tipi evrensel olan tek hece tipidir.

Temel renk adları tek biçimbirimden oluşur.

Bütün dillerde siyah ve beyaz renk adları mevcuttur, diğerleri her dilde yoktur.

Hatta “Doğallık Kuramı” (Natürlichkeitstheorie) bütün dillerin durumunun ve gelişim süreçlerinin doğadaki süreçlerle bire bir örtüştüğünü iddia eder, yani dilbilim ile biyoloji arasında bire bir uyum vardır. Hatta her dil sistemi kendi çelişkisini içinde taşır, bu demektir ki

her sistemde doğallığa aykırı durumlar ve süreçler olabilir (Mayethaler 1974: 1977; Köller 1988: 149):

Dilbilim	Biyoloji
Evrensel Dilbilgisi: Evrensel dilbilgisi herhangi bir dile ait kurallar sistemi değildir; insanın doğuştan sahip olduğu dil öğrenme yatkınlığıdır ya da yeteneğidir.	Genotyp: Genetik temel olarak genlere yerleştirilen kalıtsal bilgilerinin toplamı
Dil Tipleri:	Epigenetik: Her organizmanın birbirini izleyen neoplazmlar yoluyla gelişimi
Dil: Kendine özgü ses, biçim, sözdizim, anlam ve edim özelliklerine sahip iletişim kuralları sistemi	Phänotyp: Bir canlının görünüm biçimi

Konuyla ilgili olarak Evrensel Dilbilgisi ve Doğallık Kuramı ile giriş yapmamızın nedeni, bütün dillerde ortak özelliklerin bulunduğu, aynı ailede yer alan diller arasında da büyük farklar olduğuna (aksi takdirde ayrı bir dil değil, lehçe sayılacağına), aynı sistemde bile mümkün görülmeeyen dilsel olguların görülebileceğine işaret etmektir (Yücel ve Yılmaz 2023: 165). Öyleyse “Türkçede önek yoktur” ya da Türkçede ayrılan fiil bulunamaz” gibi söylemler dilin değişik katmanlarından verilen örneklerle çürütülebilir. Bu anlamda dildeki kriptotiplerden bahseden Whorf (2004, 116) mealen şöyle demektedir: Gizli bir dilsel sınıf her zaman nesnelerin büyük bir ikiliği ile ilgili olmak zorunda değildir. Çok ince bir öneme de sahip olabilir. Kendisini dışsal olarak tanımlanmış belirli biçimlerle göstermiyor olabilir. B. L. Whorf’un kriptotip dediği unsurlar ya henüz dilde görülmemiş, ama olası dil olgularıdır, ya da ilgili dil sisteminin yapısına / mantığına aykırı olduğu düşünülen, yine de görülen sıradışı biçimlerdir. Sıradışı olmayan dile özgü yapılar ise fenotiptir, yani normal dilsel olgulardır (Whorf 2004: 117, Balcı 2017: 52).

2. ALMANCA VE TÜRKÇEDE ÖNEK(LEME)Lİ FİİLLER

Bir dilde bir unsurun varsayılması için çok sayıda mevcut olması gerekmez. Sayısı az ise küçük, çok ise büyük bir kategori oluşturur. Örneğin başka bir çalışmamızda “birkerelik biçimbirimler” diye bir olgudan bahsetmiştik. Gerek Almancaya gerekse Türkçeye yeni kelimeler kazandırma bakımından ideal olmayan bu birimler tek bir kelimede görünse de vardır ve dilbilimin konusudur (Yılmaz ve Yücel 2021: 40). Bu ve benzeri olgular Fleischer’in (1992: 56) işaret ettiği gibi deyimleşme, kalıplaşma (Phraseologisierung), anlam değişimi, biçim değişimi, kullanım sıklığı gibi süreçlerin etkisiyle meydana gelir.

Buraya kadar yazılanlardan anlaşılacağı üzere konumuz doğrudan Türkçede önek olup olmadığıyla ilgilidir. Almancada açısından bu konu tartışma götürmez, zira Almanca öneklerin en işlek olduğu diller arasındadır. Türkçede önek olup olmadığı tartışması çok eski olmasa bile dilbilimciler arasında gündemdeki yerini korumaktadır (Kanatlı ve Balcı 2000; Balcı 1991: 2009: 15).¹ Dolayısıyla bu bağlamdaki tartışmayı şimdilik bir kenara bırakıyoruz.

Türkoloji geleneği Türkçede önek kategorisinin olamayacağı varsayımıyla bu konuya Bozkurt (1995) ve Ergin (1998) gibi ya hiç değinmez, ya yalnızca yabancı önekler bulunduğu, bunların işlek olmadığı, ancak gerçek Türkçe önekler bulunmadığı (Ülkü 1980: 37-38) yazılır ya da Türkçede genellikle önek olmadığı (Ediskun 1985: 101), eklerin neredeyse tamamının son ek olduğu (Gencan 2001: 60) gibi açık uçlu görüşler ileri sürülür. Böylece farkında olmadan önek kategorisine açık kapı bırakılır. Kahraman (1986: 47) ise Türkçede bazen sıfatları pekiştirmek amacıyla önlerine yapma hecelerin getirildiğini söylemekle öneklerin varlığını zımnen kabul eder.

Konuyu daha iyi açıklamak için önek kategorisinin çok işlek olduğu Almancadan örnekler vererek öneklerin işlevlerini sıralayalım (bak. Schröder 1992: 11-16):

- Biçimbilimsel işlev: Önekler genellikle isimlerin önüne gelir, fakat fiil ve sıfatlara da eklenebilir: fahren – abfahren – ausfahren - befahren – einfahren – verfahren – erfahren – entfahren – zerfahren...
- Sözdizimsel işlev:
  - a) Önek, önüne geldiği geçişsiz fiili geçişli yapabilir: “lachen / folgen / wohnen” geçişsizken “verlachen / verfolgen / bewohnen” geçişlidir.
  - b) Önek, önüne geldiği fiilin birleşim değerini düşürebilir: Er lädt die Pakete auf den Wagen - Er belädt den Wagen.
  - c) Önek, önüne geldiği fiilin birleşim değerini yükseltebilir: Er lügt – Er belügt sie (“Er lügt” doğru, “Er belügt” yanlış).
- Anlamsal işlev: Fiillerin aldıkları tümleyicilerin sayısının değişimi sonucunda az çok anlam değişikliği meydana gelmektedir.

Türkçeden de bu işlevlere örnek verilebilir:

- Biçimbilimsel işlev: öngörmek (ilerisi için tasarlamak; önyıkamak; sapsarı).
- Sözdizimsel işlev: Türkçe sözlüklerde yer almayan “önyıkamak / özeleştirmek / özöğrenmek” gibi fiiller gerçekte öneklemeli fiillerdir ve Whorf’un (2004: 116) sözünü ettiği kriptotiplerdir. Biz özellikle türetilmesi mümkün diğer benzer fiilleri örtük Türkçe sözlüğün birimleri olarak görüyoruz. Buna rağmen sözdizimsel işlev için birkaç Türkçe örnek verilebilir. “Kaldırmak” geçişli olduğu halde “başkaldırmak” geçişsiz olmuştur. Keza “içmek” geçişli ve geçişsiz alternatiflere sahipken “andiçmek” geçişsizdir.
- Anlamsal işlev: “Vurmak” fiilinin onlarca anlamı vardır, ancak “bir iş için birinin aracılığını istemek, müracaat etmek, başvuru yapmak” anlamı taşıyan “başvurmak” 29 anlam seçeneğinin içinde bulunmamaktadır.

¹ Yazım konusu biçimsel unsurlar da ihtiva edebilir (bak. Aksöz 2017; Aksöz & Balcı 2019).

- “Vermek” ile “elvermek” arasında da hem sözdizimsel hem anlamsal birleşim değeri farkı vardır.
- “Güdümlenmek” belli bir amaç / inanç doğrultusunda yönlendirmek anlamına gelir. Başına getirilen “eş-“ öneki ile oluşan “eşgüdümlenmek” “Belli bir amaca ulaşmak için türlü işler arasında bağlantı, ilişki, düzen ve uyum sağlamak” anlamını taşır; yani önek, fiilin anlamını değiştirmiştir.

3. ALMANCA VE TÜRKÇEDE FİİLLERİN AYRILMASI YA DA AYRILMAMASI

Almanca öneklemeli fiillerin bir bölümü her zaman ayrılır², bir bölümü hiç ayrılmaz³, bir bölümü de vurgusuna ve anlamına hem ayrılır hem ayrılmaz⁴. Anlam ve vurgu özelliklerine göre ayrılan ve ayrılmayan fiillere birkaç örnek vermek gerekirse:

- Ich habe die Studierenden mit der Fähre übergesetzt.
- Die Studierenden haben die Texte schlecht übersetzt.
- Die Pandemie geht schon drei Jahre um.
- Die Jungs umgingen das Dorf.
- Der Krankenpfleger schiebt dem Alten eine Decke unter.
- Die Frau unterschiebt ihm Betrügereien.
- Wir ziehen warme Leibwäsche unter!
- Wir unterziehen uns gern dieser Last.

Almancada durum tartışmasızken, Türkçede durum nedir? Türkçede ayrılan fiil var mıdır? Birçok kişi bu soruya fazla düşünme gereği duymadan “Yoktur” yanıtını verecektir. Konuya daha çok yaklaşmak açısından fiilin ayrılmasının ne demek olduğuna bakalım. Dilbilimsel yaklaşımımıza göre önek / önekimsi ile türemiş / türetilmiş bir fiilin önek(imsi) diye nitelenen biçimbiriminin herhangi bir nedenle gövdeden bölünmesine fiilin ayrılması diyoruz. Örneğin “varsaymak, varsayılmak, vazgeçmek, öngörmek, elvermek” fiillerindeki /var-, vaz-, ön-, el-“ biçimbirimleri “saymak, sayılmak, geçmek, görmek, vermek” fiillerinden ayrılabilirse, Türkçe ayrılan fiillere sahip demektir. Şimdi soralım, bu birimlerin ayrılabilirdiği örnekler var mıdır? Elbette vardır:

Vazgeçmek:

- Yoksa bağımsızlığımızdan vaz mı geçtik?

² “Ab-, an-, auf-, aus-, auseinander-, bei-, da-, dar-, ein-, empor-, entgegen-, entlang-, entzwei-, fehl-, fern-, fest-, fort-, für-, gegenüber-, heim-, her-, hin-, hinter-, hoch-, inne-, los-, mit-, nach-, neben-, nieder-, rück-, vor-, weg-, weiter-, zu-, zurecht-, zurück-, zusammen-, zwischen-” ile öneklenen fiiller her zaman ayrılır. Şu birleşik önekler bütün halinde ayrılır: „dabei-, dafür-, dagegen-, daher-, dahin-, dahinter-, daneben-, daran-, darauf-, drin-, darüber-, darunter-, davon-, davor-, dazu-, dazwischen-, drauflos-, herab-, heran-, herauf-, heraus-, herbei-, herein-, hernieder-, herüber-, herum-, herunter-, hervor-, herzu-, hinab-, hinan-, hinauf-, hinaus-, hinein-, hinüber-, hinunter-, hinweg-, hinzu-, vorab-, voran-, vorauf-, voraus-, vorbei-, vorweg-, vorher-, vorüber-„. Bu konuya ilişkin ayrıca bak. Zengin (2023: 166-172).

³ “be-, emp-, ent-, er-, ge-, hinter-, miss-, ver-, zer-“ “be-, emp-, ent-, er-, ge-, hinter-, miss-, ver-, zer-“ ile öneklenen fiiller hiç bölünmez.

⁴ “Durch-, über-, um-, unter-, wider-“ önekleri hem ayrılan hem de ayrılmayan fiiller yapar.

- Vecdi Gönül aday olmaktan vaz mı geçti?
- Bu çelişkili görünüme rağmen, dünyanın özgürlük standartlarına uymaktan vaz mı geçmeliyiz?
- Eyvah, Türkiye AB'den vaz mı geçiyor?
- AB üyelik süreci inkıta uğrarsa enerji nakil merkezi olmaktan vaz mı geçeceğiz?

Yukarıdaki örnekleri “TS Corpus” adlı derlemden aldık.⁵ Bu şekilde tam 352 örnek var. Aynı derlemde önekimsilerle türetilen başka fiillere bakalım şimdi:

Başkaldırmak:

- Bu nasıl iştir oğul, Boran töreyi uygulamaktansa töreye baş mı kaldırıyor?⁶
- Hanım hanımcık olmak için kurallara uymaya devam mı etmeli yoksa baş mı kaldırmalı?
- Şişmanlık inceliğe baş mı kaldırdı?

Başkoymak:

- Yani bu yola baş mı koydunuz?

Eşkoşmak:

- Böyle emreylemiş Çalap derken Tanrıya eş mi koşuyordu?
- O'na eş mi koşuluyor?

Eşgitmek:

- Avrupa'da da böyle mi bu iş? Yani parayla eş mi gidiyordur?

Elkoymak:

- Yarın devlet el mi koyacak?
- Komünistler idareye el mi koydu?
- Gerçekten bu bankaya el mi konulacaktır?
- Türkiye, ABD ile mi savaşıyor? Kuzey Irak'tan girip Kerkük'e el mi koyacak?
- Karının - kızının ırzına mı geçilmiş bulursun, yoksa malına – mülküne el mi konulmuş?
- Geri dönüş mü var, kurullar kaldırılacak mı, siyaset yeniden bankalara el mi koyacak?

Elçekmek:

- Gürsoy el mi çekti?
- ... örtbas etme yolunu mu seçecek, yoksa bu valiye derhal işten el mi çektirecek?
- İşten el mi çektirdiniz?

Elaçmak:

- Batı olmadan ekonomisini düzeltip... el mi açmadı?

Eldeğiştirmek:

⁵ http://cqpweb.tscorpus.com/cqpweb/ts_corpus_ver_2/concordance.php?theData=vaz+m%C4%B1%0D%0A&qmode=sq_case&pp=50&del=begin&t=&del=end&uT=y
(Erişim tarihi: 10.02.2025).

⁶ Örneklerde nokta, virgül, küçük-büyük yazım düzeltmesi yapılmıştır. Konu ile ilgili hususlara dokunulmamıştır.

- Burası el mi değiştirdi?
- Türkiye'nin aktifleri el mi değiştiriyor?

Arkaçıkmaq:

- Aaa, o nasıl kızmış ki öyle, kendini kaçırın adama bir de arka mı çıkacak?

Hoşgörmek:

- Aşkı her zaman devam etti, ama onun şimdi yaptığını hoş mu görmeliyiz?

Yüzçevirmek:

- Bir de bana yüz mü çevirdin?

Canvermek:⁷

- Hasret bu çabasında başarılı mı olacak, yoksa bu uğurda can mı verecek?

Canyakmaq:

- Aşk her daim can mı yakar?

Gözyummaq:

- Bunlara göz mü yumalım?

Gözalmak:

- Renk doygunluğu hoş ama biraz göz mü alıyor ne?

Gözkoymaq:

- Hayırdır, göz mü koydun yoksa?

İçetmek:

- Ücretlilerin bir yılı iç mi ediliyor?
- Kaya paraları iç mi ediyor?

İçgeçirmek:

- Klavye tuşlarının tıkırtılarının arasında sık sık camdan dışarı bakıp iç mi geçiriyorsunuz?

Sözvermek:

- Avrupa Birliği Ermenistan'a üyelik için söz mü verdi?

Sözalmak:

- Siz Allah katından bir söz mü aldınız?

Yoksaymaq:

- Ayakta duranlar ne yapıyor, onlar yok mu sayılıyor?

---

⁷ “Canalmak, cansıkmak, canvermek, canyakmaq” geçişsizdir, oysa türedikleri “almak, sıkmak, vermek, yakmak” geçişlidir. Önekimsi, fiillerin sözdizimsel özelliklerini değiştirmiştir; /can/ biçimbirimi önekleşerek fiilin karakterini değiştirmiştir.

TS Corpus'ta "yoksaymak" ile ilgili örnek bulunduğu halde "varsaymak" ile ilgili örnek saptanamamıştır. Ancak her iki fiil sözdizim bakımından yerdeğiştirebilir, yani aynı sözdizimzel ve biçimsel özelliğe sahiptir.

Yançizmek:

- Acaba yan mı çiziyor?

Yanbakmak:

- Sana yan mı baktılar?

Yerdeğiştirmek:

- İki eleman yer mi değiştirdi?

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bir fiilin ayrılması demek, fiilin gövdesine gelen önekin ya da önekimsinin ayrılarak araya başka bir birimin girmesi anlamına gelir. Bilinenin tersine Türkçede bu şekilde ayrılan birimler vardır. Öyleyse Türkçede ayrılan fiil (diskontinuierliche / trennbare Verben) vardır. Bunun en açık örneği yukarıda verdiğimiz örneklerdir. Sadece "TS Corpus" derleminde "vazgeçmek" fiiline dair 352 ayrılan örnek bulduk.

Ayrılmanın boyutu, dilden dile farklılık gösterebilir. Ayrılan biçimbirim ile gövde arasına ya başka bir biçimbirim girer, ya ayrılan biçimbirim yerdeğiştirerek gövdenin sağına geçer ya da özellikle tümcenin sonuna kayarak gövdele birlikte bir çerçeve oluşturur:

- Ayrılan Almanca fiillerin çoğu Partizip Perfekt oluştururken araya /-ge-/ biçimbirimini alır: anfragen – angefragt, auskommen – ausgekommen, eingehen – eingegangen, beistehen – beigestanden... Mastar cümleleri de buna örnektir: Sie versuchte, das Buch in einigen Stunden durchzulesen (Fiil 'durchlesen').
- Ayrılan biçimbirim / önek yerdeğiştirerek gövdenin sağına geçer: Nida kam an (Fiil 'ankommen').
- Ayrılan önek / biçimbirim ile gövde arasına tümleçler girebilir: Alle Studierenden nahmen heute an der Prüfung teil (Fiil 'teilnehmen').

Ayrılan süreksiz (diskontinuierlich) Türkçe fiillere baktığımızda, araya /mI/ soru kelimesinin girebildiğini görüyoruz. Demek ki Türkçe fiillerin ayrılma özelliği bundan ibarettir. Almanca ya da başka dillerdeki ayrılma biçimlerinin tamamının Türkçede bulunması gerekmez.

Araya /mI/ soru kelimesinin girmesiyle ayrıldığına tanık olduğumuz örneklerin ayrılmamış biçimleri söylemsel açıdan farklıdır:

- Vecdi Gönül aday olmaktan vaz mı geçti? - Vecdi Gönül aday olmaktan vazgeçti mi?
- Aşkı her zaman devam etti, ama onun şimdi yaptığını hoş mu görmeliyiz? - Aşkı her zaman devam etti, ama onun şimdi yaptığını hoşgörmeli miyiz?

Ayrılan fiillerin bulunduğu cümleler (... vaz mı geçti? / ... hoş mu görmeliyiz?) ayrılmamış hallerine (...vazgeçti mi? / ... hoşgörmeli miyiz?) göre titremleme (Intonation) açısından farklı olmanın yanında söylem (Sprechakt) bakımından şaşkınlık, beklenmezlik, öfke, itiraz vb. edimsel – anlamsal işlevlere sahiptir.

Önek ya da önekimsi olduğunu belirttiğimiz biçimbirimler hakkında mutlaka farklı düşünceleri olanlar çoktur. Bu arkadaşlar önek(imsi) olduğunu söylediğimiz birimlerin sıfat / ad / belirteç

olduğunu ve kendilerinden sonraki sözcükle birleşik kelime oluşturdıklarını iddia edeceklerdir. Dolayısıyla bunların klasik anlamda birleşik kelime değil, önek(imsi) olduğunu dilbilimsel gerekçelere dayandıran König'e (1994) ve Kanatlı & Balcı'ya (2000) bakılması önerilir. Kaldı ki önekler ad, sıfat, belirteç ve ilgeç gibi birimlerin zaman içerisinde deyimleşmesi, kalıplaşması, kullanım sıklığı vb. nedenlerle biçimsel açıdan deforme olması ve anlam kaybına uğraması gibi süreçlerin sonucudur.

Türk Dil Kurumu'nun 'Güncel Türkçe Sözlük'üne göre, yukarıda sıraladığımız örneklerde geçen fiillerden sadece "vazgeçmek, varsaymak, başkaldırmak, elvermek" bitişik yazılan birleşik kelimedir. Benzer biçimsel (morfolojik) özelliklere sahip olduğunu düşündüğümüz ve ilk biçimbirimlerini "önek(imsi)" diye sınıflandırdığımız için bitişik yazılması gerektiğini düşündüğümüz "başkoymak, eşkoşmak, hoşgörmek, eşgirmek, elkoymak, elaçmak, eldeğiştirmek, yerdeğiştirmek, arkaçıkmaq, yüzçevirmek, canvermek, canyakmaq, gözalmak, gözyummaq, gözkoymak, içgeçirmek, sözalmak, sözvermek, yançizmek, yanbakmaq, içetmek" TDK'ya göre ayrı yazılır. Bu tür fiillerin listesini daha da genişletebiliriz: başvurmak, adçekmek, andıçmek, altetmek...

Kaynak gösterebilme açısından başvurduğumuz "Güncel Türkçe Sözlük'teki "varsaymak – yok saymak" örnekleri çelişkilidir. Bunun gibi birçok çelişki mevcuttur; "iç etmek" (iç ek, iç etek, iç evlilik, iç ezan, iç bağlamak) yazıldığı halde, /iç/ biçimbirimi birçok kelimede bitişik yazılmaktadır: içbükey, içgöreç, içgörü, içgüdü, içörgü, içyağı, içyüz.⁸ Bu farklı yazımlara gösterilebilecek anlamsal nedenler bu tutarsızlığı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Kaldı ki önekleşmeyi hazırlayan bitişik / birleşik yazımın yukarıda işaret ettiğimiz birçok nedeni vardır.

Önek(imsi) konusu, doğrudan ilgili olduğu bitişik yazımla birlikte Türkçenin en çok tartışılan konusudur. Çağdaş dilbilim kuralcı değil, betimleyicidir. Biz gördüğümüzü betimlemeye çalışıyoruz. Bu çaba TDK'nin kuruluşundan sonra yoğunlaşmış⁹, fakat siyasi bakış açısıyla özellikle 12 Eylül 1980 darbesinden sonra engellemeler ve yasaklarla karşılaşmıştır.

KAYNAKÇA

- [1] Aksöz, M., *Biçemler ve Uygulamalı Öğretimi*, Çizgi Yayınevi, Konya, 2017.
- [2] Aksöz, M. & Balcı, U. (2019). Die Sprache auf dem Basar, *Schriften Zur Sprache und Literatur III*, Ijopce Publication, London, 2019, s. 43-50.
- [3] Balcı, T., *Grundzüge der türkisch – deutschen kontrastiven Grammatik*, Ulusoy Matbaası, Adana, 2009.
- [4] Balcı, T. (1991). Birleşik Sözcükler ve Öztürkçe Üzerine, *Çağdaş Türk Dili*, sayı 1, s. 345-352.
- [5] Balcı, U., *Kursbuch zur Prüfung ÖABT*, Ijopce Publication, London, 2017.
- [6] Bozkurt, F., *Türkiye Türkçesi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.
- [7] Ediskun, H., *Türk Dilbilgisi. Dil - Sesbilgisi - Biçimbilgisi – Cümlebilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

⁸ Ayrıca bak. Zengin (2009).

⁹ Emre (1945: 105-107).

- [8] Emre, A. C., *Türk Dilbilgisi. Türkçenin Bugünkü ve Geçmişteki Gelişimleri Üzerine Gramer Denemesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1945.
- [9] Ergin, M., *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım, İstanbul, 1988.
- [10] Fleischer, W., Konvergenz und Divergenz von Wortbildung und Phraseologisierung, *Phraseologie und Wortbildung - Aspekte der Lexikonerweiterung Finnisch-deutsche sprachwissenschaftliche Konferenz, 5.-6. Dezember 1990 in Berlin* (Herausgegeben von Jarmo Korhonen), Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1992, s. 53-143.
- [11] Gencan, T. N., *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001.
- [12] Holenstein, E., *Sprachliche Universalien. Eine Untersuchung zur Natur des menschlichen Geistes*, Studienverlag Dr. Norbert Brockmeyer, Bochum, 1985.
- [13] Kahraman, T., *Yükseköğretimde Türk Dili ve Anlatımı (Ders Notları)*, Güneydoğu Modern Matbaa, Diyarbakır, 1986.
- [14] Kanatlı, F. ve Balcı, T. (2000). Türkçenin Gelişme Eğilimleri: Önekimsilerle Eylem Türetimi, *TÖMER Dil Dergisi*, sayı 94, s. 65-74.
- [15] Köller, W., *Philosophie der Grammatik. Vom Sinn grammatischen Wissens*, Metzler, Stuttgart, 1988.
- [16] König, W. (1994). Zwischen Sprachpurismus und Sprachpluralismus. Skizze einer kultursoziologischen Geschichte des modernen Türkischen, *Diyalog* 2, s 31-77.
- [17] Mayerthaler, W., *Einführung in die generative Phonologie*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1974.
- [18] Mayerthaler, W., *Studien zur theoretischen und zur französischen Morphologie. Reduplikation, Echowörter, morphologische Natürlichkeit, Haplogie, Produktivität, Regeltelescopie, paradigmatischer Ausgleich*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1977.
- [19] Schröder, J., *Lexikon deutscher Präfixverben*, Langenscheidt / Verlag Enzyklopädie, Berlin / New York, 1992.
- [20] Ülkü, V., *Affixale Wortbildung im Deutschen und Türkischen. Ein Beitrag zur deutsch-türkischen kontrastiven Grammatik (Almanca ve Türkçede Eklerle Kelime Teşkil)*, DTCF Yayınları, no 294, Ankara, 1980.
- [21] Whorf, B. L., *Sprache, Denken, Wirklichkeit. Beiträge zur Metalinguistik und Sprachphilosophie*, Rowohlt's Deutsche Enzyklopädie (Hrsg. Ernesto Grassi. Universität München) eBook by meTro, 2004.
- [22] Yılmaz, H. ve Yücel, E. (2021). Yabancı Dil Öğretiminde Şart (Koşul) Cümlelerinin Günlük iletişimdeki Yeri ve Önemi, *Yabancı Dil Öğretimine Genel Bir Bakış V.* (Ed: Yılmaz, H./Yücel, E./Öztürk M.S.), Çizgi Kitabevi, Konya.

- [23] Yücel, E. ve Yılmaz, H. (2023). Die Deutsche Grammatik: Eine Herausforderung für den türkischen DaF-Lerner, Alman Dili ve Kültürü Araştırmaları Dergisi, cilt 5, sayı 2, s. 164-173.
- [24] Zengin, D., *Türkçenin Tersine Sözlüğü*, Kurmay Yayınları, Ankara, 2009.
- [25] Zengin, D., *Her Yönüyle Modern Almanca*, Nika Yayınları, Ankara, 2023.

AVUSTURYALI YAZAR FRANZ GRILLPARZER’İN ÇANAKKALE İZLENİMLERİ

Prof. Dr. Ali Osman Öztürk

Necmettin Erbakan Üniversitesi, e-posta: aozturk@erbakan.edu.tr

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2759-2096>

ÖZET

Avusturyalı ünlü yazar Franz Grillparzer, annesinin 1819 yılında ölümü üzerine yolculuğu çıkmaya karar verdiğinde içinde bulunduğu koşullar buna ancak 27 Ağustos 1843 tarihinde cevaz verecek ve 52 yaşında değişik kültürler tanıma amacıyla uzun bir yolculuğa çıkabilecektir. Viyana’dan kalkan buharlı bir vapurla Tuna nehrinin kıyısında bulunan Hainburg, Presburg (Bratislava), Esterгон, Budapeşte, Mohaç, Semendria, Orşova, Vidin, Niğbolu, Zıştovi, Rusçuk, Silistre, Köstence üzerinden Karadeniz’e iner ve oradan da İstanbul’a gelir. Osmanlı’nın başkentinde Sultan Abdülmecit tahtta oturmaktadır. Sağlık sorunlarıyla boğuştuğu bu yolculuğun 12 Eylül-24 Eylül tarihleri arasında İstanbul’da geçirdikten sonra 25 Eylül tarihi itibarıyla Çanakkale’ye varır. Daha sonra İzmir üzerinden Yunanistan’a geçen yazar, gezi izlenimlerini günlük notlarıyla kalıcı hale getirmiştir. Bildirimizde Grillparzer’in Çanakkale izlenimleri analiz edilecek ve neleri önemseyip notlarına aktardığı, yörenin bir Avusturyalı perspektifinden nasıl alımlandığı tespit edilecektir. Doküman analizi yöntemiyle 2023’te yayınlanan basılan güncesi taranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Franz Grillparzer, Günce, Türkiye, Çanakkale, Troia.

ABSTRACT

The Impressions of Çanakkale by the Austrian Writer Franz Grillparzer

When the famous Austrian writer Franz Grillparzer decided to embark on a journey after his mother’s death in 1819, circumstances only allowed him to do so on August 27, 1843. At the age of 52, he was finally able to set out on a long voyage with the aim of experiencing different cultures. He traveled by steamship from Vienna down the Danube River, passing through Hainburg, Presburg (Bratislava), Esztergom, Budapest, Mohács, Semendria, Orşova, Vidin, Nikopol, Svishtov, Ruse, Silistra, and Constanța before reaching the Black Sea and then Istanbul. At the time, Sultan Abdülmecid was on the throne of the Ottoman capital. After spending time in Istanbul from September 12th to 24th during this journey, which was marked by health problems, he arrived in Çanakkale on September 25th. The writer, who later traveled

to Greece via İzmir, immortalized his travel impressions with daily notes. In our presentation, Grillparzer's impressions of Çanakkale will be analyzed, and it will be determined what he emphasized and recorded in his notes, as well as how the region was perceived from an Austrian perspective. Using the document analysis method, his diary, published in 2023, will be examined.

Keywords: Franz Grillparzer, Diary, Turkey, Çanakkale, Troy.

1. GİRİŞ

Franz Grillparzer 15 Ocak 1791'de Viyana'da doğdu. Zor koşullara sahip bir ailede büyüdü. Bir avukat olan babası oldukça mesafeli, annesi Anna Franziska Sonnleithner ise baskın ve katı bir kişilikti. Bu zor anne-baba ilişkisinin Grillparzer'in karakteri ve sonraki çalışmaları üzerinde kalıcı bir etkisi oldu. Hukuk eğitimi aldı ve daha sonra kamu hizmetine girerek uzun yıllar çeşitli ofislerde çalıştı.

Grillparzer genç yaşta tiyatro oyunları yazmaya başladı. 'Sappho', 'Das goldene Vlies', 'König Ottokars Glück und Ende' ve 'Des Meeres und der Liebe Wellen' gibi eserleri genellikle insan çatışmalarını, tutkuları, kaderi ve tarihi olayları ele alır. Grillparzer, iç çatışmalardan muzdarip, hassas ve melankolik bir insandır.

Hayatındaki belirleyici olaylardan biri 1819'da annesinin ve kardeşinin (bkz. Çalışlar, 1995, s. 272) intihar sonucu ölümleridir. Bu yaşantı, annesiyle zaten gergin olan (Aytaç, 1974, 221) ilişkisiyle birleştiğinde derin yaralar bırakmış ve muhtemelen yaşamında değişiklik yapma arzusunu teşvik olabilir. Nitekim annesinin kaybı önemli bir tetikleyici olmuş ve 1819'da İtalya, 1826'da Almanya gezisine çıkar. Bu gezide Goethe'yi ziyaret eder. 1836'da Fransa ve İngiltere'ye gider. Grillparzer'in Doğu (Yunanistan) yolculuğuna (Aytaç, 1974, 222) ancak 27 Ağustos 1843'te, 52 yaşındayken çıkabildi. Doğu'ya yaptığı yolculuk için annesinin kaybıyla hesaplaşma, yeni izlenimler arayışı (sözde egzotizmi ve ötekiliğiyle Doğu özel bir cazibe merkezidir)¹, sağlık durumu ve edebi ilham kaynağı arayışı gibi pek çok neden sıralanabilir. Kuşkusuz 1838'de "Wehe dem, der lügt" adlı oyununun sahnelenmesinin ısıklanması da etkenlerden biridir. Öyle ki bu tarihten sonra yazdığı eserlerinin yayınlanmasından ve

---

¹ "Doğu, 19. yüzyıl edebiyatı ve sanatında merkezi bir tema ve özlem yeri idi. Doğu, birçok seyahatnamenin de gösterdiği gibi, 19. yüzyıl Avrupalıları için de popüler bir seyahat noktasıydı. Birçok erkek seyahat yazarının yanı sıra kadınlar da giderek artan bir şekilde Orta Doğu'ya seyahat etmek için yola çıktılar. 19. yüzyıl "kadınların seyahat ve seyahat edebiyatının altın çağı" olarak anılmaktadır." (Bkz. Wikipedia 2, "orientalische Briefe") Edebiyatta "seyahatname" türü hakkında bkz. Tepebaşı, 2020, s. 171-191.

sahnelenmesinden vaz geçmiş ve bunun sonucu olarak 1844'te tamamladığı “Der arme Spielmann” ancak 1848’de yayınlanmış, 1848’de tamamladığı “Libussa” ve “Ein Bruderzwist” eserleri ancak 1872’de yayınlanıp oynanabilmiş ve 50’li yıllarda tamamladığı “Die Jüdin von Toledo” da 1872’de sahnelenmiştir (bkz. Vaßen, 1989, 272).

Grillparzer’in doğu gezisi önce buharlı gemiyle Viyana’dan hareketle Tuna Nehri güzergahını izlemiştir. Hainburg, Bratislava, Esztergom, Budapeşte, Mohács, Semendria, Orşova, Vidin, Nikopol, Swischtow, Russe, Silistra ve Köstence gibi şehirlerden geçerek Karadeniz üzerinden İstanbul’a ulaşır. Sultan Abdülmecid’in hüküm sürdüğü Osmanlı İmparatorluğu’nun başkentinde bir süre kalır (12-24 Eylül) ve oradan Çanakkale’ye ve ardından İzmir üzerinden Yunanistan’a geçer (Grillparzer, 2023).

Grillparzer’in Doğu’ya yaptığı bu yolculuk onun için biçimlendirici bir deneyim olmuştur. Seyahat notları, dönemi ve ziyaret ettiği bölgeler hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Bu yolculuğun yazarın daha sonraki çalışmalarını da etkilediği varsayabiliriz.²

Bu bildirinin amacı, Grillparzer’in Çanakkale ziyaretinin seyrini ve izlenimlerini belirlemek ve yorumlamaktır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Grillparzer Çanakkale Boğazı’nın hangi yönlerini anlatıyor?
2. Troia ile ilgili olarak hangi ayrıntılara giriyor?
3. Türkiye’ye ve halkına karşı tutumu nedir?
4. Seyahati hangi koşullarda yapmıştır?
5. Çanakkale Boğazı deneyiminden memnun kalmış mıdır?

Görsel: Franz Grillparzer'in anısına basılan hatıra pulları

² Bilgi için bkz. Wortwuchs, Wikipedia 1, Österreichisches Biographisches Lexikon.

2. FRANZ GRILLPARZER’İN İSTANBUL-ÇANAKKALE ARASI YOLCULUĞU

Yazarın Türkiye seyahatinin ilk durağı İstanbul’a gelişi öncesinde, bazı hususlara değinmesi, Çanakkale yöresi ile ilgili bilgili olduğunu göstermektedir. Öncelikle 7 Eylül 1843 tarihli günlüğünden yolculuk öncesinde Troia çevresindeki kırsal bölgeyi ziyaret için Homeros’un “İlyada” kitabını okuduğu (Grillparzer, 2023, s. 23), 10 Eylül günü Köstence’de Tenedos (Bozcaada)³ şarabı tattığını (Grillparzer, 2023, s. 27) görüyoruz. Ayrıca seyahatinden 12 yıl önce yazdığı “*Des Meeres und der Liebe Wellen*” (1831) adlı tiyatro eserinin konusu Çanakkale boğazında yaşandığı anlatılan Hero ve Leander efsanesidir.⁴ Grillparzer, İstanbul’da Kız Kulesi’ni gördüğünde “Leanderturm” olarak anar.⁵

22 Eylül’de İstanbul’da kötü bir gece geçiren yazar, erken saatlerde ağır bir ter boşanması ve yüksek nabızla uyanır ve bu durum onu endişelendirir, ancak kalktıktan sonra kendini daha iyi hisseder. Kısa süre önce bir kayıkta gördüğü Sultan Abdülmecid’i bu kez at sırtında görmek için Ayasofya’yı ziyaret eder. Ancak beklenen şaşaa ve ihtişam gerçekleşmez: Görkemli bir muhafız alayı yoktur, Sultan elmas agraflı gösterişsiz bir kaftan ve muhteşem bir fes giymektedir. Sadece kısa bir mesafe at sürer, atı yavaş bir tempoda götürür ve sonunda sakin bir yürüyüşle caminin kapısına girer, bu da tüm sahneye anlatıcının hoşlanmadığı yapmacık bir hava katar.

Daha sonra Lloyd Şirketi’nin buharlı gemi şirketinin acentesi Marinich ile tanışır, Marinich ona (mümkün olsa iade etmeye razı olacağı) mumyalanmış bir timsah hediye eder. Son olarak, Pazar günü Çanakkale Boğazı’na yapılacak yolculuk için yer ayırtır ve kalmaktan pek memnun olmadığı İstanbul’dan (yazara göre: Konstantinopolis’ten) uzaklaştığı için mutludur.

23 Eylül notlarına bir şiirle başlar Grillparzer; yatakta yazılmış olduğu izlenimi veren şiirde sürekli seyahat etmekten duyulan belli bir yorgunluğu ve tatminsizliği dile getirmektedir. Yazar, seyahat etmekten, sürekli görmekten ve duymaktan yorulmuş görünmekte ve bu durum

³ Tenedos, şimdiki adıyla Bozcaada, Ege Denizi’nde bir Türk adasıdır. Erken modern döneme kadar Bozcaada, Çanakkale Boğazı’nın güney girişinde önemli bir limandı. Adada en geç MÖ 6. yüzyıldan beri bağcılık yapıldığına dair kanıtlar bulunmaktadır. (Grillparzer, 2023, s. 86)

⁴ Friedrich Schiller’in bu efsaneyle ilgili uzun bir şiiri, şair Behçet Necatigil’in çevirisiyle daha 1959’da *Tercüme* dergisinde yayınlanmıştır (bkz. Schiller, 1959, s. 120-131).

⁵ Leander Kulesi: Türkçe’de “Kız Kulesi” olarak da bilinen Leander Kulesi, Üsküdar açıklarında, Boğaz’daki bir adada yer alan 18. yüzyıldan kalma bir deniz feneridir. Yaklaşık 30 metre yüksekliğindeki kule, yıllar boyunca deniz feneri, karantina istasyonu, gümrük binası ve deniz subayları için huzurevi olarak hizmet vermiştir. (Grillparzer, 2023, s. 87) Kız Kulesi ile ilgili anlatılan efsane-masal asıl Çanakkale Boğazı’nda yaşanmıştır (bkz. Erhat, 1981 s. 12-15).

onun akıl sağlığını tehdit etmektedir. Eve dönmek isteyip istemediği sorusunu net bir “Hayır!” der, çünkü oradaki hayatın monotonluğunu kendi zindeliği için ölümcül bulmaktadır. Kalıcı bir ev fikri, “monotonluk” ile ilişkilendirildiği için ona dayanılmaz görünmektedir.

Bu yüzden gerçekten bir evi olmadan kalabileceği bir yer aramaya devam eder. Son dize, “Ey sadece iki yabancısı olan / Ve evi olmayan adam”, onun iki dünya arasında sıkışıp kaldığını gösterir. Bu nedenle seyahat etmeye ne gerçekten istekli ne de mecbur görünmekte, kendisini seyahat etmenin yorgunluğu ve sabit bir evin reddi arasında sıkışmış bir yönelim bozukluğu içinde bulmaktadır. Çeşitlilik arzusu ve sürekli hareket etme dürtüsü, ona huzur veren nihai bir yer bulmaya yönlendiriyor gibi görünmektedir.

Sabah Yatakta

Yoruldum artık yolculuktan,
Keşke artık son bulsa!
Ne duymaya ne de görmeye
Dayanabiliyor aklım.

Öyleyse eve mi dönmek istiyorsun?
Hayır! Asla eve değil!
Orada hayatın özü
Tekdüzelik içinde kaybolur.

Peki, o zaman nerede kalmak istersin?
Nerede bulacaksın yerini?
Ey insan, yalnızca iki yabancı olan
Ve hiçbir yurdu olmayan! (Çev. AOÖ)

3. ÇANAKKALE BOĞAZI'NA GİRİŞ

Franz Grillparzer'in 25 Eylül 1843'te kaleme aldığı notlarında Çanakkale Boğazı'na yaptığı yolculuğu rapor eder. Yazar erkenden uyanır ve boğaza girişi gözlemlemek için güverteye çıkar. Manzaranın İstanbul Boğazı'ndan daha az etkileyici olduğunu fark eder. Sestos ve Abidos gibi yerler betimlenir; Sestos yeşil bir vadide uzanırken, Abidos çıplak, sarımsı tepelerle çevrilidir. Gemi Çanakkale kaleleri önünde durur ve gemiye doğu sakallı bir Avusturya konsolosu gelir. Konsolosluklar bayraklarını çekerken yolcular onun mavnasına

binerler. Kahvaltıda on günlük bir güzergâh önerilir, ancak Grillparzer Çanakkale çevresi için sadece iki ya da üç gün ayırabileceğini açıkça belirtir. İlk günü bizzat kendi ağzından şöyle deneyimler:

Bugün Abidos'ta, zaten bulunduğumuz yerde ve karşı kıyıdaki Sestos'u gezmek vardı. Abidos pek ilgi çekici değildi. Ardından vapurla karşı kıyıya geçtik ve orada atlara bindik. Doktor Xantopulos,^[6] bilgili ve cesur bir adam, bize katıldı. At sırtında dik bir tepeye tırmandık, buradan en güzel manzara görünüyordu. İlk kez pamuk bitkisini gördüm. Sestos vadisine indik, ağaç gruplarıyla kaplı, harika bir yerdi. Ardından deniz kenarında, sağdaki yamaçlardan ilerledik. Her yerde eski yapıların izleri vardı. Deniz kıyıları enkazlarla kaplıydı. Çıkıntılı bir tepenin üzerinde Afrodite Tapınağı'nın durduğunu tahmin ediyorum. Akşam Çanakkale'ye geri döndük. Güzel bir gün batımı. Hiçbir yerde denizi bu kadar açık mavi görmemiştim. Neşeli bir akşam yemeği, ya da daha doğrusu öğle yemeği yedik. İyi yataklar; mükemmel uyudum. Bugünü hayatımın en keyifli günlerinden biri olarak sayıyorum. (Grillparzer, 2023, s. 54-55)

26 Eylül'de Troia'ya bir yolculuk planlanır. Yazar erken kalkmasına rağmen, Türk rehberlerin atla seyahat etme konusundaki isteksizlikleri nedeniyle yola çıkışı gecikir. Yola çıktıktan kısa bir süre sonra neredeyse ciddi bir kaza olur: atı köydeki bir köprü'nün üzerinde düşer, ancak yaralanmadığı için yolculuğuna devam edebilecek durumdadır, fakat epeydir at binmişliği olmadığından zorlanır:

Ayaklarımdaki ağrıdan, yirmi yıldır ata binmediğimi fark ediyorum. Dayanıp dayanamayacağım tereddütüne kapılıyorum, ama arzum çok büyüktü, bu yüzden devam ettim. Seyahat planı pek iyi yapılmamış olabilir. Çünkü Troia ovasına yanlamasına girene kadar neredeyse tüm gün at sürdük ve Çıplak'ta^[7] ilk sütun kalıntılarını ve diğer harabeleri gördük. Dümrek Çayı'nı (Simois'i)^[8] (Kovalık'a⁹ doğru) geçtik, burada su atların dizlerine bile ulaşmıyordu. Çıplak'ta, eski Ilium'un^[10] burada aranması gerektiği düşünülüyor, yani bazıları eski Troia'yı buraya yerleştiriyor, hangi hakla, pek anlamış değilim. Akşam olmuştu ve gece çökerken Pınarbaşı'na ulaşmak için acele ettik. Çanakkale Paşası'nın bize verdiği Kavas, Paşa'nın çiftliğinde bize yer açtı; kabul edilebilir bir odanın zeminine yataklar serildi. Öncesinde Karamenderes

⁶ Doktor Xantopulos: Marius Xantopulo, dönemin Çanakkalesi'nde Avusturya konsolos yardımcısı. (Grillparzer, 2023, s. 91)

⁷ Heinrich Schliemann'ın (1822-1890) daha sonra kazılarının başında kaldığı Troas ovasındaki köy. (Grillparzer, 2023, s. 91)

⁸ Simois: Yunanca Simóeis, Troas ovasında, Kaz Dağları'nda doğan nehir; günümüzdeki Türkçe adı Dümrek Çayı'dır.

⁹ Grillparzer'in isimlendirmesiyle "Gewalik".

¹⁰ Ilium recens... Pınarbaşı: Fransız gezgin ve arkeolog Jean Baptiste Le Chevalier (1752-1836), Pınarbaşı köyü yakınlarındaki bir tepede Homeros Troyası'nın (Bunarbaşı veya Ballı-Dağ tezi) yerini tespit etmiştir. Heinrich Schliemann'ın 1873'te tarihi Troya'nın yeri olarak tanımladığı Hisarlık Tepe'de ("saray tepesi") bulunan kalıntıları "Ilium recens" olarak adlandırdı. (Grillparzer, 2023, s. 91)

(Skamander)'in^[11] kaynaklarına indik, bunlar on dört ila on altı tane, hepsi en saf, en berrak suya sahip. Nehir ise oldukça önemsiz kalıyor. Bu nehrin Pınarbaşı'nda doğması, Homeros'un Troia'daki Skamander tanımına uyuyor, bu da burada eski Ilion'un aranması gerektiği fikrini oldukça olası kılıyor. Kaynakların çevresi tamamen taşlı tepelik bir arazi. İyi yedik ve aynı şekilde iyi uyuduk, hatta pire bile yoktu, bu bizi en çok şaşırtan şey oldu. (Grillparzer, 2023, s. 56-57)

Ertesi gün (27 Eylül) Troia ovasının betimlenmesine ayırır notlarını.

Sabah erken kalktık ve Pınarbaşı'nın çevresini gezdik. Üzerinde bulunduğu tepe, arka tarafa doğru alçalıyor. Her yönden dolaşılabilir, bu da Homeros'un Ilion'unun bir işareti olarak kabul edilebilir. Taş yığınlarından oluşan bir mezar tepesine tırmandık, bu tepenin Hektor'a ait olduğu düşünülüyor ve muhtemelen de öyle. Buradan Troia ovasının en iyi manzarasını görebiliyorsunuz. Etraf tamamen taşlı tepelerle çevrili. Sağdaki vadide Karamenderes'in kaynakları var. Daha ileride, ağaçlarla işaretlenmiş, Dümrek Çayı'nın akışı görülüyor. Önümüzde, savaş alanı gibi yaratılmış ova, her iki yandan tepe sıralarıyla çevrili. Sağda, Ilium recens'in bulunduğu ve muhtemelen Homeros'un Kallikolone'si^[12] olan tepeler, solda ise Ege Denizi boyunca uzanan ve Sigeum Burnu^[13] ile Achill'in mezar tepesinde son bulan yükselti. Bu yükselti boyunca birkaç mezar tepesi sıralanmış. Ova, zemin hareketleriyle dalgalı ve ağaçlarla kaplı. Genel olarak bölge güzel ve iyi tarım yapılmış gibi görünüyor. (Grillparzer, 2023, s. 57-58)

Homeros'un betimlemelerine ve antik Ilion'un olası yerlerine yaptığı göndermeler Grillparzer'in antik tarihle olan derin bağını göstermektedir. Ertesi sabah güneyden şiddetli bir fırtına esmeye başlar ve gün ilerledikçe bu fırtına daha da şiddetlenir. Denize inip Bozcaada'ya geçme ve ertesi gün orada buharlı gemiyi bekleme planı uygulanamaz hale gelir. Hiçbir kayıkçı yolcuları karşıya geçirmeye cesaret edemez. Bozcaada mavnaları için olağan bir işaret olan ateş yakmalarına rağmen kimse bu tarafa gelmez.

Buradan tekrar atlara binip Alexandria Troas^[14] yönünde devam ettik. Yol yükseliyor, çalılar ve yarı büyümüş ağaçlarla kaplı. Geyikli'de öğle molası verdik (önceki gün İtgelmez'deydik) ^[15]. Sonunda Alexandria Troas'ın harabelerine ulaştık. Yerde yatan, gördüğüm en büyük sütunlardan ikisi, otuz beş ayak uzunluğunda ve altı ayak çapında. Başka bir görkemli yapının kalıntıları, gördüğüm en büyük kemerler ve en büyük yapı taşlarıyla. Benzer yapılar ve kemer kalıntıları her yerde dağılmış durumda. (Grillparzer, 2023, s. 58)

¹¹ Skamander: aynı zamanda Skamandros, Kaz Dağları'ndan doğup Çanakkale Boğazı'na dökülen antik nehir; günümüzdeki Türkçe adı Karamenderes Çayı'dır. (Grillparzer, 2023, s. 91)

¹² Kallikolone: Antik Troya'nın doğusunda, diğer yerlerin yanı sıra "İlyada"nın 20. kantosunda da adı geçen tepeler. (Grillparzer, 2023, s. 91)

¹³ Kap Sigeum: Sigeion, aynı zamanda Sigeum, Troas'ın batısındaki burun ve Çanakkale Boğazı'nın girişindeki kentin adı. (Grillparzer, 2023, s. 91)

¹⁴ Alexandria Troas: Troia'nın yaklaşık 30 km güneyinde, Ege kıyısında yer alan antik kent. (Grillparzer, 2023, s. 92)

¹⁵ İtgelmez: Çanakkale Boğazı'nın Asya yakasındaki köy; 1841'de İtgelmez'te bir veba salgını patlak verdi. (Grillparzer, 2023, s. 92)

Yazar ve beraberindekiler burada karşıya geçmeyi başaramayınca, mihmandarın yolculuğun devam için izin alamamasından dolayı yollarını ayırmak ve Avusturya vapuruna tek başlarına binmek üzere Çanakkale'ye dönmek zorunda kalırlar. 28 Eylül akşamına dair notları bu karara ilişkindir:

Akşam çöktü ve Lloyd'un buharlı gemisini kaçırmamak için gece boyunca Çanakkale'ye geri dönmekten başka çaremiz kalmadı. Yorucu bir yürüyüşün ardından, bir sonraki Türk köyüne vardık. Orada, kahvehanede diğer müşterileri dışarı çıkararak biraz dinlendik. Gece bastırınca, grup tekrar atlara bindi. İki günlük yolculuktan zaten bitkin düşmüştüm, bu yüzden öküzlerin çektiği bir arabaya¹⁶ uzandım. Böylece Troia ovasının tamamını geçtik, ne yazık ki karanlık bir gecede, sadece son derece parlak yıldızlar ve cırcır böceklerinin şarkıları eşliğinde. Bu böceklerin cıvıltısı gerçekten kuşların şarkısına benziyor. Ayrıca burada sıkça ateş böcekleri de gördük. Şafak vakti Kum Kale'ye ulaştık, kısa bir süre önce öküz arabam beni neredeyse bir uçuruma atıyordu. Kum Kale'de bir fincan kahve içtik ve bizi şiddetli rüzgârda buharlı geminin varışından yarım saat önce Çanakkale'ye geri götüren bir yelkenli tekneye bindik. (Grillparzer, 2023, s. 59)

Grillparzer'in bu efsanevi Troia atmosferi ve doğa betimlemeleri Alman yazar M. L. Kaschnitz'in 1930'lu yıllarda gerçekleştirdiği Boğazköy ziyaretindeki duygularını andırmaktadır:¹⁷ Bu betimlemelerde Hattuşa ve Troia gibi tarih ve efsanenin bulunduğu mekanlarda ziyaretçilerin akşam saatlerinde duyumsattıklarının ortak olduğunu gözlemleriz. Grillparzer ve beraberindekiler ertesi gün İzmir'e gitmek üzere yola koyulurlar.

Rüzgâr, yola çıktığımızda oldukça güçlüydü, Siroko¹⁸ tam da bize karşı esiyordu. Troia kıyısı boyunca ilerledik, burası sadece kayalık tepe sıralarından oluşan bir manzara sunuyordu. Bozcaada (Tenedos)'nın karşısında, dün bulutlar nedeniyle göremediğimiz İda (Kaz) Dağı vardı. Çanakkale'den çıkar çıkmaz rüzgâr daha da güçlendi ve gerçek bir fırtınaya dönüştü, üstelik tam karşımızdan esiyordu. Deniz çok yükseldi ve bana giderek daha rahatsız edici gelmeye başladı. Bu durumun etkisini her şekilde yenmeye çalıştım. Bütün bunları gerçekten görkemli bir gösteri olarak hayal ettim, ki öyleydi. Geminin dalgalar üzerinde yukarı ve aşağı hareketini maskeleyerek için kıyıdaki sabit noktalara odaklandım. Bir süre işe yaradı, ama uzun sürmedi, özellikle son üç günün yorgunluğu, uykusuz geçen gece ve o gün sadece bir fincan kahve içmiş olmam nedeniyle.

İki kez midem bulandı, sonunda kaçınılmaz olan gerçekleşti ve kustum. Artık midemi güçlendirmek için bir tabak çorba ve bir bardak şarap içebileceğimi düşündüm, ama iştahım yoktu ve kamaradaki büyük sallantılar beni çok rahatsız etti. Fırtınaya dönüşen rüzgâr, dik durmayı imkânsız hale getirdi ve hava karardığı için yatağa yattım. Yorgunluktan hemen uyudum, ama kısa süre sonra şiddetlenen hareketle uyandım. Başım ve ayaklarım, dengesiz bir terazinin keferleri gibi hareket ediyordu. Başım çok ağrıyordu. O sırada, belirgin bir yerel rahatsızlık olmadan tekrar kustum. O andan itibaren daha iyi hissettim ve birkaç acı verici saatten sonra tekrar uyudum. (Grillparzer, 2023, s. 60-61)

¹⁶ Yazar burada gerçekten "Araba" sözcüğünü kullanmaktadır.

¹⁷ Kaschnitz, Boğazköy'den geri dönerken hava kararır ve ortalık menkıbevi gece kuşlarının bağırtıları gibi öten Hitit arabalarının tekerlek gıcırıltısıyla çınlar" (bkz. Kaschnitz, 1992, s. 161; bkz. Öztürk, 2017, s. 20).

¹⁸ Lodos fırtınası

Sabahın erken saatlerinde yolcular İzmir Körfezi'ne ulaşır ve deniz sakinleşmiştir. Grillparzer kahvaltı yapabilir ve bundan hoşnut kalır. Saat on sularında, fiziksel yorgunluğu nedeniyle ona çekici gelmeyen çorak kayalık bir koyda yer alan İzmir'e varırlar. Kontes Hahn¹⁹ ile tanıştıkları Pension du Levant'a yerleşirler.

Çarşayı ziyaret ettikten sonra eski kaleye tırmanılır, ancak artan fırtına manzaranın tadını çıkarmalarını engeller. Sokaklarda uzun deve kervanı görürler ve şehrin kendisi oldukça fakir evlerden oluşmaktadır, kayda değer bir cami yoktur. Avusturya Başkonsolosu'na yapılan ziyaret de beklentilerin altında kalır, zira Başkonsolos bu buluşmadan, ailelerin eski bağlarının gerektirdiğinden daha az memnuniyet belirtisi göstermiştir.

Kontesin (İda von Hahn-Hahn) hatırı için erken bir öğle yemeğinde hoş bir sohbet yaparlar ve anlatıcı ona Ilion'dan getirdiği bazı yapraklar verir, kontes bundan gözle görülür bir şekilde memnun olur. Bu arada, Fransız buharlı gemisi onları ertesi gün yola çıkarmak üzere gelmiştir. Kontesle vedalaştıktan sonra akşamı deniz kenarında bir Rum kahvesinde geçirirler ve İzmirli kadınların güzelliğinden etkilendikleri sokakları keşfederler. Sonunda erkenden yatarlar. Böylece Grillparzer'in Doğu seyahatinin Çanakkale-İzmir bölümü sona erer.

Grillparzer'in Çanakkale ziyaretinin tarih ve aşamalarını (duraklarını) aşağıdaki şekilde görselleştirmek mümkündür:

Çizelge: Franz Grillparzer'in günlük kayıtlarına dayanarak Çanakkale ziyaretinin aşamaları

Tarih	Yer	Açıklama
27 Ağustos 1843	Viyana'dan ayrılış	Buharlı gemiyle arkadaşlar ve tanıdıklar eşliğinde yola çıkış.
11 Eylül 1843	İstanbul'a varış	İstanbul'a varış, konaklama ve yolculuğa hazırlık.
24 Eylül 1843	İstanbul'dan ayrılış	İstanbul'dan Çanakkale Boğazı'na doğru hareket.
25 Eylül 1843	Çanakkale Boğazı'na varış	Çanakkale Boğazı'na varış, ilk izlenimler ve manzaranın tasviri. Çanakkale Kaleleri'nin temaşa ve Avusturya konsolosluk bayrağı taşıyan bir sandalcının gelişi.

¹⁹ 19 yy. Alman gezginlerinden ünlü kadın yazar İda von Hahn Hahn, Türkiye'de "Orientalische Briefe" eseriyle bilinmektedir. 1843 yılında o da İzmir'de bulunmaktadır (bkz. *Wikipedia* 3, "İda Hahn-Hahn"). Dresden'den yola çıkan ve tıpkı Grillparzer gibi İstanbul ve İzmir'i gören yazarın "Orientalische Briefe" adlı eseri annesine, babasına, kız kardeşlerine ve bir arkadaşına yazdığı mektuplardan oluşmaktadır (Türkiye izlenimleri için bkz. Öztürk, 2006, 473-491). Grillparzer'inde günlük notları dışında nişanlısı ve dostlarına yazdığı mektuplar, incelediğimiz kitapta dikkate alınmıştır.

Tarih	Yer	Açıklama
25 Eylül 1843	Sestos ve Abidos	Sestos ve Abidos'un manzaralarının ve Çanakkale kalelerinin tasviri.
26 Eylül 1843	Truva'ya yolculuk	Truva'ya yolculuğun başlangıcı, Truva Ovası'na varış (Pınarbaşı, Çıplak, Dümrek Çayı, . Harabelerinin ziyareti, Karamenderes kaynakları, mekanları Homeros'un anlatımlarıyla ilişkilendirme (İlium recens, İlion, Simois, Skamander, Hektor, Kallikolone, Achill, Kap Sigeum, Kum Kale)
27 Eylül 1843	Alexandria Troas	Sütunlar, kemer kalıntılarını görme ve Çanakkale'ye dönüş
28 Eylül 1843	Çanakkale	İzmir'e hareket / İzmir'e varış

4. DEĞERLENDİRME

Franz Grillparzer'in "Das habe ich mir anders vorgestellt" adlı güncesinde Troia'ya yaptığı yolculuk özellikle önemlidir. 1871-1874 tarihleri arasında yine Homer'in İlyada'sını takip ederek Troia'yı kazan amatör Alman arkeolog Heinrich Schliemann'dan (Wikipedia 4) 28 yıl önce Troia ovasından gelen Grillparzer, Dümrek Çayı üzerinden Pınarbaşı'na ulaşır, burada Karamenderes nehrinin kaynaklarını ziyaret eder. Çıplak ve Alexandria Troas'taki kalıntıların yanı sıra kayalık tepeleri ve sıra tepelerle çevrili dalgalı ovayı anlatır. Betimlemelerinde seyahatinin Vidin-Niğbolu arasındaki 7 Eylül tarihli günlüğünde okuduğunu belirttiği (Grillparzer, 2023, s. 23) Homer'in "İlyada" destanından esinlendiği yerler oldukça belirgindir. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

İda Dağı (Kaz Dağları): Homeros'un "İlyada" destanında sıkça bahsedilen İda Dağı, tanrıların Troia Savaşı'nı izlediği yer olarak bilinir.

Skamander Nehri (Karamenderes): "İlyada'da, Troia Savaşı sırasında önemli bir rol oynayan nehirlerden biridir. Achilles'in Troia askerlerini bu nehirde boğduğu anlatılır.

Troia Ovası: Homeros'un destanında, Troia Savaşı'nın ana sahnesi olarak geçer. Grillparzer'in güncesinde de bu bölgeyi ziyaret ettiği ve savaş alanı olarak tasvir ettiği görülür.

Simois (Dümrek çayı): "İlyada'da, Skamander (Karamenderes) Nehri ile birlikte Troia Ovası'ndan geçen bir diğer önemli çaydır.

Kum Kale (Kumkale): Troia'nın batısında yer alan bu bölge, Homeros'un destanında Troia'nın savunma hattı olarak geçer.

Bunlar dışında Grillparzer'in notlarında yer verilen antik ve Türkçe isimler şunlardır: *Abidos* (Nara Burnu yakınlarında yer alan antik bir kent), *Sestos* (Eceabat yakınlarında yer alan antik bir kent), *Tschiblak* (Çıplak), *Bunarbaschi* (Pınarbaşı), Alexandria Troas (günümüzde Kestambul veya Dalyan olarak bilinir).

5. SONUÇ

Yaşadığı sağlık sorunlarına rağmen Grillparzer Çanakkale'deki bazı günlerini çok keyifli olarak betimler ve hayatının en güzel günleri²⁰ arasında sayar. Troia'yı ziyareti ve tepelerden gördüğü manzara yolculuğunun en önemli anlarıdır.

Yazar, Çanakkale Boğazı'nı İstanbul Boğazı'ndan daha az etkileyici bulur. Sestos ve Abidos'un manzaralarından bahseder; bugünkü Eceabat yakınlarında olan antik Sestos, yeşil bir vadide uzanırken, bugün Nara Burnu diye bilinen Abidos antik kenti kuru tepelerle çevrilidir. Ayrıca Çanakkale (Kilitbahir ve Çimenlik Kalesi = Kale-i Sultaniye) kalelerinden yüzeysel olarak bahseder.

Franz Grillparzer 1843 yılında Türkiye'ye seyahat etmiştir. Bu seyahat, onu Yunanistan'a da götüren daha büyük bir yolculuğun parçasıydı (Schachinger, 2023). Grillparzer, 1819'da annesinin ölümünden sonra kafasını dağıtmak için bu yolculuğa çıkmıştır. Ancak Türkiye gezisi daha sonra, 1843'te gerçekleşti ve onu çeşitli (bkz. *Österreichisches Biographisches Lexikon*) siyasi sistemler ve farklı kültürlerle temasa geçiren (bkz. *Austria-Forum*) birçok seyahatinden biri olmuştur. Grillparzer günlüklerinde görülen uyku ve sağlık şikâyetleri biyografisine de yansımıştır (Schachinger, 2023).

Grillparzer günlük kayıtlarında Türkiye'ye ve insanlarına karşı karışık bir tutum sergiler. Manzaranın ve tarihi yerlerin güzelliğine hayranlık duymakta, ancak Türklerin at sağlama konusundaki isteksizliğini eleştirmektedir. Bu karışık duygular, biyografisinde (a.g.y.) de bahsedilen yabancı kültürlerle karşı genel şüpheciliğini ve eleştirel tutumunu gösterebilir. Sonuç olarak Türkiye'ye yaptığı bu seyahat, diğer yurt dışı gezileri gibi Grillparzer'in hayatında hem edebi eserlerini hem de kişisel gelişimini etkileyen önemli bir olay olduğunu söyleyebiliriz (bkz. *Wikipedia*; Springer; Balić, 2021, s. 6).

²⁰ Böyle bir süperlatif betimlemeyi yazar İstanbul Boğazı'nı gördüğünde de yapar: "Boğaz'dan giriş gerçekten de dünyada görebileceğiniz en güzel şey. Şehrin kendisi de bir dekorasyon kadar muhteşemdir, ancak yakından incelendiğinde büyü kaybolur." (Grillparzer, 2023, s. 29)

KAYNAKÇA

- Austria-Forum. Grillparzer, Franz. https://austria-forum.org/af/Biographien/Grillparzer%2C_Franz (Erişim tarihi: 24.01.2025)
- Aytaç, Gürsel (1974). *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*. Ankara: DTCTF Yayını.
- Balić, Dorian (2021). *Historizität und Literarizität von Franz Grillparzers König Ottokars Glück und Ende*. Diplomarbeit. J.-J.-Strossmayer-Universität in Osijek. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffos%3A5828/datastream/PDF/view> (Eriřim tarihi: 07.02.2025)
- Beutin, W., at all (2013). *Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. 8. akt. u. erw. Auflage. Stuttgart/Weimar: Verlag J.B. Metzler.
- Çalışlar, Aziz (1995). *Tiyatro Ansiklopedisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Erhat, Azra (1981). *Troya Masalları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kaschnitz, M.L. (1992). *Orte, Aufzeichnungen*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Österreichisches Biographisches Lexikon. „Grillparzer, Franz (1791-1872), Schriftsteller”. Austrian Centre for Digital Humanities and Cultural Heritage. https://biographien.ac.at/oeb1/oeb1_G/Grillparzer_Franz_1791_1872.xml (Erişim tarihi: 24.01.2025)
- Öztürk, A.O. (2017). Marie Luise Kaschnitz’ Türkiye Eindrücke. Balcı, Tahir, Holzapfel, Otto ve Serindağ, Ergün (Ed.): *Schriften zur Sprache und Literatur*. London-Istanbul: IJOPEC Publication, s. 16-26.
- Öztürk, K. (2006). Ida von Hahn-Hahn’ın “Orientalische Briefe” ve Lady Mary Montagu’nun “Briefe aus dem Orient” Adlı Eserlerinde Doğu ile İlk Karşılaşmada Yabancılık. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (16), 473-491.
- Schachinger, Christian (2023). Franz Grillparzer reist in die Fremde, er fährt dort aber nicht mehr hin. *Der Standard*, 15. September 2023, <https://www.derstandard.de/story/3000000186880/franz-grillparzer-verreist-in-die-fremde-er-faehrt-dort-aber-nicht-mehr-hin> (Erişim tarihi: 24.01.2025)
- Schiller, Friedrich (1959). Hero und Leander / Hero ile Leander. Çev. Behçet Necatigil. *Tercüme (Schiller [1759-1805] Özel Sayı)*. Cilt XIII, 65-68. Ocak-Aralık 1959, s. 120-131)

- Tepebaşı, Fatih (2020). Seyahatname Türüne Dair. Kıziler Emer, F. / Yayan, D. (Ed.). *Prof. Dr. Arif Ünal'a Armağan – Festschrift für Prof. Dr. Arif Ünal*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Vaßen, Florian (Hg.). *Deutsche Literatur in Text und Darstellung. Bd. 10: Vormärz*. Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Wikipedia 1. *Die freie Enzyklopädie*. https://de.wikipedia.org/wiki/Franz_Grillparzer (Erişim tarihi: 07.02.2025)
- Wikipedia 2. *Die freie Enzyklopädie*. https://de.wikipedia.org/wiki/Orientalische_Briefe (Erişim tarihi: 10.02.2025)
- Wikipedia 3. *Die freie Enzyklopädie*. https://de.wikipedia.org/wiki/Ida_Hahn-Hahn (Erişim tarihi: 10.02.2025)
- Wikipedia 4. *Die freie Enzyklopädie*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Schliemann (Erişim tarihi: 10.02.2025)
- Wortwuchs. „Franz Grillparzer“. <https://wortwuchs.net/lebenslauf/franz-grillparzer/> (Erişim tarihi: 24.01.2025)
- Springer, „Franz Grillparzer“ ve „Des Meeres und der Liebe Wellen“ https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-476-05521-7_17 (Erişim tarihi: 07.02.2025)

HATIRLAMA KÜLTÜRÜMÜZ BAĞLAMINDA ÇANAKKALE TÜRKÜSÜ

Prof. Dr. Ali Osman Öztürk

Necmettin Erbakan Üniversitesi, e-posta: aozturk@erbakan.edu.tr

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2759-2096>

ABSTRACT

This study examines the role of “Çanakkale Türküsü” within the framework of cultural memory and remembrance practices in Turkey. The song, originating from oral tradition, has been shaped by historical events and collective memory, becoming a symbolic representation of the Çanakkale Wars. The research aims to analyze how “Çanakkale Türküsü” has been transmitted, transformed, and institutionalized within different historical periods and how it contributes to the construction of national identity. The study follows a qualitative approach, utilizing historical document analysis, ethnographic sources, and discourse analysis. The theoretical framework is based on Aleida Assmann’s concept of functional memory, which categorizes remembrance into legitimizing, delegitimizing, and identity-forming functions. In this context, the song is explored as both a spontaneous expression of grief and a structured narrative used in official remembrance policies. The findings reveal that “Çanakkale Türküsü” was initially a lament emerging from local communities, later institutionalized through TRT broadcasts and official ceremonies. From the 1930s to the present, the song has been repeatedly adapted to reflect evolving political and cultural ideologies, particularly within the framework of Turkish-Islamic synthesis. Furthermore, the study highlights the transition of the song from a locally diverse repertoire to a standardized version, particularly under the influence of figures such as İhsan Ozanoğlu and Muzaffer Sarısözen. This research contributes to the understanding of how musical heritage functions as a tool of cultural remembrance, reflecting both historical authenticity and ideological reinterpretation in contemporary Turkey.

Keywords: Çanakkale ballad, cultural memory, culture of remembrance, national identity, musical heritage, oral culture, ideological reinterpretation

ÖZET

Bu çalışma, Çanakkale Türküsü’nün Türkiye’deki kültürel bellek ve hatırlama pratikleri içindeki rolünü incelemektedir. Sözlü gelenekten gelen bu türkü, tarihsel olaylar ve kolektif

hafıza tarafından şekillendirilmiş, Çanakkale Savaşları'nın sembolik bir temsili haline gelmiştir. Araştırmanın amacı, Çanakkale Türküsü'nün farklı tarihsel dönemlerde nasıl aktarıldığını, dönüştüğünü ve kurumsallaştığını incelemek ve bu sürecin ulusal kimlik inşasına katkısını ortaya koymaktır. Çalışma, tarihsel belge analizi, etnografik kaynaklar ve söylem analizini içeren nitel bir yöntem izlemiştir. Kuramsal çerçeve, Aleida Assmann'ın işlevsel bellek kavramına dayanmakta olup, hatırlamanın meşrulaştırıcı, gayrimeşrulaştırıcı ve kimlik inşa edici işlevlerini içermektedir. Bu bağlamda, türkü hem doğal bir ağıt hem de resmi hatırlama politikalarında kullanılan yapılandırılmış bir anlatı olarak ele alınmaktadır. Elde edilen bulgular, Çanakkale Türküsü'nün başlangıçta yerel topluluklardan doğan bir ağıt iken zamanla TRT yayınları ve resmî törenler aracılığıyla kurumsallaştığını göstermektedir. 1930'lardan günümüze kadar türkü, değişen siyasi ve kültürel ideolojilere bağlı olarak defalarca yeniden uyarlanmış, özellikle Türk-İslam sentezi çerçevesinde önemli bir araç haline gelmiştir. Çalışma ayrıca, İhsan Ozanoğlu ve Muzaffer Sarısözen gibi isimlerin etkisiyle, türküdeki bölgesel çeşitliliğin azalarak tek bir standart versiyona indirgenmesine dikkat çekmektedir. Bu araştırma, müzikal mirasın kültürel bellek aracı olarak nasıl işlediğini ve tarihsel gerçeklik ile ideolojik yeniden yorumlama arasındaki etkileşimi anlamaya katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çanakkale Türküsü, kültürel bellek, hatırlama kültürü, ulusal kimlik, müzikal miras, sözlü kültür, ideolojik yeniden yorumlama.

1. GİRİŞ: KURAMSAL ÇERÇEVE

2009 yılında dönemin Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ali Akdemir'in önderliğinde yayınlanan *Çanakkale Değerleri Envanteri* (2009) kitabında, Çanakkale değeri olarak öğretim üyeleri tarafından (kültür, sanat, mimari, tarih, müzik, halkbilim, dil ve turizm kategorilerinde) şu önerilerde bulunulmuştur:

Çizelge: Çanakkale Değerleri Önerileri

Önerilen değer	Kategori	Öneren
1) Çanakkale Şehitler Abidesi	Kültür, sanat, tarih, turizm	Gül Sarıdikmen (Akdemir, 2009, s. 106)
2) Çanakkale Türküleri ve Manileri	Dil ve edebiyat, kültür	Fatma Erdem (Akdemir, 2009, s. 108);
3) Çanakkale Efsaneleri ve Menkıbeleri	Folklor/Halkbilim, Turizm	AO Öztürk (Akdemir, 2009, s. 81)
4) Çanakkale Türküsü 1	Folklor, sanat, halk müziği	AO Öztürk (Akdemir, 2009, s. 109)

5) Çanakkale Türküsü 2	Kültür, edebiyat, müzik	Ömer Çakır (Akdemir, 2009, s. 110)
6) Bir Yolcuya Şiiri	Sanat, kültür	Zeynep Çetinkaya (Akdemir, 2009, s. 41)
7) Çanakkaleli şair ve yazarlar	Kültür, Sanat, edebiyat	Ömer Çakır-Mümine Çakır, (Akdemir, 2009, s. 113)
8) Aynalı çarşı	Tarih, mimari, turizm	Gamze Aydın (Akdemir, 2009, s. 21)

Bu önerileri topluca değerlendirdiğimizde hepsinin bir şekilde Çanakkale Savaşları'yla ilgili olduğunu ya da bu savaşları anımsattığını söylemek mümkündür. Görüldüğü gibi bellekte yer eden önemli tarihi bir olay bir süre sonra değer kategorisine yükselme potansiyeli taşımaktadır.

Aleida Assmann *İşlevsel belleğin* üç türlü kullanım alanına işaret eder: 1) *meşrulaştırıcı*, 2) *gayri meşrulaştırıcı* ve 3) *Ayırt edici*. Buna göre iktidarın hafızayla ilişkisi pozitifdir, çünkü ona ihtiyacı vardır. İktidar sahipleri hem geçmişi hem de geleceği belirlemek isterler; hatırlanmak için faaliyetlerinin anıtlarını/abidelerini dikerler, anlatılsın, türküsü söylensin, heykellerle ölümsüzleşsin ve arşivlensin isterler. İktidar kendini geriye doğru meşrulaştırmak, ileriye doğru ise kalıcı olmak ister (1999, s. 138). İkinci kullanım alanı *gayri meşru ilan* etmektir. Hatırlamayla bir şeyi, bir olayı meşru olmaktan çıkarmayı amaçlar. Bu da siyasi ve resmi bir hatırlamadır ve geleceği tahkim etme amacına matuftur.

İşlevsel belleğin üçüncü kullanım alanı *ayırt edicilik* olup, kolektif kimliğe hizmet edecek her türlü ifade biçimlerini kapsar. Dini içerikli ve kimlik inşasına yönelik siyasi törenler ve kutlamalar buraya örnek verilebilir. Seküler alanda 19. Yy.da milli hareketler sonucu ortaya çıkan yeni eylem objesi “halk” için inşa edilmek istenen kimlik bağlamında icat edilen gelenekler ve adetler bu amaca hizmet eder.¹ Bu anlamda milli devletler Avrupa’da resmi hatırlama politikaları ortaya çıkmıştır. Kültürle sınırlı olmayıp, her an, örn. mevcut anıtlara, sansüre ve propagandaya karşı çıkıp tartışmaya açan hatırlamalarla siyasi bir özellik kazanabilir (bkz. Assmann, 1999, s. 139).

Ersin Mıhçı (2015, s. 234-242), Çanakkale Türküsü’nün tarihî, kültürel ve müzikal bağlamını ele aldığı bildirisinde, ilk olarak, Gelibolu Muharebelerinin tarihî arka planı anlatır, bu savaşın Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti ve dünya üzerindeki etkilerini açıklar ve anma kültürünün gelişimi bağlamında, benimki (Öztürk, 2013) de dâhil önceki yayınlara dayanarak

¹ Balcı (2007) ve Balcı ve Yavuz (2008) kimlik inşasını hazırlayan düşünce ve duygu inşası çoğu zaman manipülasyonla olduğuna işaret ederler.

Çanakkale Türküsü'nün ulusal kimlik inşasındaki rolünü vurgular. 1950'lerden itibaren ulusal anma törenlerinde önemli bir sembol hâline gelen türkünün, aslında çok daha eskiye dayanan halk müziği geleneğinden evrildiği açıklar. Batılı halk müziği anlayışıyla standartlaştırılan ve ulusallaştırılan bu türkü, aynı zamanda halkın belleğinde farklı varyasyonlarıyla yaşamaya devam etmektedir. Çanakkale Türküsü'nün uluslararası yansımalarına değinerek, ayrıca özellikle Yunan diasporasında farklı versiyonlarının benimsendiğine değinir. Ona göre türkü yalnızca millî değil, aynı zamanda kültürel etkileşimlerin bir parçasıdır.

Bu bildirimde adı geçen türkünün resmi ve gayri resmî ideoloji bağlamında hatırlama kültürümüzde geçirdiği ve üstlendiği rolleri, Mıhçı'dan farklı olarak, doküman analizi yöntemiyle ortaya koymaya çalışacağım.

2. ÇANAKKALE TÜRKÜSÜ'NÜN HATIRLATMA İŞLEVİ

Çanakkale Türküsü'nün hatırlama kültürü bağlamında yorumlarken sanırım onu Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişe dönük büyük anlatısından (ve bugün itibarıyla büyük resminden) ayrı düşünmemek gerekiyor.

2.1. *Hatırlama Bağlamı 1: Çanakkale Savaşları*

Birinci Dünya Savaşı tarihinde “Gelibolu Savaşları”, bizde ise Çanakkale Savaşları adıyla bilinen ve 1915 Çanakkale Deniz Zaferi ile sonuçlanan muharebelerin yarattığı travma burada önemli bir dönüm noktasını oluşturuyor. Edebiyatta bunun yansımalarını görmek mümkündür. Kanaatimce en önemlisi Mehmet Akif'in “Çanakkale Şehitlerine” şiiridir, çünkü burada şehitlerin başına Kâbe'yi taş olarak dikme” fikri dile getirilir. Florinalı Nazım'ın “Çanakkale Türküsü” de önemli, o da Çanakkale'yi Kâbe olarak niteler (bkz. Çakır, 2003, s. 22 ve *Wikipedia* 1).² Çanakkale'ye yüklenen bu sembolik anlam, dolaylıca *Çanakkale Türküsü'ne* aktarılmıştır. Çünkü o ‘*temsili mekân*’ olarak Çanakkale anılarının taşıyıcısıdır artık.

“Çanakkale Türküsü” için 1915 başlangıç değildir, çünkü bazı ipuçları bize türkünün 1915 yılından önce de var olduğunu gösteriyor (bkz. Seyfullah Nutku'nun³ 29 Eylül 1914 tarihli mektubu; Çakır, 2003, s. 16). Dolayısıyla, aslında 1915 travması bize oral/sözlü kültürde yaşayan “Çanakkale Türküsü”nü hatırlatmıştır.

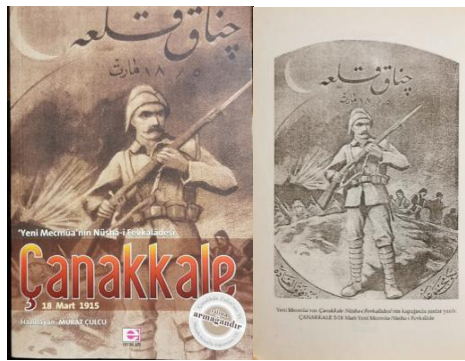
² Bestelenmiş haliyle URL 1 adresinde dinlenebilir. Bilgi için bkz. URL 2: *Güfte: Florinalı Nâzım Bey ve Beste: Şevket Gavsî Bey* bilgisiyle yayınlanan bu türkünün metni için bkz. EK 1.

³ Hadank, 1919; Heffening 1923 ve M.R. Gazimihal'den Vahit Lütfi'nin ifadesi (Öztürk, 2005) de bunu destekler. Olası tarihi arka plan olarak İtalyanların 1912 tarihli Çanakkale Boğazı Taarruzunu hatırlatmakla yetinelim (bkz. Öztürk, 2024, s. 459-468).

2.2. Hatırlama Bağlamı 2: Yeni Mecmua'nın Nüsha-i Fevkalâdesi.

18 Mart 1918'de yayınlanan *Yeni Mecmua'nın Nüsha-i Fevkalâdesi*. Çanakkale, 18 Mart 1915, Çanakkale Deniz Zaferi'nin 3. Yıldönümünde “Armağan Kitap” olarak yayınlanmıştır: “‘Ulusal düşünceyi’ savunan Ziya Gökalp ve arkadaşları ile birlikte İttihâd ve Terakki yönetimi -aralarında muhâlifler de vardı- savaş içinde ‘ulusal duyguları’ canlandırmak amacıyla dikkatleri bir kez daha Çanakkale Savunmasına çekmek istiyordu.” (Çulcu, 2006, s. 9) Dergide yer verilen yazılar içinde “Çanakkale Destanı” başlıklı yazı, bizim bağlamımızda önemli görünüyor, çünkü bu destan daha sonra Esat Kabaklı tarafından icra edilen “Yeni Çanakkale Türküsü”nün (nakaratı itibariyle) ilham kaynağıdır (bkz. Çulcu, 2006, s. 307-309).

Bu dergide her ne kadar Ayaşlı Ecir bin Mustafa ve Hüseyin oğlu Mehmed Onbaşı künyeli erlerle yapılan mülakatlarda “türkü de söyledik” (Çulcu, 2006, s. 315), “türkü çağırır[dık]” (Çulcu, 2006, s. 318) ifadeleri yer alıyorsa da “Çanakkale Türküsü” anılmaz. Fakat 1918 yılı, türkü için ilginç bir yıldır. Çünkü iki Alman (Willi Heffening ve Karl Hadank) araştırmacının 1917/18 yıllarında derleyip yayınladıkları türküler arasında çok önemli bir yere sahiptir. Hatta Hadank, “hüzünlü ve karamsar atmosfer ana duygu ve kara mizah bu türküyü birçok Avrupa şiiriyle kardeş yapmaktadır” diyerek şöyle bir not düşer: “Askerler ve çocuklar tarafından bu türkü kadar sık söylenen başka bir türkü duymadım.”⁴ (Hadank, 2017, s. 23) Dolayısıyla 1918'de İstanbul'da çıkan *Yeni Mecmua'nın Nüsha-i Fevkalâdesi* dergisinde dikkate alınmamış görünen Çanakkale Türküsü, o tarihte V. Osmanlı Ordusu'nda görevli derleyicinin ifadesiyle, Çanakkale ve yöresinde en sevilen türkülerdendir.

Görsel 4: *Yeni Mecmua'nın Nüsha-i Fevkalâdesi*. Çanakkale, 18 Mart 1915 kapak resmi⁵

⁴ Hadank, yayınladığı türküye olasılıkla popülerliğinden dolayı -tıpkı Kemani Kevser Hanım adına yayınlanan beste iddiasındaki notada olduğu gibi- “Çanakkale Marşı” adını vermektedir (2017, s. 20, 62). Ayrıca bkz. Akdoğu, 1991, s. 9-23. Etem Üngör de (1965, s. 183) Destancı Mustafa'dan derlediği türküye “marş” başlığı koymuştur.

⁵ Haz. Murat Çulcu. İstanbul: E Yayınları, 18 Mart 2006.

2.3. Hatırlama Bağlamı 3: Nihal Atsız

1933’ü analım. Nihal Atsız’ın öğrencileriyle birlikte *Çanakkale’ye Yürüyüş* (3 Ağustos 1933) girişimi ile yabancıların Gelibolu Yarımadası üzerinde anma töreni ve anıtları karşısında Türk gençlerini kendi şehitlerini (Yaşayan Ölülerini; Necdet Sançar, *Birlik*, 1933) hatırlamaya davet etmesi önemli. Her ne kadar okunan marşlar arasında Çanakkale Türkümüz yok ise de İsmail Habib’in 1930’lu yıllarda bir gazete makalesinde Çanakkale Türküsü’nü anması, ezginin varlığını kültürel bellekte gösteriyor.⁶

2.4. Hatırlama Bağlamı 4: Yurttan Sesler

1948 Deniz Zaferinin resmi kutlanmalarında ihtiyaç duyulan müzik/türkü etkinliği bağlamında Çanakkale Türküsünün gündeme gelmesini bu bağlamda değerlendirmek mümkün. Yurttan Sesler korusu şefi Muzaffer Sarısözen ve İhsan Ozanoğlu sayesinde Çanakkale Türküsü TRT repertuarına girer ve yayınlarla Türkiye’nin her yerine ulaşır. Artık neredeyse herkes Ozanoğlu/Sarısözen varyantını öğrenir. Başka varyantların gündeme gelmesi söz konusu değildir. Yazılı ve notalı antolojilerde şayet ağızdan derleme değilse TRT (Sarısözen) metnine ve notasına yer verilir. Bu varyant, kimlik inşa eden bir konumdan kendini donduran bir tek örneğe indirgenir (örn. olarak bkz. EK 2).

Görsel 5: Muzaffer Sarısözen --- İhsan Ozanoğlu

2.5. Hatırlama Bağlamı 5: 20 Ağustos 1960 Çanakkale Abidesi’nin açılması.⁷

Temeli 19 Nisan 1954’te atılan Çanakkale abidesi 21 Ağustos 1960 açılır. Çanakkale Deniz Zaferi ve Şehitleri Anma törenlerinde özellikle 1960’lardan sonra başlayan bir süreç gözlemlenir: Türkçü ideolojinin yerini Türk-İslam sentezi görüşü almaya başlar ve 1974’ten sonra tamamen ideolojik boyuta dönüşür. Kutlamalar sırasında olaylar da çıkar. Karşıt görüşlü gençlerden bir diğerini alana sokmak istemez. İlk kez Süleyman Demirel başbakan olarak

⁶ İsmail Habib’in 21 Temmuz 1934 ile 4 Temmuz 1915 gazete makalesinde “Çanakkale Türküsü” anılır.

⁷ Çanakkale Şehitler Abidesi’nin yapılış öyküsü için bkz. Onur, 1960, s. 98-101.

Çanakkale zaferi mesajı yayınlar. Bu tarihlerde Çanakkale’de yapılan törenlere hükümetler bakan göndermeye başlarlar ve 18 Mart törenlerine katılırlar. Bu bakanlar devlet bakanı, gençlik spor, milli eğitim ya da kültür bakanlarından biri olur.

Görsel 6: Şehitler Abidesi ve 57. Alay Şehitliği

Çanakkale’den tarihçi Dr. Öğr. Üyesi Mithat Atabay, Çanakkale türküsünü 1965’e kadar herhangi bir anma veya kutlamada görmediğini belirtmektedir. Hatta Çanakkale halkevi yayın organında “*Anafarta*” dergisinde (1934-1941) de hiç geçmediğini, türkünün ancak Süleyman Demirel’in iktidar yıllarında kullanılmaya başladığını ifade ediyor. 12 Eylül’le birlikte 1981 de kutlama Ankara’da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’nda yapılıyor ve konsey üyeleri de katılıyor (bkz. Atabay, 2016, s. 222-233).

2.6. 80’li - 90’lı yıllar: Turgut Özal (18 Mart Eğitim Gezilerinin fikir babası)

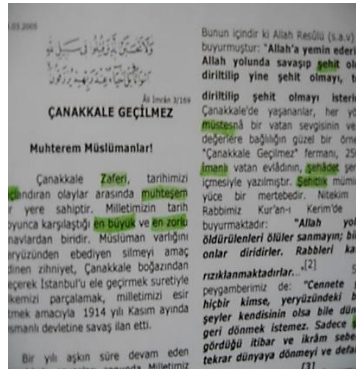
Millî Eğitim Bakanlığı’nca yurt çapında desteklenen Çanakkale Eğitim Gezilerinin fikir babası olarak kabul edebileceğimiz 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 1984’te başbakan olarak, eğitim konusunda uzman bir Japon heyetini Türk gençlerini araştırmak üzere görevlendirir. Japonlar “Türk gençlerinde milli şuur olmadığını tespit ederler. “Peki biz, Türk gençlerine milli şuur kazandırma adına ne yapmalıyız?” (Uğurluel, 2004, s. 15) sorusuna yanıt şudur: Gençlerin şok yaşamaları gerekir. Japonların Nagazaki ve Hiroşima’sı gibi, daha önemlisi, en önemlisi Çanakkale Savaşları vardır. “Gençlerinizin şok olması için yeter de artar bile...” (Uğurluel, 2004, s. 15) Japon heyetinin açıklamasına göre; milli şurdan, manevi değerlerden ve de atalarından kopuk olduğu görülen Türk gençleri

“Çanakkale Savaşlarının olduğu bölgeyi mutlaka gezmeli, görmeli ve öğrenmelidir. (...) “Evet, gençlerinize bunları telkin ettikten sonra da, bu zaferin destanını en güzel biçimde dile getiren Mehmet Akif’i ve O’nun Safahat’ını okutunuz.” “O mukaddes topraklara kapanıp, cedlerimizin kalp atışlarına kulak vermeli, bizlere fısıldadıkları şeyleri duymaya çalışma[lıdır].” (Uğurluel, 2004, s. 15 vd.)

3. ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ (KURULUŞ: 1992)

Bünyesinde *Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi*'ni barındıran bir eğitim-araştırma-uygulama kurumu olarak 1992'de Çanakkale'de kurulan Onsekiz Mart Üniversitesi adı elbette çok önemli bir dönüm noktasıdır. Gerek adı geçen araştırma merkezinin yayın organı (*Çanakkale Savaşları Türk Yıllığı*) dergisinde gerekse öğrenci topluluklarının etkinliklerinde *Çanakkale Türküsü* sıklıkla konu edinilir.

Bu kapsamda üniversitenin akademisyenlerinin (Ömer Çakır [2003], Ali Osman Öztürk [2004] gibi) yaptığı çalışmaların ve Ege Üniversitesi'nden rahmetli Onur Akdoğu'nun (1991) yayını bu anlamda ilham verici olmuştur.

Görsel 7: Hutbe Konusu: Çanakkale Geçilmez

2000'li yıllar ise devlet erkânı (başbakan ve cumhurbaşkanı düzeyinde) bizzat Çanakkale'ye gelerek ve bazen uluslararası katılımı kutlamaların yapıldığı yeni bir evredir. Bu tarihlerde bu satırların yazarı da Çanakkale'de yaşadığından, yaşanan izdihamı bizzat tanık olmuştur. Yoğun izdihamdan kentin belediye başkanı ve üniversite rektörünün dahi tören yerine ulaşamadığı vakidir. Bunda elbette Türkiye'nin en ücra il ve ilçelerinden belediye otobüsleriyle düzenli olarak Çanakkale'ye gelen/getirilen ziyaretçilerin önemli payı vardı. Anmaya Diyanet İşleri Başkanlığı Şehitlik konusuna hutbelerde daha sık yer vermeye başlar (örn. 18 Mart 2005 tarihli, Çanakkale Savaşları üzerine hutbe metni; bkz. URL 3) bunu kanıtlar.

Çanakkale Deniz Zaferi ve Şehitlerinin anması artık kutsal bir görev, bir hac vazifesi olarak görüldüğü bu evrede çok sayıda rehber kitapların basıldığını, filmlerin yapıldığını⁸ ve rehberlik hizmetlerinin (menkıbevi hikâyelerin çoğalması nedeniyle) resmi izne tabi tutulduğunu

⁸ Piyasada Çanakkale Savaşları temalı çok sayıda film ve kitap vardır: 1964, Turgut Demirağ / Nusret Eraslan: *Çanakkale Arslanları*; 1981, Peter Weir: *Gallipoli* Avustralya filmi; 2015 yedi bölümlük bir dizi yapıldı; 2005, Ersin Burak: *Çanakkale Geçilmez 2 – Mehmetçik'e Ölümsüzlük Kazandıran Zafer* (çizgi romanı); 2014, Russel Crowe: *Son Mektup/ Son Umut* filmi yapıldı; 2015 Buket Uzuner: *Uzun Beyaz Bulut*, Everest Yayınları (İlk baskı: 2001) 2019, Esra Alkan: *Kalk gidelim/ Çanakkale*, Varlık Yayınları ... vs. (Altınkaynak, 2022)

görürüz. Florinalı Nazım ve Nihal Atsız'ın KÂBE benzetmesi gittikçe kabul görür ve «Çanakkale'ye gelen yarı hacı olur»⁹ söylemi gelişir: “Sen! [Türk genci] Kâbe'ye tavaf edercesine, Çanakkale'ye gel; (...) bu topraklar Türk insanı için en kutsal bir yerdir.” (Gençcan, 1994, s. 190)

Görsel 8: Maneviyata yönelik kitapları

Sanatçı Melda Duygulu'ya hazırlatılan 2008 tarihli *Çanakkale Türkü Söyler*¹⁰ başlıklı kitap da Osmanlı'dan günümüze türkü üzerinden kolektif hatırlama kültürümüz bakımından önemli bir belgedir.

Çanakkale Deniz Zaferi ve Şehitlerinin anması artık kutsal bir görev olarak görüldüğü bu evrede çok sayıda rehber kitapların basıldığını¹¹, filmlerin yapıldığını ve rehberlik hizmetlerinin (menkıbevi hikâyelerin çoğalmasından dolayı) resmileştirildiğini görürüz. Anmaya Diyanet İşleri Başkanlığı hutbelerinde daha sık yer vermeye başlar.¹²

Bu dönemde “Çanakkale Türküsü”, kutlamaların artık ayrılmaz bir unsurudur (Güven, 2005, s. 211).¹³ Gerek şehir stadyumunda düzenlenen törenlerde gerek tiyatro gibi şehir içi etkinliklerde türkü muhakkak kullanılır. *Çanakkale Savaşları Araştırma ve Tanıtma Topluluğu*'nun üniversite ve kentli izleyici için hazırladığı oyunların finalinde vurularak yere düşen oyuncu sahnesinde genellikle arka planda türküye yer verilir. Savaş alanlarında artık türkünün dört

⁹ Aynı söylem Mevlâna Türbesi dolayısıyla Konya için de kullanılmaktadır!

¹⁰ Tarafımızdan hazırlanıp yayınevine teslim edilen dosyada bulunan yazıların bir bölümü ve kitabın başlığı (Duygulu, M. (2008). *Çanakkale Türkü Söyler*) izinsiz olarak kullanılmıştır.

¹¹ İlginç bir örnek olarak bkz. Uğurluel, 2004.

¹² Bkz. örn. 18 Mart 2005 tarihli, Çanakkale Savaşları üzerine hutbe metni: <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/hutbe/2005/18032005.htm>

¹³ Merdan Güven'in bu tezi 2009'da *Türküler Dile Geldi* (İstanbul: Ötüken) başlığıyla basılmıştır. Çanakkale Türküsü, M. Özbek'ten alınan hikayesiyle birlikte s. 223-225. Sayfaları arasındadır.

beytinin yer aldığı bir anıtı vardır. 1915 tarihi kazınmış olduğuna göre, türkünü o yıl yakıldığı ifade ediliyor olmalı.¹⁴

Görsel 9: Çanakkale Savaş alanlarında Türkü Anıtı

Benim anmak istediğim bir başka gözlemim de şudur: Stadyumdaki törenlerde geçit resminde dikkatimi, Kastamonulu bir dernek üyelerinin ellerinde üzeri “Çanakkale içinde vurdular beni, Kastamonu Türküsü” yazılı bir pankart çekti. Bunu Kastamonulu müzik araştırmacısı Dr. Süleyman Şenel ile paylaştım, istişare ettik, sonra bu konuda bir şey yazmam gerektiğini düşündüm (Öztürk 2017). Çünkü türkünün başka yörelerden yapılmış derleme ve kayıtları vardı. Böylece geriye doğru yapılmış çalışmaları tarayıp bazı yayın ve paylaşımlarım oldu. Ardından en kapsamlı ve uluslararası detaylı değerlendirmeyi Eray Cömert gerçekleştirip kitaplaştırdı; “Çanakkale Türküsü” üzerine şimdiye dek yayınlanan en kapsamlı bir çalışmadır (Cömert, 2015).

“Çanakkale türküsü”, melodisi ve içeriği bakımından ağıt özelliği taşır; ağıt, ölenin hatırasının sarıp sarmalanması anlamındadır. Zaten türküde *vurulma*, *zamansız mezara girme*, *umutsuzluk* vb. temalar aslında 1915 ve 1919’daki varyantların başlığında olan “marş” iddiasına uymadığı gibi, askeri demoralize edecek nitelikte olduğu için marş olarak kullanılmaya da uygun değildir. Ayrıca Mehmet Akif’in *Çanakkale Şehitlerine* şiirinde gördüğümüz şehitlik kavramı da yoktur metinde, aksine ölüm istenmeyen bir olgudur.¹⁵

¹⁴ Alman araştırmacı W. Heffening de bu görüştedir (bkz. Hadank, 2017, s. 54).

¹⁵ Bu kapsamda Esat Kabaklı’nın bestelediği *Yeni Çanakkale Türküsü*’nde şehit ve gazilik ön planda olduğu için anonim türkü ile edebi bileşenleri açısından eşdeğerde sayılmaz. Ağıt özelliğinin tartışılması hakkında bkz. Öztürk, 2019, s. 581-589.

Görsel 10: Esat Kabaklı. Yeni Çanakkale Türküsü

Bu kapsamda Esat Kabaklı'nın bestelediği Yeni Çanakkale Türküsü'nde şehit ve gazilik ön planda olduğu için anonim türkü ile edebi bileşenleri açısından eşdeğerde değildir. Ancak *Yeni Mecmua'nın Nüsha-i Fevkaladesi*'nde (s. 307 vd.) yayınlanan Ömeroğlu Mustafa Boyabad'a ait destanın nakarat bölümünden ilham alarak yazılan metin hatırlama kültürümüzün yazılı boyutunu göstermektedir (bkz. EK 3). Oysa sözlü kültürün yaygınlığına dair Falih Rıfkı'nın şu tespiti ne kadar isabetlidir: "Çanakkale için bu kadar şiir yazıldı, hiç biri hatırimızda yok... Belki yazanların bile!. Çanakkale harbini yapan neferler sılaya dönerken bir türkü tutturdular.¹⁶ Bu türkü İstanbul sokaklarından tâ Anadolu içlerine kadar yayıldı.

Çanakkale içinde vurdular beni
Ölmeden mezara koydular beni^[17]

Güftesi şu basit mısralar olan bu türkünün yanık sesi önünde şairlerimizin yazdığı Çanakkale şiirlerinin sahteliğini hissettik, onlar kâğıttan yapılmış çiçeklere benziyordu. Çünkü bu türküde orada harp edenlerin acıları vardı, memleket hasretleri duyuluyordu." (Çakır 2003, s. 23'ten Falih Rıfkı [Atay], Mart 1338, s. 174).

«Göz yaşlarınızı dindiriniz!»

Mustafa Kemal Atatürk'ün 18 Mart 1934 yılında Çanakkale Deniz Zaferinin yıldönümü nedeniyle düzenlenen törenlerde okunmak üzere hazırladığı metinde Gelibolu'da ölen Anzak askerlerinin anne-babalarına söylediği galiba tam Falih Rıfkı Atay'ın vurguladığı yere parmak basar.

¹⁶ Marş gibi bir işlev gören türkünün bu yönü şaşırtıcı değildir. Ulusal kimlik temsilinde (Tepebaşı, 2013) henüz milli bir marşımızın olmadığı dönemlerde halk türkülerinden yararlanmak bizim için bilinen bir uygulamadır (bkz. Öztürk, 2015, s. 121 vd.)

¹⁷ Çanakkale Türküsü'nün 1919 tarihi itibarıyla dil ve içerik açısından bir yabancıya gözüyle incelenmiştir (bkz. Hadank, 2017, s. 21-23); ancak bunun hem gözden geçirilmesi hem de burada görülen *artyineleme* (bkz. Aksöz (2017) sanatı da dahil, türkünün biçim açısından da ayrıntılı biçimde irdelenmesi yerinde olur.

“Bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar! Burada dost bir vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçikler ile yanyana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen Analar! Göz yaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız, bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat uyuyacaklardır. Onlar bu toprakta canlarını verdikten sonra artık bizim de evlatlarımız olmuşlardır.” (Tuncoku, 2005a, 113)

Bir Anzak savaş gâzisinin şu itirafı Atatürk’ün sözlerinin adresini bulduğunu göstermektedir:

“Evet, büyük liderinizin bize saygı ifade eden konuşmasından sonra duygu düşüncemiz değişti. O konuşma, yenen bir bir komutanın, yendiği düşmanına yaptığı en büyük övgüdür. Nefret yok, saygı var.” (Tuncoku, 2005b, 128)

Çanakkale Türküsünün bir dizesi şöyledir:

«Çanakkale içinde bir uzun çarşı,
Anne ben gidiyom düşmana karşı»

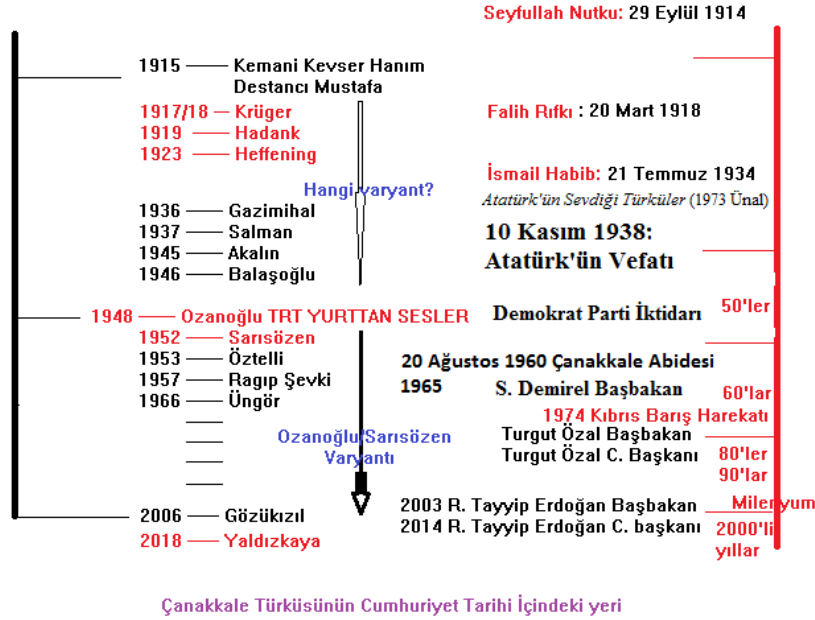
Aleida Assman, «unutmayı» ulusla ilişkisi bağlamında «ezeli düşman» olarak niteler: “Antik anlayışa göre tarih yazımı esasen hafızanın korunmasıdır. Herodot’tan Cicero’ya Elizabeth dönemi tarih yazarları bu tanımlı benimsemiş ve eserlerini baş düşman olan unutulmaya karşı bir savaş olarak ilan etmişlerdir.” (Assman, 1999, s. 77) Türkümüz de «düşmanı» unutmadan, en temel yaşama hakkını vurgular. O nedenle ağıtın sarmaladığı şehitlerin yanı sıra yabancı evlatları da bağrına alma alicenaplığını göstererek Türkiye geçmişi hatırlamaktadır.

Bugün itibarıyla, “Çanakkale Türküsü”nün en sevilen varyantı Kastamonu’dan derlenendir. Bu bakımdan İhsan Ozanoğlu’nun derlemesi Yurttan Sesler şefi Muzaffer Sarısözen eliyle büyük bir başarı kazanmıştır.

Görsel 11: Çanakkale Türküsünün derlendiği yöreler

Bu kapsamda 18 Mart 2022’de Çanakkale 1915 Köprüsünün açılışını anons eden TV duyuruları «Çanakkale içinde bir uzun köprü» sözleriyle desteklenir ve vurgulanır. Aynı gün Ankara’da metro istasyonlarında tüm gün “Çanakkale Türküsü” çalınır. Bu da resmi yaklaşımda artık türküyü popülerliğinin gücüyle yeniden kimlik inşasında işlev yüklediğinin bir göstergesidir.

Çizelge 2: Çanakkale Türküsünün Hatırlama kültüründeki yeri

SONUÇ

Bu çalışma, “Çanakkale Türküsü”nün kültürel bellek içindeki yerini ve tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri incelemiştir. Elde edilen bulgular, türkünün sadece bir ağıt olmanın ötesinde, kolektif kimlik inşasında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Çanakkale Savaşları’nın yarattığı toplumsal travmanın bir yansıması olarak ortaya çıkan bu türkü, zamanla siyasi ve ideolojik çerçeveler içinde yeniden yorumlanarak, ulusal anma ritüellerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Araştırma, türkünün farklı dönemlerde nasıl kullanıldığına ve anlamının nasıl şekillendiğine odaklanmıştır. İlk olarak, yerel bir ağıt olarak başlayan Çanakkale Türküsü, İhsan Ozanoğlu ve Muzaffer Sarısözen gibi isimlerin çalışmalarıyla standart bir form kazanmış, TRT repertuarına dahil edilerek geniş kitlelere ulaşmıştır. 1960’lardan itibaren ise, özellikle Türk-İslam sentezi ekseninde, türkü anma törenlerinde ve eğitim sisteminde kimlik inşasının önemli bir aracı olarak konumlandırılmıştır.

Ayrıca, türkü, hatırlama kültürümüzün değişen dinamikleri içinde farklı işlevler üstlenmiştir. 1980’lerden itibaren devlet politikalarının bir parçası haline gelen Çanakkale Anma Törenleri,

türkünün resmi bir söylemle özdeşleşmesine neden olmuş, böylece şehitlik ve kahramanlık vurgusu öne çıkmıştır. Bununla birlikte, yerel varyantların unutulması ve tek bir versiyonun baskın hale gelmesi, sözlü kültür açısından bir homojenleşme sürecini de beraberinde getirmiştir.

Sonuç olarak, “Çanakkale Türküsü” hem halkın doğal bir anlatısı hem de resmî ideolojinin şekillendirdiği bir kültürel miras unsuru olarak Türkiye’nin hatırlama kültürünün merkezinde yer almaktadır. Ancak bu süreçte, türkünün tarihsel bağlamı içinde çeşitliliğini koruyarak yaşatılması, sadece ulusal kimlik açısından değil, müzikal mirasın sürdürülebilirliği açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, türkünün farklı varyantlarının belgelenmesi ve akademik çalışmalarla desteklenmesi, gelecekte kültürel bellek çalışmalarına önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akdoğu, Onur (1991). *Ünlü Nihavend Longa ve Çanakkale Türküsü Kimindir? Kevser Hanım*. Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Yayınları No: 3, İzmir, s. 9-23.
- Aksöz, Munise (2017). *Biçemler ve Uygulamalı Öğretimi*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Assmann, Aleida (1999). *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München: Verlag C.H. Beck.
- Altınkaynak, Hikmet (2022). Yarın 18 Mart, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mart 2022.
- Akdemir, Ali vd. (2009). *Çanakkale Değerleri Envanteri*. Çanakkale: Pozitif Matbaa.
- [Atay], Falih Rıfkı (1338), “Harp Edebiyatı”, *Dergâh*, Yıl: 1, C. 2, Nu: 23, 20 Mart 1338, s. 174.
- Atabay, Mithat (2016). Remembering Gallipoli from a Turkish perspective. *Anzac battlefield a gallipoli landscape of war and memory*, ed. Antonio Sagona, Mithat Atabay, C.J. Mackie, Ian McGibbon and Richard Reid, Cambridge University Press, s. 222-233.
- Balcı, Tahir (2007). İşletme Dilbilimi. *Cumhuriyet Bilim ve Teknik*. No. 1067, s. 21.
- Balcı, Tahir ve Yavuz, Nihat (2007). İşletme Dilbilimi: Antipazarlama Dilbilimi, *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi (pi)*. No. 2, s. 12-18.
- Cömert, Eray (2015): *Çanakkale Türküsü. Melodik Varyantlar Üzerine Analitik Bir İnceleme*. İstanbul: İTÜ TMDK Yayınları.
- Çakır, Ömer (2003). Çanakkale Türküsünün Öyküsü. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı: 1, s. 13-35.
- Çulcu, Murat (2006). ‘Yeni Mecmua’nın Nüsha-i Fevkaladesi. Çanakkale 18 Mart 1915. İstanbul: E Yayınları
- Duygulu, Melda (2008). *Çanakkale Türkü Söyler*, İstanbul: Yarımada Yayınları.

- Gençcan, Mehmet İhsan (1994). *Çanakkale Savaşları ve Menkıbeler*. 2. Baskı, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Güven, Merdan (2005). Türkiye *Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*. Erzurum Atatürk Üniversitesi. Doktora Tezi.
- Güven, M. (2009). *Türküler Dile Geldi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hadank, Karl (1919). Jungtürkische Soldaten- und Volkslieder [Jön Türklerin Asker ve Halk Türküleri]. *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen* 19, (Berlin), s. 63 – 92.
- Hadank, Karl (2017). *Çanakkale Yöresinde Derlenen Jön Türk Asker ve Halk Türküleri*. Yay. Haz. Ali Osman Öztürk. İstanbul: Hiperyayın.
- Heffening, Willi (1923). Türkische Volkslieder, *Der Islam*, XIII, s. 236-267.
- Kabaklı, Esat. “Çanakkale bugün toz ile duman”. <https://lyricstranslate.com/tr/esat-kabakl%C4%B1-%C3%A7anakkale-bug%C3%BCn-toz-ile-duman-lyrics.html> (erişim tarihi: 10.02.2025)
- Mihçı, Ersin (2015). The Gallipoli song: folk song and Turkish memorial culture. *Beyond the East–West Divide. Balkan music and its poles of attraction*. Edited by Ivana Medić and Katarina Tomašević. Belgrade, 2015, s. 234-242.
- Onur, Necmi (1960). *Çanakkale Savaşları ve Şehidler Abidesi*, İstanbul: Gün Matbaası, s. 98-101.
- Ozanoğlu, İhsan (1982). Çanakkale Türküsü. *Musiki Mecmuası*, Sayı: 389, s. 8
- Öztürk, Ali Osman (1996). Anılarda Çanakkale Savaşları, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 111, Mart, s. 28-30.
- Öztürk, A. O. (1997). Çanakkale Türküsü 1917/18 Tarihli Bir Derleme. *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı 11, Şubat, s. 83–87.
- Öztürk, A. O. (2004). Çanakkale Türküsüne ilişkin. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı: 2, s. 319-325.
- Öztürk, A. O. (2005). Çanakkale Türküsü Örneğinde Bilim ve Popül(er)izm. *İz Edebiyat* https://www.izedebiyat.com/yapit/canakkale_turkusu_orneginde_bilim_ve_popul_er_izm (14 Kasım 2005).
- Öztürk, A. O. (2013). “Çanakkale Türküsü” Örneğinde Bilim ve Popül(er)izm.... *Musiki Dergisi*. <http://www.musikidergisi.net/?p=1203>
- Öztürk, A. O. (2017). Çanakkale Türküsü Neden Çanakkale’nindir? *Aynalı Pazar*, 16.04.2017, s. 1-6.
- Öztürk, A.O. (2015). *Alman Oryantalizmi*. 2. Baskı. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Öztürk, A. O. (2019). Ömer Faruk Yaldızkaya’nın Derlediği Çanakkale Ağıtlarında Çanakkale Ruhunun Yansıması, Kunduracı, Osman - Aytaç, Ahmet (Ed.): *XII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi /Sanat Etkinlikleri*, 25-27 Nisan 2019 Konya/Türkiye (Turkey), 2019, s. 581-589. http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/206/1_XII_ULUSLARARASI_TURK_SANATI_TARIHI_FOLKLOR_U_KONGRE_KITABI.pdf (erişim tarihi: 30.12.2019)
- Öztürk, A.O. (2024). Alman Popüler (Neuruppiner Bilderbogen) Resimlerinde 1912 Balkan Savaşlarının Alınlanması, *Conference Book of Balkan 11th International Conference on Social Sciences*, April 4 - 7, Skopje. Edited By Prof. Dr. Suyatno. Published by Academy Global Publishing House. s. 459-468.

https://www.balkankongresi.org/files/ugd/797a84_4312fd50e8664a36bc1c9001feb46248.pdf (erişim tarihi: 12.02.2025)

Tepebaşılı, Fatih (2013). *Ulusal Marşlar ve Kimlikler*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Tuncoku, A. Mete (2005a). *Çanakkale 1915. Buzdağının Altı*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları: 107.

Tuncoku, A. Mete (2005b). *Anzakların Kaleminden Mehmetçik*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları: 108.

Uğurluel, Talha (2004). *Çanakkale Savaşları ve Gezi Rehberi*, 3. Baskı İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ünal, Refik (1973). *Atatürk'ün Sevdiği Türküler*. Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları.

Üngör, Etem (1965). *Türk Marşları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

URL 1. <https://www.youtube.com/watch?v=zYVVI3vztPI> (erişim tarihi: 12.02.2025)

URL 2. [https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87anakkale_T%C3%BCrk%C3%BCs%C3%BC_\(%C5%9Eevket_Gavsi_%C3%96zd%C3%B6nmez\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87anakkale_T%C3%BCrk%C3%BCs%C3%BC_(%C5%9Eevket_Gavsi_%C3%96zd%C3%B6nmez)) (erişim tarihi: 12.02.2025)

URL 3. <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/hutbe/2005/18032005.htm> (erişim tarihi: 12.02.2025)

EKLER

EK 1:

Güfte: Florinalı Nâzım Bey - Beste: Şevket Gavsî Bey

Mahur Çanakkale Türküsü

1. Çanakkale Kâbe gibi uludur

Toprakları şehitlerle doludur

Kırılan hep orda düşman koludur

Nakarat

Türk sinesi ne metin bir cevhermiş

Yüz binlerce güllelere sipermiş

[...]

5 Esatirî kahramanlar meşhedi

Aranırsa burasıdır ebedi

Yüzbinlerce düşmanları mahvetti

Nakarat

Çanakkale anılıyor haşyetle
Tarih burda eğiliyor hürmetle

EK 2: (Ünal, 1973)

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR SIRA NO 461
İNCELEME TARİHİ 22.11.1973

YÖRESİ
KASTAMONU

KİMDEN ALINDIĞI
İHSAN OZANOĞLU

SÜRE

DERLEYEN
M. SARISÖZEN

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
M. SARISÖZEN

ÇANAKKALE İÇİNDE

(1) Çanakkale içinde aynalı çarşı
Ana ben gidiyom düşmana karşı

(2) Çanakkale içinde bir uzun selvi
Kimimiz nişanlı kimimiz evli

(3) Çanakkale üstünü duman bürüdü
On üçüncü fırka harbe yürüdü

(4) Çanakkale içinde bir dolu testi
Analar babalar mektubu kesti

Çanakkale Türküsü /Yayınlayan : TRT

EK 3: YENİ ÇANAKKALE TÜRKÜSÜ

[Söz: Ozan Arif Şirin - Müzik: Esat Kabaklı]

Çanakkale Bugün Toz ile Duman

Çanakkale bugün toz ile duman.
Düşmanda imkân var, Mehmet'te iman!
Alem görsün el mi, bey midir yaman!
Burada son söz Türk'ün sözü olacak!
Nefer şehit, ordu gazi olacak!

Çanakkale şahit, düşmandan azdık,
Diş ile tırnakla, siperler kazdık,
Her siperde ayrı destanlar yazdık
Halimiz şerefli mazi olacak,

Nefer şehit, ordu gazi olacak!

Boğaz'da cihana karşı durmuştu,
Etten ve kemikten kilit vurmuştu,
Zabiti, neferi, karar vermiştik,
Vatan bugün bizden razı olacak,
Nefer şehit, ordu gazi olacak!
Allah bugün bizden razı olacak,
Nefer şehit, ordu gazi ola

<https://lyricstranslate.com/tr/esat-kabakl%C4%B1-%C3%A7anakkale-bug%C3%BCn-toz-ile-duman-lyrics.html> (erişim tarihi: 10.02.2025)

Video için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=zf31DfRgMs4> (erişim tarihi: 10.02.2025)

RELATIVE CLAUSES IN DISCOURSE

Öğretim Görevlisi, Seda KAN ÇAKIR

Beykent Üniversitesi, sedacakir@beykent.edu.tr - 0000-0002-4348-8195

ABSTRACT

Turkish relative clauses (RCs) are traditionally analyzed as strictly restrictive due to their participial structure, which, unlike English, lacks an explicit formal distinction between restrictive and non-restrictive uses. However, natural language usage suggests that Turkish RCs can have non-restrictive interpretations depending on the discourse context. This study investigates how Discourse Representation Theory (DRT) accounts for the non-restrictive readings by modeling their semantic integration into discourse.

DRT proposes that referents and their properties are dynamically updated within a mental discourse model. We argue that when an RC-modified noun is already established in the discourse, the relative clause serves not to distinguish but to provide background information, leading to a non-restrictive interpretation. This contrasts with cases where the RC introduces new, contrastive referents, enforcing a restrictive reading. Based on existing sources on native speaker judgments, we analyze Turkish relative clauses across different discourse environments, examining how contextual anchoring influences interpretation.

Our findings suggest that Turkish relatives do not function as exclusively restrictive but instead exhibit context-dependent semantic flexibility. We propose that non-restrictive readings arise as a pragmatic effect rather than a grammatical distinction, aligning with broader cross-linguistic patterns where restrictive/non-restrictive contrasts emerge through discourse. The current study, thus, contributes to the understanding of referential dynamics in Turkish discourse and challenges the assumption of strict compositionality between syntax and semantics.

Keywords: Relativization, Referentiality, Discourse Semantics

1. INTRODUCTION

In many theoretical frameworks, presupposition accommodation is considered a costly process in human sentence processing (Crain & Steedman, 1985). When an incoming sentence contains a presupposition that is not supported by the preceding context, listeners must update their mental model to satisfy that presupposition. According to Crain and Steedman (1985), such accommodations are kept to a minimum by the parser, which tends to favor interpretations that introduce fewer additional assumptions. These ideas have frequently been applied to languages like English, where morphological or syntactic cues (e.g., commas, the pronoun *which*, or the complementizer “that”) help distinguish between restrictive and non-restrictive relative clauses.

Turkish, however, presents a distinct challenge. Turkish relative clauses appear prenominal and rely on participial morphology (Kornfilt, 2000). Unlike English, they do not use separate pronouns or particles to mark appositive (non-restrictive) vs. restrictive functions. Traditionally, this has led researchers to label Turkish RCs as inherently or “strictly” restrictive. However, natural language usage in Turkish demonstrates that speakers can and do use the same participial structure in a non-restrictive manner, depending on the discourse context (Haig, 1998).

The question, then, is how such interpretive flexibility arises if Turkish morphosyntax appears uniform. Discourse Representation Theory (DRT) (Kamp & Reyle, 1993; Kamp et al., 2011) provides a framework in which context and referential anchoring dynamically shape the interpretation of incoming material. In this approach, an RC modifies a noun phrase by introducing new information for identifying the referent (restrictive) or contributing additional background information to an already uniquely identified referent (non-restrictive). The same surface string may thus receive either reading, contingent upon the surrounding discourse model.

This paper argues that Turkish RCs cannot be dismissed as exclusively restrictive on structural grounds. Instead, discourse context determines whether an RC is interpreted restrictively or non-restrictively and determines the interpretive cost. We argue that presupposition accommodation and the existing representation of referents in discourse can override purely syntactic considerations.

1.1. Parsimony

Presupposition accommodation, i.e. adding unsupported contextual assumptions to one’s mental model, incurs a cognitive cost (Lewis, 1979). This cost motivates the Principle of Parsimony, which dictates that, when faced with multiple readings of an ambiguous sentence, the parser favors the reading that requires fewer additional presuppositions (Crain & Steedman, 1985). For example, consider the temporarily ambiguous sentence:

(1) The horse raced past the barn . . . [fell]

Parsimony is, thus, an economy principle on discourse-model update and is taken to direct the interpretative process.

According to Referential Theory, in an out-of-the-blue context, the default reading treats “the horse raced past the barn” as a complete matrix clause rather than interpreting “raced past the barn” as a reduced relative clause. This is because the reduced RC reading introduces an extra presupposition that there is a set of horses, some of which raced past the barn, whereas the matrix clause reading presupposes two unique entities (the horse and the barn). Parsimony thus prefers the simpler reading that involves fewer new assumptions to accommodate (Crain & Steedman, 1985).

In two self-paced reading experiments in English, Grodner et al. (2005) test the reading times of restrictive and appositive relatives in null and supportive contexts. Two items are given from the null context experiment below:

(2) Restrictive RC:

The postman that a dog bit on the leg needed seventeen stitches and had a permanent scar from the injury.

(3) Non-restrictive/Appositive RC:

The postman, who a dog bit on the leg, needed seventeen stitches and had a permanent scar from the injury.

They find that appositive relatives are read more quickly than restrictive relatives in contexts where no prior information about the referent is provided. This suggests that the parser immediately factors in presuppositional content: appositives do not require a set intersection (i.e., they do not identify a subset of “postman”), whereas restrictions do. Thus, appositives impose a smaller accommodation cost (Grodner et al., 2005).

Based on these observations, they conclude that Parsimony can operate independently of syntactic ambiguity, steering the parser’s interpretation according to presuppositional load. This has been attributed to the cost of the additional presupposition restrictives trigger: the existence of a set of multiple individuals in the extension of the head NP. These findings reveal that discourse context facilitates comprehension and interacts bidirectionally with sentence-level interpretation. While the processor uses contextual cues to guide parsing, the emerging parse can also reshape the discourse model in real time.

1.2 Turkish Relative Clauses and Ambiguity

Turkish employs clausal relatives as its primary strategy for forming relative clauses. Researchers generally posit that these relatives contain fully elaborated CP layers,

distinguishing them structurally from simpler adjectives within the nominal phrase (Kornfilt, 2015; Meral, 2018).

Turkish non-restrictive relatives are identical to restrictive relatives regarding their morphological, orthographic, and suprasegmental makeup. Their anchors can be proper names and definite descriptions. The language does not have definite determiners, and thus, a relative is surface ambiguous between a restrictive and non-restrictive interpretation, as observed in (4) and (5):

- (4) Mühendisliĝ-i   bitir-en   komşu   iş   bul-muş.
engineering-Acc   finish-(y)An   neighbor   job   find-Evid

Non-restrictive reading: “The neighbor, who finished engineering, found a job.”

Restrictive reading: “The neighbor who finished engineering found a job.”

- (5) Geçen ay   bitir-diĝim   kitap   eğlenceli-y-di.
last month   finish-DIK-1PS   book   fun-Cop-Past

Non-restrictive reading: “The book, which I finished last month, was fun.”

Restrictive reading: “The book that I finished last month was fun.”

Despite existing literature on Parsimony and the avoidance of restrictive readings in languages like English, an interesting observation is that Turkish native speakers accept restrictive readings by default (Haig, 1998), contra Gronder et al.’s claim that accommodation is more costly while interpreting restrictive RCs.

2. ANALYZING TURKISH RCs

To account for how Turkish speakers navigate the ambiguity between restrictive and non-restrictive interpretations of relative clauses (RCs), it is helpful to consider Discourse Representation Theory (DRT). DRT provides a dynamic framework where discourse unfolds incrementally, and each clause updates a mental model with new referents or conditions (Kamp & Reyle, 1993; Kamp et al., 2011).

2.1 Core Principles of DRT

DRT posits that comprehension involves constructing and continuously revising a Discourse Representation Structure (DRS). When a speaker introduces a new entity (e.g., kitap “book,” komşu “neighbor,” or a proper name), the listener’s mental model stores this entity as a discourse referent. Each clause or phrase can then add properties, relations, or presuppositions to that referent. For example, in a sentence like (4) above, “Mühendisliĝi bitiren komşu” (“the neighbor who finished engineering”) updates the DRS to include two pieces of information.

In a null context, the DRS must introduce a new discourse referent. However, this exact phrase might refine an already-established referent in a contextually rich environment. Whether the RC is parsed as restrictive or non-restrictive depends on whether the discourse model needs to differentiate among multiple possible neighbors (restrictive) or whether it merely adds background information to a unique, established referent (non-restrictive).

2.2 Presuppositions and DRT

Presuppositions often function as instructions to check whether certain information is already in the discourse model (Lewis, 1979). If the mental model does not contain the relevant information, the listener accommodates it (i.e., modifies the discourse context) or fails to parse the sentence coherently. In the case of Turkish RCs, a restrictive RC presupposes that the speaker selects one individual from a larger set, and a non-restrictive RC presupposes that the referent has already been identified. Hence, the clause adds extra details.

From a DRT standpoint, both interpretations rely on how the existing discourse referents are set up: If only one referent meets the description, the RC is non-restrictive. If there are multiple candidates, the RC is restrictive.

2.3 Modeling the Interpretation of Turkish RCs

In Turkish, the morphological form of the RC (e.g., -(y)An, -DIK, or -(y)AcAk) itself does not dictate whether it is restrictive or non-restrictive (Kornfilt, 2015). Instead, the discourse context shapes the interpretation. DRT captures this fluidity by allowing the same surface structure to yield different updates to the DRS depending on the context. For instance, when sentence (4) is considered, in a discourse-free environment, a listener might assume there are potentially several neighbors, one of whom finished engineering; thus, the RC is interpreted restrictively. Conversely, if “the neighbor” is already uniquely established, e.g. in a conversation where the speaker mentioned “my next-door neighbor” in the preceding turn, then the clause “who finished engineering” becomes non-restrictive background information. DRT thus encodes the difference by checking whether the discourse model includes a referent labeled “neighbor” and whether additional conditions are needed to distinguish that individual from other possible neighbors.

When processing the sentence step by step, the listener initially introduces a discourse referent for “neighbor” (e.g., x):

(6) $x = \text{neighbor}$
finished engineering (x)

If no neighbors exist, the RC implies that the parser filters among potential neighbors. If a neighbor x is *already* in the discourse with enough uniqueness, the finishing-engineering property becomes an appended, non-essential attribute. In both cases, the morphological shape

of the RC is identical, confirming that morphological uniformity in Turkish does not predetermine whether the RC is restrictive or non-restrictive.

If the discourse model lacks a unique referent, the RC is typically processed as restrictive, helping define or single out the correct entity. If the discourse model has a unique referent, the RC is read as non-restrictive, providing supplementary information.

Thus, the same principle, i.e. minimizing accommodation, applies, but Turkish's morphological uniformity invites context-driven resolution. DRT makes this explicit by treating each new sentence as an update to the discourse model rather than an isolated statement requiring separate syntactic or morphological cues for non-restrictiveness (Kamp & Reyle, 1993; Kamp et al., 2011).

By framing Turkish RC processing through DRT, we see how Parsimony and discourse context jointly determine whether an RC reading emerges as restrictive or non-restrictive; rather than depending on specialized morphological cues, Turkish grammar leverages pragmatic knowledge about the referent's status in the discourse. This approach comports with Referential Theory (Crain & Steedman, 1985), which posits that multiple syntactic analyses may be computed in parallel, but the semantic/pragmatic processor selects the analysis that entails the fewest new presuppositions.

3. RESULTS

Turkish RCs tend to have restrictive readings in null contexts despite claims that nonrestrictive RCs do not bring as much computational cost in terms of accommodation (Grodner et al., 2005). We explain the underlying mechanism here based on Discourse Representation Theory and the Principle of Parsimony. Turkish does not provide explicit morphological or syntactic cues for non-restrictive usage; context takes center stage in determining whether the clause narrows a referential domain or merely adds background information.

Morphological uniformity in Turkish RCs shows how a single participial form, lacking articles or relative pronouns, is parsed differently depending on prior discourse, and it challenges the idea that Turkish RCs must be formally restrictive. Parsimony encourages an interpretation that requires fewer new presuppositions and explains why null contexts often default to restrictive readings. Discourse Representation Theory helps us model how each utterance updates a mental discourse structure with referents and properties. It accounts for how an already-established referent naturally licenses a non-restrictive reading.

4. CONCLUSION

The Turkish data show the dynamic interplay between discourse context and syntactic form, revealing that the absence of specialized markers (e.g., articles or distinct relative pronouns) does not prevent speakers from conveying both restrictive and non-restrictive meanings.

Whether the discourse model includes a unique referent or demands set intersection to pick out one referent from many guides the parser. By employing a DRT-based framework, we see how each new sentence incrementally reshapes a listener's mental representation, permitting the same surface structure to serve multiple semantic functions.

This view of Turkish RCs complies with cross-linguistic observations: many languages exhibit morphological uniformity yet display context-sensitive interpretation in relative clauses (especially languages with pre-relatives). From a typological perspective, Turkish serves as a clear example of how grammar and discourse can collaborate to generate interpretive outcomes that might otherwise appear to require dedicated morphological distinctions. The Principle of Parsimony further clarifies how processors manage presuppositions, consistently opting for interpretations that minimize cognitive load when the context does not justify extra assumptions. The CP (or non-CP) status of Turkish RCs does not necessarily predetermine whether they receive a restrictive or non-restrictive interpretation. The morphological uniformity allows discourse context and referential anchoring to determine how an RC is parsed.

REFERENCES

- Crain, S., & Steedman, M. (1985). On not being led up the garden path: the use of context by the psychological syntax processor. In D. R. Dowty, L. Karttunen, & A. M. Zwicky (Eds.), *Natural Language Parsing: Psychological, Computational, and Theoretical Perspectives* (pp. 320–358). chapter, Cambridge: Cambridge University Press.
- Grodner, D., Gibson, E., & Watson, D. (2005). The influence of contextual contrast on syntactic processing: Evidence for strong-interaction in sentence comprehension. *Cognition*, 95(3), 275–296.
- Haig, G. (1998). *Relative Constructions in Turkish*. Otto Harrassowitz Verlag.
- Kamp, H., Reyle, U. (1993). *From Discourse to Logic: Introduction to Modeltheoretic Semantics of Natural Language, Formal Logic and Discourse Representation Theory*. Dordrecht: Kluwer.
- Kamp, H., Josef van G., & Uwe R. (2011). “Discourse representation theory.” *Handbook of Philosophical Logic* 15: 125–394.
- Kornfilt, J. (2000). Some Syntactic and Morphological Properties of Relative Clauses in Turkish. In Alexiadou, A., Law, P., Meinenger, A., Wilder, C. (eds.), *The Syntax of Relative Clauses*, 121-159. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kornfilt, J. (2015). Turkish relative clauses: How exceptional are they from a Central Asian Turkic perspective? In Ö. Özçelik & A. Kennedy Kent (Eds.), *Proceedings of the 1st*

Conference on Central Asian Languages and Linguistics (ConCALL-1) (pp. 3–24). Indiana University.

Lewis, D. (1979). Scorekeeping in a language game. *Journal of Philosophical Logic*, 8(1), 339–359.

Meral, H. M. (2018). Appositive ki clauses in Turkish. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 1–20.

ƏHMƏD YƏSƏVİ VƏ ANA DİLLİ AZƏRBAYCAN ŞEİRİ

BABAYEV YAQUB MƏHƏRRƏM OĞLU

**Filologiya elmləri doktoru, Professor, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
Azərbaycan**

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4738-9426>

E-mail: ymbabayev@hotmail.com

Xülasə

Əhməd Yəsəvi (?-1166) türk poeziyasının ən qüdrətli nümayəndələrindən biridir. Onun yaradıcılığı və ideyaları Azərbaycan ədəbiyyatına da böyük təsir göstərmişdir. Bu təsir bəzən birbaşa, bəzən də dolay yolla özünü göstərir. Ümumiyyətlə, biz orta əsrlərdə yaşamış bəzi Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığında Ə.Yəsəvinin “vəhdəti-vücut”çuluq ideyalarının, eşq fəlsəfəsinin, əxlaqi-didaktik baxışlarının və s. yaradıcılıq meyillərinin təsirini görə bilərik. Azərbaycan şairlərinin aşiq obrazları Ə.Yəsəvinin aşiq obrazları ilə ciddi oxşarlıq təşkil edir. Azərbaycan sənətkarları da Ə.Yəsəvi kimi batil inancları qəbul etmir, insanı mənəvi cəhətdən kamil görmək istəyir. Bunun üçün nəfsini öldürməyi əsas şərt sayır.

Əhməd Yəsəvinin bir sıra əxlaqi-didaktik fikirləri orta əsrlər Azərbaycan poeziyasında da özünü büruzə verir. Şairin bəzi “vücutnamə”ləri (insan həyatının anadan olandan ölənə qədərki müxtəlif yaş dövrləri ilə bağlı şeir janrı) vardır. Azərbaycan şairləri də bu ənənəyə sadıq qalaraq bir sıra vücutnamələr yazmışlar. Bizim sənətkarlarımız da Ə.Yəsəvinin işlətdiyi “Qul” “Miskin” ləqəblərindən istifadə etmişlər. Onun poeziyasındakı dərviş obrazına Azərbaycan poetik xəzinəsində də rast gəlirik.

Deyilən bu kimi məsələlər bizim məqaləmizdə bədii faktlar əsasında şərh edilmişdir.

Açar sözlər: *Əhməd Yəsəvi, türk şeiri, təriqət ideyaları, klassik poeziya, Azərbaycan ədəbiyyatı*

Babayev Yagub Maharram
doctor of philological sciences, professor
Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan
Summary
Ahmad Yasavi and native Azerbaijan poetry

Ahmad Yasavi (?-1166) was the greatest faithful poet of Turkic word. His creative activity and ideas made a great influence on the Azerbaijan literature. This influence expresses itself sometimes directly and sometimes indirectly. So we can see the influence of Ahmad

Yasavi's "The unity of body" ideas and love philosophy in the works of Azeri poets lived in the middle ages. Our poets' lover characters are the same as in Hoja Ahmad's works. Ahmad Yasavi does not accept false prayers as Azeri poets, want to see a human morally complete. They consider to kill one's desire as a major condition for this.

Ahmad Yasavi's some moral-didactic ideas also shows itself in the Azerbaijan poetry of middle ages. Hoja Ahmed has some "vujudnamas" (a poem which shows different periods of a human life).

Azerbaijan poets also write vujudnamas following this tradition. Azerbaijan poets used Ahmad Yasavi's nicknames "Qul", "Miskin". The character dervish in his poems is met in our poetry. The above mentioned problems are explained on the base of artistic examples in this article.

Key words: *Ahmad Yasavi, Turkish poem, sectarian ideas, classic poetry, Azerbaijan literature*

XI əsrin sonu və XII yüzilliyin birinci yarısında yaşadığı güman edilən Xoca Əhməd Yəsəvi (? - 1166) türk dünyasının böyük etiqad və bədii təfəkkür sahiblərindən biridir. O həm də türk dilli poeziyada təriqət yönümlü etiqad və iman şeirinin ilk münəvvərlərindən biri, əslində bizə bəlli şəxsiyyətləri sıralasaq, elə birincisidir.

Mütəsəvvüf poeziyanın təşəkkülündə və inkişarında Ə.Yəsəvinin diqqətəlayiq rolu vardır. İstər yəsəvilik məfkurəsinin, istərsə də Xoca Əhmədin poetik hikmətlərinin sonrakı dövr ümumtürk dini-fəlsəfi fikrinə, bədii təfəkkür məhsullarına təsiri danılmazdır. «Piri-Türküstan» kimi tanınmış Ə.Yəsəvi ideyalarının, məslək, məfkurə və bədii-fəlsəfi deyim tərzinin ana dilli Azərbaycan şeirinin inkişafında da müəyyən əks-sədasını, izlərini görmək mümkündür.

Məlumdur ki, Yəsəvi dərvişləri təkcə Orta Asiyada, Türküstanda deyil, daha geniş coğrafiyada, o cümlədən İranda və Azərbaycanda da onun ideyalarını yayır, təbliğ edirdilər. N.S.Banarlı Yəsəvi təriqətinin Orta Asiyadan qərbə doğru yayılmasını daha çox monqolların gəlişi ilə əlaqələndirir: «Yesevi tarikatının Türküstandan təsərrüfat Horasan, İran, Azərbaycan və Anadolu bölgələrinə yayılması və ya buralarda kurulan yeni tarikatlara kaynak olması hadisəsində isə Moğol istilasının mühüm təsiri olmuşdur» (2, 281). Tanrı inancına, Allah eşqinə, mənəvi kamilliyə, insani saflığa və əzəmətə söykənən bu ideyalar Azərbaycan şairlərinin məslək, etiqad və dünyagörüşünə uyğun idi. Onların mənəvi qida mənbəyi kimi bu ideya və deyimlərdən faydalanması da təbii idi.

Elə mətləblər var ki, ola bilsin, Azərbaycan sənətkarları həmin mətləbi bilavasitə Ə.Yəsəvidən əxz etməmişlər. Ancaq ifadə olunan, təbliğ edilən fikir və məramın eyniliyi və ya oxşarlığı bu böyük Türküstan piri ilə təriqət meyilli Azərbaycan şairlərinin düşüncə tərz, məfkurəsi, etiqad və inanc sistemi arasında ciddi yaxınlıq olduğunu göstərir. Ümumiyyətlə,

sələflik və xələflik prinsipində Azərbaycan ədəbiyyatının orta əsrlər dövründə yaşamış təsəvvüf əqidəli bədii təfəkkür sahiblərinin yaradıcılığı ilə Xoca Əhməd poeziyası arasında yaxınlığın, paralel fikirlərin, oxşar mətləblərin, uyurlu məzmun və bədii forma çalarlarının olduğunu söyləməyə əsas verən faktlar kifayət qədər yetərincədir.

Ə.Yəsəvi sənətinin bütün ruhu və qayəsi Haqqa, vəhdəti-vücuda etiqad üzərində köklənib. Vəhdət inamının sevdası onu daimi zikrçiyə, şükr oxuyana, vəhdət yolunda canını təslim edən şeydaya, rüsvaya çevirib:

*Zakir bolıp, şakir bolıp Haknı tapdım,
Şeyda bolıp, rüsva polıp, candan ötdim.
Andın sonra vahdet meydin katre tattım,
Hemden bolıp yir astığa kirdim mina. (2, 281)*

Sələfin bir mənəvi-əməli fəaliyyət yolu kimi müəyyənləşdirdiyi, həm də qürur duyduğu bu amalın bədii əksini biz ana dilli söz sənətimizdə də görürük. Mütəsəvvüf Azərbaycan şairləri də həqiqət yolunu maddi aləmin qəddar aldanışlarına əğyarlıqda, Haqq ilə yari-vəfadarlıqda, onun uğrunda canı tərək edib asılmağa hazır olmaqda, vəhdət meydanında nəsihətçiliyə çevrilməkdə görürlər:

*Aləmi-qəddarə əğyar ol, könül,
Yar ilə yari-vəfadar ol, könül,
Canı qurban eylə bərdar ol, könül,
Vəhdətin kuyində pəndar ol, könül. (9, 122)*

Mütləq, Bir və Var olandan hikmət dərsi alan, vəhdət şərabından doyunca içən və buna görə də ruhi-mənəvi varlığı ilahi nurla dolan Xoca Əhməd həmin hikmət və nəsihətləri mənəvi varislərinə təlqin və ərməğan edir:

*Bir ü barım sebak birdi perde açıp
Yir ü kökde tura'lmadı şeytan kaçıp
İşret kılıp vahdet meydin toya içip
La-mekanda Hak'dın sebak aldım muna. (1, 98)
(Bir ve Var'ım dersler verdi perde açıp;
yer ve gökte duramadı şeytan kaçıp;
işret kılıp, vahdet şarabından doyusıya içip;
la-mekanda Hak'tan dersler aldım işte.)*

Ə.Yəsəvi şeirlərində tez-tez ələst aləmində vəhdət şərabı içdiyindən, həmin şərabın məstliyi onun əbədi qismətinə çevrildiyindən, onun təsirindən daimi məst və heyran

qaldığından danışır. Belə bir bənzəyişi biz ana dilli Azərbaycan poeziyasında da görürük. Məsələn, İ.Həsənoğlu yazır:

*Başından getmədi hərgiz sənünlən içtigüm badə
Nə badə? Badeyi-məsti. Nə məsti? Məstiyi-sağər. (10, 178)*

İ.Nəsimi də əbədi məstliyinin, xumarlığının səbəbini ruhların yaranış məqamında onların Allah-taala ilə keçirilən ilkin imsaq məclisində içdiyi eşq badəsi ilə əlaqələndirir:

*Bəzmi-əzəldə içmişəm vəhdət meyinin cür'əsin,
Şol cürədən kim, ta əbəd sərməstü məxmur olmuşam. (15, 429)*

Q.Bürhanəddin divanındakı qəzəllərdə son beyt belədir:

*Can olursa, bari cənaneyi-eşq olsa,
Məst olur isə kişi məstaneyi-eşq olsa. (13, 606)*

Eşq məstliyindən söhbət gedən beytin qəzəllərə xitamə kimi verilməsi təsadüfi deyil. Əslində bu ideyanın yekunlaşdırıcı nəticəsi anlamındadır.

Kişvərinin, Həbibinin lirik qəhrəmanları da cübhi-əzəldən ilahi sərxoşluğa düçar olmuş sözün yaxşı mənasında çarəsiz bəndələrdir. Ağıl və məstlik bir-birinə yad olduğu üçün onlar ağılı da tərk etməli olmuşlar. Onların nəsihətlə xumarlıqdan ayrılması da mümkün deyil:

*Zahida, mən etməgil görsən mənə məstü xərab
Kim, mana sübhi-əzəldən gəldi dərd aşamlıq. (11, 34)
Ol cami çün nuş eylədim, bu əqli sərxoş eylədim,
Görüb təəccüb eylədi cümlə əhli-kuyi-meykədə. (8, 22)*

Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında M.Əvhədi, İ.Nəsimi, Ş.İ.Xətai və s. sənətkarların «Məst» rədifli lirik şeirləri mövcuddur. M.Əvhədinin qəzəli fars dilində, İ.Nəsimi və Ş.İ.Xətainin qəzəlləri isə Azərbaycan türkcəsindədir. Bu şeirlərdə istər qeybi, istərsə də cismani aləmdə hər nə varsa, zərrədən günəşə qədər hamısının «eşqi-sübhani» meyindən daimi huşyarlığa qərqlənməsindən söhbət gedir. İrfan düşüncəli lirik qəhrəmanın özü də Ə.Yəsəvidə olduğu kimi ələst camının sərxoşudur. Həm də qəhrəmanı «bidil» edən bu xumarlığın səbəbi dilbərin özünün də varlığı sevgi məstliyi ilə xəlq etməsində, Haqqa həqiqi eşq yetirənlərin onunla görüşə müştəqlıq həvəsindədir:

*Sərxoşi-cami-ələstəm, ta əbəd hüşyar məst,
Məsti-layə'qəl gəzər, mən şəhr içində ar məst.
Sordular məndən ki, neyçün bidil oldun, mən dedim:
Ol səbəbdən bidil oldum, dilbəri dildar məst.
Həqqinə aşiq olanlar cana şirin qalmasın,*

Didara müştəq olanlar, qibləsi didar-məst. (5, 63)

Türk dilli poeziyada ilahi eşqi, onun dəyərini, mərtəbəsini, əzəmətini, siqlət və mahiyyətini hərtərəfli mənada söz sənətinin hədəfinə çevirən ilk sənətkarın Ə.Yəsəvi olduğu bəlli həqiqətdir. Bu anlamda o, Azərbaycan şairləri üçün də bir məktəb, nümunə rolunu oynayır. O mənada yox ki, Azərbaycan sənətkarı irfani eşqin, eləcə də təsəvvüf ideyalarının bütün çalarlarını adını çəkdiyimiz iman şairindən əxz etdilər. Yox. Çünki təriqət görüşləri, ümumiyyətlə, islam regionu üçün səciyyəvi bir düşüncə modelinə çevrilmişdi və onun çoxlu ideoloqları var idi. Mahiyyətə eyni olan bu ideyalar isə üç dildə (ərəb, fars, türk), müxtəlif dini-fəlsəfi düşüncə sahibləri, ədəbi şəxsiyyətlər tərəfindən bəyan və təbliğ edilirdi. Ancaq məsələ burasında idi ki, türk dilli bədii-fəlsəfi realıqda deyilən mətləbin bünövrə daşını qoyan, bu ənənənin yaradıcısı Xoca Əhməd idi. Elə buna görə də onun Azərbaycan şairləri üçün də bir öncül, mayak rolunu oynadığını israrla söyləmək mümkündür.

Eşq və eşq yolçuluğu barədə Ə.Yəsəvinin rəyi belədir:

*Kaydın tapay ışkıng tüştü kararım yok
İşk senasın tüni küni koyarım yok
Dergahındın özge yirge bararım yok
Her ne kılsang aşık kılğıl Perverdigar. (1, 156)
(Nerden bulayım, aşkın düştü, kararım yok;
aşk senasını gece gündüz bıraktığım yok;
dergahından başka yere vardığım yok;
her ne kılсан, aşık kıl sen Perverdigar).*

Bu qənaətin ziyasını biz orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında irfan poeziyasında aydın şəkildə görürük:

*Biz necəsi eşq ilə olmayalım bir çün,
Biz yoğ ikən vəhdətə eylədi iqrar eşq. (13, 18)
Könlümün viranəsini mə'mur qıldı eşqi-yar
Canımın xəlvətsərasın qılmışam mə'vayi-eşq. (15, 31)
Əzəldə şövqə gətirdi məni hidayəti-eşq
Səadəti mənə kəşf eylədi sirayəti-eşq. (9, 46)*

Azərbaycan şairləri də eşqin həqiqi aşiq, Haqqı sevən bəndə üçün qaçılmaz, tərk edilməz ali bir hiss, doğru yolu göstərən bir duyğu, möhnət vadisindən xilas vasitəsi olduğunu, əsl sevgi sahiblərinin «dünyavü üqba içində şah» olduğunu yaxşı dərk edirlər:

Var ümidim bulayım səhrayı-möhnətdən xilas,

Pərtövi-eşq oldi çünkim rəhnüması könümün. (14, 76)

Eşqi-mə'suqə qul olan sidq ilə

Dünyavü üqba içində şah ola. (8, 19)

Eşqdən keç der mana idraksız zahid, vəli

Bilməz anı kim, bu bir eybi-cəhalətdür mana. (11, 6)

Ə.Yəsəvidə olduğu kimi təriqət məfkurəli Azərbaycan poeziyasında da qəhrəmanın ilahi məhəbbətə düşər olmaq arzusu o səviyyəyə yüksəlir ki, o, Haqq qarşısında bəndəliyindən qürur duyduğu kimi Tanrı eşqi ilə yaşamağın zövqünü də anlayır. Bu eşqin səfası və nəşəsi onu mənən şad, bəxtiyar edir. Bu yoldan dönmək üçün heç bir nəsihəti məqbul saymır:

Ya ilahi, sən məni biesqi-canan eyləmə,

Eşq ilə şadəm, könül, dərdimə dərman eyləmə. (5, 334)

Eşq zövqilə xoşam, tərki-nəsihət qıl, rəfiq,

Mən ki tiryakimizacəm, zəhr kar etməz mana. – (7, 64)

və s. kimi deyimlərə Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığında tez-tez rast gəlmək mümkündür.

Təriqət ədəbiyyatında sıx-sıx təsadüf etdiyimiz eşq və qəm, eşq və əzab, eşq və ağıl, eşq və fəraq, eşq və divanəlik, eşq və risvalıq, eşq və fədakarlıq, eşqdə çarəsizlik və s. kimi fəlsəfi kateqoriyalara həm Xoca Əhmədin hikmətlərində, həm də buna bənzər şəkildə Azərbaycan şairlərinin əsərlərində geniş yer verilir. Məsələn, «Türküstan piri» yazır:

Işkka tüştüng otka tüştüng köyüp öldünğ

Pervane dik candın kiçip ahker boldunğ

Derdge toltunğ ğamge toltunğ tilbe boldunğ

Işk derdini sorsang hergiz dermanı yok.

Başıñg kiter bu yollarda hazır bolğıl

Işk yolıda ölmes burun zinhar olğıl

Pir itekin muhkem tutup hizmet kılğıl

Hizmet kılğan hergiz yolda kalğanı yok. (1, 112)

(Aşka düştün, ateşe düştün, yanıp öldün;

pervane gibi candan geçip kor ateş oldun;

dertle doldun, gamla doldun, deli oldun;

aşk derdini sorsan, asla dermanı yok.

Başın gider bu yollarda, hazır ol sen;

aşk yolunda ölmeden önce muhakkak öl sen;

pir eteğini sıkı tutup hizmet kıl sen;

hizmet kılanlardan asla yolda kalanı yok.)

Azərbaycan sənətkarlarının deyilən məsələlərlə bağlı fəlsəfi-poetik düşüncələri mürşid sələflərindən mahiyyətə fərqlənir. Bir neçə tipik nümunəyə nəzər salaq:

*Çün səni gördü Nəsimi der beavazi-bülənd,
Eşq ilə mən aşınayəm, əql ilə yad olmuşam. (16, 114)
Yolunda canını tərk etməyən vəfa bilməz
Fəraq əlində bəla çəkməyən cəfa bilməz. (9, 42)
Eşqara rüsvalığım tə'n etməgil, ey Kişvəri,
Eşq ilə rüsvalıq iki tuman qardaş olur. (11, 22)
Cününü rəncü sevdadur odi-eşq,
Bəlavü dərdü qovğadur odi-eşq. (14, 223)*

Ə.Yəsəvinin şah əsəri olan «Divani-hikmət»də başlıca qayə kamil insan problemidir. Mürşid şairə görə kamil şəxsiyyət olmağın yolu həqiqi aşılıqdan başlayır. Bu, qəlbini Yar eşqi ilə dolduran, saxta itaət və zikrdən uzaq, saf düşüncəyə malik, öz «mən»ini ilahi «mən»i ilə qovuşdurmağı bacaran həqiqət yolçularıdır. Sənətkar doğru, kamil aşığın sifətlərini, çəkməli olduğu məşəqqət yükünü belə ifadə edir:

*İşk bağını mihnet tartıp kögetrimeseng
Harlık tartıp şom nehsingini öldürmeseng
Allah diben içke num toldurmasang
Va'llah bi'llah sinde işknı nişanı yok.
Hak zikrini mağz-ı candın çıkartmasang
Üç yüz altmış tamurlaring tibretmeseng
Tort yüz kırk dört süngəklering kül kılmasanğ
Yalğançıdur Hak'ka aşık bolğanı yok. (1, 110)
(Aşk bağını mihnet ile göğertmesen,
hor görölüp şom nehsini öldürmesen,
“Allah!” diyip içine nur doldurmasan,
vallah, billah sende aşkın nişanı yok.
Hak zikrini can içinden çıkarmasan,
üç yüz altmış damarını tepretmesen,
dört yüz kırk dört kemiğini kül kılmasan,
yalancıdır, Hakk'a âşık olanı yok.)*

İstək və niyyətləri kamil şəxsiyyət yetişdirmək olan, bundan ötrü bədii fikrin təsir gücündən faydalanmağa çalışan Azərbaycan şairlərinin aşiq obrazı səciyyəvə Ə.Yəsəvinin aşiq obrazından fərqlənir:

*Aşiq bəla yolunda gərək kim, həmul ola
Məşuqdan ana nə gəlirsə, qəbul ola. (15, 16)*

Ancaq məşuq yolunda belə bir dəyanətə malik olan aşiq əsl kamillik zirvəsinə yüksələ bilər.

*Vacib olmuşdur mənə qılmaq müsəxxər aləmi,
Çün iki aləmdə sənsən padşahı könlümün. (9, 49)
Aşiq oldur kim, əgər düşsə, fəna dəryasına,
Kişvəri tək bilməyə meyli-kənar etmək nolur. – (11, 24)*

və s. kimi deyimlər də ana dilli poeziyamızda həqiqi aşiqin xarakterini və ona münasibəti aydın şəkildə təcəssüm etdirir.

«Divani-hikmət»də Yar yolunda, aşiqlik və kamillik meydanında qürurlu, saxta, riyakar, təmənnalı ibadət və itaət də qəbul edilmir. Bu keyfiyyətlər naqislik və cəhalət əlamətləri kimi qiymətləndirilir:

*Kul Hacı Ahmed bende min dip urmaqıl laf
Riya birlən kılğan taat barça güzaf
Şəriatda tarikatda karing hilaf
Ahiretdə kezzabları üryan kılur. (1, 210)
(Kul Hacı Ahmed, bendeyim diyip vurma sen laf;
riya ilə kıldığın taatların hepsi güzaf;
şeriatte, tarikatte işin hilaf;
ahirette yalancıları üryan kılar.)*

Eyni məsələyə münasibətdə sufi təmayüllü Azərbaycan ədəbiyyatındakı baxışlar Xoca Əhmədin dedikləri ilə üst-üstə düşür. Məsələn:

*Məscidü xanigahə sən sufi tək olma qürrə kim,
Aşiqə cümlə yerü gög mə'bədü sovmınat olur. (15, 447)
Baş ağrudur səhər bu müəzzin dedikləri,
Yarab ki, uçursun tanrı anı minarədən. (11, 70)*

1-ci beytdə Nəsimi riyakar, qürrəli sufini, 2-ci beytdə Kişvəri saxta, boğazdan yuxarı vəzlər söyləyən müəzzini tənqid edir. M.Füzuli «Könül, səccadəyə basma ayaq, təsbihe əl

urma» misrası ilə başlayan qəzəlinde deyilən məsələ ilə əlaqəli daha kəskin mövqe nümayiş etdirir və nəhayət bu qənaətə gəlir ki:

*Füzuli, bəhrə verməz taəti-naqis, nədir cəhdin,
Kərəm qıl, zərqi taət surətində həddən aşurma. (7, 302)*

Ə.Yəsəvi kamilliyin, insanlığın və Haqqa bağlılığın digər vacib bir yolunu da maddi dünya həvəslərini tərk etməkdə, mülk aləminin parıltılı, lakin müvəqqəti nəşəsindən üz çevirib Yar sevgisi, didar həvəsi ilə yaşamaqda görür. Bunun üçün başlıca şərt isə insanın öz içindəki nəfsani həvəsləri öldürə bilməsidir. Həmin nəfs istər Ə.Yəsəvidə, istərsə də klassik poeziyada bəzən Şeytan, Əzazil və s. kimi metaforik adlarla simvollaşır. «Divani-hikmət»də bu rəmzi anlayışlara və onların tənqidinə tez-tez rast gəlirik. Hikmət divanında nəfs bəndəni Haqq yolundan azdıran ən qorxulu düşmən kimi təqdim edilir:

*Nəfsim mini yoldın urup har eyledi
Tilmür turup halayıkka zar eyledi
Zikr ayturmay şeytan birle yar eyledi
Hazır sin dip nəfs başını sançtım muna. (1, 56)
(Nəfsim beni yoldan çıxarıp bayağılattı;
insanlara hasretle bakıp inlettirdi;
zikr söylemeyip şeytan ile yâr eyledi;
hazırsın diyip nəfs yarasını deldim işte.)*

Bizim klassik bədii-fəlsəfi düşüncə tərzimiz də eyni ideya üzərində köklənib. Eyni motiv və mətləbin təbliğinə Azərbaycan şairləri kifayət qədər çox diqqət yetirmişlər:

*Nəfsini hər kimsə kim, bildivü kəndin tanıdı,
Arifi rəbb oldu, adı əbd ikən sultan olur. (16, 218)*

Göründüyü kimi, İ.Nəsimi burada «nəfsini tanıyan özünü tanıyar» hədisini nəzərə çatdırır. Nəfsini bilənlərin arif məqamına yetişib nəfsin qulu olmaqdan qurtulub həqiqət sultanına çevrildiyini söyləyir. Nəfsin əsarətindən qurtuluş, ümumiyyətlə, bizim hikmət meyilli poeziyamızda əsas təşviqat təmayüllərindən biridir:

*Ne'məti-didari-Həqdən ta əbəd məhrum olur,
Kim ki nəfsi-şumə dərdü qüssəyi aş eyləməz. (14, 76)
Nəfsini qət eyləyənlər qazıdır. (9, 120)
Ağlını bəyənib, iqrarın qoyub,
Qalxıb, havalanıb, nəfsinə uyub
Təbərri komləgin əyninə geyib.*

Əzazil donunu biçənə lənət. (6, 10)

Deməli, uğursuz nəfsi öldürmədən Haqqın vüsəlinə yetişmək mümkün deyil. Ə.Yəsəvi də məhz bunu iqrar edir.

«Divani-hikmət» əslində bir irfan dərslidir. Türk dilli ədəbiyyatda təsəvvüf didaktikasının ilk ana kitabı, ibrətamiz fikirlərin poetik toplusudur. Həmin topludakı hikmətlərdən bəzi tipik nümunələrə diqqət yetirək:

- 1 *Hak kulları dervişler hakikatını bilmişler
Hakka aşık bolğanlar Hak yoluğa kirmişler*
- 2 *Hak yoluğa kirgenler Allah tiyü yörgerler
İrenler izin izlep memalikdin kiçmişler.*
- 3 *Alem fahri Mustafa andağ aydı merhaba
Mirac tüni itip fahr fakr yolunu almışlar*
- 4 *Köngül birmey dünyağa şüru kılmay haramğa
Hak'nı söygen aşıklar helalından yemişler*
- 5 *Dünya mening digenler cihan malın alğanlar
Kerges kuş dik boluban ol haramğa batmışlar*
- 6 *Molla müfti bolğanlar yalğan fetva birgenler
Akı kara kılğanlar ol tamuğğa kirmişler*
- 7 *Kadı imam bolğanlar na-hak dava kılğanlar
Himar yanglıq boluban yük astıda kalmışlar*
- 8 *Rüşvet alğan hakimler haram alıp yigenler
Öz barmakın tişleben korkup turup kalmışlar*
- 9 *Kul Hace Ahmed bilmiş sin Hak yoluğa kirmiş sin
Hak yoluğa kirgenler Hak didarın körmişler. (1, 334)*

- (1 *Hak kulları dervişler hakikati bilmişler;
Hakk'a aşık olanlar Hak yoluna girmişler.*
- 2 *Hak yoluna girenler, Allah diyip gidenler
erenleri izleyip memalikten geçmişler.*
- 3 *Alem fahri Mustafa, öyle dedi merhaba,
Mirac gecesi kalıp fahr, fakr yolunu almışlar.*
- 4 *Gönül vermez dünyaya, el uzatmaz harama,
Hakk'ı seven aşıklar helalinden yemişler.*
- 5 *Dünya benim diyenler, cihan malını alanlar,*

- kerkes kuş gibi olup o harama batmışlar.*
- 6 *Molla, müftü olanlar, yalan fetva verenler,*
akı kara kılanlar cehenneme girmişler.
- 7 *Kadı, imam olanlar, haksız dava kılanlar*
eşek gibi olarak yük altında kalmışlar.
- 8 *Rüşvet alan hakimlər, haram alıp yiyenler*
parmağını dişleyip korkup durup kalmışlar.
- 9 *Kul Hacı Ahmed bilmişsin, Hak yoluna girmişsin,*
Hak yoluna girenler Hak didarın görmüşler.)

Bu gözəl irfan didaktikasının, sufi təliminin gözəl, təsirli poetik nümunələrindən biridir. Burada kamil Haqq qulları ilə nəfsə (şeytana) uyan cahillərin mənəvi-əmali fəaliyyəti müqayisə olunur. Eyni zamanda onların aqibəti, əməllərinə görə nəhayətdə alacaqları cəza və mükafat nəzərə çatdırılır. Ana dilli Azərbaycan poeziyasında bu tipli şeirlər az deyil. İ.Nəsiminin, Dədə Rövşəninin, Şeyx İbrahim Gülşəninin, M.Füzulinin və s. yaradıcılığında belə nümunələrə rast gəlmək mümkündür. Ş.İ.Xətəinin bədii irsində və aşiq ədəbiyyatımızda isə bu cür mənə, ideya və məzmunu malik daha çox nümunə tapmaq olar. Təriqət şeyxi və hökmdar şair Xətəinin heca vəznli şeirlərinin böyük qismi deyilən motivdədir. İrfani məzmunlu həmin şeirlərdə təbliğ olunan qayə və mətləblər, əsasən, insanın – Haqq qulunun kamilləşməsinə nəzərdə tutan belə bir istiqamətə yönəlir: tövbə edib günahlardan təmizlən; dünya işlərindən ibrət al; nəfsini öldür; Allah eşqi ilə yaşa; özünü dərk et; dünya malına və dünyaya güvənmə; halalı haramdan seçməyi bacar; axirət üçün yaşa və s. Həqiqət yolçularından Azərbaycan sənətkarlarının tələb etdiyi keyfiyyətlər Ə.Yəsəvinin dedikləri ilə eyniyyət təşkil edir. Məsələn:

Yandırırım canımı şəm'inə pərvanə tək,
Yanar imiş yar üçün vasil olan yarinə.
Mülk ilə mal, ey məlik, kimsəyə çün qalmadı
Yox tut anı, hecə şay, qalma onun varinə. (15, 47)

Yaxud:

Dil ilə dərvişlik olmaz
Halı gərək yol əhlinin.
Arilərin hər çiçəkdən,
Balı gərək yol əhlinin!
Keçmək gərək dörd qapıdan,
Qurtulasan mürəbbidən,

Mürəbbidən müsahibdən,

Əli gərək yol əhlinin. (6, 33)

Azərbaycan aşığı ədəbiyyatında aparıcı bir janr olan, bütünlüklə nəsihət və didaktika üzərində qurulan ustadnamələr də bu qəbil şeirlərdəndir. Həm də bunlar həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə ozan ədəbiyyatımızın mühüm bir qolunu təşkil edir.

Ə.Yəsəvinin vücudnamələrinin də Azərbaycan ədəbiyyatına müəyyən təsiri olmuşdur. Məlum olduğu kimi şairin bir neçə vücudnaməsi mövcuddur və bunlar sənətkarın yaradıcılığında mühüm yer tutur. Həmin şeirlərdən altısını prof. dr.Kemal Eraslan tərtib və nəşr etdirdiyi «Divani-Hikmet»den seçmələr» (1) kitabına daxil etmişdir. Məna-məzmun baxımından müəyyən silsilə və ardıcılıq təşkil edən həmin vücudnamələrin 1-cisində şair öz insani ruhu yaranandan ana bətninə düşüb dünyaya gəldiyi, doğulandan sonra isə 10 yaşa qədərki, 2-cisində 11 yaşıdan 21-ə, 3-cüsündə 22-dən 30-a, 4-cüsündə 31-dən 40-a, 5-cisində 41-dən 50-yə, 6-cısında 51-dən 63-ə qədərki yaş mərhələlərinin hər bir ilində nəyə nail olduğunu şərh edir. Bu bədii-fəlsəfi şərh isə təsəvvüf məntiqinə söykənir və irfani məzmun daşıyır. Yəni sənətkar hər yaş mərhələsində bir qul və İlahi həqiqət yolçusu kimi nəyə nail olduğunu, hansı mənəvi-psixoloji, əməli-ruhani xassələr qazandığını bəyan edir. Ancaq o, 63-ü, yəni Məhəmməd peyğəmbərin (ə.s.) vəfat etdiyi yaşı ölüm yaşı kimi qəbul edir və öz ömrünün son hüdudunu bu yaşda tamamlayır. Başqa sözlə yüzə çatdırmır.

Bu şeirlər türk dilli poeziyada bizə bəlli ilk vücudnamə nümunələridir. Azərbaycan poetik sənətində də sonralar bu məzmun və formada çoxlu şeirlərin yarandığını görürük. Örnək kimi Ə.Yəsəvinin vücudnaməsindən iki bəndə nəzər salaq:

Bir yaşımda ervağ mənə üləş birdi

İki yaşta peyğamberlər kilip kördi

Üç yaşımda Çil-ten kilip halım sordu

Ol sebebdi altmış üçde kirdim yirge. (1, 61)

Altmış üçde nida kildi kul yirge kir

Hem canıng min cananıng min canıngni bir

Hu şəmşirin kolğa alıp nefsingni kır

Bir ü barım didarıngni körer min mü. (1, 93)

(Bir yaşımda ruhlar bana nasip verdi;

iki yaşta peyğamberlər gelip gördü;

üç yaşımda Kırklar gelip halimi sordu;

o sebepten altmış üçte girdim yere.

*Altmış üçte nida geldi: Kul, yere gir;
hem canınım, cananımın, canını ver;
Hu kılıcını ele alıp nefsini kır!
Bir ve Var'ım, didarını görür müyüm?)*

Azərbaycan ədəbiyyatının yazılı, xüsusilə də şifahi qanadında, yəni aşiq yaradıcılığında çoxlu vücudnamələr mövcuddur. Bu vücudnamələr sırf təriqət donuna bürünməsə də Ə.Yəsəvidəki forma və dini məzmun onlarda aydın şəkildə sezilir. XVIII əsr Azərbaycan şairi Məzlumun vücudnaməsindən bir parçaya nəzər salaq:

*Beş yaşında atam yazdı əlif-bey,
Dedi: - Oğul, oxu, bilginən bir şey.
Altı yaşda bildim heccə, hərfi-rey.
Yeddi yaşda mayıl oldum Qur'ana.
Səkkiz yaşda dərsim oldu dörd kitab,
Hər kim sual etsə, verirdim cavab,
Doqquz yaşda elə oldum sərhəsab,
On yaşında döndüm abi-rəvana.
On bir yaşda mənə elm oldu «Bəyan»,
«Cədidi-müxtəsər», «Şahidi-sibyan»,
«Mə'nayi-fərayiz», bir də «Gülüstan».
Oxudum «Tərəssül», yetdim «Məqama»... (3, 44)*

Bizim aşiq ədəbiyyatımızda Abbas Tufarqanlı, Aşiq Valeh, Aşiq Mədəd, Xaltanlı Tağı, Molla Cümə, Miskin Vəli, Azaflı Mikayıl və s. sənətkarların maraqlı vücudnamələri vardır. «Koroğlu» dastanında da bu formada şeirə rast gəlirik. Azərbaycan poeziyasında, bir qayda olaraq, vücudnamələrdə insanın dörd ünsürdən yaranmasından (bəzən də insan ruhunun yaranmasından) başlayıb ana bətninə düşməsi, doğulması və sonra maddi dünyadakı yaş mərhələləri, ayrı-ayrı yaş mərhələlərində gördüyü işlər, qazandığı keyfiyyətlər təsvir olunur. Son ölüm həddi isə 100 yaş qəbul edilir. Miskin Vəlinin gəraylı janrında yazdığı «Gəldim» rədifli vücudnamə 20 bənddən çoxdur. Həmin şeirdən 3-4 bənd:

*Ən ibtida torpağıdım,
Oyanıb cövlana gəldim.
Dörd mələyin zatındanam
Dolana-dolana gəldim.
...Bir yaşda durdum ayağa,*

*İki yaşda eyvan otağa,
Üç yaşda oynamağa
Gözlədi ata-ana gəldim.*

*Dörd yaşda dedim, güldüm
Beş yaşda tərbiyoldum,
Altı yaşda qulluq bildim
Gətirdim nişana gəldim.*

*Yeddidə aldım dəftərimi
Səkkizdə bil hünərimi.
Doqquzda xeyrü şərmi
Onda qana-qana gəldim...¹*

İstər bu, istərsə də başqa vücudnamələri oxuyarkən istər-istəməz «Türküstan piri»nin həmin mövzuda şeirləri yada gəlir. Deməli, türk dilli poeziyada Ə.Yəsəvinin yaratdığı həmin poetik ənənənin bir qolu da şaxələnib Azərbaycan ədəbiyyatında öz sürəkli davamını tapır.

Ə.Yəsəvinin paklıq dünyasında dərviş obrazlarının xüsusi mövqeyi vardır. O, dərvişliyi və dərvişləri iki yerə ayırır: saxta dərvişlər; gerçək dərvişlər. Təbii ki, birincilər töhmətləndirilir və rədd edilir:

*Dərviş bolsang taat kılğıl kılma riya
Her guşede taat kılğıl Tengrim güvah
Yalğan dərviş kayda barsa zevk u dava
Adil padşah taatların isyan kılur. (1, 206)
(Dərviş olsan, taat kıl sen, kılma riya;
her köşede taa kıl sen Tanrı'm şahit;
sahte dərviş nereye varsa, zevk və dava;
adil padişah taatını isyan kılar.)*

İrşad piri Xoca Əhmədin nəzərində gerçək dərvişlərin məqamı ucadadır. Onlar Haqqın sirlərinə vaqif kimsələrdir:

*Dərviş Hak'nınq manzuri, zikri turur gülzarı,
Hak'nı yadı esrarı, hub edibliğ dərvişler. (1, 232)
(Dərviş Hakk'ın manzuri, zikri olur gülzarı,
Hakk'ın yadı esrarı, hoş edepli dərvişler.)*

¹ Çap olunmayan bu şeirin əlyazması bizdədir.

Dərvişlərin Ə.Yəsəvidəkinə bənzər obrazlarına orta əsrlər Azərbaycan poeziyasında da rast gəlmək mümkündür.

*Mən ki dərvişəm, gədayəm, padşahi-aləməm,
Ruhi-birəngəm, əgərçi rəngə gəldim, adəməm. (14, 121)*

Buradakı dərviş maddi mənada yoxsul (gəda) olsa da, mənən aləmin padişahıdır. Çünki öz daxili «mən»ini riyadan təmizləmiş, Haqqa sadıq, onun sirlərinə vəqif bir sufi yolçudur.

Ş.İ.Xətəinin də dərvişliyə və dərvişlərə münasibəti «Divani-Hikmət» müəllifində olduğu kimidir. O, «Mən dərvişəm» deyənləri sorğu-sualla qarşılayır. Onların kamil, yoxsa naqis yolun müsafirləri olduqlarını özlərindən soruşur. Daha doğrusu, sorğu-sualla onları öz daxili «mən»lərinə nəzər salmağa təhrik edir:

*Mən dərvişəm – deyə, köksün gərərsən,
Həqqi zikr etməyə dilin varmıdır?
Kəndini görsənə eldə ararsan!
Həlin hal etməyə həlin varmıdır?

Bir gün balıq kimi ağa sararlar,
Mürşiddən, rəhbərdən xəbər sorarlar,
Tüstü yaxıb guşə-guşə ararlar,
Mən arıyam, dərsən, balın varmıdır?(6,7)*

Ə.Yəsəvi şeirlərində sıx-sıx «Qul», «Miskin» titullarını işlədir:

*Kul Hacı Ahmed, işsizlərin işi düşür. (1, 161)
Aşık bolub hikmet aydı Kul Hacı Ahmed. (1, 245)
Münacat eyledi Miskin Hacı Ahmed. (1, 268)*

Şübhəsiz ki, bu titullar «Haqqın qulu», «Haqqın Miskini» anlamındadır. Bu cür təxəllüs-titullar Azərbaycan sənətkarları tərəfindən də işlədilmişdir. Məsələn: Qul Kişvəri, Qul Allahqulu, Qul Mahmud. XV əsrdə yaşamış Azərbaycan türkcəsində gözəl lirik əsərlər yazan Kişvəri şeirlərində «Qul Kişvəri» ifadəsindən tez-tez istifadə edir:

*Qurtulub irdi bəlayi-əşqdən qul Kişvəri. (11, 27)
Qul Kişvəri, dur qılma eyb, anın kəmalı çoxdurur. (11, 24)*

«Miskin» təxəllüsünü işlədənlər isə Azərbaycanın ədəbi simaları içərisində daha çoxdur: Miskin Abdal, Məşəmmə Miskin, Miskin Məmmədcəfər, Miskin Əsəd, Miskin Əli, Miskin Vəli. Hökmdar şairimiz Xətai də bəzən şeirlərini bu təxəllüslə təqdim edir:

*Eşq ilə laf etmə, ey Miskin Xətai, əbsəm ol,
Kim bu mənzildə səlatinlər gəda nisbəlidir. (5, 102)*

Ə.Yəsəvi mütərəqqi insanlığın, bütün türk dünyasının, o cümlədən həm bir sələf kimi, həm də əsərlərinin Azərbaycan oxucusu üçün faydası baxımından Azərbaycan şairidir.

Ədəbiyyat

1. Ahmed-i Yesevi. Divani Hikmet'ten seçmələr (hazırlayan: prof. Dr.Kemal Eraslan), Ankara, 1991.
2. Banarlı N.S. Resimli türk edebiyatı tarihi. İstanbul, 1998.
3. Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti. Bakı, Maarif, 1988.
4. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, Maarif, 1992.
5. Xətai Ş.İ. Əsərləri. 2 cildə. I c., (tərtib edən: Ə.Məmmədov), Bakı, Azərnəşr, 1975.
6. Xətai Ş.İ. Əsərləri. 2 cildə. II c., (tərtib edən: Ə.Məmmədov), Bakı, Azərnəşr, 1976.
7. Füzuli M. Əsərləri. 5 cildə. I c., (tərtib edən: H.Araslı), Bakı, Az. SSR EA nəşri, 1958.
8. Həbib. Şeirlər (tərtib edən: Ə.Məmmədov). Bakı, Yazıçı, 1980.
9. Həqiqi M.C. Seçilmiş əsərləri (tərtib edən: Ə.Rəhimov, M.Hüseynzadə, M.Əliyev). Bakı, Yazıçı, 1986.
10. Hikmət xəzinəsi. Bakı, Maarif, 1992.
11. Kişvəri. Əsərləri (tərtib edən: C.Qəhrəmanov). Bakı, Yazıçı, 1984.
12. Köprülü M.F. Türk edebiyatında ilk Mütəəvviflər. İstanbul, 1918.
13. Qazi Bührəddin. Divan (tərtib edən: Ə.Səfərli). Bakı, Azərnəşr, 1988.
14. Musayeva A. XV-XVI əsrlər Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı və Xəlili «Firqətnamə»si. Bakı, Elm, 2007.
15. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri (tərtib edən: H.Araslı). Bakı, Azərnəşr, 1973.
16. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri (tərtib edən: Ə.Səfərli). Bakı, Maarif, 1985.

YABANCI DİLLERDEN ÇİNCE'YE GİREN KELİMELER(汉语里的外来词)

Doç.Dr.İnci Erdoğan

Ankara Üniversitesi,inceedogdu@yahoo.com.tr-0000-0001-8201-4817

ÖZET

外来词:Wai lai ci, loan word: başka dilden alınmış kelime.Alıntı sözcük veya alıntı, genel olarak bir dile başka bir dilden doğrudan, çeviri yoluyla ya da kavram uyarlaması yoluyla aktarılan sözcük biçiminde tanımlanmaktadır. Bu kavram için ödünçleme, kod kopyalama terimleri de kullanılmaktadır.

Çince, dünyada en çok insan tarafından kullanılan dillerden biridir. Çin dışında Singapur, Malezya gibi ülke halklarının bir kısmı tarafından da kullanılmaktadır. Yaklaşık olarak 60 bin karakter içeren Çin yazısının 6 bin karakteri sık olarak kullanılmaktadır. Şimdiye kadar keşfedilmiş en eski Çin yazıları, 3400 yıldan önce yazılmış olan Jiaguwen yazılarıdır.

19 yüzyılın ortasında dünya genelinde bilim ve teknoloji alanında meydana gelen gelişmelerin ardından Çin emperyalist güçlerin saldırı ve sindirme girişimlerine maruz kalmıştır. Dönemin büyük gücü İngiltere 1840 yılında Çin'e savaş açmıştır. Bu savaş tarihte Afyon savaşı olarak bilinir. Ve bu dönemde çok sayıda yabancı kelime Çin Dili'ne girmiştir. Çin'de yavaş yavaş İngilizce öğrenilmeye başlanmıştır. İngilizce kelimeler halkın diline girmiştir. Çince batı kökenli dillerden sadece şekil ve görünüş itibarıyla değil fonetik bakımından da farklıdır. Çince, yüzyıllar boyunca farklı milliyetlerin dil ve kültürleri ile ilişki içinde olmuştur. Çince'de günümüzde halen farklı milliyetlere, farklı dinlere ve farklı dillere ait çok sayıda alıntı kelimeler bulunmaktadır.

20.yüzyılın sonlarında dünyaya gelenler insanlık tarihinde akıl almaz dönüm noktalarına şahitlik ettiler.

Bilim ve Teknoloji sosyal dengeyi toplumların aleyhine, ekoloji dengesini tabiatın zararına bozuyordu. Basın yayın araçlarının yaygınlaşması ve ucuzlamasıyla, gazeteler, radyolar ve televizyonlar kitlelere yön vermeye başlamıştı. Özellikle bilgisayarlar haberleşmedeki yer ve zaman sınırlarını ortadan kaldırmıştı. Çin Halk Cumhuriyeti de bu gelişmelerden etkilenmiştir.

Anahtar kelimeler: Çince, ödünçleme, alıntı.

ÇAĞDAŞ HEYKEL SANATINDA KADIN BEDENİN TEMSİLİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE REPRESENTATION OF THE FEMALE BODY IN CONTEMPORARY SCULPTURE

Dr. Öğr. Üyesi Merve DUYDU

Cumhuriyet Üniversitesi, merwedygu@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-6821-752X

ÖZET

Tarih boyunca sanata konu olan kadın kavramı dönemsel özelliklere ve sanatçının bakış açısına göre birçok temsil değerinin imgesi olmuştur. Eski çağlardan günümüze kadın bedeninin görsel ve toplumsal algısı üzerinden şekillenen birçok temsil değeri heykel sanatının görsel gücü üzerinden ifade olanağı bulmuştur. Kadına yüklenen bedensel ve toplumsal değerler üzerinden kategorize edilen beden algısı toplumsal gelişim süreciyle beraber değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Tarihsel bağlamda, cinsellik, bereket, mitolojik vb. kodlamalar üzerinden görselleştirilen kadın bedeni çağdaş heykel sanatında belli sınırlamalar dahilinde ki imgeleşme sürecinden uzaklaşarak hem biçimsel özelliklerinde hem kavramsal sorgulamasında farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu çalışmada, çağdaş heykel sanatı örnekleri üzerinden kadın bedeninin temsil değerleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Heykel, Kadın, Temsil

ABSTRACT

Throughout history, the concept of woman, which has been the subject of art, has been the image of many representational values according to periodic characteristics and the artist's perspective. Many representational values shaped by the visual and social perception of the female body from ancient times to the present have found an opportunity to be expressed through the visual power of sculpture. The body perception, which is categorized through the physical and social values attributed to women, has entered a process of change and transformation along with the social development process. In the historical context, the female body, which is visualized through codes such as sexuality, fertility, mythological, etc., has moved to a different dimension in both its formal characteristics and conceptual questioning by moving away from the process of imagery within certain limitations in contemporary sculpture art. In this study, the representational values of the female body will be examined through examples of contemporary sculpture art.

Keywords: Sculpture, Woman, Representation

1. GİRİŞ

Sanat tarihi boyunca sanatçıların temel imgelerinden olan kadın bedeni, ona yüklenen anlamlar ve toplumsal beklentiler doğrultusunda sürekli gelişen ve değişen formlarla karşımıza çıkmıştır. İlkel çağlardan günümüze kadar gelenekselden moderne birçok tasvirle seyir nesnesi haline gelen kadın bedeni, ait olduğu dönemin toplumsal değerlerinin ve inançlarının izlerini taşımaktadır. Görsel olanın üzerinden temellendiren cinsiyet ayrımında kadın bedeni çoğunlukla erkek sanatçının elinde şekillenen temsil değeri ile ifade olanağı bulurken, belli bir döneme kadar sadece erkek egemen sanatçı dünyasında tasvir edilmesiyle de toplumsal ve kültürel deneyimlerin sınırlarında şekillenmiştir.

Sanatın her dönemde birçok dış etkenle yönlendirildiği göz önünde bulundurulduğunda, kadın imgesi, çağın koşulları ve hâkim olan toplumsal düzen ideolojisiyle şekil ve form bulurken, çoğunlukla erkeklerin izleğinde ki bir varlık ve cinsel bir imge konumundan çıkmayı başaramamıştır. Ataerkil düşünce dünyasının gelenek mirası olarak, çağımızda bile çıplaklık denince ilk akla gelen, cinsellik ve erotizmi çağrıştıran kadın bedeni olmaktadır. Eril iktidar ve görsel kodlamasıyla yaratılan ve temsil değeri yüklenen kadın bedeni her dönemde sanatın vazgeçilmez imgelerinden biri olmuştur.

Duygu durumlarının güçlü ifade olanakların biri olan heykel sanatı ilk çağlardan itibaren kadın bedeni üzerinden sanatçılara esin kaynağı olurken, sanatsal ve estetik bir anlatım şekline dönüşmüştür. Tarihsel süreç içerisinde heykel sanatı üzerinden ideal kadın imgesinin, şekil ve form bakımından, toplumsal değerler doğrultusunda şekillendiği düşünülür. Kavramsal uzamda anlamlandırma ve görsel okuma/kodlama süreci yine toplumsal değerler doğrultusunda şekillenirken, çalışma genelinde ortaya konan, eser/ içerik/ dönem değerleri kadın imgesinin değişimi ve bu değişimi oluşturan etkiler üzerinden zaman aralıklarına göre dizilmiştir.

2. SANAT VE KADIN İMGESİ

Üretici konumu ve yaşamı yeniden inşa eden yapısıyla kadın, toplumsal düzenin ve kültürel değerlerin temel taşı konumundadır. Sanatsal yaratım sürecinin kavramsal sorgulamalarını temsil kodlamaları üzerinden sunan kadın bedeni, sanatsal anlatımlarda yeniden yapılandırma ve sunma biçimi olarak karşımıza çıkar.

Sanat imgesinin değişim ve gelişim süreci görüştü ya da duyuştüsal yollarla oluşan ilişkilerin sistemli bir şekilde kendini ifade etme sürecini içinde barındırırken, sanat imgesinin değişim ve gelişim sürecinin de kültürel gelişim ve değişim sürecine bağlı olduğunu söyleyebilir.

Sanatta temsil ilişkisi tamamen bulunduğu döneme bağlı olarak dönemin gerçeklik anlayışı ile şekillenirken yansıttığı bu gerçeklik, imgenin ne olduğu ve neyi yansıtmayı gerektirdiğini nitelendirmektedir (Özşen, 2013, 10). İmgeler aslında sanat izleyicisine asıl dünyayı değil bunların temsil değerlerini göstermektedir. Bu bağlamda temsil değeri yüklenen imgeler aslında insan bilincinin ürünüdür ve bu bilinç kültür ve tarihin ortak bir yansımasıdır. Temsil imgeleri, sosyo/kültürel ortam içerisinde belli bir işlevi nitelendiren inşacı değerler sistemidir ve temsil

görünene ait olmayan ama olması istenen görüntülerin kodlamalar üstünden sunulmasını destekler.

Toplumsal düzen sorgulamalarında imge ve temsil arayışına giren sanatçı için en verimli imgelerden biri anne, eş, hizmetli ve bereketli konumda gördüğü cinsel arzu nesnesi olan kadın bedenidir. Birçok sanat eserinde kadın “kadın” bedeninde olmanın bütün durumlarıyla ve şiddetli bir gerçeklikle var olmaktadır. Kadının güzelliği, sevgisi, şefkati, anneliği, kutsallığı, iç dünyası, yani özü sanatsal söylemlerin temel imgelerinden olurken erkek ise, sanatsal anlamda kadından ilham alan onu betimleyen ve temsil estetiğini sunan konumda olmuştur.

Dönemlerin sahip olduğu kadın imajları incelendiğinde, her dönemin sosyal yapısına uygun özel bir kadın imgesi dikkat çekmektedir ve bu imaj o dönemin toplumsal yapısının kadına biçtiği rolle şekillenmektedir. Aslında her dönem kendi dönemi için ideal kadın imajını ararken, kadının temsil değerleri üzerinden estetik kılıflar sunmaktadır.

Kadına biçilen değerler incelendiğinde, ilkel dönem kadının güç ve bereket temsil ederken, Mısır’ da tanrıçalar, Eski Yunan’da ise, güçlü, cesur ve ideal kadın bedeni temsil etmektedir. Orta çağ döneminde kadın bedeni saflığı, bedensel arılığı üzerinden masumiyetle temsil edilmektedir. Aynı zamanda Hristiyanlığın yayılmasında dini öğeler üzerinden öne çıkarılan kadın bedeni cinsel yönünden ayrı olarak ideal, kutsal anne Meryem Ana ve tövbekar Maria Magdalena imgesinin izinde betimlenmiştir(Seçkin, 2019: 4). Dini öğelerle birlikte kullanılan kadın temsillerinde çıplaklık, günahkârlıkla eşdeğer tutulmuştur. Hümanizm etkisiyle birlikte Rönesans dönemi, kadın imgesinin zenginleşmesi dikkat çekmektedir. Bu dönem temsil imgelerinde, burjuva ve aristokrat kadın imgeleri, “seçkinliği ve ayrıcalıklı olmayı” yansıtırken mitolojik hikayelerin kadın imgeleri yaşamın güzelliğiyle ve “bedenin günaha çağrısını” üzerinden görselleştirilmiştir. Kadın bedeni sanat eserlerinde her zaman kusursuz ve masum olarak betimlenmemiştir. Caravaggio gibi istisnai sanatçılar tarafından gerçek ve mükemmel olmayan bedensel imgeler üzerinden döneme damgasını vuran ve dönemin kadın temsil değerleri sorgulatan çalışmalarda üretilmiştir. Sanayi devriminin dünya savaşlarına zemin hazırlayan sürecine kadar kadın bedeni izlek konumunda temsil edilirken 20. yüzyılın dünya savaşlarıyla birlikte kadın her alanda ihtiyaç duyulan, üretimin ve hayatın merkezinde olan bir konuma evrilmiştir. Özellikle 2. Dünya savaşı sonrası hız kazanan feminist teorilerle ve feminist sanatçıların eserleriyle birlikte kadın imgesinin estetik ve kavramsal boyutu daha devingen yapıya dönüşür.

3. ÇAĞDAŞ HEYKEL SANATINDA KADIN BEDENİNİN TEMSİL İMGELERİ

Heykel sanatı üzerinden değerlendirildiğinde kadın, tarih öncesi sanat eserlerinde çoğu zaman Ana Tanrıça olarak tasvir edilmiştir ve döneme ait kültürel kodlamalarla tabiatın koruyucusu, doğurganlığın temsili, bereketin görselliği üzerinden estetize edilmiştir (Gimbutas, 2001, 317). Tarih öncesi sanatta kadın bedenine toplumun değerlerine göre birçok farklı anlam yüklenmiş ve yaşamsal sürecin öncelikleri estetik imgelere dönüşmüştür.

Paleolitik dönem heykelciklerinden olan “Willendorf Kadını” ya da “Willendorf Venüsü” o döneme ait kadın bedenine dair ipuçları sunmaktadır. Kireç taşından yapılan bu heykel kısa

boy lu ve şişman tasvir edilirken, tüm beden üzerinde kalça ve göğüslerin abartılı büyüklüğü dikkat çeker. Günümüz kadın tasvirlerinden oldukça farklı olan bu betimlemenin o dönemin ideal kadın imajına uygun olduğu düşünülebilirken abartılı göğüs ve kalça ölçüleri bereketi temsil eden; doğurgan, besleyici gibi anlamlarıyla ön plana çıkmaktadır. “Heykelin gerçek bir kişiyi mi tasvir ettiği, yoksa doğurganlık ve sağlık sembolü mü olduğu hâlâ tartışılmaktadır.” (Dickerson, 2018: 66).

Neolitik çağda da devam eden tanrıça kültü Kybele figürü ile hem tanrısal bir boyut kazanmış hem de toprakların koruyucusu ve bereketinin sembolü olarak toprak üzerine kurulan ve tarıma verilen önemi desteklemiştir. Bereketi sağlaması ve doğurganlığı temsil etmesiyle Anadolu’da yüceltilen Kybele figürü Yunan mitolojisi ile dönüşüme uğramış ve kavramsal yönü aynı kalırken biçimsel anlamda Artemis ile temsil edilmeye başlamıştır (Göktaş, 2021:123).

Helenistik dönemde Milo Venüs’ü üzerinden ideal güzelliğin ve zarafetin temsili yapılırken, Rönesans dönemi kadın imgesinde ise, dini tasvirler ön plana çıkar. Bu tasvirler Meryem betimlemeleri ve kutsallık algısı üzerinden dikkat çeker. Barok dönemde ise, kadının heykel sanatı üzerinden imgeleştirilmesi özellikle Gian Lorenzo Bellini’nin eserlerinde mitolojik betimlemelerle buluşur (Göktaş, 2021:124).

18. yüzyıl da yeniden canlanan klasik akımla kadın heykellerinde durgun bir zenginlik, çıplaklık estetik beden vurgusu dikkat çekerken, dönemin en önemli heykeltıraşları Jean Houdon ve Antonio Canova kadın betimlerinde mitolojik tasvirleri ön plana çıkarmıştır. 18. ve 19. yüzyıl aralığında değerlendirildiğinde, heykel sanatı akademik kimlik taşıyan heykellerle daha çok Yunan ve Roma örneklerinin kopyaları sayılabilecek kadın tasvirleriyle yorumlanmıştır.

20. yüzyıl’ın başları heykel sanatının değişim sürecine zemin hazırlamış ve sanatta katı form ve kurallardan uzaklaşmaya başlanmıştır. Bu dönemin geleneksel formlardan ayrılan tutumu sanatta yeni bir alan oluştururken artık heykel sanatı doğanın taklidi ve geleneksel tema olan insan figürünün gerçekçi bir tarzda çalışılmasından ibaret değildir. Kutsal kabul edilen ve önemli kişileri ölümsüzleştirmek, veya ideal olanı aramak heykelin ana teması olmaktan çıkmıştır.

İlk çağlarda simgesel olarak yorumlanan kadın bedeni, 19. yüzyıl sonlarında Rodin’le birlikte değişik yorumlara girmiş ve artık heykellerde anatomik bütünlükten öte kitlesel vurgu, ışık ve form detayları gibi kavramlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Turani’ye göre; Rodin o sıralar heykeli, bir “çıkıntılar ve oyuklar sanatı” olarak telakki ediyordu ve ona göre: “Sanat, formları bir ışık ve gölge içinde tasvir etmek” idi. Büstlerini bu prensibe göre biçimlendiriyordu (Turani, 1990: 532).

Rodin’nin kadın betimleri kadına yüklenen temsil değerinin kavramsal yönünden farklı olarak kadın bedeninin estetik değişimini vurgular. Rodin’nin ten gibi pürüzsüz heykelleri kadın bedeni üzerinden şehveti ve cinselliği vurgulamaktadır. Rodin’le birlikte heykelde yenileşmenin en belirgin özelliği kadın heykellerinde ki kapalı formlarının açılması ve ışığın formların içine kadar girerek form boşlukla kaynaşmasıdır. Bu kaynaşma ışık oyunu ortaya

çıkartırken heykele kattığı hareketle kadın bedeninin kıvrak ve esnek yapısını estetik vurguyla ön plana taşımaktadır.

Görsel 1: Auguste Rodin, Andromeda, Rodin Müzesi, Doğu Galerisi, Philadelphia, ABD

Kadın bedeni üzerinden idealize edilen masumiyet ve güzellik dolu dünyaya karşı şiddet, çirkinlik ve kusur kavramlarını bir bütün olarak karşılayan eserleriyle heykeltıraş Hans Bellmer üstün ırk ve mükemmel vücut anlayışına tepki olarak karşı bir form arayışına girer. Bebek projesi dahilinde ürettiği eserlerinde rahatsız edici ve tuhaf olarak nitelendirilebilen suni parçalarla oluşturduğu kadın bedenleri üzerinden cinsel kimliği, şiddeti ve kadına yönelik çarpık düşünceleri görselleştirmiştir (Sue,2017:10). Hans Bellmer'in Die Puppe isimli çalışmasında kadın bedenine ait formların tekinsiz biçimde bir araya getirmesiyle sosyo/kültürel uzamda politik olarak ari ırkın güzellik anlayışını ve zorbalığını taşıyan Nazizm'e duyduğu öfkeden kaynaklandığını düşünen sanat eleştirmenleri olduğu gibi, şiddet mağrdu annesinden dolayı babasına duyduğu nefretin ardına gizlenen hınç, çarpık cinsel yaklaşımlar, kişilik bozuklukları olduğu da düşünülür.

Görsel 2: Hans Bellmer, Die puppe 1934

Dönem heykeltıraşlarından olan ve Yunan mitolojisinin erdem kavramını kadın çalışmalarında kullanan Brancusi kadın bedenini detaylardan arındırılmış ve soyutlanmış yalın formlarla ifade etmiştir.

Anıtsal ve kütleli formlarla kadın bedenini yorumlayan Henri Matisse figürdeki mükemmel arayışa karşı çıkarak ve kadın bedenini farklı formlar üzerinden yorumlamıştır. Anıtsal ve kütleli çalışmalarında doğada varolmuş hissi vermeyi düşündüren sanatçı kadın bedenini tasvir eden formlarını vital (yaşamsal) sözcüğünü kullanarak ifade etmiştir. Malzemenin de gücünü ön plana çıkaran Matisse birçok çalışmasında kadın bedenini doğurganlık ve doğanın kendini yenilemesi, üzerinden tasvir etmiştir.

Görsel 3: Henry Moore, Mother and Child, The Henry Moore Foundation, Bronz

Picasso ve Alberto Giacometti'nin çalışmalarında da kadın bedeni farklı birçok yaklaşımla işlenmiştir. 1. ve 2. Dünya savaşı süreçlerinde heykel sanatına konu olmaya devam eden kadın bedeni özellikle anıt çalışmaların da güçlü kadın ve cephedeki erkeğine destek olarak zaferi çağrıştıran figürlerle temsil imgesi haline gelmiştir.

1960'lı yıllarda yaşanan keskin dönüşle beraber sanat daha özgür bir ifade ortamına kavuşurken kadın bedeni de pasif konumundan ve izlek olma durumunda sıyrılarak daha derin kavramsal sorgulamalarla sanatta yerini almıştır.

Kadın sanatçıların ben de varım demeye başladığı bu dönemde kavramsal sorgulamasında Bereket ve doğurganlığı ön planda tutan sanatçı Niki de Saint Phalle, Nanas isimli çalışmasında rengârenk ve abartılı kıvrımlarıyla yeni bir kadın imajı betimlemiştir. Kadının temel sorgulamalarına sadık kalan sanatçı değiştirdiği estetik tarz ve kullandığı hafif materyallerle kadının özgürlüğüne de gönderme yapmaktadır.

Görsel 4: Niki de Saint Phalle, Josephine Baker, Boyanmış Polyester

Beden heykeltıraşı olarak da tanımlanan performans sanatçısı Orlan ise, geçirdiği bir dizi estetik ameliyatla kadın bedeninin temsil değerlerini kendi bedeni üzerinden sorgulamıştır.

“Orlan’ın bu sanatsal üretimi Antik Yunan’da Zeuxis’in çeşitli kadınların en güzel parçalarını alarak bunları ideal kadın görüntüsünü sağlayabilmek için bir araya getirişinin bir parodisi gibidir. Orlan da benzer şekilde, Rönesans ve sonrası boyunca ideal güzelliğin temsili olarak görülen kadınların birbirinden farklı özelliklerini seçti. Cerrahların yardımıyla bilgisayar kullanarak; Diana’nın meşhur burnunu, Boucher’in Europa’sının dudaklarını, Botticelli’nin Venüs’ünün çenesini, Gerome’nin Psyche’sinin gözlerini ve Leonardo’nun Mona Lisa’sının alnını kendi yüzünde bir araya getirdi.”(Akman’dan Akt. Erkanı,2007: 57)

Kadının toplumsal cinsiyet temelli konumu sorgulayan sanatçı Louise Bourgeois cinsiyet eşitsizliğine, cinsiyet farklılaşmasının alanı olarak eve ve kadının tarih içinde değişen konumuna atıfta bulunan sanatçılardandır. Kadın bedenini kavramsal sorgulamalar üzerinden sanatına dahil eden sanatçı ev ve kadın serisinde kadın bedeninin üzerine yerleştirdiği ev tasarımlarıyla evin kadın için esaret alanı olduğunu vurgulamaktadır ve onun tasarımlarında ev kadın bedeni üzerinde bir ur gibi tasvir edilmiştir. Bedenlerde ise, ideal güzellik ve cinsellik algısından öte kadının ev içindeki mutsuzluğuna ve ruhsal durumuna odaklanılmıştır.

Görsel 5: Louise Bourgeois, Femme Maison, (Ev Kadın) 1994, Mermer

Kiki Smith'in kadın bedeni üzerinden feminist bir tavırla ortaya koyduğu eserlerinde kadına ait olan birçok konu sorgulanma imkânı bulmuştur. Hristiyan ikonografisinden seçilen kadın figürlerini feminist bakış açısı ile yeniden yorumlayan sanatçı, kadın bedenini ideal güzellikte değil, yaşam, ölüm, hastalık gibi karşıt değerlerle ele alır. Sanatçıya göre, kadınların esaretinin nedeni din ve kutsiyet kavramlarıyla öne çıkan erkek egemen toplumun düşünce sistemidir. Kadın bedeninin, kutsal kitaplarda iffetli bir bakirelikten sonra evlenip anne oldukları zaman din tarafından değerli konuma gelmesini sorgulayan sanatçı, tabulaştırılan kadın bedeni üzerinden kadının günaha teşvik eden veya kutsal kabul edilen konumda tasvir edilmesini eleştirirken, aslında yüceltilen kadın figürlerinin, neden en iyi haliyle edilgen konumda olduğunu da eleştirir.

Yaratılış efsanelerine göre, Havva'nın isteği yüzünden ilk günah vurgusuna dikkat çekmek isteyen sanatçı, Hristiyan öğretisi temellendirmesiyle, Adem'in ilk eşi olan Lilith'in Adem'e itaat etmemesi üzerine, Adem'e tekrar eş olarak onun kaburgasından yaratılan Havva üzerinden kadının edilgen ve boyun eğmeyen yönünü tasvir etmiştir. Sanatçıya göre, Lilith kadın isyanını temsil ederken Havva'nın da antitezi gibidir (Yerman, 2019: 53). Kiki Smith'in Bronzdan yaptığı Lilith heykeli kadın bedeni üzerinden mit ve kültürel anlatıların devamı gibidir. İzleyicinin kafasının üzerine gelecek şekilde duvara konumlandırılan çalışmada Lilith, ideal kadın bedeninden uzak vahşi, şaşkın kaçmaya hazır şekilde tasvir edilmiştir. Çalışma kadın bedeni üzerinden, tekinsizlik hissi yaratır.

Görsel 6: Kiki Smith: Lilith (1994)

İtalyan asıllı sanatçı Patricia Piccinini kadın bedeni üzerinden gerçekleştirdiği hiper gerçekçi heykellerde annelik durumunu sorgulayan sanatçılardandır. Sanatçı The Comforter simli çalışmasında kadınlarda görülen ve erkek tipi kıllanma anlamına gelen rahatsızlığı vurgular, hiper gerçeklikle üretilmiş çalışmada, erkekle özdeş görüldüğünde, varlığından utanılmayan, kılın kadın bedeninde adeta çirkinliğin ve erkeksiliğin ifadesine dönüşmesini eleştirmektedir. Sanatçı eserinde masum bir ergen annenin bedeninde ki kılın saklanmaya gerek duyulmadan sergilenmesinin doğallığını vurgular. Annenin kucağındaki yaratık görünümde ki bebek ise anneye ortak bir ötekiliği paylaşmaktadır (Sönmez,2019: 45).

Görsel 7: Patricia Piccinini, The Comforter (Rahatlatıcı) 2010

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İlk çağlardan itibaren herhangi bir değerin temsil edilmesi üzerinden sanatçılara esin kaynağı olan kadın bedeni, sanatsal ve estetik anlatım şekliyle simgeleşirken kavramsal yönüyle de kültürel değerlerin taşıyıcısı konumundadır. Dönemsel analizlere göre, çoğunlukla eril bakış açısının hâkim olduğu sanatsal söylemlerde biyolojik kimlikleriyle algılanan kadınlar, sanatçı

kimliklerini ortaya koyma sürecinde kültürel ve ideolojik uzamda erkek sanatçılara göre daha fazla güçlkle karşılaşmışlardır. Sanat tarihi ve sanatın izleyicilerinin çoklukla erkeklerden oluşması kadını bakan daha çok bakılan konuma taşımıştır. Zevk alınan seyir nesnesi haline gelen kadın bedeni her dönemde olması gerekeni temsil ettiği düşünülen estetik değerlerle sanatın imgesi haline gelmiştir. Kadın bedeninin izlek olarak sunulduğu tasvirler bazen kil şekillendirmelerinde bazen mermer yontularda; ruhani bir varlık, güzellik imgesi veya mitolojik kahraman olarak toplumun inanç ve ideolojisine göre yeni formlarla buluşmuştur.

Araştırmada tarihsel süreç boyunca heykel sanatında ki kadın imgesi üzerinden toplumsal değerler ve imge karşılaştırması yapılırken anlamlandırma ve görseli okuma sürecinde kültürel değerler doğrultusunda anlam ve içerik değişikliği sergilendiği görülür. İlkel dönemde kadın imgesi doğa ile mücadele, beslenme ve üreme mecburiyetleri doğrultusunda şekillenirken ilerleyen dönemlerde iyileşen yaşam koşulları ve pagan inanışları çerçevesinde, mitolojik kimlikleri ile daha detaylı bir biçimde görselleşmiştir. Hristiyanlığın etkisiyle çıplaklıktan arınıp dinsel değerlere yönelen betimlemeler Rönesans döneminde çıplaklığın, grekoromen stili ve dönemin beraberinde getirdiği teknolojik olanaklarla tekrar stilize edilerek görsel biçim ve kimlik bakımından çeşitlilik kazanmıştır. Modern dönemin gelişen teknolojik ve bilimsel etkileriyle, kadının statüsü ve sanatsal anlatımın ifade olanakları da değiştirmiştir. 20. yüzyıla kadar klasik anlatıma sadık kalan kadın figürleri çağdaş dönem heykel sanatıyla birlikte estetik ve kavramsal sorgulamalar da alternatif temsil değerlerine kavuşmuştur.

KAYNAKÇA

Dickerson, M. A'dan Z'ye *Sanat Tarihi*, İstanbul: Say Yayıncılık, 2013.

Erkanı, B. 20. Yüzyıl'da *Heykelde Kadın Figürünün Değişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007.

Gimbutas, M., *The Language of the Goddess*, San Francisco: Harper & Row, Publishers, 2001.

Göktaş, G., Sanat Tarihinde Kadın İmgesi ve Egon Schiele Eserlerinde Kadının Temsili, İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 7(14), 121-139, 2021.

Seçkin, M., 20. Yüzyıl Fotoğraf Sanatında Feminizm Bağlamında Kadın İmgesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Sönmez, E., *Çağdaş Heykel Sanatında Kadın Bedeninde Anomali ve Biçimin Tecridi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2019.

Sue, T., *Hans Bellmer-Gezgin Libido ve Histerik Beden*, çev. Deniz Kurt, Sub Yayınları, 2017

Turani, A., *Dünya Sanat Tarihi*, Remzi Kitabevi, 1990.

Yerman, E. *Feminist Sanattan Örneklerle Heykel Sanatında Kadın İmgesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2019.

GÖRSEL KAYNAKÇASI

Görsel 1: <https://www.ekdergi.com/rodinden-bir-ders/> (Erişim Tarihi: 10.01.2025)

Görsel 2 : <https://fromthedust.tumblr.com/post/752370927610806273/hans-bellmer-german-1902-1975-la-poup%C3%A9> (Erişim Tarihi: 09.01.2025)

Görsel 3: <https://catalogue.henry-moore.org/objects/19651/mother-and-child-block-seat>
(Erişim Tarihi: 10.01.2025)

Görsel 4 : <https://uneicone-josephinebaker.webador.fr/la-muse/les-sculpteurs> (Erişim Tarihi: 10.01.2025)

Görsel 5: <https://www.widewalls.ch/magazine/simone-de-beauvoir-hauser-wirth> (Erişim Tarihi: 10.01.2025)

Görsel 6: <https://collections.mfa.org/objects/35875> (Erişim Tarihi: 10.01.2025)

Görsel 7: <https://annex.umma.umich.edu/post/168625782032/art-as-a-cautionary-tale-the-work-of-patricia> (Erişim Tarihi: 10.01.2025)

FRAGMENT OF A MALE PORTRAIT FROM EPHEOS

Assistant Professor Suhal SAĞLAN

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

E-mail: suhalsaglan@selcuk.edu.tr

ORCID NO: 0009-0001-6361-9674.

ABSTRACT

The term Roman Republican Portraits encompasses not only a uniquely Roman character but also a wide range of variables, reflecting its eclectic nature across different regions and periods within the territories under Roman rule. As evidenced by the limited number of surviving works, Republican portraiture underwent significant development throughout the 1st century BCE. Scholars consider this period the starting point of a distinctive Roman portrait style. The cultural interactions resulting from Roman expansionist policies can be traced in the stylistic characteristics of Republican portraiture.

Following the conquest of the Greek world, particularly in the 1st century BCE, realistic portraits—referred to as Republican portraits—began to appear across the Mediterranean, including Anatolia. Most Anatolian-origin portraits reflect the influence of the Western Anatolian Hellenistic tradition. This study focuses on a male portrait found in Ephesus, examining its stylistic features and artistic context. The portrait represents an older man with distinctive characteristics, including deep nasolabial folds, sagging cheeks, prominent cheekbones, and a carefully sculpted fatty tissue under the chin.

The portrait shares stylistic similarities with some examples found in Delos. The deep-set eyes, dramatic expression achieved through chiaroscuro effects, the sculpting of the hair, and the arrangement of facial wrinkles suggest a connection between the Ephesus Portrait and Roman administrator or merchant portraits discovered in Delos.

Although some broken areas make it difficult to assess certain details, an analysis of the preserved sections indicates that the Ephesus Portrait can be dated between 80 and 50 BCE. In this context, the work stands as an important example that merges the realistic approach of Roman Republican portraiture with influences from Hellenistic art.

Keywords: Ephesus, Roman portrait, Roman Republican portrait, Ionia

ÖZET

Roma Cumhuriyet Portreleri terimi, Romalıların hüküm sürmüş olduğu coğrafyalarda, bölge ve dönemlere göre değişimi açısından benzersiz bir Romalı karakter yanında, pek çok değişkeni de içinde barındıran, eklektik bir niteliği ortaya koyar. Günümüze ulaşabilen sınırlı sayıda eserlerin gösterdiği üzere, Cumhuriyet portreciliği, M.Ö. 1. yüzyıl boyunca büyük bir gelişme göstermiş ve bu dönem, araştırmacılar tarafından, benzersiz bir Romalı nitelik taşıyan portreciliğin çıkış noktası olarak kabul edilmiştir. Romalıların yayılmacı politikalarının beraberinde getirdiği kültür etkileşimleri, Roma Cumhuriyet portrelerinde stil karakteristiği olarak izlenebilir.

Yunan dünyasının fethiyle beraber, özellikle M.Ö. 1. yüzyılda, tüm Akdeniz’de olduğu gibi Anadolu’da da “Cumhuriyet portresi” olarak adlandırılan gerçekçi portreler görülmeye başlanmıştır. Anadolu kökenli portrelerin çoğunluğu Batı Anadolu Helenistik geleneğinin etkisini yansıtmaktadır. Bu makalede, Ephesos’ta bulunmuş bir erkek portresi üzerine odaklanarak, onun stil özellikleri ve sanatsal bağlamı incelenmiştir. Portre, orta yaş üzerindeki bir adamın karakteristik özelliklerini yansıtır; özellikle derin naso-labial kırışıklıklar, sarkmış yanaklar, belirgin elmacık kemikleri ve çene altındaki yağlı dokunun işlenişi dikkat çekicidir. Eserin Delos’ta bulunan bazı portrelerle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Gözlerin derine yerleştirilmiş olması, ışık-gölge etkisi yaratılarak dramatik bir ifade verilmesi, saçın biçimlendirilmesi ve yüzdeki kıvrımların düzenlenişi, Ephesos Portresi’nin Delos’ta ortaya çıkarılan Roma yönetici veya tüccar portreleri ile bağlantısını ortaya koyar.

Portredeki kırık alanlar bazı detayların değerlendirilmesini zorlaştırsa da, korunan bölümlerin stil analizi, Ephesos Portresi’nin M.Ö. 80-50 yılları arasına tarihlendirilebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda eser, Roma Cumhuriyet Dönemi portreciliğinin gerçekçi yaklaşımını, Helenistik sanatın etkileriyle birleştiren önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Efes, Roma portresi, Roma Cumhuriyet portresi, İonia

INTRODUCTION

A portrait is a representation of a specific individual, either deceased or living, capturing their distinctive physiognomic features and inner essence—such as personality and occupation—in a manner that unmistakably identifies them. This depiction can be rendered through mediums like painting, marble, bronze, or other materials. The portrayal of an individual’s unique physical appearance and character distinguishes portraits from other forms of depiction. Consequently, portraiture is an art form obligated to convey realism, and the central concept of realism in Republican portraiture revolves around this foundation.

In a typical Roman Republican portrait, the subject’s physiognomic characteristics are directly and objectively rendered. The effects of aging on the face, including every wrinkle and sag, are meticulously and objectively detailed. There appears to be an effort towards emphasizing physiognomic realism in the art of expression.

The distinguishing feature of Roman Republican portraits is their realistic style. In these works, all individual traits of the depicted persons are crafted with sharp realism; elements of advancing age, such as wrinkles and sagging skin, missing teeth, protruding ears, unconventional head shapes, and balding scalps, are not only recorded but deliberately accentuated. This rigorous style of realism, termed “verism”¹ sets Republican portraits apart from Greek ones. Notably, in portraits dated after the mid-1st century BC, signs of “old age” dominate. The intention was likely to present the portrayed individual as a symbol of political experience, expertise, career accomplishment, knowledge, and sophistication, rather than merely depicting them as elderly in real life.

Artifacts and styles from various periods of Greek art, introduced to Rome from the Greek world, were replicated by non-Roman artists to align with Roman tastes². During this era, numerous styles were perhaps reproduced within the same workshop³.

Publications concerning the origins and development of Roman Republican portraits generally agree that the foundation and evolution of late Roman Republican portraiture and sculpture are rooted in Greek portrait and sculptural art, particularly the portrait sculpture of the Late Hellenistic Period. This foundation emerged from the encounter between the Greek and Roman

---

¹ Verism: In artistic expression, portraying a subject in its true, unidealized form is the antithesis of striving for idealization. For detailed information on this topic, see Richter 1955, p. 39 ff.; Smith 1981, p. 26; Jackson 1987, p. 32 ff.

² In the 2nd and 1st centuries B.C., all sculptors working in Rome were Greek. For more detailed information on this subject, see Smith 1981, p. 29 ff.

³ Smith 1981, p. 28.

worlds, especially through their mutual exposure to cultural and scientific lifestyles and philosophies. Late Roman Republican portraiture represents the continuation of Greek cultural and artistic life in another country, adopted and assimilated by another nation. Following the conquest of the Greek world, and especially in the 1st century BC, realistic portraits referred to as “Republican Portraits” emerged throughout the Mediterranean and Anatolia.

The austere style of realism observed in Roman Republican portraits became fashionable across all strata of Roman society—from consuls to merchants, freedmen to aristocrats. After paralleling the classicistic style of Augustus and his family during the late 30s and early 20s BC, this trend concluded by the end of the 1st century BC⁴.

Fragment of a male portrait from Ephesos (Figs. 1a-c)

Museum: Selçuk Museum

Museum Inv. No. 16/ 56/ 72

Material: Fine-grained white marble

Findspot: Ephesos

Dimensions: Height. 19 cm; Width. 17,5 cm; Thickness. 14 cm

State of Preservation: The head, broken below the chin, is missing the back portion and the upper part from the eyebrows upward. The left side of the face, including a significant portion of the nose and mouth, is broken and incomplete. The right eyebrow and upper eyelid are damaged. The right ear is also damaged. The entire surface exhibits brownish discoloration and, in some areas, fine root traces.

Description: The head, sculpted at a life-size scale, depicts a middle-aged or older man. The upper part of the head appears to have been diagonally cut and was likely sculpted separately before being attached to the rest of the head. The upper part of the right ear preserves a few remnants of hair, which are arranged in sharply defined, pointed curls combed from the back toward the front (Fig. 1a-c). In front of the ear, a long curl extends along the earline, though due to damage, the overall hair arrangement and detailing are unclear.

The tragus and earlobe of the ear, whose helix is broken, are partially preserved. The external auditory canal has been drilled (Fig. 1c). The large, open eyes are set within deep sockets. The eyes are framed by swollen upper and lower eyelids, which have well-defined contours (Fig. 1a, b). At the outer corners of the eyes, the upper eyelid overlaps the lower one. The space

---

⁴ Smith 1981, p. 28.

between the upper eyelid and the eyebrow, as well as the area between the eyeball and the upper eyelid, has been carved to create a light-shadow effect, making the eyes the most prominent feature of the head.

Below the thick band-like lower eyelid, a fine wrinkle extends from the inner corner of the eye, running parallel to the lower eyelid. The broken nose retains its right nostril, which appears fleshy, and a deep naso-labial fold extends from the nostril toward the mouth. Above this fold, a short diagonal wrinkle is visible on the cheek (Fig. 1c). The skin over the prominent cheekbone is taut, but beneath it, two vertical folds divide the cheek as they descend toward the area below the chin. The distance between the nose and upper lip is notably wide. The corners of the closed mouth have been drilled. The face appears fleshy, with a sagging depiction of the area beneath the chin.

Stylistic Evaluation and Dating

The male head found in Ephesos, which has unfortunately survived only in fragments, exhibits the characteristic features of an older man. The sagging appearance of the face, cheeks divided by vertical folds, prominent cheekbones, deep naso-labial folds, and the fatty, drooping area under the chin all suggest that the individual depicted had passed middle age.

Despite its fragmentary state, this portrait can be evaluated within the group of portraits found in Ephesos that exhibit stylistic similarities with the Delos portraits. Among these, the first example is the portrait with inventory number 2559, currently displayed in the Selçuk Museum⁵. The second example, also exhibited in the Selçuk Museum, is the so-called “Acarlar Portrait,” depicting a middle-aged man⁶. Both portraits share similarities in the rendering of the eyes, the treatment of the hair at the temples, and the vertical folds on the face.

The deeply carved upper eyelids, which are distinctly separated from the eyebrows, and the carved-out space between the swollen eyeball and the upper eyelid, creating a dramatic light-shadow effect, closely resemble another portrait found in the House of Diadumenos in Delos⁷. The slight sagging of the lower eyelids, positioned somewhat below the upper eyelids, is

---

⁵ Türkoğlu 1972, pp. 15 ff., Fig. 1,2; İnan- Rosenbaum 1979, pp. 169, 170, Nr. 122, Pl. 101; Aurenhammer 2011, p. 101; Sağlan 2012, Cat. No. 19, Pl. XXV, XXVI.

⁶ Evren- İçten 2001, pp. 77- 79; Özgan 2008, p. 182; Aurenhammer 2011, pp. 101, 102; Sağlan 2012, Cat. No. 20, Lev. XXVII, XXVIII.

⁷ Delos Museum, Inv. Nr. A 4189; Michalowski 1932, pp. 14 ff., Fig. 9, Pl. 12- 13 (60- 50 BC); Hafner 1973, pp. 33, 34, MK 6, Pl. 11 (50 BC); Buschor 1971, Nr. 237 (75- 50 BC); Stewart 1979, p. 65 ff., Fig. 18d.

another common feature. Additionally, the sagging cheeks with vertical folds extending down to the chin, as well as the broad distance between the nose and upper lip, further connect these two portraits. The most striking similarity, however, lies in the stylistic treatment of the eyes. The distinctive manner in which the swollen, heavy eyelids are carved is also evident in two other portraits found in Delos. One of these is a portrait of a middle-aged man discovered in the Italic Agora⁸, while the other also depicts a middle-aged male figure⁹. Researchers have proposed dates ranging between 90 and 50 BC for these portraits. The deep carvings of the eyes, which result in a strong chiaroscuro (light-shadow effect), reflect stylistic influences rooted in Hellenistic art, particularly reminiscent of the dramatic figures on the Pergamon Altar. The portraits of high-ranking Roman administrators or merchants found in Delos exhibit both Greek influences in details such as the treatment of hair and a clean-shaven face, while also reflecting elements of Roman portraiture through their overall realistic approach.

The Ephesos Portrait can be further compared to another portrait from Delos, particularly in the treatment of facial wrinkles and sagging skin¹⁰. The naso-labial folds and wavy cheek lines resemble those of the Delos Portrait. However, while the Delos Portrait features a network of deep wrinkles covering the face, the Ephesos Portrait appears to have a more restrained and subtle depiction of age-related features.

Since the forehead, nose, lips, chin, and hair of the Ephesos Portrait are broken, it is not possible to fully assess these elements. However, the stylistic treatment of the preserved parts clearly establishes a connection with the Delos portraits. Based on this comparison, it can be suggested that the Ephesos Portrait was created between 80 and 50 BC.

CONCLUSION

The Ephesos Portrait provides a compelling example of the stylistic interactions between Hellenistic Greek and Roman portrait traditions during the late Republican period. Despite its fragmentary state, the preserved facial features—such as the deep-set eyes, pronounced naso-labial folds, sagging cheeks, and vertical facial wrinkles—align closely with portrait types found in Delos, particularly those associated with high-ranking Roman officials and merchants.

---

⁸ Delos Museum, Inv. Nr. A 4186: Michalowski 1932, pp.39- 41, Fig. 23, 24, Pl. 27- 28 (after 88 BC); Hafner 1973, pp. 72, A 23, Pl. 30 (50 BC); Buschor 1971, Nr. 195 (50 BC); Stewart 1979, pp. 65 ff., Fig. 19d.

⁹ Delos Museum, Inv. Nr. A 4191: Michalowski 1932, pp. 35- 38, Fig. 20, Pl. 26 (90/80 BC); Hafner 1973, p. 71, A 19, Pl. 29 (50 BC); Buschor 1971, Nr. 196 (50 BC); Stewart 1979, pp. 65 ff., Fig. 19c.

¹⁰ Delos Museum, Inv. Nr. A 4187: Michalowski 1932, pp.27- 32, Fig. 15, Pl. 23- 24, (100/90 BC); Schweitzer 1948, p. 78, Fig. 94 (90 BC); Hafner 1973, p. 68, A 14, Pl. 28 (50 BC); Buschor 1971, Nr. 194 (75/50 BC); Stewart 1979, pp. 65 ff., Fig. 19b, 20d, 22b.

The similarities in eye treatment, the interplay of light and shadow, and the subtle depiction of aging indicate that the Ephesos Portrait belongs to a broader artistic trend that integrated Greek sculptural techniques with the emerging Roman veristic style. This synthesis reflects not only an aesthetic preference but also a political and cultural identity shaped by Rome's expanding influence over the Eastern Mediterranean.

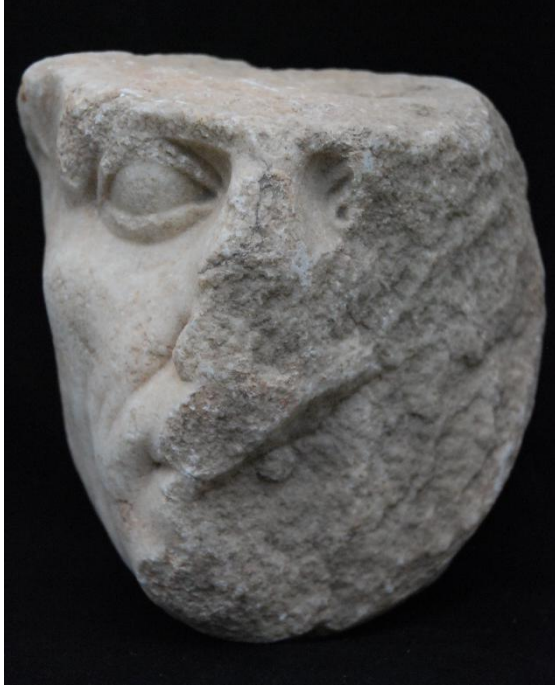
Given the stylistic parallels with Delos portraits, particularly in the rendering of facial features and expressive depth, it is reasonable to propose a date for the Ephesos Portrait between 80 and 50 BC. This dating situates it within a critical period when Roman portraiture was transitioning from the austere realism of the Republican era toward a more classical idealism under the early Empire. The portrait, therefore, serves as a valuable piece of evidence for understanding the artistic and cultural exchanges between Ephesos, Delos, and Rome during this transformative period.

REFERENCES

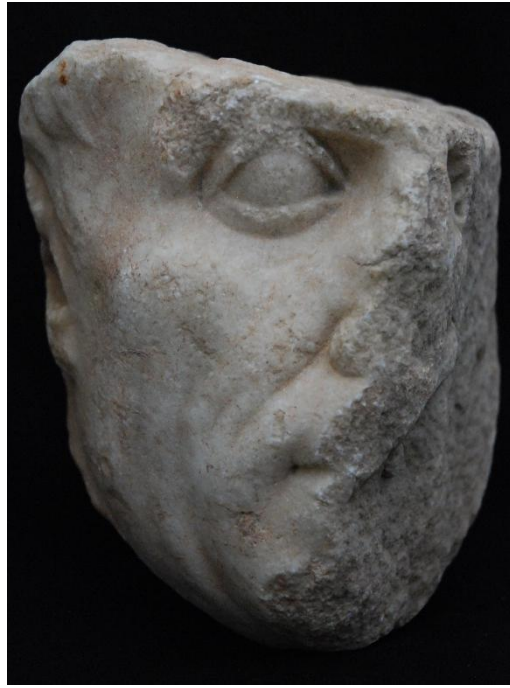
- Aurenhammer 2011 Aurenhammer, M., “Late Hellenistic and Early Roman Imperial portraits from Ephesos” in: *Roman Sculpture in Asia Minor* (ed. F. D’Andria, I. Romeo), Portsmouth, s. 101- 115, 2011.
- Buschor 1971 Buschor, E., *Das Hellenistische Bildnis*, München, 1971.
- Evren- İçten 2000 Evren A. - İçten, C., “Selçuk Acarlar Köyünde Bulunan Bir Portre”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 1*, s. 77- 79, 2000.
- Hafner 1973 Hafner, G., *Späthellenistische Bildnisplastik*, Roma, 1973.
- Hofter 1989 Hofter, M. R., “Zum Porträt des C. Iulius Caesar”, in: *Festschrift für Nikolaus Himmelmann*, Bonn, s. 335- 339, 1989.
- İnan- Rosenbaum 1979 İnan J. - Rosenbaum, E., *Römische und Frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei*, Mainz am Rhein, 1979.
- Jackson 1987 Jackson, D., “Verism and the Ancestral Portrait”, *GaR 34*, no.1, s. 32- 47, 1987.
- Johansen 1987 Johansen, F. S., “The Portraits in Marble of Gaius Julius Caesar: A Review”, in: *Ancient Portraits in the J. Paul Getty Museum I*, Malibu, California, s. 17- 40, 1987.
- Michalowski 1932 Michalowski, C., *Les Portraits Hellénistiques et Romains, Délos XIII*, Paris, 1932.
- Özgan 2008 Özgan, R., “Eine Spätrepublikanische Porträtbuste aus Magnesia a. M.”, *İstMitt 58*, s. 171- 186, 2008.
- Richter 1955 Richter, G. M. A., “The Origin of Verism in Roman Portraits”, *JRS 45*, no. 1/2, s. 39- 46, 1955.
- Sağlan 2012 Sağlan, S., *Anadolu’da Roma Cumhuriyet Dönemi Portreleri*, Selçuk University, Institute of Social Sciences, Unpublished PhD Thesis, Konya, 2012.
- Schweitzer 1948 Schweitzer, B., *Die Bildniskunst der Römischer Republik*, Leipzig, 1948.

- Smith 1981   Smith, R. R. R., “Greeks, Foreigners and Roman Republican Portraits”, *JRS* 71, s. 24- 38, lev. I- V, 1981.
- Stewart 1979   Stewart, A., *Attica: Studies in Athenian Sculpture of the Hellenistic Age*, London, 1979.
- Toynbee 1957   Toynbee, J. M. C., “Portraits of Julius Caesar”, *GaR* , Vol. 4, No. 1, s. 2- 9, 1957,
- Türkoğlu 1972   Türkoğlu, S., *Efes Harabeleri ve Müzesi Yıllığı* (The Annual of the Ruins and Museum of Ephesos) 1, Bornova, 1972.

FIGURES

1a. Portrait Fragment, Selcuk Museum

1b. Portrait Fragment, Selcuk Museum

1c. Portrait Fragment, Selcuk Museum

DOĞADAN İLHAM: IRIS VAN HERPEN TASARIMLARINDA BİYOMİMİKRI VE ORGANİK FORMLARIN ROLÜ

INSPIRATION FROM NATURE: THE ROLE OF BIOMIMICRY AND ORGANIC FORMS IN IRIS VAN HERPEN'S DESIGNS

Dr. Öğr. Üyesi Bahar MARABA

İstanbul Beykent Üniversitesi, baharmaraba@beykent.edu.tr - 0000-0001-9190-3763

ÖZET

İnsanoğlu, varoluşunun ilk dönemlerinden itibaren doğanın işleyişini gözlemleyerek, çevresel koşullara uyum sağlama ve hayatta kalma stratejilerini taklit etmeyi temel bir yaklaşım olarak benimsemiştir. Doğaya dayalı bu taklit, mimesis olarak adlandırılarak, tarihsel süreç içinde felsefe, mimari, sanat, mühendislik, biyoteknoloji, endüstriyel tasarım ve moda tasarımı gibi çeşitli alanlarda biyomimikri prensiplerinden yararlanılmış ve doğadan alınan ilham, bu disiplinlerde yenilikçi yaklaşımların gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Biyomimikri ve organik formlar arasındaki etkileşimi tasarımlarında güçlü bir şekilde yansıtan Iris Van Herpen, doğanın dinamik yapılarından ilham alarak, bu unsurları ileri teknolojilerle birleştirmiş ve moda tasarımında özgün formlar yaratmıştır. Herpen, benzer çalışmalar gerçekleştiren diğer tasarımcılardan farklı olarak, doğanın estetik ve fonksiyonel yönlerini yalnızca biçimsel olarak ifade etmekle kalmamış, aynı zamanda tasarım süreçlerine dâhil ettiği teknolojik yeniliklerle de bir araya getirerek koleksiyonlarına yön vermiştir. Doğadan aldığı ilhamı (örneğin; suyun akışkanlığı, bitkisel yapılar, hayvan anatomisinin özellikleri, mikroskobik boyutlardaki formlar vb.) kullanarak oluşturduğu tasarımlarda, geleneksel teknikleri ve modern teknolojik gelişmeleri bir arada kullanma biçimi, koleksiyonlarının sanatsal, estetik ve fonksiyonel yönlerini zenginleştiren yaratıcı bir dil olmuştur. Bu çalışma, Van Herpen'in tasarımlarında biyomimikri ve organik formların rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, biyomimikri kavramının moda tasarımına etkilerini Herpen'in koleksiyonları üzerinden değerlendirerek, doğadan alınan ilhamların sanatsal, estetik, işlevsel ve sürdürülebilir yaklaşımlar çerçevesinde yeniden yorumlanmasını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: biyomimikri, Iris Van Herpen, mimesis, moda tasarımı.

ABSTRACT

Since the early stages of human existence, humans have adopted the observation of nature's mechanisms as a fundamental approach to replicate the adaptation and survival strategies of living organisms to environmental conditions. This imitation, termed mimesis, has been employed throughout history in various disciplines such as philosophy, architecture, art, engineering, biotechnology, industrial design and fashion design, utilizing the principles of biomimicry. The inspiration drawn from nature has played a crucial role in the development of

innovative approaches in these fields. Iris Van Herpen, whose designs strongly reflect the relationship between biomimicry and organic forms, has drawn inspiration from the dynamic structures of nature, combining these elements with advanced technologies to create unique forms in fashion design. Unlike other designers who engage in similar work, Herpen not only expresses nature's aesthetic and functional aspects in a structured way but also integrates technological innovations into the design process, shaping the path of her collections. By incorporating nature-inspired elements such as water's fluid dynamics, plant structures, animal anatomy, and microscopic forms into her designs, she has created a innovative design language that enriches the artistic, aesthetic, and functional dimensions of her collections by integrating traditional techniques with modern technological advancements. This study aims to examine the role of biomimicry and organic forms in Van Herpen's designs. The research evaluates the impact of the concept of biomimicry on fashion design through Herpen's collections, investigating how nature-inspired elements are reinterpreted within the frameworks of artistic, aesthetic, functional, and sustainable approaches.

Keywords: biomimicry, Iris Van Herpen, mimesis, fashion design.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca doğayı gözlemlemek ve ondan ilham almak, çeşitli alanlarda yenilikçi ve işlevsel çözümler üretmenin temel yollarından biri olmuştur. Doğanın yapıları, süreçleri ve formları, sanat ve tasarım alanlarında estetik bir kaynak olarak değerlendirilirken; mühendislik, mimari ve moda gibi disiplinlerde işlevsel ve sürdürülebilir çözümler geliştirmek için bir rehber niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda biyomimikri, doğanın milyonlarca yıllık evrim sürecinde geliştirdiği formları ve sistemleri model alarak, tasarım süreçlerine yenilikçi bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Moda tasarımında biyomimikri, organik formların ve doğal süreçlerin estetik ve işlevsel bir anlayışla yeniden yorumlanmasını içermektedir. Doğanın kendini yenileme ve adapte olma mekanizmaları, günümüz moda dünyasında sürdürülebilir malzemeler, üretim teknikleri ve ileri teknoloji kullanımı ile birleşerek yeni bir tasarım anlayışının temelini oluşturmaktadır. Son yıllarda, biyomimikri yalnızca yüzeysel bir ilham kaynağı olmanın ötesine geçerek, moda tasarımında malzeme araştırmalarından üretim süreçlerine kadar geniş bir perspektifte değerlendirilmektedir. Bu dönüşümün en önemli temsilcilerinden biri olan Iris Van Herpen, doğadan ilham alan tasarımlarıyla biyomimikriyi moda dünyasında sanatsal ve teknolojik bir sentezle buluşturan öncü bir isim olarak öne çıkmaktadır.

Herpen'in tasarımları, doğanın biçimsel unsurlarını yansıtan bir anlayış olmaktan öteye geçerek, organik formları ve doğal süreçleri ileri teknolojilerle bütünleştiren yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Koleksiyonlarında suyun akışkanlığı, bitkilerin büyüme modelleri, hayvan anatomisi ve mikroskobik organizmalar gibi unsurların dinamik yapısını inceleyerek, bu öğeleri üç boyutlu baskı, lazer kesim ve yüksek teknolojiyle şekillendirilmiş kumaşlar gibi yenilikçi tekniklerle bütünleştirmektedir. Bu nedenle, Herpen'in biyomimikri anlayışı, yalnızca

estetik bir tercih değil, aynı zamanda fonksiyonel ve sürdürülebilir bir tasarım stratejisi olarak da değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, Iris Van Herpen'in biyomimikri ve organik formlar temelinde geliştirdiği moda tasarım anlayışı analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, biyomimikri kavramının moda ile ilişkisi ele alınarak, Herpen'in koleksiyonları incelenmiş ve doğadan ilham alan tasarım süreçlerinin estetik, işlevsel ve teknolojik boyutları değerlendirilmiştir. Ayrıca, modada biyomimikri kullanımının sürdürülebilirlik ve inovasyon açısından sağladığı katkılar tartışılmış, doğaya dayalı tasarım pratiklerinin moda tasarımı alanındaki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu sayede, biyomimikrinin moda tasarımındaki potansiyelinin ve doğadan ilham alan tasarım anlayışlarının gelecekteki rolünün daha iyi kavranması hedeflenmektedir.

2. BİYOMİMİKİRİ KAVRAMI VE MODA TASARIMINA ETKİSİ

Tarih öncesi dönemden bugüne kadar insanlar, gereksinimlerini karşılamak ve yaşadığı sorunlara çözüm üretmek amacıyla doğadaki doğal yapılardan faydalanarak onları, insan yapımı nesnelerde ilham kaynağı olarak kullanmışlardır. Doğal yapı ve biçimleri inceleyen bilgi edinme süreci, barınma ihtiyacının doğuşuyla paralel bir gelişim göstermiştir. Topluluk halinde yaşamaya başlayan insanlar, yalnızca doğadan elde ettikleri malzemeleri kullanmakla kalmamış, aynı zamanda çevredeki doğal yapılaşmaları gözlemleyip taklit ederek erken dönem yapı tekniklerini şekillendirmeye başlamıştır (Nadasbaş ve Önemli, 2019). Bununla birlikte insanoğlu, çevresinde bulunan nesneleri daima sorgulayarak, içinde bulunduğu koşullara uyum sağlamak amacıyla onları dönüştürme çabası içerisine de girmiştir. Bu sürecin izleri, mağara duvar ve tavanlarına yapılan resimlerde ve tarihi kalıntılarda açıkça görülmektedir (Kılınç ve Yayan, 2020).

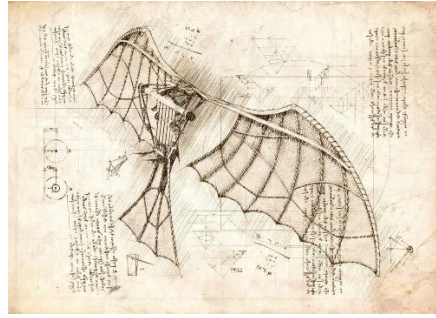

Görsel 1. Mağara Duvarında El İzleri, The Cave Of Hands, Arjantin

Doğa felsefesi (doğayı ve doğanın işleyişini model olarak ele alma), Grek uygarlığı döneminde şekillenen bir kavramdır. Sanat üretiminde temel bir kuramsal yaklaşım olarak kabul edilen mimesis (taklit), Platon'a göre doğrudan kopyalamadan ziyade, doğanın yeniden temsili olarak anlaşılmaktadır (Yağmur ve Zorlu, 2021). Sanatın her türünü bir taklit (mimesis) ve yansıma olarak gören Platon, bu anlayışı mimesis kavramı ile açıklamaktadır (Değerli, 2019).

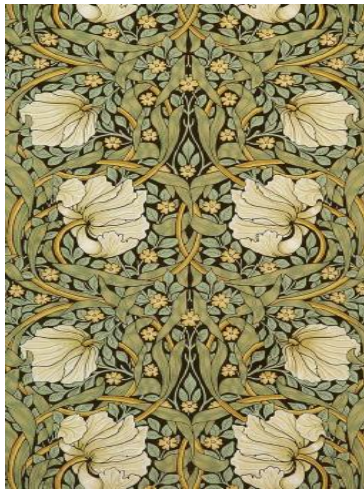
Bu felsefi yaklaşım, tarihsel süreç boyunca sanatın doğaya dayalı biçimlerde gelişimine zemin hazırlamış ve özellikle bitki ve hayvan formlarının sanat eserlerinde betimlenmesine olanak sağlamıştır. Mimesis, doğanın taklidini yüzeysel bir kopyalama değil, onun derin işleyişini anlama ve yeniden yaratma amacını taşımaktadır. Bu anlayış, biyomimikri kavramının temelini oluşturmuştur. Biyomimikri, doğanın şeklini ve işlevsel çözümlerini inceleyerek bu özelliklerin insan yapımı tasarımlara aktarılmasını hedefleyen bir yaklaşımdır. Bu kavram, doğanın işleyişini taklit etmek yerine, doğanın sunduğu çözümleri ve sistemleri ilham alarak tasarımlara entegre etmeyi amaçlar. Bu bağlamda, sanatçılara doğanın düzenini ve estetiğini eserlerine yansıtma fırsatı sunmaktadır.

Eserlerinde ve tasarımlarında biçimsel biyomimetik özellikler kullanan ve doğaya atıfta bulunan sanatçılar, sanat tarihinin her alanında ve her döneminde var olmuştur. Milattan sonraki dönemlerde Rönesans sanatçısı Leonardo da Vinci'nin buluşlarında (zırhlı tank, ornithopter) biyomimetik öğelerin yer aldığı çizgilere rastlanmaktadır.

Görsel 2. Leonardo Da Vinci, Ornithopter

William Morris'in tapestry eserleri, Van Gogh'un doğayı betimleyen resimleri, Art Nouveau ve Art Deco sanat akımlarının kıvrımsal çizgileri doğadan alınan ilhamın yansıtılmasına örnek olarak verilebilir.

Görsel 3. Art Nouveau, Bitkisel Motifler

Görsel 4. William Morris, Tapestry

Sanayi Devrimi'nden sonra yaşanan teknolojik ilerlemeler ise, doğanın mikroskobik düzeyde daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesine olanak tanıyarak, canlı organizmaların birçok özelliği anlaşılabilir hale gelmiş ve bu özellikler tasarımlarda sadece biçimsel değil aynı zamanda çözüm odaklı bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Çınar vd., 2017). Tüm bu yöntemler ve gelişmeler, doğanın her dönemde tasarımlara ve tasarımcılara ilham verdiğinin en önemli kanıtıdır. Moda tasarımı da taklit olgusunun temel alındığı bir alan olup, bu olgu moda paradoksunu beraberinde getirmektedir. Moda ürünlerin oluşturulmasında doğanın taklit edilmesi, moda tarihi boyunca süreklilik gösteren bir yöntemdir ve günümüzde etkisini halen devam ettirmektedir (Değerli, 2019). Kavramsal bağlamda moda döngüsü ve doğanın yenilenme süreci arasında bir bütünlük söz konusudur. Doğa, belirli bir düzene ve sistematik bir döngüye dayanarak sürekli olarak yenilenirken, moda da benzer şekilde tüketicilerin beklentilerine göre sürekli yenilikler sunmak durumunda olan bir akış içerisinde (Maraba ve Sarıoğlu, 2022). Doğanın ilham olarak moda tasarımına uyarlanması, biyomimikri anlayışının temelini oluşturmakta ve modada sürdürülebilir tasarım çözümlerine katkı sağlamak için doğanın şekil, doku ve işlevsel özelliklerinden ilham almasını ifade etmektedir.

Moda tasarımı alanında doğanın model olarak alınmasında önemli bir rol oynayan biyomimikri, aslında evrenin varoluşundan bu yana ortaya çıkan bir anlayış olmasına rağmen, 20. yüzyılda kavram olarak literatüre kazandırılmıştır. Yunanca yaşam (bios) ve taklit (mimesis) kelimelerinin birleşiminden türetilen bu kavram, doğanın gözlemlenmesini ve sorunların bu gözlemler sonucunda çözülmesini amaçlayan bir anlayışı ifade etmektedir. Bu bağlamda vurgulanmak istenilen, doğanın doğrudan taklit edilmesi değil, onun sunduğu çözümleri ve sistemleri ilham alarak tasarımlara entegre etmektir. Biyomimikri, doğayı bir model olarak kabul eder ve doğadan elde edilen bulguları yaratıcı süreçlere aktarır (Karabetça, 2015). Özetle, doğadaki varlıkların incelenmesi ve bu incelemelerin tasarımlara yansıtılması, biyomimikri anlayışının temel uygulama alanını oluşturmaktadır. Biyomimikrinin uygulama alanı olarak kabul edilen biyometetik, Otto Schmitt tarafından 1974 yılında kullanılmıştır. Biyometetik terimi, biyolojik materyallerin, şekil ve işlevlerinin taklit edilerek bu özelliklerin yapay sistemlere aktarılması anlamına gelmektedir (Özen, 2016). 1997 tarihinde ise Janine Benyus, biyomimikri kavramının tasarım alanına yenilik ile birlikte sürdürülebilir bir bakış açısıyla sunmuş ve doğanın sorunlara yönelik geliştirdiği çözümleri inceleyerek, tasarımda karşılaşılan problemlerin daha etkin bir şekilde çözülebileceği yaklaşımını benimseyerek bu doğrultuda çalışmalar gerçekleştirmiştir (Yıldız, 2020).

Biyomimikri anlayışı ile doğa, sanat ve tasarım alanlarında güçlü bir ilham kaynağı olarak kabul edilmektedir. Doğada bulunan malzeme ve form örüntülerinin gözlemlenmesi, analizi ve modellenmesi, moda tasarımcılarının ve bilim insanlarının dikkatini her zaman çekmiştir. Biyometetik anlayışı benimseyen moda tasarımcıları, doğayı inceleyip çevreyle uyum sağlayan koleksiyonlar oluşturabilirler. Bu yaklaşım ayrıca, sürdürülebilirliği ve doğanın malzemelerini tüketmeden, döngüsel sistemi örnek almayı da amaç edinmektedir (Kanat, 2023). Özellikle endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesi, tasarımda kullanılabilecek yeni tekniklerin keşfini de beraberinde getirmiştir. Seri üretim, hızlı tüketim ve kontrolsüz atıkların doğaya verdiği zararlar dikkate alındığında, biyomimikri moda

tasarımcıları için önemli bir ilham kaynağı haline gelmiştir. Doğadaki canlı formlar, doku, renk, biçim ve desen özellikleriyle ele alınarak tasarımlarda ve moda koleksiyonlarında kullanılmıştır (Maraba ve Sarioğlu, 2022). Biyomimetik yaklaşım, moda tasarımına yalnızca estetik öğeler (desen, renk, doku, biçim, materyal) kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda fonksiyonel bir etki kazandırarak yenilikçi ve deneysel bir bakış açısı oluşturmuştur. Moda ve biyomimetik, temelinde hayal gücü, yaratıcılık ve taklit öğelerini barındırdıkları için birbirleriyle etkileşim içinde olan disiplinlerdir.

Günümüzde sürdürülebilirlik kavramına artan ilgi, moda endüstrisini yeni tasarım yolları geliştirmeye zorlamaktadır. Biyomimetik tasarım anlayışının çözüm odaklı bir metodoloji sunması, yenilikçi tasarımcıları bu yaklaşımı gelecekte daha kapsamlı bir şekilde incelemeye teşvik etmektedir (Değerli, 2019). Endüstriyel atıkların çevresel etkileri göz önüne alındığında, doğanın doğal döngüsünü bozmadan yenilenebilmesi, sürdürülebilir ürünlerin tasarlanmasına bağlıdır. Bu bağlamda biyomimikri, doğanın incelenmesi ve tasarımlara uygulanması açısından oldukça önemli bir disiplindir (Maraba ve Sarioğlu, 2022).

Bu doğrultuda Iris Van Herpen, modanın geleceğini şekillendiren bir tasarımcı olarak biyomimikri ve organik formların moda tasarımı ile sentezlenmesi konusunda önemli bir örnektir. Herpen, tasarımlarında doğal elementlerden, özellikle biyomimikri ve organik formlardan ilham alarak, doğanın karmaşık yapılarını, organik dokularını ve canlı formlarını eserlerine taşımıştır. Tasarımlarında, teknoloji ile geleneksel teknikleri ve özellikle el işçiliğini sentezleyerek haute couture anlayışını yeniden tanımlamıştır. Koleksiyonlarında farklı teknikler ve materyaller kullanan Herpen, insan vücudunun hareketlerini, doğayı, mimariyi ve teknolojiyi ilham alarak, tasarımlarında biyomimikriyi vurgulamaktadır. Tasarımcının en dikkat çekici iş birlikleri, farklı disiplinlerden sanatçılar, bilim insanları ve firmalar ile yapılan ortak çalışmalardan oluşmakta, bu yöntem de ona daha derin bir yaratıcı anlayış ve benzersiz tasarımlar sunmaktadır (Kozbekçi Ayranpınar vd., 2021). Herpen'in tasarımları, biyomimikri anlayışını moda tasarımına yansıtmının, yaratıcı bir şekilde doğanın estetik ve işlevsel özelliklerini taklit etmenin etkili örnekleridir.

3. IRIS VAN HERPEN'İN TASARIMLARINDA BİYOMİMİKRI VE ORGANİK FORMLAR

Doğanın, bilim insanları, mühendisler, tasarımcılar ve sanatçılar için ilham kaynağı olmaya devam etmesi, özellikle bilimsel ve teknolojik gelişmelerin de ilerlemesiyle birlikte, doğanın daha detaylı incelenmesine ve bu doğal yapıların insan yapımı sistemlere adapte edilmesine olanak tanımaktadır. Bu süreç, doğadan öğrenilen bilgilerin yeni teknolojilere ve yenilikçi tasarımlara aktarılmasına zemin hazırlamaktadır. Biyomimikri, estetik ve işlevselliği bir araya getirerek, tekstil ve moda sektöründe de sürdürülebilir ve teknik çözümler ortaya koymaktadır (Kanat, 2023). Iris Van Herpen, biyomimikri anlayışını koleksiyonlarında kullanan ve bu tasarım pratiklerini uygulayan güncel moda tasarımcılarına önemli bir örnektir. Onun tasarımlarında doğa, sadece görsel ilham kaynağı değil, aynı zamanda fonksiyonel ve teknolojik bir rehber olarak da yer almaktadır.

1984 doğumlu Hollanda asıllı moda tasarımcısı Van Herpen, Artez Institute of the Arts'tan mezun olduktan sonra, Alexander McQueen bünyesinde staj yaparak tasarım dünyasına adım atmıştır. 2007 yılında kendi modaevini kurarak, biyomimikri yaklaşımını ve doğanın organik formlarını koleksiyonlarında kullanmaya başlamıştır. Günümüze kadar gelen süreçte yirmiden fazla koleksiyona imza atan tasarımcının koleksiyonlarının temelinde, tekrar eden detaylar, doğanın sürekli olarak değişen yapıları ve doğal varlıkların birbirine dönüşen formları gibi unsurlar yer almaktadır. Herpen, tasarımlarında doğanın varlıklarını, hareketlerini ve formlarını kullanarak estetik açıdan heyecan verici ve yenilikçi koleksiyonlar ortaya koymaktadır. Tasarımlarının yanı sıra kullandığı kumaşları da özgün bir şekilde tasarlayarak, geleneksel kumaş yüzeylerinin ötesinde geliştirdiği yenilikleri sanat ile sentezlemektedir (Kozbekçi Ayranpınar vd., 2021). Tasarımcının yöntemi, doğada var olan yapıları modern teknoloji ve tasarım prensipleri ile destekleyerek özgün moda ürünleri yaratmayı amaçlar. Bu yaklaşım, sadece estetik açıdan dikkat çekici eserler ortaya koymak ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sürdürülebilirlik, fonksiyonellik ve yenilikçilik alanlarında moda tasarımına katkı sağlamaktadır.

Görsel 5. Iris Van Herpen, 2025

Herpen'in teknolojiyi geleneksel yöntemlerle bir araya getirerek ortaya koyduğu tasarım anlayışı, beklentilerin ötesinde yenilikçi ve dikkat çekici bir yaklaşım sunmaktadır. Doğadaki detayları özgün bir şekilde ele alıp, bunları insan bedenini değiştiren formlara dönüştürerek, gerçek dünyadan bağımsız fakat bir o kadar da etkileyici tasarımlar yaratmaktadır. Tasarımlarındaki biyomimikri öğeleri, modern teknolojilerle birleşerek, sadece görsel değil, aynı zamanda işlevsel bir yenilik yaratmaktadır. İnsan bedenini mevcut doğal formlarla şekillendirerek, yeni ve farklı formlar ortaya çıkarmakta ve bu sayede bedensel algıyı radikal bir biçimde yeniden şekillendirmektedir (Karaçalı, 2024).

Tasarımcı, üç boyutlu baskı tekniğini de koleksiyonlarında kullanarak geleneksel sınırları aşmayı başarmış ve bu yenilikçi yaklaşımı, geleneksel haute couture işçiliği ile birleştirerek, geçmiş ve geleceği farklı bir bakış açısıyla yorumlamıştır. Tasarımlarında sıra dışı materyal

çeşitlerine de yer vererek alışılmışın dışında bir tarz ortaya koymuştur (Kılınç ve Yayan, 2020). Herpen, koleksiyonlarına verdiği kinetik hareketler ile sanatsal sunumlar gerçekleştirmekte ve giysilerde kullandığı kumaşların tasarımlarını da kendisi oluşturmaktadır (Veysel, 2023). Bu sayede tasarımlarda daha öncesinde benzerine rastlanılmayacak tekstür ve desenler göze çarpmaktadır. Kumaş olarak kullandığı materyalleri, genellikle teknolojik yöntemler ile farklı tekniklerde üreten Iris Van Herpen, bu sayede haute couture tasarımlarda kullanılan kumaş anlayışına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır (Acar ve Sunerli, 2019). Bunun yanı sıra, her ne kadar tasarımlarında teknoloji ile geleneksel yöntemlerin birleşimi ön plana çıkmakta olsa da, teknolojik çözümleri kullanmasına rağmen her ürün detaylı bir el işçiliği ile tamamlanmaktadır. Teknolojinin sağladığı hızlı ve sürdürülebilir üretim olanakları, el tekniği olan dikme ve yapıştırma işlemleriyle bir araya getirilerek, güncel dönem haute couture giysilerinde farklılık yaratmaktadır (Veysel, 2023). Koleksiyonlarında farklı formları yansıtmak amacıyla 3B yazıcılar kullanan Herpen, geleneksel üretim tekniklerine kıyasla önemli avantajlar sunarak moda tasarımında devrimsel bir değişim yaratmaktadır. Üç boyutlu teknoloji, sınırsız yaratıcılık imkânı tanırken, aynı zamanda geleneksel üretim süreçlerindeki kısıtlamaları da ortadan kaldırmaktadır (Demir ve Kozbekçi Ayrancılar, 2024). Bu tasarım üslubu onun moda tasarım alanında farklı bir yöntem geliştirmesine ve öncü olarak anılmasına neden olmuştur (Kılınç ve Yayan, 2020).

Iris Van Herpen'in 3B yazıcı teknolojilerini haute couture tasarımlarda kullanması, moda tasarımı alanına önemli ölçüde örnek teşkil eden bir gelişme olmuştur. Sadece görsel açıdan estetik bir farklılık yaratmakla kalmayıp, tasarımda sınırsız yaratıcılığın geliştiği, hızlı üretim teknikleri ile malzeme ve zamandan yapılan tasarruf ve sürdürülebilir çevreye verilen destek ile tasarım algısı yeni bir boyut kazanmıştır. Geleneksel üretim teknikleri fazla enerji tüketimi, atık üretimi ve kaynak israfına yol açarken, 3B yazıcılar kullanılarak yapılan üretim süreçlerinde malzeme israfı minimize edilmekte ve enerji tüketiminde azalma görülmektedir. Bilgisayar destekli üç boyutlu modelleme yazılımları, tasarımcılara yenilikçi tasarım imkanları sunmanın yanı sıra, geleneksel kumaşlar ile mümkün olmayan sert giysilerin üretilmesine olanak sağlamaktadır. Herpen, doğadan esinlendiği organik formları bu teknolojiyi kullanarak giysi tasarımına uyarlamış ve heykelsi tasarımların ötesinde, giyilebilir tasarımlar yaratmıştır (Demir ve Kozbekçi Ayrancılar, 2024). Sonuç olarak, Iris Van Herpen'in koleksiyonları, moda tasarımı alanında sadece görsel açıdan değil, çevresel etkiler açısından da önemli bir yenilik sunmaktadır. Bu tasarımlar, geleceğin moda anlayışının sanatsal ve ekolojik boyutlarda evrilerek sürdürülebilir ve yenilikçi bir yön kazanacağını gösteren öncü bir niteliğe sahiptir.

3.1. Koleksiyon Örnekleri: Biyomimetik Formların Analizi

Iris Van Herpen'in moda tasarımındaki yenilikçi yaklaşımı, doğa, bilim ve teknolojinin kesişim noktasında şekillenmektedir. Çalışma kapsamında örnek olarak seçilen koleksiyonlar, biyomimikri, organik formlar ve ileri üretim teknikleri aracılığıyla modanın yalnızca estetik bir pratik olmanın ötesinde, dönüşen ve evrimleşen bir süreç olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Bu bölümde, Herpen'in *Crystallization*, *Sensory Seas*, *Ludi Naturae*, *Syntopia*, *Voltage*, *Roots of Rebirth* ve *Hybrid Holism* koleksiyonları incelenerek, onun biyomimetik

tasarım felsefesinin doğayla kurduğu bağ ve bu yaklaşımın moda alanındaki yansımaları değerlendirilmiştir.

Crystallization (2010) koleksiyonu, suyun doğasına dayalı güçlü bir tasarım anlatısına sahiptir. Su, özellikle yapı ve kaos arasındaki karşıtlıklarla dikkat çeker. Van Herpen, suyun, bir yanda sert geometrik formlar (buz kristalleri gibi) oluştururken diğer yanda akışkan ve yumuşak kristaller haline dönüşme yeteneğini tasarımlarına yansıtmaktadır.

Görsel 6. Geometrik Formlar 3B Tekniği, Crystallization, 2010

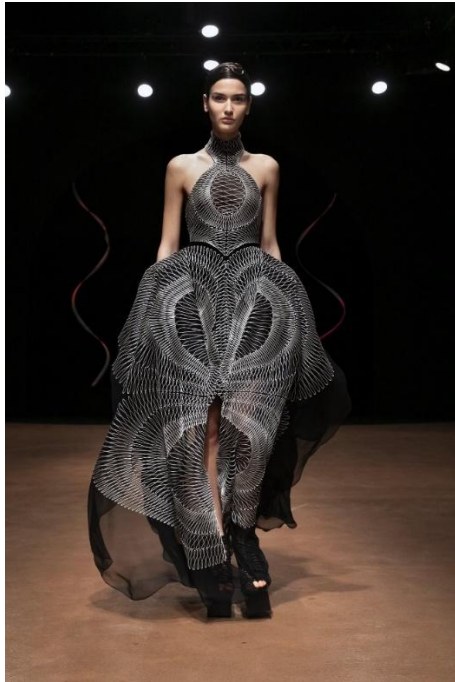
Van Herpen, bu koleksiyonda mimar Daniel Widrig ile iş birliği yaparak, suyun akışkan doğasını ve kristal yapılarını somutlaştırmak için 3B yazıcı teknolojisini kullanmış ve geleneksel haute couture tekniklerinin sınırlarını aşan bir üretim süreci yaratmıştır. Böylelikle, geleneksel kumaşlarla üretilemeyecek sert, keskin hatların ve heykelsi formların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. 3B yazıcıyla üretilen tasarımlar, suyun akışkanlığını ve hareketini vurgulayan, adeta suyun bir bedeni sarmalayan bir formda geliştirilmiştir.

Görsel 7. Suyun Kristal Formundan Alınan İlham, Crystallization, 2010

Koleksiyonun organik formlarında, suyun doğasında görülen minik kristal yapılarının izlerine rastlanmaktadır. Bu formlar, biyomimikri yöntemleriyle biçimlendirilmiş olup, doğanın yapılarını taklit eden bir estetik sunmaktadır. Van Herpen'in bu tasarımda kullandığı teknoloji, geleneksel haute couture tekniklerinin sınırlarını aşarak yenilikçi bir üretim süreci sunmuştur. Bu, sadece görsel bir yenilik değil, aynı zamanda çevre dostu bir tasarım anlayışını yansıtan bir yaklaşım olup, doğanın tasarımlar üzerindeki etkilerini pekiştirmektedir (<https://www.irisvanherpen.com> Erişim tarihi: 19.02.2025).

Sensory Seas (2020) koleksiyonu, moda tasarımı ile bilimsel anlayışın sentezlendiği ve doğanın biyomimikri ilkelerinin kullanıldığı, su altı dünyasının estetiksel ve duyuşal öğelerini yansıtan bir koleksiyon olarak öne çıkmaktadır. Koleksiyonun tasarımı, su altındaki organizmaların dalgalanan hareketlerini ve suyun akışkan yapısını yansıtan yumuşak dokular ve akışkan formlar kullanılarak şekillendirilmiştir. Van Herpen, lazer kesim teknikleri, 3B baskı teknolojisi ve el işçiliği ile detaylı çalışarak, giysilerde organik bir akış yaratmıştır. Özellikle, sinir ağlarını anımsatan ince, karmaşık detaylar, tasarımlarının dikkat çeken unsurlarından biridir.

Görsel 8. ve Görsel 9. Sinir Ağlarının İlham Kaynağı Olarak Yanstılması, Sensory Seas, 2020

Koleksiyonun temel ilham kaynaklarından biri, denizaltı organizmalarının sinir sistemlerinin biyolojik yapısıyla, insan beynindeki sinir ağları arasındaki benzerliklerdir. Bu benzerlik, koleksiyonun tasarım anlayışını şekillendirirken, kullanılan katmanlı yapıların ve sinirsel bağlantıların karmaşıklığını yansıtan estetik formlar ortaya çıkarmıştır. Tasarımlar, su altındaki biyolojik iletişimin hareketlerini ve denizaltı dünyasında gerçekleşen duyuşal etkileşimleri temsil etmektedir.

Görsel 10. ve Görsel 11. Denizaltı Organizmalarının Tasarımlara Aktarılması, Sensory Seas, 2020

Koleksiyonda kullanılan renk paletinde, denizlerin derinliklerinden esinlenmiştir. Mavi, yeşil, mor ve metalik tonlar, su altındaki ışık kırılmalarını ve biyolüminesan organizmaların yarattığı ışıltıları simgelemektedir. Transparan kumaşlar ve lazer kesim teknikleri, giysilere, suyun altında dalgalanan canlı organizmaların zarif ve ince yapısını kazandırmaktadır.

Ludi Naturae (2018) koleksiyonu, doğanın etkileşim süreçlerini ve evrimsel dinamiklerini tasarıma entegre etmektedir. Koleksiyon; hayvanlar, bitkiler ve çevre arasındaki karmaşık etkileşimleri, evrimsel bir perspektiften ele alarak, doğadaki sürekli değişim ve çeşitliliği yansıtmaktadır.

Görsel 12. ve Görsel 13. Dinamizm Etkisinin 3B Teknolojisi ile Yansıtılması, Ludi Naturae, 2018

Koleksiyonun temel özelliği; doğada gözlemlenen etkileşimci süreçlerin tasarımlara somut bir şekilde aktarılmasıdır. Giysiler, sürekli bir hareket halindeymiş gibi birbirine bağlı ve etkileşimli öğelerden oluşan dinamik bir yapı oluşturmaktadır. Van Herpen, doğadaki hayvanlar, bitkiler ve doğal döngüler gibi unsurları, giysi tasarımına uyarlayarak doğanın etkileşimlerini somutlaştırmıştır. Bu etkileşimler, 3B yazıcı teknolojisi kullanılarak yansıtılmıştır. Herpen, bu koleksiyonda sürdürülebilir üretim teknikleri ile doğanın dinamizmini birleştirerek, doğaya dayalı yenilikçi bir yaklaşımı sergilemektedir.

Syntopia (2018/19) koleksiyonu, biyolojiyi ve tasarımı birleştirerek, eski dokuma tekniklerini çağdaş teknolojiyle harmanlayan bir yaklaşımdır. Şeffaf organze kumaş, 3B baskı ve lazer kesim parçalar arasındaki etkileşimle, vücutla uyumlu hareketliliği yansıtarak özgün bir dil yaratmıştır. Kuşların uçuş hareketlerinden ilham alarak, giysi yüzeylerini katmanlı kuş tüyleri şeklinde düzenleyip zaman ve mekanı kapsayan dinamik bir süreç oluşturmuştur (Kozbekçi Ayranpınar vd., 2021). Van Herpen, haute couture ve 3B üretim sanatını birleştirerek kinetik tasarımlar ortaya koymuştur. Her bir elbise, uçan bir kuşun hareketini taklit ederek lazer kesim teknikleriyle dijital olarak tasarlanmıştır (Değerli, 2019).

Görsel 14. ve Görsel 15. Kuşların Kanat Çırpmasının ve Hava Akımının Giysilerdeki Yansıması, Syntopia, 2018/19

Koleksiyon, doğa ile teknolojinin birleşimini ve bu iki unsur arasındaki simbiyotik ilişkiyi keşfeder. Kuşların ve böceklerin aerodinamik hareketlerinden ilham alarak organik formları ileri teknolojiyle birleştirmiştir. Kuşların kanat çırpışları ve hava akımlarının oluşturduğu dalgalanmalar, tasarımlarında hareket, hacim ve doku olarak yansıtılmaktadır. Geleneksel el işçiliği, üç boyutlu baskı ve lazer kesim gibi yenilikçi tekniklerle birleşerek, hem doğal hem de dijital dünyaya ait bir estetik sunmaktadır.

Tasarımlarda materyal olarak kullanılan şeffaf organze katmanları ışık ve gölge oyunları ile sürekli değişen formlar oluştururken, parametrik tasarım yöntemleri ise doğadaki akışkanlığı ve matematiksel düzeni yansıtmaktadır.

Voltage (2013) koleksiyonu, elektriksel enerjiyi ve doğadaki elektriksel güçleri keşfeden yenilikçi bir çalışmadır. Van Herpen, doğadaki elektriksel süreçlerden ilham alarak giysilerin yapısını ve biçimlerini, elektriksel enerjinin hareketini ve akışını taklit edecek şekilde oluşturmuştur. Elektrik akımını simgeleyen çizgiler ve kıvrımlar, koleksiyonun tasarımlarında dikkat çekici bir biçimde vurgulanmaktadır. Her parça, enerji akışının simülasyonunu yansıtan şekilde tasarlanmış olup, giysi yüzeylerinde kırılğan elektriksel formlar, dinamik bir görsel etki yaratmaktadır. 3B yazıcı teknolojisi, bu akımın formlarını yaratmak için etkili bir araç olmuştur. Geleneksel kumaşlarla yansıtılması neredeyse imkansız olan bu tür sert ve geometrik formların üretimi, 3B yazıcıların kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir.

Koleksiyon, elektriksel etkileşimlerin insanlar üzerindeki etkilerini organik bir biçimde yansıtarak, estetik ve fonksiyonel boyutları birleştiren bir tasarım anlayışı sunmaktadır. *Voltage*, enerji akışını simüle eden zarif, heykelsi formlar ve hareketli yüzeylerle estetik bir deneyim yaratırken çevresel etkileri de göz önünde bulundurmaktadır. Görsel açıdan etkileyici olmasının yanı sıra, doğa ile bütünleşen inovatif bir tasarım anlayışını da temsil etmektedir.

Görsel 16. ve Görsel 17. Elektriksel Akımların Koleksiyona Aktarılması, Voltage, 2013

Roots of Rebirth (2021) koleksiyonu, doğanın yenilenme ve büyüme süreçlerinden ilham alarak yaşam döngüsünü yansıtan bir tasarım anlatısı sunmaktadır. Koleksiyon, bitkilerin köklerinin toprakla bütünleşmesi ve besin olarak büyüme sürecine odaklanarak, doğadaki yeniden doğuşu ve büyümeyi vurgulamaktadır.

Van Herpen, 3B yazıcı teknolojisini kullanarak organik formlar ile keskin hatlar arasında geçişler yaratmış ve her bir tasarımda büyüme, dönüşüm ve yeni bir yaşamın başlangıcını simgeleyen unsurlar kullanmıştır.

Koleksiyon, doğadaki biyolojik yenilenme süreçlerini sergileyen döngüsel hareketler ile tasarımlarını şekillendirerek sadece estetik değil, çevresel açıdan da sürdürülebilir bir anlayışı benimsemektedir. Tasarımlarındaki organik formlar, büyüme ve dönüşüm temalarını işlerken, doğanın kendine has dönüşüm süreçlerini moda tasarımına entegre etmektedir.

Görsel 18. ve Görsel 19. Bitki Köklerinin ve Mantar Zarlarının Tasarıma Aktarılması, Roots of Rebirth, 2021

Koleksiyonda, canlılara ait sinir yapıları, beyin hücreleri, bitki zarları, tüyler ve fosiller gibi biyotaklit unsurları kullanılarak doğanın karmaşık yapısı ve bu yapının moda üzerindeki etkileri yansıtılmaktadır. Van Herpen, mantar zarlarının hareketli dokunaçlarından ilham alarak, koleksiyonunda mantar ve yeraltı yaşam formlarının birbirine bağlı dünyasını sergilemektedir.

Hybrid Holism (2012/13) koleksiyonu, biyolojik süreçlerden ve canlı malzemelerden ilham alarak, geleneksel zanaat ile ileri teknolojiyi bir araya getiren yenilikçi tasarımlar sunmaktadır. Van Herpen, bu koleksiyonda canlı organizmaların karmaşıklığını ve birbirleriyle olan etkileşimlerini moda aracılığıyla keşfetmiş, formlarına dinamik ve organik bir yapı kazandırmıştır. Moda anlayışını, yalnızca tüketim odaklı bir olgu yerine, sürekli dönüşen ve evrilen bir süreç olarak ele alan tasarımcı, bu koleksiyonunda adaptasyon, değişim ve sürdürülebilirlik kavramlarını ön plana çıkarmaktadır.

Görsel 20. ve Görsel 21. Organik Formların Moda Tasarımında Yansıtılması, Hybrid Holizm, 2012/13

Koleksiyon, doğadaki çok katmanlı sistemlerden ilham alarak her parçayı bir bütünün ayrılmaz bir unsuru olarak şekillendirmektedir. Organik formların birbiriyle uyum içinde var olduğu bu koleksiyonda, farklı malzemelerin iç içe geçmesiyle oluşturulan tasarımlar, doğanın yapı taşlarını moda ile yeniden yorumlamaktadır. Koleksiyonun temelini oluşturan 3B yazıcı teknolojisi, biyolojik sistemlerin karmaşık yapısını giysi formuna taşıyarak, farklı malzeme ve dokuların kusursuz bir şekilde bütünleşmesini sağlamıştır. Böylelikle koleksiyon yalnızca estetik bir deneyim sunmakla kalmayıp, moda ile biyolojik çeşitlilik arasındaki ilişkiyi de vurgulayan bütünsel bir tasarım anlayışını temsil etmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Biyomimikri, doğanın milyarlarca yıl süren evrimsel süreçlerinde geliştirdiği verimli ve işlevsel çözümlerden ilham alarak tasarım süreçlerine yön veren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, tasarım dünyasına sadece estetik değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik, verimlilik ve teknolojik yenilikleri birleştirerek derinlemesine bir bakış açısı kazandırmaktadır. Moda tasarımında biyomimikri, doğanın işleyişinden ilham alarak, tasarımcıların hem estetik hem de fonksiyonel açıdan doğayla uyumlu, yenilikçi ve sürdürülebilir çözümler üretmelerini sağlamaktadır. Iris Van Herpen, bu yaklaşımı moda tasarımında uygulayan önemli bir tasarımcı olarak öne çıkmaktadır. Tasarımlarında doğanın dinamik formlarını ileri teknolojilerle buluşturarak hem sanat hem de teknoloji alanlarında ilham verici bir anlayış sergilemiştir.

Herpen'in tasarımlarında, biyomimikrinin bir aracı olarak kullanılan ileri teknolojiler (üç boyutlu baskı, lazer kesim ve yenilikçi materyaller) doğadan alınan esin kaynaklarıyla birleşerek, geleneksel moda anlayışının ötesinde bir tasarım dili yaratmaktadır. Su damlacıklarının hareketi, bitkisel yapıların büyüme süreçleri, hayvan anatomisinin unsurları vb.

gibi organik formların tasarımlara yansıtılması, Herpen'in koleksiyonlarında yalnızca estetik birer referans olmakla kalmayıp, aynı zamanda fonksiyonel ve yapısal çözümler sunmaktadır. Bu tasarım pratiği, biyomimikrinin moda dünyasında sadece görsel bir estetik değil, aynı zamanda fonksiyonel bir strateji olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Bu perspektiften bakıldığında, tasarımcının koleksiyonları, doğadan ilham alarak estetik ve işlevselliği bir araya getiren yenilikçi tasarım anlayışına güçlü bir örnek teşkil etmektedir.

Biyomimikri, moda tasarımında sürdürülebilirlik açısından büyük bir potansiyel taşımaktadır. Herpen'in tasarımları ileri teknolojiler, yenilikçi materyaller ve sürdürülebilir malzeme kullanımının yanı sıra, atık azaltma ve üretim süreçlerinin iyileştirilmesi gibi çevresel faydalar sağlamaktadır. Örneğin; üç boyutlu baskı ile hazırlanan parçalar, geleneksel üretim yöntemlerine kıyasla daha az malzeme israfı yaratmakta ve tasarımların kişiye özel olarak üretilmesi gibi sürdürülebilir bir yaklaşımı desteklemektedir. Bu uygulamalar, moda endüstrisinin çevresel etkilerini azaltmak için önemli adımlar atılmasını teşvik etmektedir.

Iris Van Herpen'in biyomimikri anlayışı, yalnızca estetik ve fonksiyonellik düzeyinde değil, aynı zamanda moda dünyasında teknolojinin ve sanatın ne şekilde sentezlendiğini de göstermektedir. Moda, Herpen'in tasarımlarında teknolojiyi bir araç olarak kullanarak, geleneksel işlevselliğin ötesine geçmekte ve biyomimikriyi sanatsal bir ifade biçimi olarak sunmaktadır. Koleksiyonlarında yansıtılan derinlik, katmanlı yapılar ve doku kullanımı, doğanın kusursuz karmaşasını ve estetiğini teknolojik olanaklarla birleştirerek, tasarımların yalnızca giysi olarak değil, birer sanat eseri olarak algılanmasını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, biyomimikrinin moda tasarımına daha geniş bir şekilde entegre edilmesi, gelecekte sürdürülebilirlik ve yenilikçilik alanlarında önemli bir rol oynaması beklenmektedir. Bu çalışma, Herpen'in biyomimikriye dayalı tasarım anlayışının, moda tasarımında estetik ve işlevselliği bir araya getiren, teknolojiyi ve doğayı harmanlayan önemli bir örnek teşkil ettiğini vurgulamaktadır. Moda tasarımında doğanın biyometrik çözümlerinden faydalanmak, yalnızca çevresel sürdürülebilirliği artırmakla kalmayacak, aynı zamanda yeni tasarım anlayışlarının, yenilikçi üretim süreçlerinin gelişmesine de olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, Herpen'in tasarımlarındaki biyomimikri anlayışı, moda dünyasında ilham verici bir örnek teşkil etmektedir. Bu anlayışın, gelecekte biyomimikriye dayalı tasarımların malzeme geliştirme, üretim süreçleri ve ekolojik duyarlılık açısından daha da ilerlemesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Herpen'in tasarım pratiği, doğa ve teknolojiyi bir araya getirerek, moda tasarımında sanat ile bilimin kesişebileceği geniş alanlar sunduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Acar, S. ve Sunerli, E. (2019). Tekstil Tasarımı ve Teknoloji Birlikteliğine Güncel Bir Örnek: Iris Van Herpen. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 34, s.71-84. https://sobider.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=32306 (Erişim tarihi: 03.01.2025).

Çınar, H., Müezzinoğlu, K. ve Sungur, M. (2017). Tasarım Eğitiminde Form Yaratma Sürecine Bir Örnek: Biyomimesis. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 63, s.654-664. https://asosjournal.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=35309 (Erişim tarihi: 20.02.2025).

Değerli, N. (2019). Mimesis, Biyomimikri ve Moda İlişkisi. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 43, s.929-939. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=832262> (Erişim tarihi: 03.01.2025).

Demir, E. ve Kozbekçi Ayrancı, S. (2024). 3B Yazıcıların Tekstil ve Moda Sektöründe Kullanımına Örnek Bir Çalışma. Turkish Journal of Fashion Design and Management, 6 (1), s.23-44. <https://doi.org/10.54976/tjfdm.1433356> (Erişim tarihi: 26.01.2025).

Kanat, E. (2023). Biyomimetik Tasarım ve Giysi Konforu Uygulamaları. Uluslararası Tasarım ve Sanat Dergisi, 1 (1), s.24-35. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ideart/issue/77204/1294951> (Erişim tarihi: 04.01.2025).

Karabetça, A., *Tasarım Stratejisi Olarak Biyomimikri*, MSGSU 4. Ulusal İç Mimarlık Sempozyumu, 1-13, 2015.

Karaçalı, B. (2024). Çağdaş Sanat/Tasarımda Form. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 34 (1), s.97-114. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1392785> (Erişim tarihi: 03.01.2025).

Kılınç, E. ve Yayan, G. (2020). Tasarım ve Yeni İfade Arayışları. International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education, 9 (3), s.125-135. https://www.researchgate.net/publication/343345863_Tasarim_ve_Yeni_Ifade_Arayislari (Erişim tarihi: 03.01.2025).

Kozbekçi Ayrancı, S., Erdem İşmal, Ö. ve Tufan, N. (2021). Yaratıcı Fikirlerin Yenilikçi Tasarımlara Dönüşümünde 3 Boyutlu Baskı Kullanımı ve Iris Van Herpen Koleksiyonları. Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Tasarım Dergisi, 2 (2), s.87-106. <https://avesis.deu.edu.tr/yayin/857bcbe8-d414-4f4b-aad3-88e4afd696a2/yaratıcı-fikirlerin-yenilikçi-tasarımlara-donusumunde-3-boyutlu-baski-kullanimi-ve-iris-van-herpen-koleksiyonlari> (Erişim tarihi: 03.01.2025).

Maraba, B. ve Sarıoğlu, E. (2022). Tarihsel Süreçte Biyomimikri ve Moda İlişkisi. International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art, 7 (15), s.23-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijia/issue/75684/1244472> (Erişim tarihi: 05.01.2025).

Nadasbaş, E. S. ve Önemli, S. (2019). Moda Tasarımı Sürecinde Doğrudan (Biçimsel) Analoji Yönteminin Kullanımı ve Alternatif Örnekler. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (33), s.185-204. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=780942> (Erişim tarihi: 04.01.2025).

Özen, G., *Doğa Referanslı Tasarım: Biyomimikri*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Veysel, H., *Iris Van Herpen Koleksiyonlarının Fraktal Özelliklerinin Belirlenmesi ve Fraktal Geometri Kapsamında 3B Koleksiyon Hazırlama*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2023.

Yağmur, Ö. ve Zorlu, İ. (2021). Sanatta Biyomimetik ve Deneysel Takı Uygulaması. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 27 (47), s.387-399. <https://doi.org/10.32547/ataunigsed.947676> (Erişim tarihi: 04.01.2025).

Yıldız, S., *Biyomimikrinin Tekstil Tasarımındaki Yeri ve Kumaş Tasarım Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2020.

<https://www.irisvanherpen.com> (Erişim tarihi: 19.02.2025).

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. <https://whenonearth.net/cueva-de-las-manos-cave-hands-patagonia-argentina/> (Erişim tarihi: 21.02.2025).

Görsel 2. <https://www.leonardodavinci.net/flyingmachine.jsp> (Erişim tarihi: 21.02.2025).

Görsel 3. <https://www.pinterest.co.uk/pin/76490893658948124/> (Erişim tarihi: 04.12.2022).

Görsel 4. <https://tr.pinterest.com/pin/355784439321959139/> (Erişim tarihi: 17.11.2021).

Görsel 5. <https://www.irisvanherpen.com/about/iris-van-herpen> (Erişim tarihi: 21.05.2025).

Görsel 6. <https://www.irisvanherpen.com/DOCS/IVH-Crystallization.pdf> (Erişim tarihi: 11.02.2025).

Görsel 7. <https://www.irisvanherpen.com/DOCS/IVH-Crystallization.pdf> (Erişim tarihi: 11.02.2025).

Görsel 8. ve Görsel 9. <https://www.irisvanherpen.com/collections/sensory-seas/runway-3> (Erişim tarihi: 16.02.2025).

Görsel 10. ve Görsel 11. <https://www.irisvanherpen.com/collections/sensory-seas/runway-3> (Erişim tarihi: 16.02.2025).

Görsel 12. ve Görsel 13. <https://www.irisvanherpen.com/collections/ludi-naturae/editorial-6#img-9675> (Erişim tarihi: 18.02.2025)

Görsel 14. ve Görsel 15. <https://www.irisvanherpen.com/collections/syntopia/runway-7> (Erişim tarihi: 19.02.2025).

Görsel 16. ve Görsel 17. <https://www.irisvanherpen.com/collections/voltage/behind-the-scenes-1> (Erişim tarihi: 19.02.2025).

Görsel 18. ve Görsel 19. <https://www.irisvanherpen.com/collections/roots-of-rebirth> (Erişim tarihi: 20.02.2025).

Görsel 20. ve Görsel 21. <https://www.irisvanherpen.com/collections/hybrid-holism> (Erişim tarihi: 20.02.2025).

AN ANALYSIS WITHIN MORAL THEORY: THE ROLE OF ARISTOTELIAN ETHICS IN S. RICHARDSON'S *PAMELA* (1740)

Assist. Prof. Dr. Nurcan BEKİL ÇAKMAK

Istanbul Beykent University, nurcancakmak@beykent.edu.tr

nurcan.bekilcakmak@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-1522-1557

ABSTRACT

Aristotelian ethics depicts dramatic sides more than a moral issue. It defends that a work should be able to arouse the cathartic process of the reader and the audience, meaning that the theatrical characters provide recognizing negative perceptions in the audience, and this recognition creates a release from these perceptions. The aim of the Aristotelian theatrical theory is to teach the reader an array of moral issues. The ethics from traditions aim to present virtues to the reader.

Samuel Richardson focuses on perception in his work *Pamela* (1740) through comedy. Yet, when the contemporary reader approaches the work with a cathartic approach, it is not difficult to face both the negative and positive implications. Mr. B, the son of the house, makes the reader concerned about the aftermath of Pamela. His abusive and hypocritical attitude towards the young lady arouses negative comments about his characterization, and his baby from Miss Sally Godfrey is another uprising.

At the end of the work, his promising attitude creates a relief for the reader. Although the work *Pamela* has no explicit tragic flaws throughout the story, the reader can understand the falling point of the story and undergoes a relief of anxiety.

This study presents that the issue of virtue is handled beyond social discrimination, and it asserts the conscious choices in the frame of moral development. The contribution of this study is to provide a clear understanding of the interaction between ethics, virtue, and social dynamics.

Keywords: Literature, Aristotelian Drama, and Comedy

AHLAK KURAMI ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME: S. RICHARDSON'UN PAMELA'SINDA (1740) ARİSTOTELESÇİ ETİĞİN ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Nurcan BEKİL ÇAKMAK

İstanbul Beykent Üniversitesi, nurcancakmak@beykent.edu.tr

nurcan.bekilcakmak@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-1522-1557

ÖZET

Aristotelesçi etik yaklaşımı, bir eserde ahlaki bir mesele olmasından ziyade dramatik yönleri tasvir etmektedir. Bir eser okuyucusunun ve izleyicisinin katartik sürecini uyandırması gerektiğini savunur, yani eserin karakterleri okuyucunun olumsuz algılarını tanımasını sağlar ve bu tanıma bu algılardan bir kurtuluş-arınma- yaratır. Aristotelesçi teorinin amacı, okuyucuya ahlaki konularda öğretmektir. Gelenekten gelen etik, okuyucuya erdemleri sunmayı amaçlamaktadır.

Samuel Richardson, *Pamela* (1740) adlı eserinin komedi türünde algılanmasına odaklanır. Ancak, çağdaş okuyucu eseri katartik bir yaklaşımla ele aldığıda, hem olumlu hem de olumsuz sonuçlarla yüzleşmek zor değildir. Ev sahibi Mr.B, Pamela'nın gidişatı ile ilgili okuyucuyu endişelendirmektedir. Genç kadına karşı kötü muamelede bulunması, ikiyüzlülüğü, onun karakteri hakkında olumsuz yorumlar doğurmakta ve Bayan Sally Godfrey'den olan bebeği de başka bir isyan olarak algılanmaktadır.

Eserin sonunda, onun vaadi ve umut verici tutumu okuyucu için bir rahatlama yaratmaktadır. *Pamela* eserinde hikâye boyunca açıkça trajik kusurlar olmasa da, okuyucu Mr. B'nin düşüş noktasını anlamakta ve kaygıdan kurtulup arınma evresine ulaşmaktadır.

Bu çalışma, erdem konusunun sosyal ayrımcılığın ötesinde ele alındığını ve ahlaki gelişim çerçevesinde bilinçli seçimleri savunduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın edebi katkısı, etik, erdem ve sosyal dinamikler arasındaki etkileşimin net bir şekilde anlaşılmasına yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Aristotelyen Drama ve Komedi

1.Introduction

The issue of a moral theory aims to direct the people towards better attitudes in terms of social individuals and in this way it aims to make people think intellectually. The only way to possess them is to choose good friends, a healthy and a wealthy life. By creating these standards, the individual can only reach a successful life. The context of this study is to analyse the Aristotelian moral theory by presenting these standards in the literary work *Pamela* (1740) by Samuel Richardson. The aim is also to analyse and define how Aristotelian ethics is handled in the 18th-century novel *Pamela* (1740) by Samuel Richardson.

The virtuous decisions in the frame of morality provide an understanding of the impact of moral development and behaviors. In this context, the relationships of the characters in the effort virtuous behaviors provide contemporary readers to reveal virtuous concepts through an epistolary novel from the 18th century.

“Aristotle made fundamental contributions to a vast range of disciplines, including logic, metaphysics, epistemology, psychology, ethics, politics, rhetoric, aesthetics, zoology, biology, physics, and philosophical and political history” (Reeve, 2021, p. xx). As one of the founders of classical theories of the antique Greek philosophy and approaches, such as virtue, morality, and aesthetics, Aristotle is accepted as the basic source of the following ages’ literary theories, influencing not only philosophical discourse but also directing the moral frameworks and narrative structures in literature that continue to resonate in contemporary works.

Greek Philosopher, Aristotle (384-322 B.C.) has made an effect on various fields in terms of grasping a perception of being good and virtuous, and he has a question for being a virtuous person that asks what a good life is, and the source perception of the philosopher comes from the medical metaphor ‘catharsis’ or ‘relief’ of unhealthy feelings through literature (Heinaman, 2019). Virtuous is the individual dimension of morality that is a social subject and it is brought from the birth of the individual.

The philosopher wants the reader to know that happiness and success are not the same situations in terms of reaching a good life. Every man can be successful while they are unhappy (Barnes, 2000). The only significance is to reach the virtue and it is acquired as the individual internalizes moral perceptions in his life and converts them into good behaviour. The research question is “how the Aristotelian virtuous perception is handled in the English literary work *Pamela* (1740) and whether the cultural and social contexts refer to the contemporary era”. As a philosophical approach and perception of virtue, it is defined as the individual’s character and moral development. Aristotle’s perception of virtue is a philosophical approach that has a profound impact on individuals’ character development and moral behavior. In this context, *Pamela* by Samuel Richardson stands out as significant work that presents the impact of virtue and moral values on the individual. Pamela the little servant girl, presents the story of a virtuous character, the difficulties and social pressures in the frame of Aristotle’s understanding of virtue. In the novel, it is seen that virtue is not only an individual choice but also it is a social liability. The story of the young girl has a relation with the cultural and social structures of her specific century, because in 18th century England, class differences, gender roles and moral norms are the indicators which shape the person and his attitudes. The young Pamela’s virtuous stance signifies not only an individual achievement but also a situation that conflicts with the value clash of society. In this context, the study provides a basis for examining how Aristotle’s conception of virtue correlates with contemporary social norms and their reflections on individuals. Lastly, as a literary dimension of Aristotle’s perception of virtue, the work can be analyzed as the connection of the cultural

and social contexts of 18th century England, and this helps us to deeply understand the connections of the work with the present day.

This study has a qualitative approach to analyse and define the correlation between a literary text from English Literature and Greek Philosophy, the virtue and attitudes, by Aristotle. The article focuses on that the philosophical perception of the social differences through a specific novel written by Samuel Richardson. It is reflected in the frame of literature and its connection with philosophy in the moral issues cognition. The effects of the moral and immoral nature among the families are targeted to present as a literary study in the frame of qualitative research method, the content analysis, thematic approach and critical search. The results targets to define that the social virtue is still an issue in the contemporary era and literature is a way of depiction it to the reader. The data will be collected from specific articles, books and literary works related to the subject of this study. They are from different fields' journal, books and specific works to support the approach in the frame of literary study. In this study, various books, journals, and literary works will be used as primary data. As the field of study has a qualitative approach, the sources that are given will be enough to provide literary samples to enlarge, explain, and support the study in the frame of moral approach as a part of Greek philosophy and a literary study.

It is aimed to present the validity of the analysis of Aristotelian Moral perception in the frame of comedy and its application to an 18th century novel *Pamela* (1740) by Samuel Richardson. The theory makes readers question their understanding of moral and virtue terms. From a comedy or an epistolary novel, the reader learns the aim of being a good individual and having a good life during the actions of the characters in the work. The story of the work is from the readers' ordinary life and they find right path through laughter. Social class difference, gender dynamics, and especially theme of virtue and moral dilemmas are revealed in the study. The novel presents the complexities of 18th century social and traditional norms by presenting human relationships in an evolving role of women in society. The letters to her parents written by Pamela reveals her improving power in terms of grasping understanding of a moral life step by step. In each letter she reveals her inner changes in terms of rewarding of virtue as it is occurs at the end of the story.

The ethical approach that is called virtue ethics and separates from the other philosophers is that the Aristotelian view is based on the term improvement of the human mind or eudaimonia, which is taken as the upmost target of human life. Unlike the deontological theories that evaluate the actions according to their resultative theories or rules, Aristotle emphasizes the development of character and virtues of the person. He defends that courage, moderation, and justice are habits developed through the way of their practice, and they are necessary to have a balanced and satisfying life. He argues that rationality is one of the most fulfilling characteristics of human beings, and it is based on a rational discourse about how to live well. He believes that as a virtuous human has a harmony with perfection, he or she can make right choices. In this way, the issue of ethics emphasizes the significance of developing a virtuous character more than just following rules and searching for positive outcomes and placing a moral improvement at the heart of ethical living.

Aristotle's approach to ethics is how one can be content with oneself. This is realized by reaching happiness by completing the ultimate stage 'eudemonia'. One reaches happiness through three stages of pleasure, benefit, and virtue. If one is truly virtuous, one is truly happy; pleasure and benefit should remain in the background. If the interest is social, it is good; if it is individual, it should be left behind because it is not useful for everyone. Individual virtue is also divided into rational and moral. It ensures that the person is individually good and that

this individual attitude is reflected in the social dimension. In other words, the individual attainment of virtue brings about goodness in general.

The term ‘catharsis’ is especially used in Aristotle’s work *Poetica*, and it is described with the term ‘tragedy’ whose first examples were given the 6th Century B.C. and the first examples of them were presented until the 1st century A.D. perpetually. Tragedy, to achieve a catharsis of emotions through pity and fear, is the imitation of an action that is serious, complete, and of a certain magnitude, using a language that is varied in its forms in each part, not through narration but through the actions of people (Çokona et al., 2022). It is aimed to arouse the feelings, pity and fear, in tragedy. Aristotelian approach draws the spectator (or reader) to the reality at the point of ordinary mind and sense by aiming to build both philosophical and artistic perspectives. The subject of the work is chosen accordingly and the reader (or the spectator) questions his or her moral values through the effects of theatrical learning and catharsis, the fear and pity. One of the ways to present virtue to the reader (or the spectator) is provided through these cleansing feelings. Thus, the praising the feelings provides us to conceive that the passion could drag the one to disastrous circumstances.

Unlike tragedy, which takes its subjects from history and mythology and emphasizes morality and virtue, comedy, which deals with everyday issues, aims to make the reader or the audience think and direct them to the right path through laughter. By considering that comedy is one of the dynamics of life as well as tragedy is, Aristotle handles comedy in his work *Poetics* as comedy arouses the feeling of happiness in the audience, the comedy has a parallel ratio with tragedy. (Kırgız Polat, 2023).

Comedy is concerned with monoliths, rigidity, inhibition, deviation, incongruity and inelasticity, which has a social aspect. As Glen Cavaliero puts it, comedy aims to “disrupt” and thereby “correct” the monolith: “Comedy exposes the fallacy inherent in every monolithic interpretation of human experience; it refutes exclusiveness, points out inconsistencies, and harmonises them in a renewed pattern of relationships. It deconstructs the monolith in order to breathe life into it” (Vurmay, 2019, p.173).

It is possible to see comedy from Greek myths to contemporary era. However, the first and the second book of the *Poetics* the original form is lost and cannot be found, a clear and direct definition of Comedy by Aristotle is a concealed secret. As much as the reader understands about the comedy it can be said that comedy’s subject includes people who are not nobles or higher classes of the society, it has people from ordinary classes with their daily life issues as it is in Mr. B and Pamela’s relationship in an 18th century English family. To explain comedy in the frame of Aristotelian style is not available as tragedy has specific and clear sources. Yet, it is so clear that comedy aims to defeat an unpleasant situation and to reach a happy ending by creating comic effects and amusing the spectator (or the reader). Marriage is one of the most happy ending elements in comedy and the unification of the lovers relieves the reader in terms of reaching a humanistic need: amusement which is parallel to tragic relief catharsis through fear and pity.

Comedy is especially a fictional product of theatre to draw spectators’ attention and drag them to joyful ideas more than pushing effect of tragedy that creates an uneasy feeling and concerning about the coming issues. It can find place on the stage and by reminding that the relief of the spectator is possible at the end of the work (Abrams & Harpham, 2012). Since its birth, in the Antique Age, Comedy has been able to find place in different kinds of literature such as cinema and television in addition to new kinds of it as novel and short story. Before Aristotle, his teacher Plato or another Greek Philosopher Aristophanes had already described and exemplified the theory of comedy. Especially when it comes to the age of Renaissance (the birth

of Antique Greek), the British play-writer W.Shakespeare (1564-1616), included a lot of plays of comedy (and tragedy) by discarding Aristotelian three unities rule; time , place and action. Although the Aristotelian perception of comedy is hardly found as a written text, it is possible to say that he has a correlation between the tragic and comic works by presenting moral and amusing feelings arousing process with the work.

When the perspective is turned to the 18th century British author Samuel Richardson, (1689-1761), he was a printer by trade and an owner of his publishing company. His ability in writing letters and printing them brought him a career in the volume of letters to help illiterate people. This beautiful skill brought him an unforgettable effect not only in English literature but also in world literature, as the foundations of his great work Pamela were founded, and because he wrote a novel in the epistolary genre. The work defines the details of the 18th- century family life with very specific examples of characters' relations.

The novel *Pamela* (1740) by Samuel Richardson handles a moral issue between different social groups. The protagonist Pamela, Mrs. B.' s servant, the young girl informs the reader through her letters to her father. Her virtuous attitude occurs when she recognizes Mr. B's, the son of the house, immoral approach to her. As a female protagonist and the letter writer, the young and poor servant Pamela is assumed to have immoral actions throughout her letters. As a female issue of subordination was always included in each term of history, the 18th was not different from the previous centuries in terms of approaching a young and poor servant lady. Firstly, her position is prejudiced beforehand. However, the reader who are opposite of the young lady, praises her virtue at the end of the novel.

Turkish literary person Mina Urgan mentions Pamela's virtue as an positive example for the social morality as she resisted her impulses in terms of having a relationship with a man. In her book, *İngiliz Edebiyatı Tarihi* (2019), Urgan explains that the most driving sense of a person is sexual impulse, yet she was able to refuse it, and she is rewarded at the end of the novel. She explains that Samuel Richardson presented how to be a moral person and how to get experience from the stories of different people in the society throughout Pamela's story. The young servant Pamela teaches that the poor will get their rewards one day, and the only way is to be patient in this process. The protagonist is an excellent example in the eyes of contemporary people. It is because of Pamela's witty and skilful characterization by Richardson. Had Pamela been uneasy because of the unbearable attitudes of Mr B, she would have left his house immediately. She resisted and arranged every situation on behalf of herself (Urgan, 2019).

She knows that marriage cannot be expected as the logical outcome or possible result of her resistance. It is the reader who sees that marriage is the only right end to the story, the only sexual relationship which allows of equality and integrity, acknowledges Pamela's value as a person, not a thing (Richardson, 1970, p.14).

According to the criteria of comedy, morality and virtue, Pamela suits every item of the acceptance by the reader in the frame of narrative that intertwines with ethical dilemmas. Pamela is between her personal integrity and societal expectations, offering readers an eye through which to analyse their own moral values. Her story is not only a comedic tale but also a reflection of virtues and resilience, leading to a deep perception of human relations and nature. Through Pamela and her parents' narration, the importance of morality and virtue is highlighted for the reader. Although the author presents immoral sides of the house owner towards the young lady, the moral characteristics surpass those unhealthy issues. Because in those years of the British culture, Mr B's attitudes were disgraceful, and Pamela was his partner in crime, in a way. Her pure love and chastity, although she mentions her hatred many times, bring her the great chastity, and she marries him.

By referring and adapting to novelistic frame in literature, Aristotelian approach defends that the art especially poetry has a positive effect on human knowledge and activity. The aim of art drags people to a universal knowledge level because it presents two complex notions: imitation and action calling for the good life to achieve virtue and appreciation of wisdom. In the work, *Pamela* (1740), the work has a mission of positive function and good life; the evolution and getting a reward of the main character young lady Pamela by being virtuous is seen at the end of the novel. Pamela is loaded the mission of being a good woman which is the aim of the novel and which is a universal term defined by Aristotle. The plot of the novel, presents Pamela's virtuous roles through her letters to her father. The young lady, Pamela is presented as a picture of 18th century British culture and society as she arouses social and moral impacts on the reader by being consistently honest. The term good or virtuous is the thing to be imitated through actions on ideal state of affairs to appeal to conventional ideas.

Conclusion

Aristotelian moral theory presents teaching and inferring personal clarification through an artistic work's tragic or comedic messages. In the frame of comedy, although much Aristotelian comedy information is lost, the general deduction is that the work aims for a happy ending to achieve a sense of solution and harmony among the characters of the work. Comedy, unlike tragedy, underlines the absurdity which serves to challenge conventional logic and societal norms by presenting social morality at the same time. In this approach, Aristotelian comedy entertains spectators while presenting the social order, relationships, importance of their lives, goals and insignificance of life's difficulties.

When *Pamela* (1740), the novel by Samuel Richardson, is handled in the frame of comedy, its moral theory message becomes intriguing. Exploration of virtue and social class issues utilities moral standards. The 18th century author objectifies comedic elements to complete the literary expectation by illuminating the social dynamics and character interactions within the story. Through a comedic perspective, Richardson criticizes the harsh class structure conflict and hypocritical moral standards of the century. Pamela, the protagonist, has the characteristics of a virtuous, resilient and moral person who draws the reader towards her ethical world. The interaction of the moral and comedic instructions provides that the triumph of virtue can overcome vice, supporting that social and individual change can be achieved through both humour and moral integrity.

This study can be examined through the lens of social norms and Aristotelian comedy, as it signifies the importance of moral resilience and being patient against the social challenges. For future studies, it can be explored as a comedy analysis that defines philosophical and literary works to illustrate the significant elements better. As a comparative analysis, it can shed light on comedic narrations by addressing moral issues and messages. The work *Pamela* (1740) invites the reader to define challenges of virtue and social dynamics, as serious ethical circumstances may coexist with comedic situations, and that provides the reader with a literary and social perspective in a common point.

References

- Abrams, Meyer H., & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms*. Thomson Wadsworth.
- Aristotle, Çokona, A., Aygün, Ö., Koçak, H., & Bayram, B. (2022). *Poetika: şiir Sanatı üzerine*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristotle, & Reeve, C. D. C. (2021). *Eudemian ethics*. Hackett Publishing Company, Incorporated.
- Bağır, M. (2018). Aristoteles'in mimesis ve katharsis kavramları üzerinden bir film İncelemesi: Dogvülle. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya Ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi(2), 36-55.
- Baktır, H. (2003). The Concept of Imitation in Plato and Aristotle (Aristo ve Plato'da Taklit). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(15), 167-179.
- Barnes, J. (2000). *Aristotle: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Fan, Y., & Zhang, N. (2015). An analysis on the psyche of Richardson's pamela. *Theory and Practice in Language Studies*, 5(2), 452–456. <https://doi.org/10.17507/tpls.0502.29>
- Garver, E. (2015). *Confronting Aristotle's ethics: Ancient and modern morality*. The University of Chicago Press.
- Heinaman, R. (2019). *Aristotle and moral realism*. Routledge.
- Kırgız Polat, Ş. (2023). Komedinin ızını Sürmek: Hanswurstspiel (Hanswurst Oyunu) ve Orta Oyununa Genel bir bakış. *Folklor Akademi Dergisi*, 6(2), 631–641. <https://doi.org/10.55666/folklor.1296928>
- Maviş Sevim, Ö. (2021). What is Morality?: The Concept of Morality from Prospective Teachers' Perspective. *Bulletin of Education and Research*, 1, 135–154.
- Nicholson, E. (2005). Women in Eighteenth-century England [Review of *The Satirical Gaze: Prints of Women in Late Eighteenth-Century England; Purchasing Power: Representing Prostitution Eighteenth-Century English Popular Print Culture*, by C. McCreery & S. Carter]. *Print Quarterly*, 22(1), 81–83. <http://www.jstor.org/stable/41826344>
- O'Sullivan, N. (1995). Aristotle on Dramatic Probability. *The Classical Journal*, 91(1), 47–63. <http://www.jstor.org/stable/3297773>
- Paterakis, T. G. (2024). Ancient Stories-The Greek Theatre: Exploring the History and Myths of Ancient Greek Culture. Theocharis George Paterakis.
- Richardson, S. (1970). *The Novels of Samuel Richardson: Pamela; or, Virtue rewarded*.

- Smith, J. A. (2018). *Samuel Richardson and the Theory of Tragedy: Clarissa's Caesuras*.
Manchester University Press.
- Smith, K. K. (1928). Aristotle's "Lost Chapter on Comedy." *The Classical Weekly*, 21(19), 145–148. <https://doi.org/10.2307/4389127>
- Soni, V. (2007). The Trial Narrative in Richardson's Pamela: Suspending the Hermeneutic of Happiness. *NOVEL: A Forum on Fiction*, 41(1), 5–28. <http://www.jstor.org/stable/40267716>
- Turan, Y. Z. (2019). Mektup romanda kadın psikolojisi: Pamela ve Handan. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö6), 170-179. DOI: 10.29000/rumelide.648468
- Urgan, M. (2019). *İngiliz Edebiyatı Tarihi*. Yapı Kredi yayınları.
- Vurmay, M. A. (2019). Comic Vision and Comedic Devices in Kingsley Amis's Lucky Jim. *Cankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, 13(2), 172-186.
- Yüksel, A. (1990). Antik yunan tiyatrosunda komedyanın evreleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 557–569. https://doi.org/10.1501/dtcfder_0000000846
- Zhao, M. (2018). Meaning, moral realism, and the importance of morality. *Philosophical Studies*, 177(3), 653–666. <https://doi.org/10.1007/s11098-018-1198-0>

KREDİ HAYAT SİGORTASINDA SİGORTA ETTİRENİN SÖZLEŞME ÖNCESİ BEYAN YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜ İHLAL ETMESİNİN YAPTIRIMLARI

Esmâ Sultan UZAN

Selçuk Üniversitesi, esmasultanuzan@gmail.com - 0009-0000-7404-5832

ÖZET

Sigorta sözleşmelerinde sigorta ettirenin beyan yükümlülüğü, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda tüm sigorta sözleşmelerine uygulanacak şekilde genel hükümlerde düzenlenmiştir. Bununla birlikte hayat sigortalarına ilişkin TTK m. 1497'de yanlış yaş beyanı, m. 1498'de sözleşmenin yapılması sırasındaki beyan yükümlülüğünün ihlali ve m. 1499'da sözleşmenin devamı sırasındaki beyan yükümlülüğünün ihlaline ilişkin özel hükümler yer almaktadır.

Kredi hayat sigortası, kredi sözleşmesine bağlı olarak kredi alanın hayatı üzerine yapılan, kredi kuruluşunun alacağını teminat altına alan, hayat sigortaları kapsamında bir sigorta türüdür. Sigorta ettirenin beyan yükümlülüğü, prim-riziko dengesinin doğru kurulabilmesi için kredi hayat sigortasında büyük öneme sahiptir. Zira beyan yükümlülüğüne uyulmadığı takdirde sigorta ettiren birtakım yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadır. Uygulamada kredi hayat sigortasının yapılması süreci birçok sıkıntıyı barındırdığı için beyan yükümlülüğünü doğru olarak ifa etmeyen sigorta ettiren bu yaptırımlara maruz kalmaktadır. Bu bağlamda, kredi hayat sigortalarında sigorta ettirenin sözleşme öncesi beyan yükümlülüğü ve ihlali bakımından öncelikli olarak hayat sigortaları için düzenlenen hükümler uygulanacak, hayat sigortalarında hüküm bulunmayan hâllerde beyan yükümlülüğüne ilişkin genel hükümler uygulanacaktır.

Bu çalışma kapsamında; sigorta ettirenin sözleşme öncesi beyan yükümlülüğü, beyanın şekli ve zamanı, beyan usulü ve sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünün ihlal edilmesi hâlinde meydana gelecek yaptırımlar kredi hayat sigortası çerçevesinde açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kredi hayat sigortası, kredi kuruluşu, sigorta ettiren, beyan yükümlülüğü, yaptırım, cayma hakkı, prim farkı talebi.

GİRİŞ

Beyan yükümlülüğü, Türk Ticaret Kanunu'nun Sigorta Hukuku kitabının Genel Hükümler kısmında sigorta ettirenin borç ve yükümlülükleri başlığı altında ele alınmıştır. Diğer bir ifadeyle sigorta ettirenin beyan yükümlülüğü tüm sigorta sözleşmelerine uygulanacak şekilde genel olarak düzenlenmiştir. Ancak beyan yükümlülüğüne ilişkin hayat sigortaları kapsamında düzenlenmiş özel hükümler de bulunmaktadır.

Beyan yükümlülüğü, kredi sözleşmelerine bağlı olarak yapılan kredi hayat sigortaları bakımından da büyük öneme sahiptir. Kredi kuruluşları, kredi sözleşmesi yapılması sırasında alacağını güvence altına alabilmek adına kredi alanın hayat sigortası da yaptırmasını istemektedir. Bu durumda sigortacının rizikoyu ve primi doğru tespit edebilmesi, sigorta ettirenin beyan yükümlülüğünü gerektiği şekilde yerine getirmesine bağlıdır. Aksi takdirde kredi hayat sigortası yapılırken beyan yükümlülüğünü ihlal eden sigorta ettiren çeşitli yaptırımlara maruz kalmaktadır.

Bu çalışmada sigorta ettirenin sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünün ve ihlali sonucu uygulanacak yaptırımların kredi hayat sigortasındaki yeri işlenmiştir. Öncelikle kredi hayat sigortası açıklanmış, devamında sigorta ettirenin sözleşme öncesi beyan yükümlülüğü genel özellikleriyle anlatılmıştır. Bu kapsamda beyan yükümlüsü, muhatabı, kapsamı, şekli ve zamanı, beyan usulü yöntemleri ele alınmıştır. Son olarak ise kanun hükümleri uyarınca beyan yükümlülüğünün ihlaliyle bağlanan sonuçlar irdelenerek ihlal hâlinde somut olaya göre hangi yaptırımın uygulanacağı açıklanmıştır. Yaptırımlar bakımından hayat sigortaları kapsamında düzenlenen yanlış yaş beyanı ve sözleşmenin yapılması sırasındaki beyan yükümlülüğünün ihlali için düzenlenen özel hükümlere değinilmiş, hayat sigortalarında hüküm bulunmayan hâller bakımından ise genel hükümlerde yer alan TTK m. 1439 kapsamındaki yaptırımlar işlenmiştir.

I. GENEL OLARAK KREDİ HAYAT SİGORTASI SÖZLEŞMESİ

Kredi hayat sigortası sözleşmesi; kredi kuruluşundan alınan kredi borcunun teminatını sağlamak amacıyla, ölüm rizikosunun gerçekleştiği durumda ödenmeyen kredi borcunun sözleşmede belirlenen sigorta bedelinden karşılanarak kredi kuruluşuna ödendiği; sigorta bedelinden artan meblağ olduğu durumda ise bu miktarın da sözleşmede belirlenen lehtarlar veya mirasçılara ödendiği özel bir hayat sigortası türüdür¹. Kredi hayat sigortası, kredi borçlusunun ölümü durumunda, bakiye kredi borçlarının ödenmesini ve kredi kuruluşunun alacağını güvence altına almaktadır². Diğer bir deyişle riziko gerçekleştiğinde sigortacı

¹ TAŞKIN, Melda, Krediye Bağlı Hayat Sigortası Sözleşmesi, İstanbul 2019, s. 22.

² ÇEKER, Mustafa, Sigorta Hukuku, 15. Baskı, Adana 2016, s. 243; KIR ÇELİK, Şebnem Tansu, Kredi Hayat Sigortasında Sözleşme Öncesi Beyan Yükümlülüğüne Aykırılık ve Sonuçları, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2019, s. 19; Grup sigortasına ilişkin bkz. ULAŞ, Işıl, Uygulamalı Can Sigortası Hukuku, 2. Bası, Ankara 2002, s. 154-155; ÜNAN, Samim, Hayat Sigortası Sözleşmesi, İstanbul 1998, s. 7; YONGALIK, Aynur, Hukuki Açıdan Kredi Hayat Sigortası, Ankara 2002, s. 10.

tarafından yapılacak ödeme, kredi borçlusunun bakiye kredi borcunu kapatmak üzere kredi kuruluşuna yapılmaktadır³.

Kredi hayat sigortasının uygulama alanını, kredi kuruluşunun kredi borçlusuna verdiği, kendisine bağlı olarak yapılan “*kredi*” kavramı oluşturmaktadır. Burada kredi kavramı geniş yorumlanarak kredi niteliğine sahip sözleşmeleri de içine almaktadır. Bu durumda kredi hayat sigortasının uygulama alanını; tüketici kredileri, finansal kiralama sözleşmeleri, konut finansmanı, kredi kartları, zirai krediler ve diğer krediler oluşturmaktadır⁴.

Kredi hayat sigortası, ihtiyari bir sigorta türü olup kredi alan kişinin aynı zamanda bu sigortayı yaptırmasının yasal bir zorunluluğu bulunmamaktadır⁵. Ancak uygulamada kredi kuruluşları kredi sözleşmesi yaparken alacağını güvende tutmak adına kredi hayat sigortası da yaptırılmasını istemektedir⁶. Kredi alanın sigorta yaptırmak istememesi hâlinde ise kredi kuruluşları tarafından kredi verilmemesi durumuyla karşı karşıya kalınmaktadır⁷. Aynı zamanda kredi alana çoğu zaman sigorta sözleşmesi yapmak için sigortacı seçme imkânı da tanınmamaktadır. Bu sözleşmeler genellikle genel işlem koşulları niteliğinde olduğundan sigorta ettirenin sözleşme içeriğine müdahale edebilmesi de pek mümkün olmamaktadır⁸. Bu bağlamda kredi kuruluşlarının birlikte çalıştığı sigorta şirketleri bulunmaktadır. Kredi sözleşmesinin yapılması aşamasında kredi hayat sigortasının da yapılması için kredi kuruluşu çalışanı tarafından kredi alan kişiye soruların bulunduğu bir sigorta teklifnamesi verilir⁹. Bu durumda kredi alanın teklifnameyi doldurarak sigortacıya vermesi öneri olmakta, sigortacının öneriyi kabul etmesiyle sözleşme kurulmaktadır¹⁰.

II. SİGORTA ETTİRENİN SÖZLEŞME ÖNCESİ BEYAN YÜKÜMLÜLÜĞÜ

A. GENEL OLARAK

Sigorta ettirenin sözleşme öncesi beyan yükümlülüğü TTK’nın altıncı kitabı olan Sigorta Hukuku kısımlarından Genel Hükümler başlığı altında işlenmiştir. Yani beyan yükümlülüğüne ilişkin hükümler tüm sigorta sözleşmelerini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. TTK m. 1435 hükmü uyarınca; sözleşmenin yapılması sırasındaki beyan yükümlülüğüne göre sigorta ettiren, bildiği veya bilmesi gereken tüm önemli durumları sigortacıya bildirmek zorundadır. Beyan yükümlülüğü taraflar arasında sözleşme öncesi güven ilişkisinin temelini oluşturmaktadır¹¹. Zira sigortacı, sözleşmeyi yapıp yapmayacağını, sözleşme koşullarını,

³ KIR ÇELİK, s. 19; ÜNAN, Samim, Türk Ticaret Kanunu Şerhi Altıncı Kitap Sigorta Hukuku C. III, İstanbul 2017, s. 214.

⁴ YILDIZ, Seda, Sözleşme Özgürlüğü Kavramı ve Bu Kavramın Kredi Hayat Sigortaları ile İlişkisi, Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 8, 2017, s. 250.

⁵ KIR ÇELİK, s. 20.

⁶ KIR ÇELİK, s. 20.

⁷ KIR ÇELİK, s. 21.

⁸ YILDIZ, s. 254.

⁹ KIR ÇELİK, s. 32; YONGALIK, s. 79.

¹⁰ KIR ÇELİK, s. 32-33. Kredi hayat sigortası teklifnameleri, ya kredi alanlara kredi sözleşmesi belgelerinden ayrı olarak sigorta sözleşmesine ilişkin teklif formu verilerek ya da kredi sözleşmesine ilişkin belgelerin içinde kredi hayat sigortasına ilişkin bilgilere de yer vererek kredi alana sunulmaktadır. Bkz. YONGALIK, s. 79-81.

¹¹ AĞSAKAL, İbrahim, Sigorta Sözleşmesinde Sözleşme Öncesi Beyan Yükümlülüğüne Aykırılık ve Sonuçları, Ankara 2015, s. 8; KIR ÇELİK, s. 34; MEMİŞ, Tekin, Yangın Sigortasında Riziko, Ankara 2001,

sigortalanacak riskin doğru tespiti ile belirlenecek primi sigorta ettirenin beyan yükümlülüğünü yerine getirmesi ile tespit edecektir¹². Beyan yükümlülüğünün amacı, sigortacının rizikoyu doğru bir şekilde tespit ederek sözleşmeyi yapıp yapmayacağına karar vermesidir¹³. Sigortacının rizikoyu tespit edebilmesi için tüm verilere ve bilgilere sahip olması mümkün değildir. İşte bu nedenle sigorta ettirenin beyan yükümlülüğü ile tüm önemli bilgileri sigortacıya bildirmesi gerekmektedir¹⁴.

TTK m. 1435'in devamında hangi hususların önemli kabul edileceği konusunda bir belirleme yapılmıştır. Hükme göre sözleşmenin yapılmamasını gerektirecek veya sözleşme şartlarında değişiklik yapılmasına sebep olacak, sigorta ettiren tarafından sigortacıya bildirilmeyen, eksik veya yanlış bildirilen tüm hususlar önemli kabul edilir. Ayrıca sigortacı tarafından yazılı veya sözlü olarak sorulan sorular da önemli kabul edilir. Meğerki aksi ispat edilsin.

Sigorta ettiren kanun hükmünce, bildiği veya bilmesi gereken tüm hususları bildirmekle yükümlüdür. Sigorta ettirenin bilmesi gereken hususlar ise objektif ölçütler doğrultusunda tespit edilmeli ve sigorta ettiren bilmesi gereken bir durumu bilmediğini öne sürmemelidir¹⁵. Ancak sigorta ettirenin bilmediği hususları bildirmesi kendinden beklenemeyeceği gibi sigortacı tarafından zaten bilinen hususları da bildirmekle yükümlü değildir¹⁶.

Hayat sigortaları açısından beyan yükümlülüğüne, hayatı üzerine sigorta sözleşmesi yapılan riziko şahsının sağlık durumu konu olmaktadır. Bu durumda sigorta ettiren sözleşme yapılması esnasında riziko şahsının sağlık durumunu, geçirdiği hastalıkları, yaptığı kazaları, genetik hastalık risklerini, ameliyatlarını, yaşını, özellikle sağlığını olumsuz etkileyecek risk taşıyan meslek durumunu, mevcut rahatsızlıklarını bildiği veya bilmesi gerektiği doğrultuda sigortacıya beyan etmekle yükümlüdür¹⁷.

Kredi hayat sigortasında ise bu yükümlülüğün yerine getirilmesi esnasında uygulamadaki teknikler nedeniyle pek çok sıkıntı gündeme gelmektedir. Özellikle sözleşmenin sigorta şirketi yerine kredi kuruluşu tarafından akdedildiği zamanlarda kredi borçlusunun doğru şekilde bilgilendirilmeden bu yükümlülüğün yerine getirilmesi istendiğinde kredi borçlusunun

s. 159; Hayat sigortalarında sigorta ettirenin ihbar yükümlülüğünü iyi niyetli ve tam olarak yerine getirmesi gerektiğine ilişkin bkz. ULAŞ, s. 75.

¹² AĞSAKAL, s. 8; BOZER, Ali, Sigorta Hukuku, Ankara 1965, s. 219; KIR ÇELİK, s. 34; KABUKÇUOĞLU ÖZER, Dilek, Mukayeseli Hukukta ve Uygulamada Hayat Sigortası, 2. Bası, Ankara 2014, s. 252.

¹³ KANIBELLİ, Özsev, Hayat Sigortasında Sözleşme Öncesi İhbar Görevi, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 31.

¹⁴ KANIBELLİ, s. 31.

¹⁵ BOZER, s. 223; DOĞRUSÖZ KOŞUT, Hanife, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Hayat Sigortalarında Sigorta Ettirenin Sözleşmenin Yapılması Anındaki Beyan Yükümlülüğünü İhlal Etmesinin Müeyyidesi, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C. 29, S. 4, 2013, s. 169. Buna karşılık sigorta ettirenin bilmesi gereken hususlar bakımından subjektif ölçütün değerlendirilmesi gerektiğini belirten görüşler de vardır. bkz. AYLI, Ali, "Sigorta Ettirenin Sözleşmenin Kuruluşundaki İhbar Yükümlülüğüne İlişkin Hükümlerin Türk Ticaret Kanunu Tasarısı Çerçevesinde Yeniden Değerlendirilmesi", Hüseyin HATEMİ'ye Armağan, İstanbul, 2006, s. 212.

¹⁶ DOĞRUSÖZ KOŞUT, s. 169; ÜNAN, Samim, Türk Ticaret Kanunu Taslağının "Sigorta Hukuku" Başlıklı Altıncı Kitabı Hakkında Düşünceler, Sigorta Hukuku Dergisi 2005, Özel Sayı 1, s. 137.

¹⁷ BOZER, s. 224; DOĞRUSÖZ KOŞUT, s. 169-170; ÜNAN, Hayat Sigortası, s. 141; YÜCEL, Çağrı, Hayat Sigortasında Sigorta Ettirenin Hak ve Yükümlülükleri, İstanbul Barosu Dergisi, C. 80, S. 6, 2006, s. 2538.

sorulara eksik veya yanlış cevaplar verdiği görülmektedir¹⁸. Yine çoğu zaman beyan yükümlülüğüne ilişkin hazırlanan soru formunun kredi kuruluşu tarafından kredi sözleşmesine ilişkin diğer belgelerle beraber verilmesi sonucu kredi borçlusu belgeleri inceleme fırsatı bulmadan imzalayarak beyan yükümlülüğünü ihlal etmektedir¹⁹.

1. Beyan Yükümlüsü

TTK m. 1435 düzenlemesine göre beyan yükümlüsü sigorta ettirendir. Kredi hayat sigortası bakımından beyan yükümlüsünün tespiti sözleşmenin yapılaş şekline göre farklılık gösterecektir. Sigorta sözleşmesi kredi kuruluşu tarafından sigortacı ile akdedildiğinde kredi kuruluşu sigorta ettiren sıfatıyla beyan yükümlüsü olacaktır²⁰. Ancak bu durumda kredi kuruluşunun kredi borçlusunun sağlık durumunu bilmesi mümkün olmadığından uygulamada sözleşme öncesi beyan yükümlülüğü, kredi kuruluşu tarafından riziko şahsı olan kredi borçlusuna verilen soru listesinin cevaplandırılmasıyla yerine getirilmektedir²¹. Sigorta sözleşmesinin kredi kuruluşu aracılığıyla veya ayrı bir sigorta şirketi ile akdedildiği hâllerde ise sözleşme öncesi beyan yükümlüsü sigorta ettiren sıfatıyla kredi borçlusudur²².

2. Beyan Muhatabı

TTK m. 1435'e göre sigorta ettirenin beyan yükümlülüğünün muhatabı sigortacıdır. Kredi hayat sigortasının direkt olarak sigorta şirketi ile yapılması hâlinde sorun yoktur. Ancak uygulamada kredi hayat sigortaları çoğunlukla sigorta acentesi sıfatıyla hareket eden kredi kuruluşu aracılığıyla yapıldığından kredi kuruluşunun sigorta ettirenin yapacağı bildirimleri kabule yetkili olup olmadığının irdelenmesi gerekmektedir²³. Öğretide, temsile ilişkin genel esaslar kapsamında yapılan değerlendirme sonucu, sözleşme yürütmeye yetkili acentenin sözleşmenin kurulması sırasında bildirilmesi gereken beyanları kabule de evleviyetle yetkili olacağı belirtilmiştir²⁴. Kredi hayat sigortalarını yapan kredi kuruluşları da sözleşme akdetmeye yetkili acente niteliğinde olduğundan genel temsil ilkeleri bakımından sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünün ifasında bildirimleri de kabule yetkili olacaktır²⁵.

3. Kapsamı

Sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünün kapsamını TTK m. 1435'te belirtilmiş olan "önemli hususlar" kavramı belirlemektedir. Hükmün lafzına göre, beyan edilecek bilginin önemli bir husus olup olmadığı yönündeki kanaat sigortacıya aittir²⁶. Zira hükümde sigortacının yazılı veya sözlü olarak sorduğu soruların önemli kabul edileceği belirtilmiştir. Yine sigorta ettirenin sigortacıya bildirmediği, eksik veya yanlış bildirdiği hususların da önemli sayılıp

¹⁸ TAŞKIN, s. 293.

¹⁹ TAŞKIN, s. 293.

²⁰ KIR ÇELİK, s. 24; TAŞKIN, s. 296; YONGALIK, s. 58.

²¹ TAŞKIN, s. 296-297.

²² KIR ÇELİK, s. 24; TAŞKIN, s. 296; YONGALIK, s. 59.

²³ TAŞKIN, s. 297.

²⁴ TAŞKIN, s. 298; ŞENOCAK, Kemal, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Uyarınca Sigorta Ettirenin Sözleşme Öncesi İhbar Külfetine Umumi Bir Bakış, Türk-Alman Anonim Şirketler ve Sermaye Piyasası Hukuku'nda ve Sigorta Hukuku'nda Güncel Gelişmeler Sempozyumları (19-20 Haziran 2014), s. 107.

²⁵ TAŞKIN, s. 300.

²⁶ AĞSAKAL, s. 15; KIR ÇELİK, s. 36; ŞEKER ÖĞÜZ, Zehra, Türk Ticaret Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu Tasarısına Göre Sigorta Sözleşmelerinde Sözleşme Öncesi İhbar Görevi, İstanbul 2010, s. 98.

sayılmayacağı, bu hususların bilinmesi hâlinde sözleşmenin yapılmayacağı veya değişik şartlarda yapılacağı durumuna göre tespit edilecektir. Bildirilmeyen, eksik veya yanlış bildirilen hususlara göre sözleşmeyi yapmamaya veya değişik şartlarda yapmaya karar verecek olan sigortacıdır²⁷.

TTK m. 1435 ile sigortacı tarafından sorulan yazılı veya sözlü soruların önemli kabul edildiğini belirtmiştik. TTK m. 1436 hükmü ile yazılı soruların kapsamı işlenmiştir. Söz konusu hükme göre sigortacı sigorta ettirene cevaplaması için yazılı bir liste vermişse burada yazan sorular önemli kabul edilecek, bu sorular dışındaki hususlar için sigorta ettirene hiçbir sorumluluk yüklenemeyecektir. Ancak bunun sınırı ise, sigorta ettirenin önemli bir hususu kötünietli olarak saklaması ile çizilmiştir. Böyle bir durumda yine sigorta ettiren beyan yükümlülüğü kapsamında sorumlu olacaktır. Maddenin diğer fıkrasında ise sigortacının liste dışında sormak istediği soruları da sorabileceği belirtilmiştir. Bu sorular da sigorta ettirenin beyan yükümlülüğü kapsamında olacaktır. Ancak sigortacının bu soruları yazılı ve açık bir şekilde sorması gerektiği de hüküm altına alınmıştır.

Kredi hayat sigortası sözleşmelerinde ise yukarıda da bahsedildiği üzere beyan yükümlülüğünün kapsamında kişinin daha çok sağlığı ile ilgili bilgiler, yaşı, hastalıkları, genetik durumları yer almaktadır²⁸.

B. ŞEKLİ VE ZAMANI

Sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünün yerine getirilmesi bakımından kanunda herhangi bir şekil şartı öngörülmemiştir. Bu nedenle sözlü, yazılı veya resmi şekilde yerine getirilebilir²⁹. Sigortacı ile sigorta ettiren aralarında anlaşarak beyan yükümlülüğünün yazılı olarak yerine getirilmesini kararlaştırabilirler. Ancak bu durumda, TTK m. 1452/3 uyarınca m. 1435 ve m. 1436 sigorta ettiren aleyhine değiştirilemeyeceği için taraflar arasında belirlenen şekil şartı eğer sigorta ettiren lehine ise kabul edilmelidir³⁰.

TTK m. 1435'e bakıldığında sigorta ettirenin sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünün zamanının '*sözleşmenin yapılması sırasında*' olduğu görülmektedir. Beyan yükümlülüğünün yerine getirilmesinden sigortacının değerlendirme sürecine kadar sözleşmenin kurulma anı belli bir süreci gerektirmektedir³¹. Bu nedenle kanunda kullanılmış olan bu ifade aslında beyanın yapılabileceği son sınırı ifade etmektedir³². TBK'ya göre taraf iradelerinin uyuştugu an sözleşmenin kurulduğu an olup sigorta ettiren sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünü, yaptığı

²⁷ KIR ÇELİK, s. 36; AĞSAKAL, s. 16.

²⁸ TAŞKIN, s. 301-302; ŞEKER ÖĞÜZ, 98.

²⁹ AĞSAKAL, s. 47; KIR ÇELİK, s. 37. TTK'da beyan yükümlülüğünün yerine getirilmesi bakımından herhangi bir şart öngörülmediğinden, bu yükümlülük sözlü veya yazılı olarak yerine getirilebilir. Bu nedenle sigorta ettiren; telefon, ses kaydı, e-mail, mektup gibi farklı yöntemler kullanarak beyan yükümlülüğünü yerine getirebilir. Ancak uygulamada genellikle sigortacı tarafından hazırlanan soru listesinin, sigorta ettiren tarafından imzalanması ile beyan yükümlülüğü yerine getirilmektedir. Bkz. AYDIN, Sevgican, Sigorta Ettirenin Sözleşme Öncesi Beyan yükümlülüğünün İhlali ve İhlal Halinde Sigortacının Hakları, Ankara 2018, s. 121.

³⁰ KIR ÇELİK, s. 37.

³¹ ŞAHİN, Hasan, Sigorta Sözleşmelerinde Sigorta Ettirenin Beyan Yükümlülüğü, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2022, s. 66.

³² ŞAHİN, s. 66.

öneri ile sigortacının kabulü arasındaki süreçte yerine getirmelidir³³. Sözleşmenin kurulmasından önce bildirilen hususlarda değişiklik meydana gelmesi durumunda bunlar da sigorta ettiren tarafından bildirilmelidir³⁴. Ayrıca bu husus TTK m. 1443'te, teklifin yapılması ile kabulü arasındaki değişiklikler bakımından sözleşmenin yapılması sırasındaki beyan yükümlülüğünün uygulanacağı belirtilerek düzenlenmiştir³⁵.

C. USULÜ

Sözleşmenin yapılması sırasında sigorta ettirenin beyan yükümlülüğü kapsamında üç çeşit usul yöntemi vardır. Bunlar beyan usulü, liste usulü ve karma usuldür. Aşağıda ayrı ayrı hem bu usuller hem de Türk Ticaret Kanunu'nda benimsenen usul açıklanmıştır.

1. Beyan Usulü

Beyan usulü, beyan yükümlülüğünün yerine getirilmesinde sigorta ettirenin kendiliğinden beyanda bulunarak bildirim yaptığı durumları ifade etmektedir. Bu usulde sigortacı tarafından soruların yazılı olduğu bir liste verilmez, sigorta ettiren önemli hususları kendi tespit ederek beyanda bulunmak suretiyle sigortacıya bildirir³⁶. Sigorta ettirenin rizikonun gerçekleşmesine neden olabilecek hususları sigortacıya bildirmesi gerekmekte olup aksi durumda bazı yaptırımlarla karşı karşıya kalması söz konusudur³⁷.

Kanuna göre, önemli hususların tespitinde sigortacının görüşü referans alındığından çoğu zaman yapılan sözleşmelerin tekniğini, önemini, sonuçlarını bilmeyen sigorta ettirenin önemli hususları tam ve doğru olarak tespit edebileceği söylenemez. Sigorta ettirenin sigortacılık alanında bilgisi ve tecrübesi olmadığından hangi hususların sigortacı bakımından önemli olduğunu, hangi bilgilerin sigorta sözleşmesine ne derece etki edeceğini tahmin edememesi muhtemeldir³⁸. Sigortacı açısından önemli bulunan ancak sigorta ettiren tarafından önemli görülmeyen bir hususun hiç beyan edilmemesi durumunda sigorta ettiren beyan yükümlülüğünün ihlali sebebiyle yaptırımlarla karşı karşıya kalabilecektir³⁹.

2. Liste Usulü

Liste usulüne göre, sigortacı riziko hakkında tespit etmiş olduğu tüm önemli hususlar için soru listesi hazırlayarak sigorta ettirenden cevaplamasını ister⁴⁰. Sigortacının açıklanmasını istediği tüm hususları açık ve net bir şekilde sigorta ettirene sorma yükümlülüğü vardır⁴¹. Sigorta ettiren ise bu soruları tam ve doğru bir şekilde cevapladığında beyan yükümlülüğünü

³³ AĞSAKAL, s. 51; AYLİ, s. 212; HACİÖMEROĞLU, A. Oğuzhan, Sigorta Sözleşmelerinin Kuruluş Safhasındaki Sigorta Ettirenin Beyan Yükümlülüğünün Culpa İn Contrahendo Sorumluluğu Açısından Değerlendirilmesi, Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi, C. 1, S. 2, 2015, s. 58; KIR ÇELİK, s. 38; ÖZTAN, Fırat, Sigorta Akdinin İnikadında İhbar Mükellefiyeti, Ankara 1966, s. 70; ŞAHİN, s. 66.

³⁴ AYLİ, s. 213; HACİÖMEROĞLU, s. 58; ÖZTAN, s. 70-71.

³⁵ HACİÖMEROĞLU, s. 58; YAZICIOĞLU, Emine / ŞEKER ÖĞÜZ, Zehra: Sigorta Hukuku, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul 2019, s. 125.

³⁶ BOZER, s. 225; ÖZTAN, s. 74.

³⁷ HACİÖMEROĞLU, s. 58.

³⁸ AYDIN, s. 105-106.

³⁹ AYDIN, s. 106.

⁴⁰ AĞSAKAL, s. 40; AYDIN, s. 106; KIR ÇELİK, s. 57; ÖZTAN, s. 76; ŞEKER ÖĞÜZ, s. 103.

⁴¹ AĞSAKAL, s. 97; KIR ÇELİK, s. 57.

gereği gibi ifa etmiş olacaktır⁴². Sigortacı tarafından soru sorulmaması sigorta ettirenin beyan yükümlülüğüne ayrılık teşkil etmeyeceği gibi, sigorta ettirenin sorulan sorular dışında önemli husus olup olmadığını araştırma zorunluluğu yoktur⁴³.

Liste usulü, önemli hususların sigortacı tarafından tespit edilmesi gerektiği için sigorta ettiren lehine olsa da ispat kolaylığı sağlaması açısından da sigortacı lehinedir⁴⁴. Sigortacı tarafından sorulan sorular önemli kabul edildiğinden sigortacının bir hususun önemli olduğunu ve sigorta ettirenin verdiği cevabı ispatlaması için listeyi göstermesi yeterli olup aksini ispat sigorta ettiren üzerindedir⁴⁵.

3. Karma Usul

Karma usul ise beyan usulünün ve liste usulünün beraber kullanıldığı, birbirini desteklediği usuldür⁴⁶. Bu usulde beyan yükümlülüğü, ya beyan usulü esas alınarak bunun liste usulü ile desteklenmesi şeklinde ya da liste usulü esas alınarak bunun beyan usulü ile desteklenmesi şeklinde iki türde yapılmaktadır⁴⁷.

Beyan usulünün esas alındığı karma usulde; asıl olan sigorta ettirenin beyanda bulunması iken sigortacı da birtakım sorular sorabilmekte ve bunların cevaplandırılmasını istemektedir. Burada sigorta ettiren yine soruları cevaplamakla yükümlü olacaktır. Beyan usulünün uygulandığı sistemde sigortacı soru sormazken beyan usulünün esas alındığı karma usulde sigorta ettirenin beyanları sigortacının sorduğu sorularla desteklenmiştir. Bu usulde sözleşmenin zayıf tarafı olan sigorta ettirenin korunabilmesi için ispat yükü sigortacı üzerinde bırakılmalıdır⁴⁸. Sigortacı bir hususun kendisi için önemli olduğunu ve bunun sözleşme yapılırken sigorta ettiren tarafından bilindiğini ispat etmelidir⁴⁹.

Liste usulünün esas alındığı karma usulde ise beyan yükümlülüğü sigortacının vermiş olduğu listedeki soruların cevaplanması üzerine şekillenirken sigorta ettirenin liste harici bildirmesi gerektiği hususları da kendiliğinden beyan etmesi ile oluşmaktadır. Yani bu usulde sigortacı tarafından sigorta ettirene cevaplaması için bir liste verilmiş olsa da sigorta ettiren bunun haricinde önemli gördüğü hususları da beyan etmekle yükümlüdür⁵⁰. Bu usulün, beyan usulünün esas alındığı karma usule göre sigorta ettirene daha geniş bir koruma sağladığı söylenebilir⁵¹.

Türk Ticaret Kanunu'na bakıldığında benimsenen usulün karma usul olduğu görülmektedir. TTK m. 1435'e göre hâkim olan usulün kendiliğinden beyan usulü olduğu görülmekle beraber son cümle uyarınca liste usulü ile desteklendiği, yani kendiliğinden beyan usulünü esas alan

⁴² AĞSAKAL, s. 41; AYDIN, s. 106; KIR ÇELİK, s. 57; ŞEKER ÖĞÜZ, s. 103.

⁴³ AYDIN, s. 106; BOZER, s. 224; KIR ÇELİK, s. 57; ÖZTAN, s. 76.

⁴⁴ AYDIN, s. 106.

⁴⁵ AYDIN, s. 106; ÖZTAN, s. 76.

⁴⁶ AĞSAKAL, s. 43; GÜLMEZ, Merve, Sigorta Sözleşmelerinde Sigorta Ettirenin Beyan Yükümlülüğü, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 67; ŞEKER ÖĞÜZ, s. 103; ÖZTAN, s. 78.

⁴⁷ AYDIN, s. 107; GÜLMEZ, s. 67.

⁴⁸ AYDIN, s. 108; ŞAHİN, s. 64.

⁴⁹ AYDIN, s. 108; ŞAHİN, s. 64.

⁵⁰ ŞAHİN, s. 64.

⁵¹ ŞAHİN, s. 64.

karma usulün benimsendiği görülmektedir⁵². Maddenin son cümlesine göre sigortacı tarafından yazılı veya sözlü şekilde sorulan sorular da önemli kabul edilecektir. Bu durumda sigorta ettirenin beyanlarının yanı sıra sigortacı da soru sorabilecek ve sigorta ettiren bunları da cevaplamakla yükümlü olacaktır.

TTK m. 1436 hükmüne bakıldığında ise sigortacı tarafından yazılı soruların verildiği durum düzenlenmiştir. Sigortacının cevaplanması üzerine bir soru listesi vermesi hâlinde liste harici durumlar açısından sigorta ettirene hiçbir sorumluluk yüklenemez, bunun istisnası ise sigorta ettirenin kötünietli olarak önemli bir hususu saklamasıdır. Bu nedenle söz konusu maddede liste usulünün esas alındığı karma usul uygulanmaktadır⁵³. Maddenin ikinci fıkrasında da sigortacının liste dışında da soru sorabileceği ancak bunların da yazılı ve açık olması gerektiği belirtilmiştir. Sigorta ettiren bu soruları da cevaplamakla yükümlüdür.

Kredi hayat sigortası bakımından uygulanan usulün, genellikle sigortacının soruları hazırlayarak listenin sigorta ettiren tarafından cevaplanması şeklinde olduğu görülmektedir⁵⁴. Sorular sigorta ettirenin sağlık durumunu tespit edecek şekilde; kalp hastalığı, beyin hastalığı, böbrek yetmezliği, kanser, siroz hastalıkları ile ilgili tanı alınıp alınmadığı, tedavi ya da ameliyat olup olunmadığı, bu hastalıklar dışında ameliyat ya da tedavi olup olunmadığı, kalıcı felç hastalığının olup olmadığı gibidir⁵⁵.

III. SÖZLEŞME ÖNCESİ BEYAN YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN İHLALİNİN YAPTIRIMLARI

Sigorta ettirenin sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünü, kanunda belirtilen kurallar çerçevesinde yerine getirmemesi ile ihlal oluşur. Sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünün ihlalinin sonuçları yaptırım başlığıyla TTK m. 1439'da düzenlenmiştir. Söz konusu maddede yaptırımlar, ihlalin gerçekleştiğinin sigortacı tarafından rizikodan önce öğrenilmesi veya rizikodan sonra öğrenilmesi olarak iki ayrı sınıfta ele alınmıştır. Sigortacının ihlali riziko gerçekleşmeden önce öğrenmesi hâlinde sözleşmeden cayma veya prim farkı talep etme olarak iki seçimsel hakkı vardır. Sigortacının ihlali rizikonun gerçekleşmesinden sonra öğrenmesi hâlinde ise kusur ve illiyet bağı tespitine göre tazminattan indirim isteme, tazminat ödeme borcundan kurtulma, tazminatı proporsiyon hesabına göre ödeme olarak üç ayrı yaptırım hâli mevcuttur.

Sigorta ettirenin beyan yükümlülüğü genel hükümlerde işlenmiştir. Ancak TTK m. 1498'de hayat sigortaları bakımından sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünde ihlalin yaptırımına ilişkin özel bir düzenleme mevcuttur. Bu durumda hayat sigortalarında sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünün ihlali ilk beş yıl içinde ortaya çıkmışsa genel hüküm olan TTK m. 1439, beş yıldan sonra ortaya çıkmışsa TTK m. 1498 hükmündeki yaptırımlar uygulanacaktır⁵⁶.

⁵² AYDIN, s. 114-115; ŞAHİN, s. 64.

⁵³ AYDIN, s. 115.

⁵⁴ KIR ÇELİK, s. 62-63.

⁵⁵ KIR ÇELİK, s. 63.

⁵⁶ KIR ÇELİK, s. 86; KABUKÇUOĞLU ÖZER, s. 265.

A. RİZİKO GERÇEKLEŞMEDEN ÖNCE İHLALİN ÖĞRENİLMESİ

Sigorta ettirenin sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünü ihlal etmesi sonucu yaptırımlar kendiliğinden hüküm ve sonuç doğurmaz. İhlal hâlinde sigortacıya bazı haklar tanınmıştır. İşte sigorta ettirene yaptırım uygulanabilmesi sigortacının kendisine tanınan hakları kullanmasına bağlıdır⁵⁷.

TTK m. 1439/1’de riziko gerçekleşmeden önce ihlalin öğrenilmesi hâlindeki yaptırımlar düzenlenmiştir. Hükme göre; önemli bir hususun bildirilmemesi veya yanlış bildirilmesi durumunda sigortacı 15 gün içinde sözleşmeden cayabilir veya prim farkı talep edebilir. Eğer sigortacı prim farkı talep etmiş ve bu 10 gün içinde kabul edilmemişse sözleşmeden cayılmış kabul edilir. Önemli olan bir husus sigorta ettirenin kusuru sebebiyle öğrenilememiş olsa da sigorta ettiren tarafından önemli sayılmadığı için beyan edilmemiş olsa da durum değişmeyecektir.

1. Cayma Hakkı

a. Cayma Hakkının Kullanılması

Cayma ile sigortacıya sözleşmeyi sonlandırma hakkı tanınmakta olup sigortacının bu hakkı uygulamada dönme ile aynı anlamda kullanılmaktadır⁵⁸. Yani sigortacının cayma hakkını kullanması sözleşmeyi geçmişe etkili olarak sona erdirecek, sigortacı almış olduğu primleri, sigorta ettiren de eğer aldıysa tazminatı iade edecek, her iki taraf da ödeme yapmamışlarsa ifadan kurtulacaklardır⁵⁹. Ancak TTK m. 1441 uyarınca sigorta ettiren beyan yükümlülüğünün ihlalinde kasıtlıysa ve sigortacı cayma hakkını kullanmışsa, sigortacı bu defa almış olduğu primleri iade etmeyecek rizikoyu taşıdığı süreye ait primlere hak kazanacaktır.

TTK m. 1440/1’e göre caymanın mutlaka bir beyanla sigorta ettirene yöneltilmesi gerekmektedir. Sözleşme eğer başkası lehine yapılmışsa cayma beyanı yine sigorta ettirene yöneltilmelidir⁶⁰. Kanunda cayma beyanı için herhangi bir şekil şartı öngörülmemiştir. Bu nedenle cayma beyanı yazılı ya da sözlü olarak yapılabilir⁶¹. Ancak cayma beyanını süresi içerisinde yönelttiğini sigortacı ispat edeceğinden beyanını yazılı olarak iletmesi ispat kolaylığı sağlayacaktır⁶². Taraflar arasında cayma beyanı hakkında geçerlilik şartı oluşturulması hâlinde de sigortacı buna uymak durumundadır⁶³. TTK m. 1440/2 uyarınca cayma bildirimi sigorta

⁵⁷ GÜLMEZ, s. 75; ŞEKER ÖĞÜZ, s. 127.

⁵⁸ KIR ÇELİK, s. 90. Kanun koyucunun cayma ile dönmeyi aynı anlamda kullandığına ilişkin bkz. AYDIN, s. 299.

⁵⁹ ARAL ELDELEKLİOĞLU, İrem, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Uyarınca Sigorta Ettirenin Sözleşme Yapılmasında Beyan Yükümlülüğü, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 18, S. 2, 2012, s. 725-732, s. 731; ATALAY, Merve, Türk Hukukunda Sigorta Sözleşmesi, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 119; YAZICIOĞLU / ŞEKER ÖĞÜZ, s. 134.

⁶⁰ AYDIN, s. 300; KIR ÇELİK, s. 90.

⁶¹ AYDIN, s. 304; GÜLMEZ, s. 79; KIR ÇELİK, s. 91.

⁶² AYDIN, s. 304-305; GÜLMEZ, s. 79; KIR ÇELİK, s. 91.

⁶³ AYDIN, s. 305; GÜLMEZ, s. 79; KIR ÇELİK, s. 91; ŞEKER ÖĞÜZ, s. 139.

ettirene 15 gün içinde yapılmalıdır. Bu süre hak düşürücü niteliktedir⁶⁴. Süre, beyan yükümlülüğü ihlalinin öğrenilmesiyle başlar ve süre hesabına öğrenilen gün dahil edilmez⁶⁵.

Cayma beyanının içeriğinin ne olacağı konusunda kanunda açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Sigortacının yönlendirmiş olduğu beyanın caymaya ilişkin olduğu sigorta ettiren tarafından açık ve net bir şekilde anlaşılmalı, caymanın hüküm doğurabilmesi için belirli bir içeriğe sahip olması gerekmektedir⁶⁶. Kredi hayat sigortalarında sözleşmenin zayıf tarafında bulunan sigorta ettirenin korunması için caymanın gerekçesinin cayma beyanında bulunması uygun olacaktır⁶⁷. Aksi durumda sigorta ettiren cayma sebebini bilmeden durumu kabul etmek zorunda kalacak ve savunma hakkı engellenmiş olacaktır⁶⁸.

b. Cayma Hakkının Düşmesi

TTK m. 1442/1’de cayma hakkının kullanılamayacağı hâller düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre;

“a) Cayma hakkının kullanılmasından açıkça veya zımnen vazgeçilmişse.

b) Caymaya yol açan ihlale sigortacı sebebiyet vermişse.

c) Sigortacı, sorularından bazıları cevapsız bırakıldığı hâlde sözleşmeyi yapmışsa” cayma hakkı düşecektir. Bu hüküm ile kanun koyucunun, sigortacının basiretli bir tacir gibi davranarak ihlallere neden olmasının önüne geçmeyi amaçladığı ifade edilebilir⁶⁹.

i. Cayma Hakkının Kullanılmasından Vazgeçilmesi

Beyan yükümlülüğünün ihlali öğrenildiği zaman, ihlalin sigortacı için önemini kaybetmesi veya başka sebeplerle sözleşmenin devam etmesi sigortacı açısından daha yararlı olabilir⁷⁰. Bu durumda da sigortacı cayma hakkından vazgeçebilir. Cayma hakkından açıkça veya zımni bir irade beyanıyla vazgeçilebilir⁷¹. Sigortacının cayma hakkını kullanmaktan açıkça vazgeçtiği durumlar kolayca anlaşılırken zımnen vazgeçtiği durumların somut olaya göre tespit edilmesi gerekecektir⁷². Sigortacının cayma hakkından zımnen vazgeçmesine örnek olarak; cayma süresi içerisinde prim farkı istenmesi, süresi içerisinde cayma hakkının kullanılmaması, primleri tahsil etmeye devam etmesi, sigorta bedelinin veya tazminatının ödenmesi verilmiştir⁷³.

Kredi hayat sigortası sözleşmelerinde bilindiği üzere bazen sözleşmeler kredi kuruluşu aracılığıyla akdedilmektedir. Bu durumda kredi kuruluşu sigorta şirketinin temsilcisi sıfatıyla

⁶⁴ AĞSAKAL, s. 150; ARAL ELDELEKLİOĞLU, s. 731; AYDIN, s. 324; KIR ÇELİK, s. 92; ŞEKER ÖĞÜZ, s. 132.

⁶⁵ AĞSAKAL, s. 151; AYDIN, s. 301; KIR ÇELİK, s. 92; ŞAHİN, s. 70; ŞEKER ÖĞÜZ, s. 130.

⁶⁶ AYDIN, s. 307; KIR ÇELİK, s. 91.

⁶⁷ KIR ÇELİK, s. 92.

⁶⁸ AYDIN, s. 309; KIR ÇELİK, s. 92.

⁶⁹ ARAL ELDELEKLİOĞLU, s. 731.

⁷⁰ AYDIN, s. 312; ŞAHİN, s. 71.

⁷¹ AYDIN, s. 313; KIR ÇELİK, s. 96; ŞAHİN, s. 71; YAZICIOĞLU / ŞEKER ÖĞÜZ, s. 138.

⁷² AYDIN, s. 313; KIR ÇELİK, s. 96.

⁷³ AYDIN, s. 313; KIR ÇELİK, s. 96-97.

hareket etmekte olup sigorta şirketi ad ve hesabına cayma hakkından feragat edemeyeceği vurgulanmaktadır⁷⁴.

ii. İhlale Sigortacının Sebebiyet Vermesi

Kanun hükmüne göre, sigortacı kendi davranışları sonucu beyan yükümlülüğünün ihlaline sebebiyet vermişse artık cayma hakkını kullanamayacaktır. Sigorta ettiren beyan yükümlülüğünü yerine getirirken sigortacının bizzat kendisi dışında yardımcısının, temsilcisinin veya acente görevlisinin yönlendirmeleri de sigorta ettirenin bu yükümlülüğünü ihlal etmesine sebebiyet vermişse cayma hakkı düşmektedir⁷⁵. Bu durum kredi hayat sigortalarında, uygulamada da sıkça gündeme gelen kredi kuruluşu çalışanının kredi borçlusunu yanlış yönlendirmesi bakımından büyük önem taşımaktadır⁷⁶.

Kanunda cayma hakkının düşmesi bakımından kusur şartı aranmamıştır. Bu nedenle sigortacının ihlale sebebiyet vermesinde kusurlu ya da kusursuz olması önem taşımamaktadır⁷⁷. Belirtilmesi gereken bir diğer husus ise, ihlalin doğmasında sigortacının hareketleri tek başına etki yaratmalı, sigortacının ihlale sebep olan bu hareketi bulunmazsa sigorta ettirenin ihlali gerçekleştiremeyecek olması gerekmektedir⁷⁸.

Sigortacının en önemli yükümlülüklerinden biri de aydınlatma yükümlülüğüdür ve sigorta ettirenin beyan yükümlülüğü ile oldukça bağlantılıdır. Sigortacı aydınlatma yükümlülüğünü gereği gibi yerine getirmezse de sigorta ettirenin beyan yükümlülüğünün ihlaline sebebiyet verebilir⁷⁹.

iii. Cevapsız Bırakılan Sorulara Rağmen Sözleşme Yapılmışsa

Sigortacının sormuş olduğu sorular önemli husus kabul edildiğinden sigorta ettiren bunları cevaplamak zorundadır. Sigorta ettirenin cevaplamadığı sorular olmasına rağmen sigortacı sözleşmeyi akdediyorsa artık cayma hakkını kullanamayacaktır⁸⁰.

⁷⁴ Taşkın bu hususta, acente beyanda bulunmaya yetkili kılınsa da bu yetkinin hakkı koruyan beyanlarla sınırlı olduğunu, cayma hakkından feragatin acente tarafından yapılamayacağını ifade etmiştir. Konu için bkz. TAŞKIN, s. 335.

⁷⁵ KIR ÇELİK, s. 97; ŞEKER ÖĞÜZ, s. 148. Öztan'a göre, ihlale sigortacının sebebiyet vermesi halinde sigortacıya cayma hakkı tanımak hakkaniyet aykırı olacaktır. Bkz. ÖZTAN, s. 144; YAZICIOĞLU / ŞEKER ÖĞÜZ, s. 133.

⁷⁶ TAŞKIN, s. 336.

⁷⁷ AYDIN, s. 316; KIR ÇELİK, s. 97.

⁷⁸ AYDIN, s. 316; KIR ÇELİK, s. 98; ÖZTAN, s. 144.

⁷⁹ ŞAHİN, s. 71.

⁸⁰ "...Genel olarak hayat sigortalarında bir kimsenin hastalığı, nihai olarak sigortacının taşıdığı rizikoyu arttıran bir husustur. Sigortacı bu durumda ya hiç sigorta sözleşmesi yapmamakta ya da daha ağır şartlarla sigorta sözleşmesi yapmaktadır. Davaya konu kredi hayat sigorta sözleşmelerinde asıl amaç sigorta ettirenin bir ihtiyacının karşılanması olmayıp, bankanın kredi verdiği kişinin ölüm nedeniyle krediyi geri ödeyememesi nedeniyle maruz kalacağı riskin teminat altına alınmasıdır. Somut olayda Tüketici kredi sözleşmesinde müteveffanın hayat sigorta yaptıracağına düzenlenmiş olması ve kredi sözleşmesinin yapıldığı banka şubesi tarafından düzenlenen kredi hayat sigortaları başvuru formunun matbu olarak düzenlenerek müteveffanın kimlik bilgileri dışında diğer kısımların doldurulmamış olması da değerlendirildiğinde sigorta ettirenin ihtiyaçlarından ziyade kredi veren kurumun, bankanın ihtiyaçları ve zorlaması ile ortaya çıkan bir sözleşme söz konusu olduğundan sözleşmelerde görülen irade özgürlüğü bulunmadığı, ayrıca eksik beyanda bulunulması halinde sigortalının hangi yaptırımlara maruz kalacağının kendisine bildirilmemesinin bilgilendirme yükümlülüğüne aykırılık teşkil ettiği değerlendirilmeksizin yazılı gerekçeyle davanın reddine

Kanun maddesine bakıldığında, sorulardan bazılarının cevapsız bırakılmış olmasının cayma hakkının düşmesi için yeterli olduğu görülmektedir. Yani herhangi bir sorunun cevaplanmamış olması durumunda sigortacı sözleşmeyi yapmışsa cayma hakkını kullanamayacaktır⁸¹. Ancak bu durum öğretilerde eleştirilmiş ve cayma hakkının düşmesinin cevapsız bırakılan sorulara ilişkin olması gerektiği ifade edilmiştir⁸².

Bu hüküm kredi hayat sigortasında acente sıfatına sahip olan kredi kuruluşu için de geçerli olacaktır. Kredi hayat sigortasında genellikle sigorta ettirene sözleşme öncesi soru listesini sigorta konusunda teknik bilgiye sahip olmayan kredi kuruluşu vermekte, boş bırakılan sorular olmasına rağmen teklifnameyi kabul etmesi hâlinde de sigortacının yine cayma hakkı düşmektedir⁸³.

2. Prim Farkı Talebi

İhlal rizikonun gerçekleşmesinden önce öğrenilmişse, kanun sigortacıya cayma ve prim farkı talebi olarak iki seçimlik hak tanımıştır. Sigortacı sözleşmeyi devam ettirme düşüncesindeyse prim farkı talebinde bulunarak beyan yükümlülüğünün ihlali sebebiyle yanlış kurulan prim-riziko dengesinin teminini sağlayabilir⁸⁴. Sigortacı yine ihlali öğrendiği günden itibaren on beş günlük süre içinde prim farkı talebinde bulunmak zorundadır⁸⁵. Kanunda cayma süresi olarak belirlenen bu süre prim farkı talebi için de geçerlidir⁸⁶.

TTK m. 1439/1’de sigortacının prim farkı istemesi hâlinde bu talep 10 gün içinde sigorta ettiren tarafından kabul edilmezse sözleşmeden cayılmış kabul olunacağı hükme bağlanmıştır. Ancak sigortacı prim farkı talep etmesi durumunda, kabul edilmemesi hâlinde sözleşmeden cayılacağını, bu nedenle sözleşmenin geçmişe dönük olarak ortadan kalkacağını sigorta ettirene ihtar etmelidir⁸⁷. Zira cayma beyanı karşı tarafa varması gerekli bir irade beyanıyla yapılırken aksi hâlde prim farkının kabul edilmemesi durumunda cayma beyanı olmaksızın sözleşme sona ermektedir⁸⁸.

Kredi hayat sigortaları, sözleşme yapmaya yetkili acente sıfatıyla kredi kuruluşları tarafından akdedildiği zaman kredi kuruluşunun da sigorta ettirenden prim farkı talep etme ve kabul edilmemesi hâlinde sözleşmeden cayılmış olunacağı ihtarını yapmaya yetkili olduğu kabul edilmelidir⁸⁹.

B. RİZİKO GERÇEKLEŞTİKTEN SONRA İHLALIN ÖĞRENİLMESİ

TTK m. 1439/2’de ihlalin riziko gerçekleştikten sonra öğrenilmesi durumunda yaptırımın ne olacağı hüküm altına alınmıştır. Söz konusu maddede kusur ve illiyet bağına göre bir ayırım yapılarak yaptırımların tazminatta indirim yapılması, tazminat borcunun ortadan

---

karar verilmesi doğru görülmemiş, kararın bu nedenlerle davacılar yararına bozulması gerekmiştir.” Y. 17. HD., 29.04.2014, E. 2013/7007, K. 2014/6591 (Lexpera, E. T. 18.02.2025).

⁸¹ AYDIN, s. 322; KIR ÇELİK, s. 98.

⁸² AYDIN, s. 323; KIR ÇELİK, s. 99; YAZICIOĞLU / ŞEKER ÖĞÜZ, s. 139.

⁸³ TAŞKIN, s. 336.

⁸⁴ AYDIN, s. 355; GÜLMEZ, s. 82; TAŞKIN, s. 322.

⁸⁵ AYDIN, s. 356-357.

⁸⁶ TAŞKIN, s. 322.

⁸⁷ AYDIN, s. 357-358; GÜLMEZ, s. 83; ŞEKER ÖĞÜZ, s.169; TAŞKIN, s. 322.

⁸⁸ GÜLMEZ, s. 83.

⁸⁹ TAŞKIN, s. 322.

kalkması ve tazminatın proporsiyon olarak ödenmesi olarak üçe ayrıldığı görülmektedir. Uygulanacak yaptırımın belirlenmesinde illiyet bağının ve kusurun tespiti büyük önem taşımaktadır. Nitekim Yargıtay vermiş olduğu bir kararda, ihlal ile ölüm arasında illiyet bağının olup olmadığının araştırılması, gizlemenin kasten mi yoksa ihmal sebebiyle mi olduğunun tespit edilmesi sonucu uygulanacak yaptırımın belirlenmesi gerektiğini ifade ederek eksik inceleme sonucu verilen kararı bozmuştur⁹⁰. Aşağıda bu üç yaptırım hâli kusur ve illiyet bağının varlığına göre irdelenecektir.

1. Tazminatta İndirim Yapılması

Sigorta ettiren beyan yükümlülüğünü ihmal ile ihlal ettiyse bu durumda yaptırım uygulanıp uygulanmayacağı, ihlal ile gerçekleşen riziko yahut tazminat veya bedel arasında illiyet bağının bulunup bulunmadığına göre karar verilecektir. İhmal ile gerçekleşen riziko arasında illiyet bağı varsa ihmalin derecesine göre tazminatta indirim yapılır ve sigortacı ödemeyi buna göre yapar⁹¹. Ancak ihmalen yapılan davranış ile meydana gelen riziko arasında illiyet bağının olmaması hâli düzenlenmediği için bu durumda sigortacı tazminat veya bedel borcunun tamamını ödeyecektir⁹².

Sigorta ettirenin ihmal ile ihlalinin rizikonun gerçekleşmesindeki illiyet bağına örnek vermek gerekirse; sigorta ettirenin tansiyon hastası olduğunu ihmali ile bildirmediği ancak şeker hastalığı nedeniyle vefat etmesi durumunda beyan edilmeyen husus ile riziko arasında illiyet bağı kurulamadığının tespiti sonucu sigortacı tazminatta indirim hakkını kullanamaz⁹³.

Kredi hayat sigortası çoğu zaman kredi kuruluşu tarafından akdedildiğinden kredi borçlusu sigorta ettiren sıfatıyla sözleşmeyi bizzat kendisi yapmakta olup, kredi hayat sigortasının bağımsız bir sigorta şirketi ile yapıldığı durumlarda ise broker ya da temsilci aracılığıyla yapılabildiğinden sözleşme öncesi beyan yükümlülüğünün ihlali için broker veya temsilcinin kusur derecesi esas alınacaktır⁹⁴.

2. Tazminat Borcunun Ortadan Kalkması

Sigorta ettirenin beyan yükümlülüğünü kasten ihlal etmesi ve ihlal ile gerçekleşen riziko arasında illiyet bağının bulunması durumunda sigortacının tazminat veya bedel ödeme borcu tamamen ortadan kalkacaktır. Kasten ihlal ve illiyet bağı olarak bu iki şartın beraber bulunması gerekmektedir⁹⁵. Yani sigortacının tazminat ödeme borcundan kurtulabilmesi için rizikonun, sigorta ettirenin beyan yükümlülüğünü kasten ihlal ettiği husustan kaynaklanması gerekmektedir⁹⁶. İhlalin kasten yapıldığını sigortacı ispatlayacak olup, sigortacının bunu

⁹⁰ Y. 4. HD., 21.03.2022, E. 2021/10336, K. 2022/5346 (Lexpera, E. T. 18.02.2025).

⁹¹ AYDIN, s. 368; GÜLMEZ, s. 84; KIR ÇELİK, s. 103; ŞEKER ÖĞÜZ, s. 169; TAŞKIN, s. 326.

⁹² AYDIN, s. 368; GÜLMEZ, s. 84; TAŞKIN, s. 326.

⁹³ ŞAHİN, s. 75.

⁹⁴ TAŞKIN, s. 327.

⁹⁵ AĞSAKAL, s. 167; KIR ÇELİK, s. 101; ŞEKER ÖĞÜZ, s. 168.

⁹⁶ AĞSAKAL, s. 168-169; KIR ÇELİK, s. 101. "...Tüm bu açıklamalar karşısında, poliçenin tanzimi sırasında yürürlükte bulunan 6762 sayılı TTK uyarınca kendisine yöneltilen soru formunda kanser hastalığını bildirmeyerek; riziko/ölüm tarihi itibari ile yürürlükte bulunan TTK uyarınca sigortacı tarafından sorulmasa da kendisinde var olan ağır hastalığın kanser hastalığının muris tarafından bildirilmeyerek doğru beyan yükümlülüğünün kasıtlı olarak ihlali nedeni ile açılan davanın reddi gerekirken yazılı şekilde karar verilmesi doğru görülmemiş, bozmayı gerektirmiştir..." Y. 4. HD., 13.1.2022, E. 2021/15090, K. 2022/328 (Lexpera, E. T. 18.02.2025).

ispatlaması hâlinde kastının olmadığını veya bu hususun önemli olmadığını sigorta ettirenin ispatlaması gerekecektir⁹⁷.

Yargıtay kararına konu olan bir olayda; müteveffanın kredi çekmesi üzerine banka hak ve alacaklarını güvence altına almak adına müteveffaya hayat sigortası da yaptırtmıştır. Kişi ödemeleri devam ederken kalp krizi sonucu vefat etmiştir. Bunun üzerine mirasçıları kredi borcunun ödenmesi için sigorta şirketine başvurmuş şirket ise hastalığının gizlendiği gerekçesiyle ödeme yapmamıştır. Bu nedenle sigorta sözleşmesinin yürürlükte olduğunun tespiti amacıyla açılan davada davalı sigorta şirketi; ölüm sebebinin kalp krizi olduğunu, yapılan araştırma ile sigortalının sigorta sözleşmesinden önceki bir tarihte koroner arter tanısıyla tedavi gördüğünün tespit edildiği, bunun sigorta yapılmadan önce beyan edilmesi gerekirken yükümlülüğünün kasıtlı olarak ihlal edilmesi nedeniyle tazminat ödemeyi reddettiğini savunmuştur. Mahkemece, var olan ve ölüme sebebiyet veren bu rahatsızlığın beyan edilmemesinin beyan yükümlülüğünün ihlalini oluşturduğu bu nedenle sözleşmenin sigorta şirketince hükümsüz olduğu gerekçesiyle davanın reddedilmiştir. Kararın davacı tarafından temyiz edilmesi sonucu Yargıtay temyiz itirazlarının reddine karar vererek hükmü onamıştır⁹⁸.

3. Tazminatın Proporsiyon Olarak Ödenmesi

Sigorta ettirenin beyan yükümlülüğünü kasten ihlal etmesi ancak ihlal ile riziko arasında illiyet bağının bulunmaması durumunda sigortacı tazminat borcundan tamamen kurtulmasa da kanun koyucu bu durumu da yaptırıma bağlamıştır. Kanun hükmüne göre bu durumda sigortacı tazminatı veya bedeli, ödenen primle ödenmesi gereken prim arasındaki oranı dikkate alarak ödeyecektir⁹⁹.

Örnek vermek gerekirse sigorta ettiren kredi hayat sigortası yaptıırken Tip 1 Diyabet hastası olduğunu kasten saklamış ancak trafik kazası sonucu vefat etmiştir. Sigortacı, sigorta ettirenin diyabet hastalığını bilmediği için ona göre prim hesaplaması yapmıştır. Bu durumda

⁹⁷ AĞSAKAL, s. 171; KIR ÇELİK, s. 101.

⁹⁸ Y. 17. HD., 31.3.2016, E. 2016/1884, K. 2016/4088 (Lexpera, E. T. 18.02.2025); “...Mahkemece, iddia, savunma, toplanan delillere göre; murisin poliçenin vade başlangıç tarihi olan 28/12/2012 tarihinden önce Ocak 2011'den itibaren karaciğer kanseri tanısı ile tedavi gördüğü ve bu hastalık sonucu vefat ettiği nazara alındığında dava konusu sigorta tazminatı yönünden davalı tarafın TTK 1435 ve 1436. madde kapsamında sorumluluğu olmadığı, sonucuna ulaşılarak davanın reddine karar verilmiş; hüküm, davacılar vekili tarafından temyiz edilmiştir.” Y. 17. HD., 10.06.2019, E. 2016/8142, K. 2019/7178 (Lexpera, E. T. 18.02.2025).

⁹⁹ “...sigortacının sözleşmeyi daha ağır şartlarda yapmasını gerektiren hallerde fesihten önce riziko gerçekleşmiş ise sigortacının tazminatı tahakkuk ettirilen prim ile tahakkuk ettirilmesi gereken prim arasındaki orana göre (proporsiyon) ödeneceği hükme bağlanmış bulunmaktadır.” Y. 17. HD., 26.11.2015, E. 2015/5491, K. 2015/12855 (Lexpera, E. T. 18.02.2025); “...Hayat sigortası yapılması sırasında geçirilen veya teşhis edilen bir hastalık var ise bunun bildirilmesi iyi niyetin gereğidir. ETK.'nın 1290.maddesi ve 6102 Sayılı TTK'nın 1435 ve devamı maddeleri ise sigortalının kasıtlı olarak sağlık durumunu gizlemesi haricinde eğer sigortacının sorumluluğunu ağırlaştıran ve daha fazla prim almasını gerektiren bir halin varlığında ise teminatın indirilmesi gerekmektedir. Yukarıda açıklanan maddi ve hukuksal olgulara göre bu hastalık belirtilmesi halinde ödenmesi gereken prime göre proporsiyon hesabı yapılarak tazminat hesabının yapılması gerekirken, hatalı değerlendirme ile yazılı şekilde karar verilmesi usul ve yasaya aykırı olmuştur.” Y. 17. HD., 26.3.2018, E. 2015/14506, K. 2018/3255 (Lexpera, E. T. 18.02.2025).

sigortacı, sözleşmenin başında diyabet hastalığını bilseydi sigorta priminin ne kadar olacağını hesaplayarak mevcut prim ile birbirine oranlayarak tazminat ödemesini yapacaktır¹⁰⁰.

C. BEŞ YIL VEYA DAHA UZUN SÜRELİ SÖZLEŞMELERDE YAPTIRIM

TTK m. 1498’de hayat sigortaları bakımından özel bir hüküm düzenlenmiştir. Söz konusu düzenleme sigorta ettirenin beyan yükümlülüğünü ihlal etmiş olmasına rağmen sigortacının cayma hakkını kullanmadığı durumlardan biridir. Hükme göre; sözleşmenin yapılmasından itibaren beş yıl geçmişse sigortacı artık beyan yükümlülüğünün ihlali nedeniyle sözleşmeden cayamaz, sadece prim farkı isteyebilir. Burada beş yıllık süre yenilemeler de dahil olmak üzere ilk sözleşmenin başından itibaren hesaplanmaktadır. Sigortacının cayma hakkını kullanamaması için beş yılın doldurulmuş olması gerekir ve bu sürenin niteliği hak düşürücü süredir¹⁰¹. Ancak kanuna göre, sigorta ettirenin yükümlülüğünü kasıtlı olarak ihlal etmesi hâlinde sigortacının cayma hakkı vardır. TTK m. 1439/1’de sigorta ettirenin kusuru önem taşımazken ona istisna getiren TTK m. 1498’de sigortacının cayma hakkını kullanabilmesi için sigorta ettirenin kusurunun kast düzeyinde olması gerektiği belirtilmiştir¹⁰².

Bu hükme göre sigortacının cayma hakkı olmadığından prim farkı isteyebilmektedir. Sigorta ettirenin prim farkını kabul etmemesi durumunda ne olacağını kanun koyucu belirlemiştir. Zira genel hükümlere göre bu durumda sözleşmeden cayılmış kabul edilirken, burada söz konusu duruma kendiliğinden cayma sonucu bağlanmamış böylece sözleşmenin devamı sağlanmıştır¹⁰³. Eğer sigorta ettiren prim farkı talebini kabul etmezse sigortacı rizikonun gerçekleşmesini bekleyecek, riziko gerçekleştiğinde de ödenen mevcut prim ile ödenmesi gereken asıl prim arasındaki oranı hesaplayarak sigorta bedelini ödeyecektir. Maddede belirtilen bir diğer istisna ise, eğer beyan yükümlülüğünün ihlali sebebiyle risk artışı sigortacının teknik esaslarına göre saptanan sınırlarının dışında kalıyorsa sigortacı sözleşmeden cayabilir¹⁰⁴.

Kredi hayat sigortaları uygulamada çok kez yenilemeli şekilde yapıldığından ve her seferinde sözleşmenin kredi vadesi ile uyumlu olarak birer yıllık periyotlar hâlinde yenilendiğinden söz konusu hükmün lafzında sürenin hesaplanması bakımından yenilemelerin de dahil edilmiş olması kredi hayat sigortası bakımından da önemlidir¹⁰⁵.

D. YANLIŞ YAŞ BİLDİRİMİ

Yanlış yaş bildirimi de hayat sigortası bölümünde TTK m. 1497 ile ayrıca hüküm altına alınmıştır. Söz konusu maddeye göre, sözleşmenin yapılması sırasında sigorta ettiren yaşını yanlış bildirmişse ve bu nedenle prim düşük belirlenmişse sigortacı sigorta bedelini, gerçek yaşa göre alınması gereken primin, belirlenen prime oranına göre öder. Eğer bu indirim yapılmadan riziko gerçekleşmiş ve sigorta bedeli ödenmişse sigortacı ödediği fazla kısmı faiziyle birlikte geri isteyebilecektir. Söz konusu madde genel hükümlere uygun olarak rizikonun gerçekleşmesinden önceki ve sonraki durum için ayrı ayrı düzenlenmiştir. Yanlış yaş

¹⁰⁰ KIR ÇELİK, s. 102; KABUKÇUOĞLU ÖZER, s. 267.

¹⁰¹ AYDIN, s. 353-354; KIR ÇELİK, s. 88.

¹⁰² TAŞKIN, s. 330.

¹⁰³ AYDIN, s. 354; TAŞKIN, s. 330.

¹⁰⁴ Hükmün açıklaması için bkz. ÜNAN, Şerh, s. 144-145.

¹⁰⁵ TAŞKIN, s. 329.

bildiriminin rizikodan önce öğrenilmesi durumunda sigorta bedelinde indirim uygulanırken sonra öğrenilmesi durumunda sigortacı ödediği fazla kısmı faiziyle birlikte isteyebilmektedir¹⁰⁶.

TTK m. 1497/2’de ise, sigorta ettirenin yanlış yaş bildirimi sonucu gerçek yaşına göre daha fazla prim ödemesi yaptığı durumda ne olacağı düzenlenmiştir. Buna göre sigorta bedelinin ödenen prime göre artırılacağı belirtilmiştir. Eğer ki bu artırımdan önce sigorta bedeli ödenmişse eksik kısım sigortacı tarafından tamamlanacaktır.

Yaşın yanlış bildirilmesinin ayrıca düzenlendiği bu hükümde kural olarak sigortacıya cayma hakkı tanınmamakla birlikte maddenin üçüncü fıkrasında bunun istisnası düzenlenmiştir¹⁰⁷. TTK m. 1497/3’e göre sigortacı, sadece gerçek yaşın sözleşmenin yapıldığı sırada belirlenmiş olan teknik sınırların dışında kalması hâlinde yanlış yaş bildirimi sebebiyle sözleşmeden cayabilecektir. Hayat sigortalarında, sigortacıların bazı yaş gruplarını sözleşme kapsamı dışında bırakması hâlinde, riziko şahsının gerçek yaşı belirlenen kapsamın dışında kalıyorsa sigortacının bu kişiyle sözleşme akdetmeyeceği kabul edileceğinden sigortacıya yanlış yaş bildirimine dayanarak sözleşmeden cayma hakkı tanınmıştır.

SONUÇ

Kredi hayat sigortası, kredi sözleşmesi akdedilirken kredi kuruluşlarının kredi alacağını teminat altına almak amacıyla kredi borçlusundan yaptırmasını istediği bir sigorta sözleşmesidir. Sigorta sözleşmesinin amacına ulaşabilmesi ve prim-riziko dengesinin doğru kurulabilmesi için sigorta ettirenin beyan yükümlülüğü büyük önem taşımaktadır. Kredi hayat sigortasında beyan edilmesi gereken hususlar genellikle sigorta ettirenin sağlığı, yaşı, geçirdiği hastalıkları ile alakalıdır.

Kredi hayat sigortası, kredi sözleşmesi nedeniyle yapıldığından uygulamada genelde kredi kuruluşu aracılığıyla akdedilmektedir. Bu durumda kredi kuruluşu, kredi sözleşmesine ilişkin belgelerle beraber sigorta sözleşmesi için soru listesi vererek kredi borçlusunun imzalamasını istemektedir. Sigorta ettiren sıfatındaki kredi borçlusu, beyan yükümlülüğünü ihlal etmemek için soruların hepsini doğru bir şekilde yanıtlamak zorundadır. Aksi takdirde beyan yükümlülüğünün ihlali sebebiyle birtakım yaptırımlarla karşı karşıya kalabilmektedir.

TTK m. 1439’da beyan yükümlülüğünün ihlali sonucu uygulanacak yaptırımlar belirlenmiştir. İhlalin riziko gerçekleşmeden önce öğrenilmesi durumunda sigortacıya sözleşmeden cayma ve prim farkı talep etme şeklinde iki seçimlik hak sunulmuştur. Bu duruma ilişkin hayat sigortalarında özel bir hüküm düzenlenmiştir. TTK m. 1498’e göre, yenilemeler de dahil olmak üzere beş yıl veya daha uzun süreli sözleşmelerde sigortacı cayma hakkını kullanamaz sadece prim farkı isteyebilir. Burada genellikle uzun süreli yapılan hayat sigortalarının ayakta tutulması amaçlanmıştır. Ancak beyan yükümlülüğünün kasıtlı olarak ihlal edilmiş olması hâlinde cayma hakkı tanınmaktadır.

Uygulamada daha çok karşımıza çıkan ihlalin riziko gerçekleşikten sonra öğrenilmesidir. Bu durumda kanun kusur ve illiyet bağına göre yaptırım belirlemiştir. O hâlde,

¹⁰⁶ AYDIN, s. 351; ÜNAN, Şerh, s. 139.

¹⁰⁷ TAŞKIN, s. 334; ÜNAN, Şerh, s. 140.

sigorta ettiren ihmali sonucu beyan yükümlülüğünü ihlal etmişse ve ihlal ile riziko arasında illiyet bağı varsa ihmalin derecesine göre tazminattan indirim yapılır. Sigorta ettirenin beyan yükümlülüğünün ihlalinde kastı varsa ve ihlal ile riziko arasında illiyet bağı mevcutsa sigortacının tazminat ödeme borcu ortadan kalkar. Sigorta ettirenin ihlalde kastı var ancak ihlal ile riziko arasında illiyet bağı yoksa sigortacı ödenen primle ödenmesi gereken prim arasındaki orana göre tazminatı öder. Uygulamada genellikle sigorta ettiren önemli bir hastalığını beyan etmez veya soruya hayır cevabını verir, ya da gerekli bilgilendirmeler yapılmadığından beyan yükümlülüğünü ihlal eder. Daha sonra sigorta ettirenin vefat etmesi ile mirasçılar sigorta tazminatını talep etse de sigorta şirketi beyan yükümlülüğünün ihlal edildiği gerekçesiyle tazminatı ödemez. İşte bu durumda sigorta ettiren ihlali nedeniyle karşılaştığı yaptırım sonucu sigorta sözleşmesinden menfaat elde edemez. Sigorta ettiren hak kaybı yaşamamak adına uygulamadaki sorunları da göz önüne alarak beyan yükümlülüğünü gerektiği gibi yerine getirmelidir. Ancak kredi kuruluşlarının sırf sigorta sözleşmesini akdetmek amacıyla sözleşmenin gerektiği gibi kurulmasına engel olan ve beyan yükümlülüğünün ihlaline sebebiyet verecek davranışları da irdelenmesi gereken bir başka husustur.

KAYNAKÇA

- AĞSAKAL**, İbrahim: Sigorta Sözleşmesinde Sözleşme Öncesi Beyan Yükümlülüğüne Aykırılık ve Sonuçları, Ankara 2015.
- AMASYA**, Serap: Sigorta Poliçelerine Konulan Dain-i Mürtehin Kaydının Hukuki Etkisi, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, S. 205, 2021, s. 1415-1451.
- ARAL ELDELEKLİOĞLU**, İrem: 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Uyarınca Sigorta Ettirenin Sözleşme Yapılmasında Beyan Yükümlülüğü, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 18, S. 2, 2012, s. 725-732.
- ATALAY**, Merve: Türk Hukukunda Sigorta Sözleşmesi, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.
- AYDIN**, Sevgican: Sigorta Ettirenin Sözleşme Öncesi Beyan yükümlülüğünün İhlali ve İhlal Halinde Sigortacının Hakları, Ankara 2018.
- AYLI**, Ali: “Sigorta Ettirenin Sözleşmenin Kuruluşundaki İhbar Yükümlülüğüne İlişkin Hükümlerin Türk Ticaret Kanunu Tasarısı Çerçevesinde Yeniden Değerlendirilmesi”, Hüseyin HATEMİ’ye Armağan, İstanbul, 2006.
- BOZER**, Ali: Sigorta Hukuku, Ankara 1965.
- CAN**, Mertol: Türk Özel Sigorta Hukuku (Ders Kitabı), Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş Üçüncü Bası, Ankara 2009.
- ÇEKER**, Mustafa: Sigorta Hukuku, 15. Baskı, Adana 2016.

- DEMİRAYAK, Ezgi Başak:** Sigorta Sözleşmesinin Yapılması Sırasındaki Beyan Yükümlülüğünün İhlalinde Nedensellik Bağı, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 2, 2016, s. 477-96.
- DERYAL, Yahya:** Bireysel Kredilerle Bağlı Hayat Sigortalarında Sözleşmenin Yapılması Aşamasında Sigorta Ettirenin/Sigortalının İhbar Yükümlülüğü, Zirve Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 4, 2015, s. 51-60.
- DOĞANAY, İsmail:** Hayat Sigortasında Sigorta Ettirenin Sözleşme Yapılırken Mevcut Beyan Ve İhbar Yükümlülüğünün Mahiyet Ve Şümulü Nedir?, Banka Ve Ticaret Hukuku Dergisi, C. 7, S. 4, 1974, s. 841-865.
- DOĞRUSÖZ KOŞUT, Hanife:** 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Hayat Sigortalarında Sigorta Ettirenin Sözleşmenin Yapılması Anındaki Beyan Yükümlülüğünün İhlal Etmesinin Müeyyidesi, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C. 29, S. 4, 2013, s. 163-184.
- ER, Sefa:** Sözleşme Öncesi Sigorta Ettirenin Beyan Yükümlülüğü ile Sigortacının Aydınlatma Yükümlülüğü Arasındaki İlişki, Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi, C. 8, S. 2, 2022, s. 385-08.
- GÜLMEZ, Merve:** Sigorta Sözleşmelerinde Sigorta Ettirenin Beyan Yükümlülüğü, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.
- HACİÖMEROĞLU, A. Oğuzhan:** Sigorta Sözleşmelerinin Kuruluş Safhasındaki Sigorta Ettirenin Beyan Yükümlülüğünün Culpa In Contrahendo Sorumluluğu Açısından Değerlendirilmesi, Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi, C. 1, S. 2, 2015, s. 49-70.
- KABUKÇUOĞLU ÖZER, Dilek:** Mukayeseli Hukukta ve Uygulamada Hayat Sigortası, 2. Bası, Ankara 2014.
- KANIBELLİ, Özsev:** Hayat Sigortasında Sözleşme Öncesi İhbar Görevi, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- KARAMAN, Funda:** Kredi Bağlantılı Hayat Sigortası Sözleşmeleri İçin Aktüeryal Proporsiyon Hesabı, Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi, S. 16, 2022, s. 28-40.
- KIR ÇELİK, Şebnem Tansu:** Kredi Hayat Sigortasında Sözleşme Öncesi Beyan Yükümlülüğüne Aykırılık ve Sonuçları, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2019.
- MEMİŞ, Tekin:** Yangın Sigortasında Riziko, Ankara 2001.
- ÖZTAN, Fırat:** Sigorta Akdinin İnikadında İhbar Mükellefiyeti, Ankara 1966.

- ŞAHİN**, Hasan: Sigorta Sözleşmelerinde Sigorta Ettirenin Beyan Yükümlülüğü, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2022.
- ŞEKER ÖĞÜZ**, Zehra: Türk Ticaret Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu Tasarısına Göre Sigorta Sözleşmelerinde Sözleşme Öncesi İhbar Görevi, İstanbul 2010.
- ŞENOCAK**, Kemal: 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Uyarınca Sigorta Ettirenin Sözleşme Öncesi İhbar Külfetine Umumi Bir Bakış, Türk-Alman Anonim Şirketler ve Sermaye Piyasası Hukuku'nda ve Sigorta Hukuku'nda Güncel Gelişmeler Sempozyumları (19-20 Haziran 2014), s. 105-122.
- TAŞKIN**, Melda: Krediye Bağlı Hayat Sigortası Sözleşmesi, İstanbul 2019.
- ULAŞ**, Işıl: Uygulamalı Can Sigortası Hukuku, 2. Bası, Ankara 2002.
- ÜNAN**, Samim: Hayat Sigortası Sözleşmesi, İstanbul 1998. (Hayat Sigortası)
- ÜNAN**, Samim: Türk Ticaret Kanunu Şerhi Altıncı Kitap Sigorta Hukuku C. III, İstanbul 2017. (Şerh)
- ÜNAN**, Samim: Türk Ticaret Kanunu Taslağının “Sigorta Hukuku” Başlıklı Altıncı Kitabı Hakkında Düşünceler, Sigorta Hukuku Dergisi 2005, Özel Sayı 1, s. 109-196.
- YAZICIOĞLU**, Emine / **ŞEKER ÖĞÜZ**, Zehra: Sigorta Hukuku, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul 2019.
- YILDIZ**, Seda: Sözleşme Özgürlüğü Kavramı ve Bu Kavramın Kredi Hayat Sigortaları ile İlişkisi, Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 8, 2017, s. 237-264.
- YONGALIK**, Aynur: Hukuki Açıdan Kredi Hayat Sigortası, Ankara 2002.
- YÜCEL**, Çağrı: Hayat Sigortasında Sigorta Ettirenin Hak ve Yükümlülükleri, İstanbul Barosu Dergisi, C. 80, S. 6, 2006, s. 2531-2559.

PROBLEMS AND SOLUTION SUGGESTIONS IN TAXATION OF E-COMMERCE

Assoc. Prof., Servet SAY

Selçuk University, servetsay@selcuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-4216-6650

ABSTRACT

E-commerce refers to the trade of goods and services over the internet and is of increasing importance today. The role of taxation in this field is of great importance in terms of states generating revenue, ensuring a fair competition environment and regulating trade. Understanding the role and impacts of taxation in e-commerce is important to identify challenges and solutions in this area. One of the most important roles of taxation in e-commerce is as a tool for states to generate revenue. As in traditional commerce, tax revenues in e-commerce are vital for states to finance public services. Effective implementation of taxation helps states expand their tax base and increase tax revenues. Additionally, taxation plays a critical role in ensuring fair competition in e-commerce. In cases where tax compliance is not ensured, unregistered e-commerce activities may increase, which may lead to unfair competition. Preventing tax evasion and implementing fair taxation policies ensures that all businesses compete on equal terms.

In this study, after talking about the definition and importance of e-commerce, the difficulties that arise in taxation are mentioned. Additionally, suggestions have been made to overcome the taxation difficulties in e-commerce in terms of the Turkish tax system.

Keywords: E-commerce, Taxation, Turkish Tax System

1. INTRODUCTION

Electronic commerce (e-commerce) is the electronic transactions in which products or services are bought and sold between businesses, individuals, governments and other public or private organizations in a computer transaction network environment (Çak, 2002: 12). In addition to the developments in communication technologies, following the introduction of legal regulations enabling electronic data exchange and electronic fund transfer at both national and international levels, there has been a rapid expansion in the market's perception of e-commerce. Education,

public information, promotion-advertising, etc. that produce commercial results or support commercial activities. The inclusion of all transactions carried out electronically for purposes within the scope of e-commerce has led to a classification between the parties that interact through this type of commerce (Bekar & Toprak, 2014: 67).

The phenomenon of electronic commerce (e-commerce) began to enter our lives in the first half of the 1990s, and its real impact began to show in the mid-2000s. The first e-commerce activities were carried out much earlier through advertisements over the phone and television. However, with the development of the internet and its availability to civilians, e-commerce began to be used first in the USA and then in other developed western countries and Turkey. With the use of e-commerce, low cost, convenience and speed can be achieved in many processes, from ordering materials for the production of the product to introducing it to large masses. While entrepreneurs were just starting to use websites to promote their companies, only the company and its products could be promoted on the web page prepared for them, today, the requested product can be delivered to the address with a few clicks and shopping can be carried out, without any contact between the manufacturer and the consumer. Manufacturers, intermediaries and supporting units can also carry out their order taking and tracking processes more cost-effectively and faster by conducting them completely in a digital environment.

Electronic commerce has become a rapidly growing field in recent years and plays an important role in the global economy. The spread of the Internet, the development of digital technologies and the widespread use of mobile devices have radically changed the way consumers and businesses shop and trade. However, this growth has brought with it new and complex problems in terms of taxation, and therefore the importance of our study increases. The rapidly changing and expanding nature of electronic commerce poses new challenges for tax authorities (Varnalı, 2024: 197). This study was prepared to understand these difficulties and offer solutions. In line with this main purpose, after mentioning the definition and importance of e-commerce, the difficulties arising in taxation were mentioned. In addition, suggestions have been made to overcome the taxation difficulties experienced in e-commerce in terms of the Turkish tax system.

2. PROBLEMS IN TAXATION OF E-COMMERCE

The global dimension of electronic commerce makes taxation difficult, and current legal regulations and generally accepted principles are insufficient. For this reason, there is a need for

international legal regulations and a very broad mechanism to participate in electronic arbitration for the resolution of disputes. If all these are not done, it is not possible to make e-commerce tax-free and should not be considered. Otherwise, it will not be possible to ensure justice and prevalence in taxes (Avcı, 2017: 254).

The main problem that arises regarding the taxation of e-commerce is that there is no need for any permanent establishment for cross-border trade to occur. In terms of material goods, customs and postal barriers in cross-border trade can be decisive in terms of source identification. The shipping address and destination are also known. However, if the seller is resident in a tax haven country, it becomes difficult to apply national tax laws to a company that is not resident in the country. In such cases, especially when the non-resident company cannot be reached, the resident buyer is taxed (Ubay, 2013: 116).

The existence of virtual companies on the Internet creates an environment that can lead to unfair tax and double taxation competition between the country of residence and the country of origin. Although the principle of residency is important in taxation principles, the use of the virtual environment often leads to violations of this principle. Virtual firms that are not physically located can direct various activities and generate income in their host countries. This means that the source country can record revenues related to various activities and the resulting revenues can be transferred to the country of residence. Resident-based taxation may be more effective, but ever-increasing resident-based taxation may lead to discontent among multiple countries, especially in developing and underdeveloped countries, where tax losses are extremely high. Determining the accuracy of information such as the physical location where e-commerce revenues are generated and the taxpayer's online residence and identity can be a challenging process. This gives rise to new requirements on how residence and income-based taxation powers will be distributed on digital trading platforms. Unlike traditional commerce, the role of physical proximity and geographic location in e-commerce has greatly diminished. Therefore, the residence and source principle may need to be re-evaluated in the context of e-commerce (Güngör, 2002: 137).

While the developments in the electronic environment enable tax administrations to collect and audit taxes faster, cheaper and more effectively, on the other hand, in countries that cannot follow these developments closely, they cause taxpayers to exhibit behaviors such as tax evasion and tax avoidance. The disappearance of many documents and information that must be used during the circulation of goods in commercial life with the spread of e-commerce makes it difficult for tax administrations to carry out traditional

audits. It has become much more difficult to audit especially digital or digitized products (Kayıhan & Yıldız, 2004: 152).

The fact that e-commerce can be carried out on a global scale makes it inevitable to exceed the economic borders of countries, and this creates an environment where current legal regulations cannot meet the requirements of international trade. In this context, an important problem arises among the countries participating in e-commerce activities regarding which country has the taxing authority. In e-commerce taxation, difficulties experienced in issues such as determining the place where income is generated, defining workplace concepts, source and destination principles show that existing systems are insufficient to adapt to this new form of commerce. In order to solve these problems, various research and studies are carried out at the international level, and emphasis is placed on principles of taxation based on international cooperation in order to prevent tax losses and evasion due to e-commerce, as well as to promote a fair tax distribution(.

E-commerce companies have the opportunity to manage their business through these servers by acquiring or renting servers around the world. This offers the ability to constantly move websites from servers in one country to another or quickly move servers to different regions. This approach may reduce the taxpayer's dependence on the potential source country and therefore may not result in taxation in the source country. It may not be possible to impose any income tax on income obtained through servers in countries known as tax havens. Locating servers in these countries allows servers to be used for business purposes worldwide. Considering non-tax reasons, such as the need to be closer to the recipients' location by affecting the file download speed, e-commerce companies can place the main servers that carry out their main activities in tax havens and organize together with the servers in their target markets by taking on preparatory and auxiliary duties (Yaltı, 2003: 193).

When taxation problems in terms of VAT are considered, the importance of distinguishing between physical and non-physical products emerges. Taxation of physical products is probably not a problem, but it is possible for non-physical products purchased abroad by the final buyer to be received tax-free. It is difficult to inspect such products at customs points or tax administrations. In particular, detecting the sale of digital products can be difficult for the state, and they have some basic features that make tax auditing difficult. The first among these is that the marginal cost of digital products is very close to zero, which can therefore pave the way for tax evasion. Secondly, there is no mediator

identity that records the transactions taking place in the virtual environment. Third, the inability to objectively determine the number of times digital goods have been sold makes tax auditing difficult. Fourth, transactions for digital goods leave no tangible trace behind. In the VAT application in European Union countries, the failure to subject foreign sellers' deliveries of goods to the European Union to VAT may lead to unfair tax competition in favor of local sellers. In order to solve such problems, it is necessary to develop international agreements, customs cooperation, tax collection and control mechanisms (Özel, 2002: 88).

The development of new approaches to replace the auditing and taxation methods of traditional trade mechanisms that do not suit the unique structure of e-commerce is part of the efforts to adapt to this dynamic sector of the global economy. In this process, considering the cross-border nature of e-commerce, international agreements and standards are tried to be established, thus aiming to prevent tax evasion and provide a common understanding of the right to taxation between countries. These studies, carried out on international platforms, focus on ensuring the cooperation and coordination required to establish a comprehensive and consistent framework for the taxation of e-commerce. These approaches aim to develop a common vision for equitable taxation of global e-commerce (Şimşek & Serdar, 2023: 37).

3. SOLUTION ABOUT TAXATION OF E-COMMERCE

Taxation issues of e-commerce are becoming an important issue with the rapid growth of internet-based commerce. Tax practices between the country of residence and source of virtual companies operating on the internet cause problems such as double taxation and tax evasion. To overcome these problems, common taxation standards should be determined through international cooperation and agreements. Additionally, tax arrangements should be made depending on the provider's business establishment and the character of the income. Recommendations regarding the taxation of e-commerce are as follows (Varnalı, 2024: 218-219):

- Updating Tax Laws: With the development of electronic commerce, tax laws also need to be updated. More detailed and comprehensive taxation guidelines should be established for e-commerce transactions. Tax regulations should be

structured to take into account the dynamics of the digital economy and different business models.

- **International Cooperation in Tax Regulations:** International cooperation is of great importance to prevent tax evasion and losses. Türkiye should increase tax information sharing and cooperation with other countries. Coordinated steps should be taken against international tax competition.
- **Activating Tax Audits:** In the fight against electronic commerce causing tax losses and evasion, it is necessary to activate tax audits. Tax audit units should take measures against tax evasion by monitoring e-commerce transactions more closely.
- **Education and Awareness Raising:** Tax awareness should be increased by organizing campaigns explaining the negative effects of tax evasion and losses. E-commerce businesses must be trained to fully meet their tax obligations.
- **Technological Solutions and Data Analytics:** Technological solutions and data analytics can be used in tax audits. With big data analysis, transactions with suspicion of tax evasion can be identified and thus audits can be made more effective.

4. CONCLUSION

The taxation process of e-commerce brings with it significant challenges both at national and international levels. The inadequacy of taxation approaches used in traditional trade due to the nature of e-commerce being independent of geographical borders forms the basis of the problems encountered, especially in taxation issues between different countries. Difficulties in areas such as determining the source of income, type of liability and calculation of tax base increase the complexity of the current situation.

While the income of individuals is generally taxed through income tax, companies pay corporate tax on the profits they make during the year. However, evaluating the earnings obtained from professional and commercial activities carried out in the virtual environment within the current legislation makes the constantly encountered problems in taxation inevitable. These problems, along with new challenges arising from technological developments, are problems that have been on the agenda of tax offices for a long time and are becoming more complex with developing technologies every day.

The impact of electronic commerce on tax losses and evasion has increased with globalization and technological developments. External factors such as tax havens, transfer pricing, and offshore centers encourage tax evasion. In Turkey, it is necessary to combat the external factors that cause e-commerce tax evasion. The proposed solutions aim to update tax laws, increase international cooperation, activate tax audits and increase tax awareness through training activities. At the same time, it is aimed to make inspections more effective and efficient with technological solutions. With these steps, it will be possible to reduce tax losses and evasion and ensure a fair tax system.

REFERENCES

- Avcı, O. (2017). E-ticaretin Vergilendirilme Sorunsalı. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (27), 248-263.
- Bekar, S. Sağlam, M. (2024). Z Kuşağının E-Ticaret Algısı Üzerine Bir Derleme. Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, 8(55), 183-192.
- Bişgin, C. & Çelik, A. (2024). Dijital Çağın Yansımaları: Elektronik Ticaretin Vergilendirme Sorunu. International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, 10(3), 413-421
- Çak, M. (2002). Dünyada ve Türkiye’de Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Güngör, K. (2002). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Vergi Uluslararası İş Birliği. Vergi Dünyası, 251(137), 132-143.
- Kayıhan, Ş., & Yıldız, H. (2004). Elektronik Ticaretin Hukuki ve Vergi Boyutu. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Toprak, N. G. (2014). B2C E-Ticaret’in Tam Rekabet Piyasası Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 64-75.
- Ubay, B. (2013). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Avrupa Birliği ve OECD Yaklaşımları. Vergi Dünyası Dergisi, 381(5), 115-123.
- Özel, A. (2002). E- ticaret ve Türkiye’nin Bilgi Toplumundaki Yeri. İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi. Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi, (38), 1-17.
- Şimşek, H. Z. & Serdar, Y. A. Y. (2023). E-Ticaretin Vergilendirilmesinde Karşılaşılan Sorunların Yapısal Eşitlik Modeli ile Analizi. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 15(28), 35-60.

- Varnalı, T. (2024). Elektronik Ticaretin Vergilendirme Zorlukları ve Çözüm Yolları. Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 5(1), 195-224.
- Yaltı, B. (2003). Elektronik Ticarete Vergilendirme. Der Yayınları.

VAN İLİ EV (PET) HAYVAN YETİŞTİRİCİLERİ VE İŞLETMELERİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Cemal BUDAĞ¹

Sorumlu yazar: Van Yüzüncü Yıl Üniveristesi, Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Van, Türkiye. 2ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3532-7727>, cbudag@yyu.edu.tr

Hüseyin Samet ARSLANHAN²

Van Yüzüncü Yıl Üniveristesi, Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Van, Türkiye.

ÖZ

Bu çalışmamın amacı, ev hayvanı üreticilerinin yapısal özelliklerini anlamak ve sektöre yönelik öneriler geliştirmektir. Araştırma, ev hayvanı üreticilerinin demografik yapısı, işletmelerin genel yapısı, müşteri profili ve memnuniyet düzeyi gibi konulara odaklanmıştır.

Çalışmanın materyalini, Van ilinde ev hayvanı yetiştiriciliği yapan mevcut 22 kişi (20 erkek, 2 kadın) ile 2024 yılı mayıs ve haziran ayı içerisinde yüz yüze ve telefon görüşmeleri ile yapılan anket çalışmalarından elde edilen veriler oluşturmuştur. Anket uygulaması, çalışma sürecinde katılımcılar önceden bilgilendirilerek, mahremiyetlerine özen gösterilerek ve yüz yüze yapılmıştır. Araştırmanın tüm aşamalarında etik kurallara ve standartlara riayet edilmiştir. Anket kolaylık açısından 14 bölüme ayrılarak 46 adet çoktan seçmeli sorudan oluşturulmuştur. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin öncelikle tanımlayıcı istatistikleri için sayısal ve yüzde (%) frekanslar belirlenmiştir. Yapılan anketler sonucu elde edilen verilerin analizinde SPSS 27 paket programı kullanılmıştır.

Yetiştiricilerin büyük kısmının yetişkin, erkek ve lise mezunu olduğunu, mesleki deneyimlerinin ise genellikle orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Yetiştiricilerin gelir düzeyi düşük gelir aralığındadır. Yetiştiricilerin çoğunluğu ağırlıklı olarak küçük ölçekli ve hobi odaklı yetiştiricilik yapmaktadırlar. Kuşlar yetiştiricilikte en popüler tür olup, diğer türler ise daha az tercih edilmektedir. Ev hayvanı yetiştiricilik süresi genelde orta ya da uzun sürelidir. Yetiştiricilerin en çok şikayetçi oldukları konuların mevzuat, tedarik ve yatırım alanlarında çeşitli zorluklar olduğu, sosyal medyanın pazarlama ve iletişim stratejilerinde önemli bir rol oynadığını, ancak hala bir kesimin sosyal medya kullanmadığı görülmüştür. Yetiştiriciler hem satış hem de bilgilendirme süreçlerinde genellikle birebir ve doğrudan yöntemleri tercih etmektedirler.

Küçük ölçekli ve hobi amaçlı yapılan üretimin daha profesyonel ve büyük ölçekli yapılmasının teşvik edilmesi, yetiştiricilerin en sık sorunları olan mevzuat, tedarik ve yatırım konularının ilgili kurumlarca ele alınarak gerekli bilgilendirme, yönlendirme ve ekonomik desteklerin sağlanması, memnuniyet ölçümü, şikayet yönetimi, satış ve bilgilendirme için internet sayfası ve/veya sosyal medyanın kullanımının artırılması, ve yetiştiricilerin çoğunluğunun kuş üretimi yaptığı ilde, üretilen kuş tür ve ırklarının yapılacak bilimsel çalışmalarla belirlenerek elde edilen bilgilerin üreticilere aktarılması konusunda çalışmaların yapılmasının iyi olacağı düşünülmüştür. Yetiştiricilerin ikinci ve üçüncü sırada üretimini yaptıkları köpek ve balıklar üzerine de bilimsel araştırmaların yapılması bu türlerin de alternatif üretim olabileceğini ortaya koyabilir.

Anahtar kelimeler: Ev hayvanı, yetiştirici, işletmeler

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the structural characteristics of pet breeders and develop recommendations for the sector. The research focuses on aspects such as the demographic profile of breeders, the general structure of their businesses, customer profiles, and levels of satisfaction.

The study is based on data collected through surveys conducted in May and June 2024 with 22 individuals (20 male, 2 female) involved in pet breeding in the Van province. Data were gathered via face-to-face and telephone interviews, ensuring participants were informed beforehand and their privacy respected throughout the research process. Ethical guidelines and standards were strictly followed at all stages of the study.

The survey comprised 14 sections for ease of use and included 46 multiple-choice questions. Descriptive statistics, including numerical and percentage frequencies, were calculated from the data using the SPSS 27 software package.

The findings indicate that most breeders are adult males with a high school education and moderate professional experience. Their income levels generally fall within the low-income range. Breeders predominantly engage in small-scale and hobby-oriented breeding, with birds being the most commonly bred species, while other species are less preferred. Pet breeding activities are typically medium- to long-term.

Key challenges faced by breeders include issues related to legislation, supply, and investment. While social media plays a significant role in marketing and communication strategies, a segment of breeders still refrains from utilizing it. Breeders generally prefer direct, face-to-face interactions for both sales and information dissemination.

It is recommended that small-scale and hobby-oriented breeding be encouraged to transition towards more professional and large-scale practices. Relevant authorities should address the common challenges faced by breeders—such as those related to legislation, supply, and investment—by providing necessary information, guidance, and financial support. Furthermore, promoting the use of websites and social media for satisfaction measurement, complaint management, sales, and information dissemination could be beneficial.

Additionally, research on the species and breeds of birds predominantly bred in the province should be conducted, and the resulting data shared with breeders. Scientific studies focusing on dogs and fish—the second and third most commonly bred species—could also identify their potential as alternative breeding options.

GİRİŞ

Bu çalışmada, Doğu Anadolu'nun en büyük şehri olan Van ilindeki ev hayvanı yetiştiricilerinin ve işletmelerin çeşitli özellikleri incelenmiştir. Ülkemizde bu alanda yapılan bilimsel araştırmaların yetersizliği göz önüne alındığında, bu çalışma, literatüre katkı sağlamak ve gelecekte yapılacak çalışmalara temel oluşturmak açısından önem taşımaktadır. Ancak, ev

hayvanı yetiştiricileri üzerine Türkiye'de çalışma yapılmamış olduğundan Türkiye bağlamında tartışılmasını zorlaştırmıştır.

Ev hayvanı üretim sektörü, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de büyüyen bir pazar potansiyeline sahiptir. Türkiye'de 2024 yılında tahmini olarak 1.49 milyon köpek, 4.74 milyon kedi, 11.48 milyon süs kuşu, küçük memeli hayvan 821 bin, kaplumbağa 160 bin ve 864 bin akvaryum balığı bulunmaktadır. Evcil hayvan bulunan hane sayısının 18.60 milyon olduğu, evlerin %5'inde köpek %14'ünde kedi bulunduğu (FEDIAF 2024) ve sektörün yıllık 1 milyar doların üzerinde işlem hacmine sahip olduğu tahmin edilmektedir (FEDIAF 2022; Erzurum, 2023). Yerel ev hayvanı yetiştiriciliği, bölgesel kalkınmaya katkı sağlarken yeni iş fırsatları sunma potansiyeline de sahiptir. Yerel ev hayvanı üretim işletmecilerinin demografik özellikleri ile işletmelerin yapısal özelliklerinin belirlenmesi işletmelerin başarılı şekilde kurulup işletilmesi, sektörün sağlıklı gelişimi ve büyümesine katkı sunabilir. Gelişmiş ülkelerde ev hayvanı yetiştiricilerine yönelik araştırmalar genellikle işletme ve yönetim konularına odaklanmıştır. Ancak Türkiye'de olduğu gibi yerel yetiştirici işletmeler ve sahiplerinin demografik yapıları üzerine sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmalar da bulundukları ülkelerin özel koşulları nedeniyle çeşitli farklılıklar göstermektedir.

Van ili son 30-40 yıl içinde önemli bir göç alarak büyük şehir konumuna yükselmiştir. Günümüzde Van ili Doğu Anadolu'nun en büyük kenti konumundadır (Saraçoğlu, 2023). Bu nüfus artışı ile Van ili, kırsal kesimden göç aldığı gibi (Deniz, 2009) nüfusun artmasına paralel olarak kamu çalışanlarının sayısının artmasının yanında diğer illerden de ticari amaçla ile gelen insanların oluşturduğu bir göçe maruz kalmıştır. Bu açıdan Van, bölgesel bazda farklı kültürlerin bir arada olduğu bir kent yapısına kavuşmuştur (Arıcı, 2021).

Çalışma kapsamında, Van'daki ev hayvanı yetiştiricilerinin demografik özellikleri, eğitim düzeyleri, iş tecrübeleri ve işletmelerin genel özellikleri gibi faktörler değerlendirilmiştir. Ayrıca, yetiştiricilerin hizmet sundukları müşteri kitlesi, sunulan ürün ve hizmet çeşitliliği, fiyatlandırma stratejileri, pazarlama yöntemleri ve müşteri memnuniyeti gibi işletme yapısına ilişkin unsurlar da incelenmiştir. Ayrıca bu çalışma, Van ilindeki ev hayvanı yetiştirici sektörünün mevcut durumunu anlamak ve gelişim potansiyelini ortaya koyarak bu sektöre ait önerilerde bulunmayı konu edinmiştir.

Bu çalışma, Van ilindeki ev hayvanı yetiştiriciliğinin demografik yapısını inceleyerek sektöre dair kapsamlı bir anlayış sunmayı ve gelecekteki araştırmalara ışık tutmayı amaçlamıştır.

MATERYEL VE METOT

Çalışmanın materyalini, Van ilinde ev hayvanı yetiştiriciliği yapan mevcut 22 kişi (20 erkek, 2 kadın) ile 2024 yılı Mayıs ve Haziran ayı içerisinde yüz yüze ve telefon görüşmeleri ile yapılan anket çalışmalarından elde edilen veriler oluşturmuştur. Anket uygulaması, çalışma sürecinde katılımcılar önceden bilgilendirilerek, mahremiyetlerine özen gösterilerek ve yüz yüze yapılmıştır. Araştırmanın tüm aşamalarında etik kurallara ve standartlara riayet edilmiştir. Anket kolaylık açısından 14 bölüme ayrılarak 46 adet çoktan seçmeli sorudan oluşturulmuştur. Bu sorular; yetiştiricilerin demografik yapıları, aylık gelirleri, yetiştiricilik faaliyetleri hakkında

bilgileri, yetiştiriciliği yapılan ev hayvanı türü, sahiplendirme ve bilgilendirme süreci, yetiştiricilik için ayırdığı süre, müşteri memnuniyeti ve şikayet yönetimi, hayvan refahı ve sağlığı, yetiştiricilik durumu ve zorlukları, pazarlama ve reklam ve etikliği şeklinde ana başlıklar altında ele alınmıştır. Anket soruları, ev hayvanı üretimi üzerine benzer çalışma olmadığı için farklı hayvancılık kollarındaki yetiştiricilere uygulanan çalışmalar incelenerek özel olarak hazırlanmıştır (Erten ve ark. 2019, Stallones ve ark., 2015; Alarslan ve ark., 2022).

Anket çalışması sonucunda elde edilen verilerin öncelikle tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmıştır. Bu kapsamda her parametre için sayısal ve yüzde (%) frekanslar belirlenmiştir. Yapılan anketler sonucu elde edilen verilerin analizinde SPSS 27 paket programı kullanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışma kapsamında elde edilen verilerin sonuçları tablolarda özetlenmiştir.

Çizelge1. Ev hayvanı yetiştiricilerinin demografik yapıları

Table 1. Demographic structures of pet breeders

		n	%
Cinsiyet	Kadın	2	9.1
	Erkek	20	90.9
	Toplam	22	100
Yaş	18-24	1	4.5
	25-34	8	36.4
	35-44	12	54.5
	45-54	1	4.5
	Toplam	22	100
Eğitim	Orta okul	3	13.6
	Lise	11	50
	Üniversite	8	36.4
	Toplam	22	100
Yetiştiricilik faaliyet süresi	1-3 yıl arası	5	22.7
	4-6 yıl arası	10	45.5
	7-10 yıl arası	2	9.1
	10 yıldan fazla	5	22.7
	Toplam	22	100
Mesleği	Öğrenci	1	4.5
	Özel sektör çalışan	12	54.5
	Kamu sektörü çalışan	4	18.2
	Serbest meslek	4	18.2
	Pet shop	1	4.5
	Toplam	22	100

Anket sonuçlarına göre (Çizelge1.), ev hayvanı yetiştiricilerinin büyük çoğunluğu erkeklerden (%90.9) oluşmakta ve yetişkin bireyler arasında en çok 35-44 yaş grubunda (%54.5) yoğunlaşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde, yarısının lise mezunu (%36.4) olduğu, bir kısmının üniversite mezunu olduğu ve daha az bir grubun ortaokul mezunu olduğu görülmektedir.

Yetiştiricilik faaliyet sürelerine bakıldığında, katılımcıların önemli bir bölümünün 4-6 yıl boyunca (%45.5) bu alanda çalıştığı, daha az sayıda kişinin 1-3 yıl ya da 10 yıldan fazla süredir bu işi yaptığı anlaşılmaktadır. Mesleki açıdan değerlendirildiğinde, özel sektör çalışanlarının çoğunlukta olduğu (%54.5), kamu çalışanları ve serbest meslek sahiplerinin onları takip ettiği, öğrencilerin ve pet shop sahiplerinin ise azınlıkta olduğu ortaya çıkmaktadır. Genel olarak, bu veriler yetiştiricilerin büyük kısmının yetişkin, erkek ve lise mezunu olduğunu, mesleki deneyimlerinin ise genellikle orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de ev hayvanı üreticileri üzerine bir çalışma yapılmadığından bu iş kolunda üretim yapan üreticilerin durumları diğer iş kollarında üretim yapanlarla kıyaslandığında üreticilerin eğitim durumlarının daha iyi yaş ortalamasının daha düşük ve mesleki tecrübelerinin daha az olduğu görülmektedir (Yıldız ve ark., 2019; Çınar ve Ceyhan, 2021; Yıldırım ve ark., 2021; Yüzbaşıoğlu, 2020). Bu iş kolunda eğitim düzeyinin yüksek oluşu iş kolunun başarısının ve ileriye dönük çalışmaları olumlu etkileyeceği çeşitli çalışmalarda belirtilmektedir (Aydın ve ark., 2023).

Çizelge2. Yetiştiricilerin faaliyetleri hakkında bilgiler

Table 2. Information on growers' activities

		N	%
Hangi amaçla yetiştiricilik yapıyor	Ticari	9	40.9
	Hobi	13	59.1
	Toplam	22	100
Yetiştiricilik hakkında bilgi edinme şekli	Veteriner hekim	4	18.2
	İnternet	1	4.5
	Zooteknist ve veteriner hekim	1	4.5
	Veteriner hekim ve internet	3	13.6
	Veteriner hekim ve arkadaş	2	9.1
	İnternet ve arkadaş	3	13.6
	İnternet ve diğer	1	4.5
	Arkadaş ve diğer	1	4.5
	Veteriner hekim-internet-arkadaş	2	9.1
	Veteriner hekim-internet-diğer	1	4.5
	İnternet-arkadaş-diğer	2	9.1
	Diğer	1	4.5
	Toplam	22	100
Yetiştiricilik yaptığınız alan	0-50 m ²	10	45.5
	51-100 m ²	9	40.9
	101-200 m ²	3	13.6
	Total	22	100.0
Yetiştirilen hayvan sayısı aralığı	10'dan az	7	31.8
	10-30	12	54.5
	30-50	2	9.1
	50-100	1	4.5
	Total	22	100.0
Yetiştiriciliği yapılan ev hayvanının barınma şekli	İç mekan	13	59.1
	Dış mekan	3	13.6
	Karışık	6	27.3
	Total	22	100.0
Yetiştiricilik faaliyet çeşitleri	Yavru yetiştirme	13	59.1
	Sağlık ve veteriner hizmetleri	1	4.5
	Yavru ve anaç yetiştirme	1	4.5
	Yavru yetiştirme-Eğitim ve sosyalleştirme	5	22.7
	Yavru ve anaç yetiştirme-Eğitim ve sosyalleştirme	2	9.1
	Total	22	100.0

Yetiştiricilerin çoğu bu faaliyeti hobi amaçlı (%59.1) yaparken, daha küçük bir grup ticari hedeflerle ilgilenmektedir. Bilgi edinme konusunda en çok veteriner hekimlere (%18.2) başvurulmakta, internet ve arkadaş çevresi gibi kaynaklar ise farklı kombinasyonlarla kullanılmaktadır.

Yetiştiricilik alanlarının büyük kısmı 0-50 metrekare arasında (%59.1), daha küçük bir kısmı ise 51-100 metrekarelik alanlarda faaliyet göstermektedir. Yetiştirilen hayvan sayısına bakıldığında, çoğunluk 10-30 arası hayvan yetiştirmekte (%59.1), daha az bir kesim 10'dan az ya da 30-50 arası hayvanla ilgilenmektedir.

Hayvanların barınma şekli genellikle iç mekanlarda sağlanmakta (%59.1), bir kısmı ise hem iç hem dış mekanda barındırılmaktadır. Yetiştiricilik faaliyetleri arasında en yaygın olanı

yavru yetiştirme olup (%90.9), bunun yanı sıra eğitim, sosyalleştirme ve anaç yetiştirme gibi faaliyetler daha az oranda yapılmaktadır. Bu veriler, yetiştiricilerin faaliyetlerinin ağırlıklı olarak küçük ölçekli ve hobi odaklı olduğunu göstermektedir (Çizelge2.).

Hayvansal üretimin her kolunda olduğu gibi bu iş kolunda da üreticilerin önemli bir kısmı asıl iş olarak yaparken bir kısmı ise ek iş veya hobi amaçlı yapmaktadırlar. Benzer şekilde Türkiye'deki işletmelerin önemli bir kısmı küçük işletmelerden oluşmaktadır. Bu durum bu iş kolunda da benzerdir (Yıldırım ve ark., 2021; Can ve ark., 2024).

Çizelge3. Yetiştiricilerin aylık gelir aralığı*

Table 3. Monthly income range of growers*

Gelir aralığı, TL	Gelir aralığı, Dolar	N	%
< 50 000 TL	< 1 516	12	54.5
50 000-100 000 TL	1 516-3 032	7	31.8
100 000-250 000 TL	3 032-7 589	2	9.1
Cevap vermeyen	Cevap vermeyen	1	4.5
Toplam	Toplam	22	100.0

*Çalışma 2024 yılı haziran ayında yapılmış olup bu tarihte dolar/TL kuru 1/32.9854'tür.

Tabloya göre (Çizelge3.), ev hayvanı yetiştiricilerinin büyük bir kısmı aylık gelirinin 50 bin TL'nin altında olduğunu (%54.5) belirtmiştir. Daha az bir grup 50-100 bin TL arasında gelir elde ederken, yalnızca küçük bir kesim 100-250 bin TL aralığında gelir beyan etmiştir.

Birkaç katılımcı gelir bilgisi paylaşmamıştır. Bu veriler, yetiştiricilerin çoğunluğunun düşük gelir aralığında yer aldığını göstermektedir. Türkiye'de tarımsal işletmelerin genel olarak küçük işletmelerden oluştuğu dikkate alındığında bu durumun ev hayvanı üretiminde de kendini gösterdiği açıktır (Ak ve ark., 2019).

Çizelge4. Yetiştirilen ev hayvanı türü

Table 4. Types of pets raised

	N	%
Kedi	5	27.7
Köpek	2	9.1
Kuş	7	31.8
Balık	3	13.6
Kedi-Köpek	1	4.5
Kedi-Kuş	3	13.6
Kuş-Balık	1	4.5
Total	22	100.0

Ev hayvanı yetiştiricileri arasında en yaygın türün kuşlar olduğu (%31.8), ardından sırasıyla kedi (%27.7), balık (%13.6), ve köpeklerin (%9.1), tercih edildiği görülmektedir. Birden fazla tür yetiştirenler arasında ise kedi-kuş, kedi-köpek ve kuş-balık kombinasyonları dikkat çekmektedir. Bu veriler, kuşların yetiştiricilikte en popüler tür olduğunu, diğer türlerin ise daha az tercih edildiğini ortaya koymaktadır (Çizelge4.). Ev hayvanı yetiştiriciliği hakkında bildiğimiz kadarıyla üretici bazlı çalışmalarda büyük eksiklik bulunmaktadır. Bu sadece Türkiye için böyle olmayıp dünyanın birçok ülkesi için de bu durumdadır. Ülkelerde üretilen ev hayvanları ile ilgili hayvan refahıyla ilgili olup türler ve sayılar hakkında veriler yetersizdir.

Kuş türleri ve özellikle egzotik türlerde bir çok ülkede üretimden çok toplayıcılık yapılmakta ve toplanan hayvanlar pazarlarda satılmaktadır (Steiger, 2006; Ostrowski, 2006; Grier, 2010).

Çizelge5. Hayvan refahı ve sağlık

Table 5. Animal welfare and health

		N	&
Hayvanların sağlık kontrolleri ne sıklıkla yapıyor	Haftalık	3	13.6
	Aylık	9	40.9
	3 aylık	1	4.5
	Yıllık	1	4.5
	Gerekli Oldukça	8	36.4
	Total	22	100.0
Hayvanların beslenme düzeni nasıl sağlanıyor	Hazır Mama	4	18.2
	Ev Yapımı Mama	3	13.6
	Veteriner Tavsiyesi	1	4.5
	Hazır Mama Ve Ev Yapımı Mama	7	31.8
	Ev Yapımı Mama Ve Özel Diyet Mamaları	4	18.2
	Hazır Mama-Ev Yapımı Mama-Özel Diyet Mamaları	3	13.6
	Toplam	22	100.0
Hayvanların sosyalleşme ve egzersiz ihtiyaçlarını nasıl karşılıyorsunuz	Özel Egzersiz Alanları	5	22.7
	Günlük Gezdirmeler	4	18.2
	Sosyal Etkinlik	3	13.6
	Oyun Alanları	2	9.1
	Özel Egzersiz Alanları-Günlük Gezdirmeler	1	4.5
	Özel Egzersiz Alanları-Sosyal Etkinlikler	1	4.5
	Sosyal Etkinlikler-Oyun Alanları	1	4.5
	Özel Egzersiz Alanları- Günlük Gezdirmeler- Sosyal Etkinlikler	1	4.5
	Özel Egzersiz Alanları- Sosyal Etkinlikler- Oyun Alanları	1	4.5
	Cevap Vermeyen	3	13.6
	Toplam	22	100.0
Hangi sağlık hizmetleri düzenli olarak alıyorsunuz	Parazit Kontrolü	1	4.5
	Aşılar Ve Parazit Kontrolü	1	4.5
	Aşılar Ve Tırnak Bakımı	1	4.5
	Parazit Kontrolü-Tırnak Bakımı	1	4.5
	Tırnak Bakımı-Tüy Bakımı	3	13.6
	Aşılar- Parazit Kontrolü- Tırnak Bakımı	1	4.5
	Aşılar- Parazit Kontrolü- Tırnak Bakımı- Tüy Bakımı	1	4.5
	Aşılar- Parazit Kontrolü- Tırnak Bakımı-Diş Bakımı- Tüy Bakımı	10	45.5
	Üreme Sonrası Kontroller	3	13.6
	Toplam	22	100.0
Uygulanan hijyen ve güvenlik protokolleri	Düzenli Dezenfeksiyon	18	81.8
	Düzenli Dezenfeksiyon-Güvenlik Kamera Sistemleri	1	4.5
	Personel Sağlık Kontrolleri-Güvenlik Kamera Sistemleri	1	4.5
	Düzenli Dezenfeksiyon -Personel Sağlık Kontrolleri-Güvenlik Kamera Sistemleri	1	4.5
	Cevap Vermeyen	1	4.5
	Toplam	22	100.0

Yetiştiriciler hayvanların sağlık kontrollerini genellikle aylık veya ihtiyaç oldukça yapmayı tercih etmektedir (%77.3). Daha az bir grup haftalık, 3 aylık veya yıllık kontrolleri tercih etmektedir. Beslenmede hazır mama ve ev yapımı mamalar sıkça kullanılmakta (%31.8), bazıları özel diyet mamaları da eklemektedir. Az bir kesim, beslenmeyi veteriner tavsiyesi ile düzenlemektedir.

Sosyalleşme ve egzersiz ihtiyaçları için özel egzersiz alanları, günlük gezdirmeler ve sosyal etkinlikler en çok tercih edilen yöntemlerdir (%54.5). Sağlık hizmetleri kapsamında düzenli olarak aşılar, parazit kontrolleri ve bakım uygulanırken, üreme sonrası kontroller ve diğer kombinasyonlar da belirli oranlarda yapılmaktadır.

Hijyen ve güvenlik konusunda yetiştiricilerin büyük kısmı düzenli dezenfeksiyon yapmaktadır (%81.8). Az bir grup güvenlik kamera sistemleri ve personel sağlık kontrolleri gibi yöntemleri de eklemektedir. Genel olarak, yetiştiricilerin hayvan sağlığı, beslenme,

egzersiz ve hijyen konularına önem verdiği, bu alanlarda düzenli uygulamalar yaptığı anlaşılmaktadır (Çizelge5.).

Hayvan refahı konusu, çiftlik hayvanlarında özellikle yetiştirme ve barınak üzerine odaklanmıştır. Ev hayvanlarında ise ev hayvanlarının sahipleri ve hayvanların barındırıldığı ortamlar üzerine odaklanmış durumdadır. Bazı koşullarda ev hayvanı barınaklarında, çiftlik hayvanı barınaklarından, hayvan deneylerinden ve diğer hayvan barınak kategorilerinden daha fazla arıza ve hayvan refahı sorunları riski taşımaktadır. Ev hayvanları için hayvan refahı konusunda çok az devlet düzenlemesi vardır veya hiç yoktur. Hayvanları özel yetiştirme yerlerinde tutmak için çoğunlukla özel eğitim istenmemekte ve genellikle hayvanların özel barınak koşulları üzerinde "kamu kontrolü" bulunmamaktadır. Ayrıca çiftlik hayvanı barınaklarına ve hayvan deneylerine kıyasla daha az "kamu baskısı" vardır. Ev hayvanları için üretimde ve tüketimde kullanılan ekipman ve aksesuar pazarı çoğunlukla serbesttir. Bütün bunlara bağlı olarak ev hayvanının üretilmesi ve barındırılması üzerine yapılan araştırmalarda diğer türler üzerine yapılan araştırmalara göre daha fazla boşluk bulunmaktadır (Steiger, 2006; Indrebø, 2008; Farstad, 2018). Bu çalışma sırasında yapılan araştırmalarda da Türkiye'de de bu konuda uygulama ve araştırma konularında bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Çizelge6. Yetiştiricilik için ayrılan günlük süre

Table 6. Daily time allocated for cultivation

	N	%
1-2 saat	3	13.6
3-4 saat	8	36.4
5-6	3	13.6
7 ve üzeri	7	31.8
Total	21	95.5
Cevap vermeyen	1	4.5
Toplam	22	100.0

Yetiştiricilerin günlük olarak bu faaliyet için ayırdıkları süre, en çok 3-4 saat ve 7 saat ve üzeri olarak belirlenmiştir (%95.5). Daha az bir grup 1-2 saat ya da 5-6 saatini bu işe ayırmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu soruya yanıt verirken, küçük bir kısmı bu konuda bilgi paylaşmamıştır.

Bu durum, yetiştiricilikle ilgilenme sürelerinin genelde orta ya da uzun süreli olduğunu göstermektedir (Çizelge6.).

Hayvansal üretimde üreticilerin günlük çalışma saatleri ile ilgili çalışmalar, çalışma saatlerini etkileyen çok faktör bulunması nedeniyle çoğunlukla ya tespit edilmemekte veya tespit yapılsa bile tablolarda verilmemektedir. Çiftliklerin veri analizlerinde de çoğunlukla kullanılmamaktadır. Bu çalışmada elde edilen verilere bakıldığında çalışma saatlerinin değişkenlik gösterdiği görülmüştür (Erkul, 1966; Köknaroğlu ve Çınar, 2019).

Çizelge7. Müşteri memnuniyet ve şikayet yönetimi

Table 7. Customer satisfaction and complaint management

		N	%
Müşteri memnuniyetini nasıl ölçüyorsunuz	Sosyal Medya Yorumları	3	13.6
	Doğrudan Görüşme	13	59.1
	Sosyal Medya Yorumları Ve Doğrudan Görüşme	4	18.2
	Cevap vermeyen	2	9.1
	Toplam	22	100.0
Müşteri şikayetini nasıl yönetiyorsunuz	Doğrudan Görüşme	13	59.1
	Sosyal Medya Üzerinden	1	4.5
	Doğrudan görüşme –telefon ile	3	13.6
	Doğrudan görüşme-sosyal medya üzerinden	2	9.1
	Telefon ile –sosyal medya üzerinden	1	4.5
	Cevap vermeyen	2	9.1
	Toplam	22	100.0

Müşteri memnuniyetini ölçmek için yetiştiriciler en çok doğrudan görüşme yöntemini tercih etmektedir (%59.1). Bunun yanında, sosyal medya yorumları veya bu iki yöntemin birlikte kullanıldığı durumlar da görülmektedir. Şikayet yönetiminde de doğrudan görüşme en yaygın yöntemdir (%59.1). Bunun yanı sıra telefon ve sosyal medya gibi kanallar farklı kombinasyonlarda kullanılmaktadır.

Az sayıda katılımcı bu konularda bilgi paylaşmamıştır. Genel olarak, yetiştiricilerin hem memnuniyet ölçümünde hem şikayet yönetiminde birebir iletişimi öncelikli bir yöntem olarak benimsediği anlaşılmaktadır (Çizelge7.). Müşterilerin memnuniyet ve şikayetlerinin sağlıklı alınması üreticilerin kendilerini ve işlerini geliştirmede önemlidir. Bu nedenle en doğru ve etkili yöntem doğrudan görüşmeler olmaktadır (Alabay 2012; Uzun ve Özgöz 2022). Ev hayvanı üreticilerinde alınan cevaplar üreticilerin bu konuda doğru şekilde davrandıklarını göstermektedir.

Çizelge8. İşletmenin durumu ve zorluklar

Table 8. Business status and difficulties

		N	%
Son üç yılda işletmenizin performansını nasıl değerlendiriyorsunuz	Çok iyi	2	9.1
	İyi	14	63.6
	Orta	5	22.7
	Cevap vermeyen	1	4.5
	Toplam	22	100.0
İşletmenizin gelecek beş yıl içerisindeki hedefleri	Yeni ırklar yetiştirmek	5	22.7
	Yeni türler yetiştirmek	3	13.6
	Faaliyet alanını genişletmek	4	18.2
	Eğitim ve sosyalleştirmeyi artırmak	1	4.5
	Yeni ırklar yetiştirmek- yeni türler yetiştirmek	1	4.5
	Yeni ırklar yetiştirmek- yeni türler yetiştirmek- eğitim ve sosyalleştirmeyi artırmak	1	4.5
	Cevap vermeyen	7	31.8
	Toplam	22	100.0
İşletmenizi gelecek yıl için planladığı yatırımlar	Yetiştiricilik alanlarını genişletmek	7	31.8
	Yeni türler yetiştirme	8	36.4
	Personel artırımı	2	9.1
	Yetiştiricilik alanlarını genişletmek- yeni türler yetiştirme	1	4.5
	Cevap vermeyen	4	18.2
	Toplam	22	100.0
İşletmenizin karşılaştığı en büyük sorunlar	Yüksek kiralara	2	9.1
	Ürün ve malzeme tefariği	6	27.3
	Pazarlama ve reklam	1	4.5
	Hayvan sağlığı ve veteriner hizmetleri	3	13.6
	Diğer	2	9.1
	Cevap vermeyen	8	36.4
	Toplam	22	100.0

İşletmenizin faaliyet gösterdiği alanlarda karşılaştığı zorluklar	Lisans ve ruhsat alımı	3	13.6
	Hayvan refahı yasaları	9	40.9
	Vergi düzenlemeleri	1	4.5
	Çevre koruma mevzuatı	1	4.5
	Lisans ve ruhsat alımı- hayvan refahı yasaları	1	4.5
	Hayvan refahı yasaları- çevre koruma mevzuatı	1	4.5
	Vergi düzenlemeleri -çevre koruma mevzuatı	1	4.5
	Lisans ve ruhsat alımı- hayvan refahı yasaları-vergi düzenlemeleri	1	4.5
	Cevap vermeyen	4	18.2
	Toplam	22	100.0
İşletmenizin yasal ve hukuki konularda karşılaştığı zorluklar	Lisans ve ruhsat işlemleri	4	18.2
	Vergi sorunları	5	22.7
	Hayvan refahı ile ilgili düzenlemeler	5	22.7
	Vergi sorunları-çevre koruma yasalarına uyum	1	4.5
	Hayvan refahı ile ilgili düzenlemeler- çevre koruma yasalarına uyum	2	9.1
	Lisans ve ruhsat işlemleri- vergi sorunları- hayvan refahı ile ilgili düzenlemeler	1	4.5
	Cevap vermeyen	4	18.2
	Toplam	22	100.0

Son üç yılda işletme performansını değerlendiren yetiştiricilerin çoğunluğu işletmelerini iyi durumda olarak nitelendirmiş (%63.6), daha az bir kısmı orta düzeyde veya çok iyi durumda olduğunu belirtmiştir. Gelecek beş yıl için hedefler arasında yeni ırk ve türlerin yetiştirilmesi ile faaliyet alanlarının genişletilmesi ön plandadır (%54.5). Ancak bazı katılımcılar bu konuda bilgi paylaşmamıştır. Gelecek yıl için planlanan yatırımlarda yeni tür yetiştirme ve alan genişletme öne çıkarken, az sayıda kişi personel artırımı planladığını ifade etmiştir. İşletmelerin karşılaştığı başlıca sorunlar arasında ürün ve malzeme tedariki (%27.3), hayvan sağlığı hizmetleri, yüksek kiralar ve diğer problemler yer almaktadır. Ancak bu konulara yanıt vermeyenlerin oranı da yüksektir (%36.4). Faaliyet alanında en çok zorluk, hayvan refahı yasalarından kaynaklanmakta (%40.9), lisans ve ruhsat alımı, vergi düzenlemeleri ve çevre koruma mevzuatı da belirtilmiştir. Yasal ve hukuki zorluklar arasında ise vergi sorunları ve hayvan refahı düzenlemeleri ilk sırada gelmektedir. Bu bulgular, yetiştiricilerin faaliyetlerini sürdürürken mevzuat, tedarik ve yatırım alanlarında çeşitli zorluklarla karşılaştığını göstermektedir (Çizelge8.).

Türkiye'de hayvansal üretim işletmelerinin endüstriyel işletmelere dönüşümü gelişmiş ülkelerdeki gibi olmamıştır. Köy tipi aile işletmelerin büyümek yerine köyden kente göç nedeniyle gittikçe küçülmüş veya kapanmıştır. Bunun en büyük nedeni sosyal yapı olmakla birlikte işletmeler önündeki çeşitli sorunlar ve işletmecilerin yetersiz eğitim durumları da buna katkı yapmıştır. Bir çok sektörde olduğu gibi ev hayvanı üretim sektöründe de kendine özgü sorunlar bulunmaktadır. Fakat bu sorunları önemli bir kısmın bu çalışmadan elde edilen sorunlar gibi diğer işletmelerin genel sorunlarıyla benzerdir (Vural, 2019). Ev hayvanı yetiştiricilerinin sorunlarının giderilmesi diğer işletmelerin sorunlarının giderilmesine yönelik çözümlerle çözülebileceği gibi kendine özgü sorunlarının çözümleri de kendi içinde çözülmesi gereken sorunlardır (Yüzbaşıoğlu, 2022).

Çizelge9. Sahiplendirme süreci ve bilgilendirme

Table 9. Adoption process and information

		n	%
Sahiplendirme ve satış	Sahiplendirme	7	31.8
	Doğrudan satış	3	13.6
	Doğrudan satış+ sahiplendirme	3	13.6
	Pet shoplara satış	4	18.2
	Online ve toptan satış	1	4.5
	Cevap vermeyen	1	4.5

	Toplam	22	100.0
Sahipleri bilgilendirme	Hayvan hakkında bilgilendirme yapıyor	19	86.4
	Hayvan hakkında bilgilendirme yapılmıyor	2	9.1
	Cevap vermeyen	1	4.5
	Toplam	22	100.0
Sahipleri bilgilendirme yöntemi	Doğrudan bilgilendirme	14	63.6
	Eğitim videoları+doğrudan bilgilendirme	6	27.3
	Cevap vermeyen	2	9.1
	Toplam	22	100.0

Sahiplendirme ve satış süreçlerinde, yetiştiricilerin önemli bir kısmı sahiplendirme yöntemini tercih ederken (%31.8), doğrudan satış ya da sahiplendirme ile satış kombinasyonları da yaygın olarak kullanılmaktadır. Daha küçük bir grup pet shoplara satış, online satış veya toptan satış yapmaktadır. Hayvan sahiplerine bilgilendirme konusunda yetiştiricilerin büyük çoğunluğu bu sorumluluğu yerine getirmekte, yalnızca az bir kısmı bilgilendirme yapmamaktadır. Bilgilendirme yöntemleri arasında doğrudan bilgilendirme en yaygın olanıdır(%63.6); bazı yetiştiriciler eğitim videoları ile doğrudan bilgilendirmeyi birleştirmektedir. Bu veriler, yetiştiricilerin hem satış hem de bilgilendirme süreçlerinde genellikle birebir ve doğrudan yöntemleri tercih ettiğini göstermektedir (Çizelge9.).

Yetiştiricilerin sahiplendirmede izlediği yöntemler ev hayvanı marketlerinin izlediği yöntemlerle benzerlik göstermektedir. Sahiplendirmede, her sahiplendirici ve her sahiplenen bu ilişkideki kanallardan bir ya da bir kaçını kendi deneyimlerine göre ön plana çıkarırlar (Geer, 2022). Yerel sahiplendiriciler genellikle birebir sahiplenmeyi seçerken teknolojinin ve internet ticaretinin gelişmesi sektörde online satışların artmasına yol açmaktadır. Fiziki temasla hayvan sahiplenmemin önemi ne kadar fazla olsa da online sahiplendirmede çeşitli eşleştirme programlarının kullanımı online satışları oransal olarak artırmaktadır (Ting, 2024).

Çizelge10. Pazarlama ve reklam

Table 10. Marketing and advertising

		n	%
Online sahiplendirme var mı	Evet	7	31.8
	Hayır	14	63.6
	Cevap Vermeyen	1	4.5
	Toplam	22	100.0
İşletmenizin sosyal medya hesapları var mı	Facebook	2	9.1
	Instagram	9	40.9
	Facebook-Instagram	5	22.7
	Instagram-Tik tok	1	4.5
	Facebook-Instagram-Youtube	1	4.5
	Olmayan	4	18.2
	Toplam	22	100.0
Müşterilerinize nasıl ulaşıyorsunuz	Sosyal Medya Üzerinden	4	18.2
	Yüz Yüze Görüşmeler	3	13.6
	Sosyal Medya Üzerinden-Telefon Görüşmeleri	2	9.1
	Sosyal Medya Üzerinden-Yüz Yüze Görüşmeler	2	9.1
	Telefon Görüşmeleri	1	4.5
	Telefon Görüşmeleri- Yüz Yüze Görüşmeler	3	13.6
	Sosyal Medya Üzerinden- Telefon Görüşmeleri- Yüz Yüze Görüşmeler	5	22.7
	Cevap Vermeyen	2	9.1
	Toplam	22	100.0
İşletmenizde kullanılan pazarlama teknikleri	Sosyal Medya Reklamları	17	77.3
	Kullanmayan	5	22.7
	Toplam	22	100.0

Yetiştiricilerin önemli bir kısmı online sahiplendirme yöntemlerini kullanmamakta (%63.6), daha az bir grup bu yöntemi tercih etmektedir. Sosyal medya kullanımında Instagram en yaygın platform olup, bazı işletmeler Facebook ve YouTube'u da kullanmaktadır. Bununla birlikte, sosyal medya hesabı bulunmayan işletmeler de mevcuttur.

Müşterilere ulaşmak için en sık sosyal medya, telefon ve yüz yüze görüşme kombinasyonu tercih edilmekte (%22.7), bazı işletmeler yalnızca sosyal medya, telefon veya yüz yüze görüşme yöntemlerini kullanmaktadır. Pazarlama açısından, büyük çoğunluk sosyal medya reklamlarını tercih ederken, bir kısmı herhangi bir pazarlama yöntemi kullanmamaktadır. Bu veriler, sosyal medyanın yetiştiricilerin pazarlama ve iletişim stratejilerinde önemli bir rol oynadığını, ancak hala bu alanda aktif olmayan bir kesimin bulunduğunu göstermektedir (Çizelge10.).

Türkiye'de tarım üreticileri için pazarlama yöntemleri, genellikle sınırlı erişime imkanlarına sahip küçük ölçekli kanallar olup yaşamsal öneme sahiptir. Pazarlama kanallarının kullanımı çeşitli faktörler tarafından belirlenmektedir. Pazarlama sorunlarının başında birçok aracının bulunduğu uzun yolların olması yüksek pazarlama maliyetleri ve ürün standardizasyonun olmamasıdır. Bunun yanında ürün tipi ve üreticinin eğitim düzeyi de pazarlamanın iyi yapılamamasının nedenleri arasındadır. Üreticilerin daha iyi pazara erişim ve verimlilik sağlamak için pazarlama organizasyonun iyileştirilmesi ve teknolojik imkanlardan yararlanmadır (Emeksiz ve ark., 2005). Bu çalışmanın bulgularında ev hayvanı üreticilerinin çoğunlukla küçük işletmeler olduğu belirlenmiş olsa da yetiştiricilerin önemli bir kısmının sosyal medyayı aktif kullandıkları belirlenmiştir.

Çizelge11. Ev hayvanlarının ticari olarak kullanılması sizce etik mi?

Table 11. Do you think the commercial use of pets is ethical?

	N	%
Evet	15	68.2
Hayır	7	31.8
Total	22	100.0

Yetiştiricilerin çoğunluğu ev hayvanlarının ticari amaçlarla kullanılmasını etik olarak değerlendirirken (%68.), daha az bir kesim bu durumu etik bulmamaktadır. Bu bulgu, ticari yaklaşımların yetiştiriciler arasında genel olarak kabul gördüğünü, ancak konuya dair farklı görüşlerin de bulunduğunu ortaya koymaktadır (Çizelge11.). Binlerce yıl insanlar hayvanlardan etik bir tartışma olmaksızın çeşitli şekillerde yararlanmışlardır. Ancak son yüz yılda artan etik hassasiyet bu konuyu gündeme getirirse de tartışma hayvanların insan menfaatleri için kullanımının yasaklanması yerine kullanılan hayvanların yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik olmuştur (Heffner, 1999; Milburn, 2022). Bu çalışmada da yetiştiricilerin bir kısmının aksi görüş bildirmesine karşılık çoğunluğu ev hayvanlarının ticari kullanımını etik bulduğunu görmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak yetiştiricilerin büyük kısmının yetişkin, erkek ve lise mezunu olduğunu, mesleki deneyimlerinin ise genellikle orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Yetiştiricilerin gelir düzeyi düşük gelir aralığındadır. Yetiştiricilerin çoğunluğu ağırlıklı olarak küçük ölçekli ve hobi odaklı yetiştiricilik yapmaktadırlar. Kuşlar yetiştiricilikte en popüler tür olup, diğer

türler ise daha az tercih edilmektedir. Ev hayvanı yetiştiricilik süresi genelde orta ya da uzun sürelidir.

Genel olarak, yetiştiricilerin hem memnuniyet ölçümünde hem şikayet yönetiminde müşterileri ile birebir iletişimi öncelikli bir yöntem olarak benimsediği hayvan sağlığı, beslenme, egzersiz ve hijyen konularına önem verdiği, bu alanlarda düzenli uygulamalar yaptığı belirlenmiştir. Yetiştiricilerin en çok şikayetçi oldukları konuların mevzuat, tedarik ve yatırım alanlarında çeşitli zorluklar olduğu, sosyal medyanın pazarlama ve iletişim stratejilerinde önemli bir rol oynadığını, ancak hala bir kesimin sosyal medya kullanmadığı görülmüştür. Yetiştiriciler hem satış hem de bilgilendirme süreçlerinde genellikle birebir ve doğrudan yöntemleri tercih etmektedirler.

Bu çalışma sonrasında yapılan değerlendirmede aşağıdaki önerilerin yapılmasının iyi olacağı düşünülmüştür:

- Bilgi ve teknolojinin hızla geliştiği günümüzde ev hayvanı talebinin hızla attığı da göz önüne alındığında üretiminde yeni bilgi ve uygulamaların sektöre aktarılması için eğitim düzeyi yüksek bireylerin sektöre yönlendirilmesi (özellikle ziraat mühendislerinin) ve sektördeki bireylerin eğitim düzeylerinin daha da artırılması,
  - Küçük ölçekli ve hobi amaçlı yapılan üretimin daha profesyonel ve büyük ölçekli yapılmasının teşvik edilmesi,
  - Yetiştiricilerin en sık sorunları olan mevzuat, tedarik ve yatırım konularının ilgili kurumlarca ele alınarak gerekli bilgilendirme, yönlendirme ve ekonomik desteklerin sağlanması,
  - Memnuniyet ölçümü, şikayet yönetimi, satış ve bilgilendirme için internet sayfası ve/veya sosyal medyanın kullanımının artırılması,
  - Teknik bilgi ve sermaye yanında sevgi ve hassasiyetin gerekli olduğu bir iş kolu olan ev hayvanı üretiminde kadın bireylerin bu iş koluna yönlendirilmesi,
  - Yetiştiricilerin çoğunluğunun iş tecrübelerinin yeni olmadığı ve çoğunun kuş üretimi yaptığı ilde, üretilen kuş tür ve ırklarının yapılacak bilimsel çalışmalarla belirlenerek elde edilen bilgilerin üreticilere aktarılması konusunda çalışmaların yapılmasının iyi olacağı düşünülmüştür.
- Yetiştiricilerin ikinci ve üçüncü sırada üretimini yaptıkları köpek ve balıklar üzerine de bilimsel araştırmaların yapılması bu türlerin de alternatif üretim olabileceğini ortaya koyabilir. Nitekim yetiştiricilerin bir kısmı yeni ırk ve türlerle çalışmayı hedefledikleri bu çalışmanın bulguları arasındadır.

KAYNAKÇA

Arıcı, F. (2021). Türkiye’de İller Arası Göçlerde İkincil Göç Çekim Merkezleri ve Etki Sahalarının Tespiti. *Coğrafya Dergisi*, (42), 195-209.

- Ak İ., Özdemir M., Deniz A. (2019). Türkiye’de ekolojik hayvancılık VI. Organik Tarım Sempozyumu 15-17 Mayıs İzmir – Türkiye 6th Symposium on Organic Agriculture 15-17 May 2019 İzmir – Türkiye 118.
- Alabay, M. N. (2012). Müşteri şikâyetleri yönetimi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(16), 137-157.
- Alarслан, B., Alarслан, E., & Söğüt, B. (2022). Pet hayvan sahiplerinin pet hayvanlara bakışlarının değerlendirilmesi-Balıkesir ili Bandırma ilçesi örneği. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 9(3), 651-657.
- Aydın, R., Bayram, B., Ergün, O. F., Özdemir, V. F., Diler, A., Yanar, M., & Koçyiğit, R. (2023). Sığırcılık İşletmelerinde İşletme Büyüklüğü ve Yetiştiricilerin Eğitim Durumlarının Çiftlik Uygulamaları Üzerine Etkileri: Erzurum İli Aşkale İlçesi Örneği. *Palandöken Journal of Animal Sciences Technology and Economics*, 2(1), 29-37.
- Can, M. B., Cengiz, B. N., & İmİK, H. (2024). Bayburt ilinin ekonomik kalkınmasında hayvansal üretim ve önemi. *Veteriner Farmakoloji ve Toksikoloji Derneği Bülteni*, 15(1), 23-38.
- Çınar, S., & Ceyhan, A. (2021). Niğde ili sürü yönetimi personeli kurs programına katılan çiftçilerin koyun yetiştiriciliği faaliyetleri üzerine bir araştırma. *Journal of Agriculture, Food, Environment and Animal Sciences*, 2(1), 44-60.
- Deniz, O. (2009). Van kent merkezine yapılan göçler ve göçün kentsel gelişim üzerine etkisi. *TÜCAUM V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 16-17.
- Emeksiz, F., Albayrak, M., Güneş, E., Özçelik, A., Özer, O. O., & Taşdan, K. (2005). Türkiye’de tarımsal ürünlerin pazarlama kanalları ve araçlarının değerlendirilmesi. (erişim tarihi 01/02/2025) https://api.zmo.org.tr/uploads/portal/resimler/ekler/7968ad196a5085f_ek.pdf
- Erkul, İ. (1966). Ziraatte iş müddetlerinin tanzimi. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 2(2), 212-230.
- Erzurum, O. (2023). Pet hayvan sahiplerinin sosyo-demografik yapısının belirlenmesi: Konya - Ankara örneği. ICAFPV 3rd International Conference On Agriculture, Food, Veterinary And Pharmacy Sciences November 10 - 12, 2023 Beirut.
- Farstad, W. (2018). Ethics in animal breeding. *Reproduction in domestic animals*, 53, 4-13.
- FEDIAF (2022). European Pet Food Industry. https://europeanpetfood.org/wpcontent/uploads/2023/07/FEDIAF_Annual-Report_2023.pdf
- FEDIAF (2024). European Pet Food Industry. https://europeanpetfood.org/wp-content/uploads/2024/06/FEDIAF-Annual-Review-2024_Online.pdf

- Geer, M. (2022). *Customer Satisfaction At Tassumafia Pet Store*. (thesis) International Business Management Master of Business Administration.
- Grier, K. C. (2010). *Pets in America: A history*. UNC Press Books.
- Heffner, H. E. (1999). The symbiotic nature of animal research. *Perspectives in biology and medicine*, 43(1), 128-139.
- Indrebø, A. (2008). Animal welfare in modern dog breeding. *Acta Veterinaria Scandinavica*, 50(Suppl 1), S6.
- Köknaroğlu, H., & Çınar, İ. (2019). Süt sığırcılığında ırkın sürdürülebilirlik üzerine etkisi. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 143-155.
- Milburn, J. (2022). *Just fodder: The ethics of feeding animals*. McGill-Queen's Press-MQUP.
- Saraçoğlu, H. Göç yönetimi politikalarının şekillenmesinde yerel yönetimler ve STK'lar arasındaki işbirliğinin etkisi: Van ili özelinde analiz. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 170-185.
- Stallones, L., Johnson, T.P., Garrity, T.F., Marx, M.B. 2015. Quality of attachment to companion animals among U.S. adults 21 to 64 years of age, *Anthrozoös*. 3 (3): 171-176.
- Steiger, A. (2006). Pet animals: housing, breeding and welfare. *Animal welfare*, 111-133.
- Ting, L. (2024). *Marketing plan for a pet shop in Shanghai* (Master's thesis). ISCTE-IUL
- Ostrowski, S. (2006). *A visit to the bird market of Kabul (Ka Farushi)*, 27 August 2006. Wildlife Conservation Society.
- Uzun, M., & Özgöz, A. A. (2022). Müşteri Şikayetleri Yönetiminin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 231-249.
- Vural, H. (2019). Türkiye’de Hayvansal Üretimin Ekonomik Yapısı ve Pazarlama Sorunları. *Cataloging-In-Publication Data*, 254.
- Yıldırım, S., İmİK, H., & Günlü, A. (2021). Bitlis ili Mutki ilçesinde koyun keçi yetiştiren işletmelerin temel hayvan besleme bilgi düzeylerinin araştırılması. *Veterinary Journal of Mehmet Akif Ersoy University*, 6(2), 48-56.
- Yıldız S., Akkol S. ve Deniz S. (2019). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi DAP Çiftçi Eğitim Merkezi’nde Eğitim Alan Kursiyerlerin Tarım-Hayvancılık Potansiyellerinin Değerlendirilmesi . *Van Vet J*, 30 (3) 151-157.
- Yüzbaşıoğlu, R. (2022). Büyükbaş hayvancılık işletmelerinin mevcut durumu, teknik ve ekonomik yapısı, sorunları ve çözüm önerileri üzerine bir araştırma (Tokat İli Merkez İlçe Örneği). *Ziraat Mühendisliği*, (375), 4-17.

VAN İLİNDE BULUNAN PET MARKET SAHİPLERİNİN DEMOGRAFİK YAPISI, İŞLETMELERİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ, SATIŞI YAPILAN ÜRÜN KATAGORİLERİ VE MÜŞTERİ PROFİLİ

CEMAL BUDAĞ¹

Sorumlu yazar: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Van, Türkiye. 2ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3532-7727>, cbudag@yyu.edu.tr

EMRE ERGENÇ²

ÖZ

Bu çalışma, Van ilinde bulunan toplam 13 pet market sahibi ile yüz yüze yapılan görüşmelere dayanan bir anket çalışması olup, market sahiplerinin demografik yapısı, pet marketlerin çalışma yapısı, satış ve hizmet alanları, müşteri profili ve memnuniyet durumu gibi çeşitli konulara odaklanılmıştır. Çalışmanın amacı, pet marketlerin genel yapısını ve müşteri beklentilerini daha iyi anlamak ve sektörel öneriler sunmaktır.

Market sahiplerinin %92.3'ü erkek, %69.2'si evli ve çoğunlukla (%46.2) 35-44 yaş grubundadır. Katılımcıların %38.5'i lise, %30.8'i üniversite mezunudur. Market sahiplerinin %69.2'si sadece pet market işletmeciliği yapmakta olup, faaliyet süreleri %61.6 oranında 1-6 yıl arasındadır. Marketlerin çoğu tek ortaklı (%92.3) ve küçük ölçekli işletmelerdir. Çalışan sayısı %84.6 oranında 1-3 kişi arasında değı

mekte, günlük müşteri sayısı ise %53.8 oranında 10-30 kişi arasındadır. Market sahiplerinin %93.3'ü işlerini hayvan sevgisi nedeniyle tercih ettiklerini belirtmiştir.

Marketlerin büyük çoğunluğu (%92.3) kedi sahiplendirme yaparken, köpek sahiplendirme bulunmamaktadır. Bunun yanında, %15.4 oranında sadece kuş sahiplendirme, az miktarda balık ve tavşan sahiplendirme de yapılmaktadır. Marketler sahiplendirme dışında çeşitli hizmetler sunmakta, ancak ekonomik zorluklarla karşılaşmaktadır. Reklam ve pazarlama için genellikle sosyal medya kullanılmaktadır. Marketlerin tümü (%100) kedi maması satışı yaparken, %76.9'u köpek maması, %30.8'i kuş yemleri, %38.5'i balık yemleri ve %30.8'i kemirgen yemleri satmaktadır. Bunun dışında, satışa sunulan temel pet hayvan ürünleri çeşitlidir. Örneğin, marketlerde en çok satılan ürün tasmalar olup, kedi ve köpek oyuncakları, kafesler ve çeşitli aksesuarlar da önemli bir yer tutmaktadır.

Marketlerin en geniş müşteri grubunu %23.1 oranıyla "Gençler" (18-24 yaş) ve "Yetişkinler" (25-34 yaş) oluştururken, meslek gruplarında öğretmenler ve polisler %23.1 oranıyla öne çıkmıştır. Müşteri memnuniyeti genellikle doğrudan görüşme ile ölçülürken, şikayet yönetimi yüz yüze veya telefon aracılığıyla yapılmaktadır. Market sahipleri sosyal medya üzerinden de geri bildirimleri dikkate almaktadır.

Bu çalışma, pet marketlerin çoğunun erkek, orta yaş grubu ve evli bireyler tarafından yürütülen küçük ölçekli işletmeler olduğunu ortaya koymuştur. Kedi, kuş, balık ve tavşan sahiplendirme yaygınken, köpek sahiplendirmenin olmadığı görülmüştür. Mama satışı önemli bir gelir kaynağı olmasına rağmen, müşteri sayılarının düşük olduğu ve pazar çeşitliliğinin

geliştirilebileceği belirlenmiştir. Gelecekteki araştırmalar için, özellikle ekonomik sorunların ve pazar dinamiklerinin detaylı incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca, müşteri memnuniyetinin artırılması için teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması ve yenilikçi pazarlama stratejilerinin devreye alınması faydalı olacaktır.

ABSTRACT

This study is a survey based on face-to-face interviews with 13 pet market owners in Van province, focusing on various topics such as the demographic structure of the owners, the working structure of the pet markets, sales and service areas, customer profiles, and satisfaction levels. The aim of the study is to better understand the general structure of pet markets and customer expectations, while offering sector-specific recommendations.

92.3% of the market owners are male, 69.2% are married, and the majority (46.2%) are in the 35-44 age group. 38.5% of participants graduated from high school, while 30.8% are university graduates. 69.2% of the market owners operate only pet markets, and 61.6% have been in business for 1-6 years. Most of the markets are single-partnered (92.3%) and small-scale businesses. The number of employees ranges from 1-3 people (84.6%), and daily customers vary between 10-30 people (53.8%). 93.3% of market owners reported they chose this profession due to their love for animals.

The vast majority of markets (92.3%) offer cat adoptions, but none offer dog adoptions. Additionally, 15.4% offer bird adoptions, with small numbers also providing fish and rabbit adoptions. While markets offer various services beyond adoptions, such as pet care and accessories, they face economic difficulties. Social media is commonly used for advertising, marketing, and customer engagement. All markets (100%) sell cat food, while 76.9% sell dog food, 30.8% bird food, 38.5% fish food, and 30.8% rodent food. Other commonly sold pet products include collars, toys for cats and dogs, cages, and various accessories.

The largest customer groups of the markets are "Youngsters" (18-24 years old) and "Adults" (25-34 years old), each representing 23.1%. Teachers and police officers also represent a significant portion of the customer base (23.1%). Customer satisfaction is typically measured through direct interviews, while complaints are managed face-to-face or by phone. Market owners also consider feedback from social media.

This study reveals that most pet markets are small-scale businesses run by men, typically middle-aged and married. While cat, bird, fish, and rabbit adoptions are common, dog adoptions are not. Although food sales are a significant source of income, the number of customers remains low, and market diversity could be improved. Future research should examine the economic problems and market dynamics in greater detail. Expanding the use of technology and implementing innovative marketing strategies to increase customer satisfaction would also be beneficial.

GİRİŞ

Ev hayvanı sektörü, büyük bir pazar potansiyeline sahip olup hızla gelişen bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu sektörün global veya ulusal şirketleri ekonomik güçlerine göre etki alanları yaratırken yerel ev hayvanı market yatırımcıları, bulundukları şehirlerde ekonomik kalkınmaya katkı sağlama ve yeni iş fırsatları yaratma potansiyeline sahiptir. Yerel ve çevrimdışı ev hayvanı marketlerinin başarılı bir şekilde açılması ve işletilmesi, sektörün öncelikle yerel bazda gelişimine katkıda bulunarak standardizasyonu ve uzmanlaşmayı artırabilir.

Gelişmiş ülkelerde ev hayvanı marketlerine yönelik yapılan araştırmalar genellikle işletme ve yönetim konularına odaklanmıştır. Çevrimiçi ev hayvanı marketlerinin faaliyetleri üzerine pek çok çalışma bulunmasına rağmen, yerel ev hayvanı marketlerinin işletilmesi ve sahiplerinin demografik yapıları konusunda sınırlı sayıda araştırma mevcuttur. Bu bağlamda, şehirlerde yerel ev hayvanı marketlerinin geliştirilmesi ve işletilmesine yönelik daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çevrimiçi mağazalar, kolay satın alma, zaman ve maliyet tasarrufu gibi avantajlar sunsa da ev hayvanlarının yalnızca çevrimiçi ağlar üzerinden seçilmesi birtakım sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlar arasında dolaylı temas, sağlık, ulaşım, satış sonrası hizmetler ve yasal yükümlülüklerle ilgili problemler yer almaktadır. Buna karşılık, yerel ev hayvanı marketleri, evcil hayvanların şahsen seçilmesini mümkün kılarak uygunsuzluk riskini azaltmak gibi birçok avantaj sunmaktadır (Ting, 2024).

Çevrimiçi pazarlamanın yaygınlaşması ve bilgi yayma teknolojisindeki hızlı ilerlemeler, insanların satın alma davranışları ve yaşam tarzlarında önemli değişikliklere neden olmuştur. Günümüzde sosyal medya, bloglar ve video paylaşım platformları, müşteri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu platformlar, müşteri deneyimlerini kişiselleştirerek ve veri analitiği kullanarak, kullanıcı davranışlarına uygun ürün ve hizmet önerileri sunmaktadır (Tuten ve Solomon, 2013; Shieunt-Han, 2021). Gelişmiş ülkelerde çevrimiçi ve çevrimdışı iş modelleri birleştirilerek, müşterilere daha bütünsel bir deneyim sunulmaktadır. İşletmeler, çevrimiçi rezervasyonlar, çevrimdışı deneyimler ve diğer araçlar aracılığıyla kapsamlı bir evcil hayvan hizmeti ekosistemi oluşturmayı ve daha rahat ve kapsamlı bir müşteri deneyimi sağlamayı amaçlamaktadır (Alalwan ve ark., 2017; Zhang ve ark., 2022).

Yurt dışında çevrimdışı ev hayvanı yerel mağazaları çoğunlukla "çift mağaza" modeli altında faaliyet gösterirler. Ev hayvanı hayvan hastaneleri, klinikler, hayvan malzemeleri ve ev hayvanı bakım hizmetleri bir arada bulundurulur. Buna karşın yerel ev hayvanı marketleri çoğunlukla ev hayvanı maması ve bakım ürünleri satarken kendi lokasyonlarında yüksek yoğunluklu sert rekabetle mücadele etmek zorundadırlar. Birçok yerel ev hayvanı marketinin yüksek ilk yatırım maliyeti, düşük karları ve sınırsız maliyet kurtarma süreleri vardır. Yerel ev hayvanı klinikleri ve ev hayvanı bakım merkezleri de ev hayvanı mağazalarına benzer şekilde çalışırlar. Ancak bu durumda yüksek maliyetler nedeniyle fiyatlar yükselir ve müşteri potansiyeli giderek azalır. Ayrıca, çevrimiçi ev hayvanı marketlerinin artmasıyla da yerel ev hayvanı marketlerinin müşteri tabanı giderek azalmaktadır (Jassim ve Shubar, 2020; Jian ve ark., 2021; Zhang ve ark., 2022; Yi, 2024).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ev hayvanı sektörü erken gelişim aşamasında olup, güçlü belirsizlikler barındırmaktadır. Ancak, piyasanın sürekli büyümesi ve çevrimiçi-çevrimdışı iş modellerinin birleşimi, gelecekte umut vaat eden bir potansiyel sunmaktadır.

Ülkemizdeki ev hayvanı marketleri genellikle fiziksel mağazalar şeklinde faaliyet göstermekte ve çoğunlukla ev hayvanı mamaları ile bakım ürünleri satmaktadır. Büyük şehirlerde, bazı markalar zincir mağazalar veya klinikler oluşturarak tüketicilere daha kolay erişim sağlamaktadır.

Çevrimiçi mağazalar yaygınlaşmış olsa da yerel ev hayvanı marketleri ticari potansiyelini korumaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de yerel ev hayvanı marketlerinin yapısal özellikleri incelenmiştir. Bu marketlerin çevrimiçi-çevrimdışı iş modelleriyle nasıl entegre olabileceği konusunda bir sonuç önerisi sunmaktadır. Ülkemizde bu alanda yapılan bilimsel araştırmaların yetersizliği göz önüne alındığında, bu çalışma, literatüre katkı sağlamak ve gelecekte yapılacak çalışmalara temel oluşturmak açısından önem taşımaktadır. Ancak, benzer çalışmaların bulunmaması, konunun Türkiye bağlamında tartışılmasını zorlaştırmaktadır.

Van ili son 30-40 yıl içinde önemli bir göç alarak büyük şehir konumuna yükselmiştir. Günümüzde Van ili Doğu Anadolu'nun en büyük kenti konumundadır (Saraçoğlu, 2023). Bu nüfus artışı ile Van ili, kırsal kesimden göç aldığı gibi (Deniz, 2009) nüfusun artmasına paralel olarak kamu çalışanlarının sayısının artmasının yanında diğer illerden de ticari amaçla ile gelen insanların oluşturduğu bir göçe maruz kalmıştır. Bu açıdan Van, bölgesel bazda farklı kültürlerin bir arada olduğu bir kent yapısına kavuşmuştur (Arıcı, 2021). Çalışma kapsamında, Van'daki pet market işletmelerinin sahiplerinin demografik özellikleri, eğitim düzeyleri, iş tecrübeleri ve işletmelerin genel özellikleri gibi faktörler değerlendirilmiştir. Ayrıca, pet marketlerin hizmet sundukları müşteri kitlesi, sunulan ürün ve hizmet çeşitliliği, fiyatlandırma stratejileri, pazarlama yöntemleri ve müşteri memnuniyeti gibi işletme yapısına ilişkin unsurlar da incelenmiştir. Ayrıca bu çalışma, Van ilindeki pet market sektörünün mevcut durumunu anlamak ve gelecekteki gelişim potansiyelini belirlemeyi ve çevrimiçi satışa durumunu ortaya koyarak bu pazarlama yöntemine yönelmesine vurgu yapmayı da konu edinmiştir.

MATERYEL VE METOD

Bu araştırmanın örneklem kitlesini, Van ilinde bulunan pet hayvanı sektöründe uğraş veren 13 adet pet market sahibi oluşturmuştur. Araştırmanın materyalini, araştırmanın hedef kitlesi olan pet market sahipleri ile yüz yüze (bire bir) yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler oluşturmuştur. Ankette yer alan sorular, bu çalışmaya benzer (farklı sektörlerde yapılan) çalışmalarda kullanılan anket soruları incelenerek ve bu sorulardan yararlanarak hazırlanmıştır. Anketler 62 sorudan oluşturulmuş ve gönüllülük esasına göre cevaplandırılmıştır. Çalışmada market sahipleri ve işletmelerle ilgili bilgiler toplanmıştır. Anket çalışması sonucunda elde edilen verilerin öncelikle tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmıştır. Bu kapsamda her parametre için sayısal ve yüzde (%) frekanslar belirlenmiştir. Bu analizlerde SPSS 27.0 programından yararlanılmıştır.

BULGULAR

Anket formunda yer alan sorulara verilen cevapların sonuçları aşağıda tablolarla özetlenmiştir.

Tablo 1. Pet market sahiplerinin demografik yapısı

	n	%
Market sahibinin cinsiyeti		
Kadın	1	7.7
Erkek	12	92.3
Toplam	13	100
Market sahibinin yaşı		
18-24	1	7.7
25-34	5	38.5
35-44	6	46.2
45-54	1	7.7
Toplam	13	100
Market sahibinin eğitim durumu		
İlk okul	1	7.7
Orta okul	1	7.7
Lise	5	38.5
Üniversite	4	30.8
Yüksek lisans	2	15.4
Toplam	13	100
Market sahibinin medeni durumu		
Evli	9	69.2
Bekar	4	30.8
Toplam	13	100
Market sahibinin başka uğraşı var mı?		
Sadece pet market işletmecisi	9	69.2
Özel sektör çalışan	1	7.7
Öğrenci	1	7.7
Diğer	2	15.4
Toplam	13	100
İşletmenin faaliyet süresi		
1 yıldan az	1	7.7
1-3 yıl	4	30.8
4-6 yıl	4	30.8
7-10 yıl	2	15.4
10 yıldan fazla	2	15.4
Toplam	13	100
İşletmeniz için aldığınız eğitimler		
Hayvan yetiştirme	1	7.7
İşletme yönetimi-hayvan besleme	2	15.4
Hayvan ıslahı-hayvan besleme	1	7.7
Hayvan ıslahı-hayvan bakımı	1	7.7
İşletme yönetimi-hayvan besleme-hayvan yetiştirme	2	15.4
Hayvan ıslahı-hayvan besleme-hayvan yetiştirme	1	7.7
Hayvan yetiştirme-hayvan bakımı	1	7.7
Hayvan ıslahı-hayvan besleme-hayvan yetiştirme-hayvan bakımı	1	7.7
İşletme yönetimi-hayvan ıslahı-hayvan besleme-hayvan yetiştirme-hayvan bakımı	1	7.7
Diğer (yeni başlayan)	1	7.7
Eğitim almamış	1	7.7

Toplam	13	100

Pet market sahiplerinin büyük çoğunluğu (%92.3) erkeklerden oluşurken, kadın sahiplerin oranı sadece %7.7'dir. Bu sonuç, pet market sektöründe erkek girişimcilerin baskın olduğunu göstermektedir. Market sahiplerinin yaş grupları arasında en büyük pay %46.2 ile 35-44 yaş grubuna aittir. Bunu %38.5 ile 25-34 yaş grubu takip etmektedir. Bu durum, pet market sektörünün ağırlıklı olarak orta yaş grubundaki bireyler tarafından yönetildiğini göstermektedir. Eğitim düzeyi açısından, market sahiplerinin %38.5'i lise mezunu iken, %30.8'i üniversite mezunudur. Yüksek lisans derecesine sahip olanların oranı ise %15.4'tür. İlkokul ve ortaokul mezunlarının toplam oranı %15.4'tür. Bu dağılım, pet market sahiplerinin önemli bir kısmının orta düzeyden yüksek düzeye kadar eğitim aldığını göstermektedir. Market sahiplerinin %69.2'si evli, %30.8'i bekaardır. Evli bireylerin çoğunlukta olması, işletme sahiplerinin istikrarlı bir aile yapısına sahip olduğunu gösterebilir. Market sahiplerinin %69.2'si sadece pet market işletmeciliği yapmaktadır. Bunun yanında %7.7'si özel sektör çalışanı, %7.7'si öğrenci ve %15.4'ü farklı uğraşlara sahiptir. Bu, market sahiplerinin büyük kısmının bu işi ana gelir kaynağı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. İşletmelerin faaliyet süresi incelendiğinde, %30.8'i 1-3 yıl ve %30.8'i 4-6 yıl süredir faaliyet göstermektedir. 10 yıldan fazla süredir faaliyette olan işletmelerin oranı ise %15.4'tür. Bu durum, pet market sektöründe işletmelerin genelde genç olduğunu göstermektedir. Market sahiplerinin sektöre yönelik aldığı eğitimlerin çeşitliliği dikkat çekmektedir. Katılımcıların %15.4'ü "İşletme yönetimi ve hayvan besleme" gibi spesifik eğitimler almıştır. Eğitim almadığını belirtenlerin oranı ise sadece %7.7'dir. Bu sonuç, market sahiplerinin mesleki gelişime önem verdiğini göstermektedir. Unutulmamalıdır ki bir hayvansal üretim ile ilgili tüm sektörlerde, hayvansal üretim (yetiştirme, ıslah, bakım, besleme ve hayvansal ürünler) ve işletme bilgisinin tam olması değişim, dönüşüm ve başarı olasılığını yükseltmektedir (Çiftçi, 2006).

Tablo 2. Pet marketleri hakkında bilgiler

	n	%
Marketin durumu		
Ortaklı	1	7.7
Şahıs	12	92.3
Toplam	13	100
Marketin çalışan sayısı		
Küçük(1-3 çalışan)	11	84.6
Orta(4-10 çalışan)	2	15.4
Toplam	13	100
Market türü		
Tek şube	13	100
Toplam	13	100
Marketin aylık gelir aralığı		
50.000 TL altı	6	46.2
50.000-100.000 TL	2	15.4
100.000-250.000 TL	4	30.8
250.000-500.000 TL	1	7.7
Toplam	13	100
Ortalama günlük ziyaretçi sayısı		
10-30	6	46.2

30-50	5	38.5
50-100	2	15.4
Toplam	13	100
Ortalama günlük müşteri sayısı		
10'dan az	3	23.1
10-30	7	53.8
30-50	3	23.1
Toplam	13	100
Bu işi yapma nedeni		
Hayvan sevgisi	2	15.4
Ek gelir	2	15.4
Aile işi devamı	1	7.7
Hayvan sevgisi ve pazardaki boşluk	4	30.8
Hayvan sevgisi,pazardaki boşluk ve ek gelir	4	30.8
Toplam	13	100

Pet marketlerin yalnızca %7.7'si ortaklık yapısına sahiptir. Bu, pet marketlerinin büyük çoğunluğunun bireysel (şahıs) işletmeler olduğunu gösteriyor. %92.3 oranında olan bu marketler, sektördeki hakim yapıyı oluşturuyor. Bu durum, girişimcilerin kişisel sermayeleriyle küçük işletmeler kurduğunu veya küçük ölçekli işletme kültürünün baskın olduğunu gösteriyor. Marketlerin %84.6'sı 1-3 çalışanla faaliyet göstermektedir. Bu da pet marketlerinin büyük çoğunluğunun küçük ölçekli olduğunu ve sınırlı sayıda personel ile işletildiğini gösteriyor. Marketlerin yalnızca %15.4'ü 4-10 çalışanla faaliyet gösteriyor. Bu, sektördeki büyümeye eğilimli işletme sayısının sınırlı olduğunu, ancak büyümek isteyenlerin de olduğunu göstermektedir. İşletmeler %100'lük bir oranla tek şubeye sahiptirler. Bu durum, sektörde zincirleşmenin ya da genişlemelerin henüz oluşmadığını, işlerin genellikle tek bir lokasyonda yapıldığını gösteriyor. Marketlerin gelir durumuna bakıldığında, %46.2 oranında, pet marketlerinin yarısına yakınının aylık geliri 50.000 TL'nin altındadır. Bu, küçük işletmelerin çoğunun düşük gelir seviyelerinde faaliyet gösterdiğini gösteriyor. İşletmelerin %15.4'lük bir kesim 50 000 ve 100 000 TL satış seviyesi aralığındadır. Bu da sektörde biraz daha yüksek gelir elde eden ancak daha az sayıda olan marketlerin bulunduğunu gösteriyor. 100.000-250.000 TL aralığında olan %30.8 oranındadır. Yani bu grupta gelirler biraz daha yüksektir. Ancak bu işletmelerin de hâlâ küçük ölçekli sayılabilecek işletmelerin olduğu bir kategori söz konusudur. Van ilinde pet market sahiplerinin %7.7'lik bir dilimi, yüksek gelir (250.000-500.000 TL) kategorisinde yer almaktadır. Ancak bu kategoride olan pet marketleri çok sınırlıdır. Bu da sektördeki büyük ölçekli işletmelerin az olduğunu göstermektedir. Pet marketlerin %46.2'lik bir kısmı günlük olarak 0-30 ziyaretçi (satın alım işlemi yapan ve yapmayan) seviyede bir ziyaretçi kitlesine sahipken, (işletmelerin çoğunluğunu oluştururken) %38.5 oranında pet market 30-50 ziyaretçi ve %15.4'lük bir kısmın ise günlük 50-100 ziyaretçiye sahiptir. Müşteri sayısı günlük 10'dan az olan marketlerin oranı %23.1, 10-30 arası müşterisi olanların oranı %53.8 ve 30-50 müşterisi olanların %23.1'dir. Pet market sahiplerinin motivasyon nedenleri olarak %15.4'lük bir kısım hayvan sevgisi olsa da diğer nedenlerle birlikte hayvan sevgisi girişimcilik motivasyonunun başında gelmektedir. Ek gelir %15.4'lük oranda olurken aile işinin

devamı %7.7 oranındadır. Hayvan sevgisi ve pazardaki boşluk %30.8 ve hayvan sevgisi, pazardaki boşluk ve ek gelir da %30.8 oranındadır.

Tablo 3. Pet market yapısının genel durumu ve hedefleri

	n	%
En çok satış yapılan pet hayvan ürünleri kategorisi		
Kedi ürünleri	3	23.1
Kuş ürünleri	1	7.7
Balık ürünleri	1	7.7
Kedi-köpek ürünleri	2	15.4
Kedi-kuş ürünleri	2	15.4
Köpek-kuş ürünleri	1	7.7
Kuş-balık ürünleri	2	15.4
Kedi-kuş-balık ürünleri	1	7.7
Toplam	13	100
Markette en çok satışı yapılan ürünler		
Mama		
Mama-oyuncak	7	53.8
Mama-aksesuar	2	15.4
Oyuncak –aksesuar	1	7.7
Mama-oyuncak-aksesuar	1	7.7
Mama-temizlik malzemesi-aksesuar	1	7.7
Toplam	13	100
Markette sunulan hizmetler		
Evcil hayvan satışı	8	61.5
Evcil hayvan satışı-bakım	3	23.1
Bakım-otel hizmetleri	2	15.4
Toplam	13	100
Markette karşılaşılan ekonomik sorunlar		
Ürün tedarik	2	15.4
Ekonomik zorluklar	7	53.8
Ürün tedarik-ekonomik zorluklar	3	23.1
İşletme yönetimi-ürün tedarik-rekabet-müşteri çekme-ekonomik zorluklar	1	7.7
Toplam	13	100
Markette kullanılan promosyon ve pazarlama teknikleri		
Sosyal medya reklamları	8	61.5
Müşteri sadakat programı	1	7.7
Sosyal medya reklamları-müşteri sadakat programları	1	7.7
-indirim kampanyaları		
Boş bırakılan	3	23.1
Toplam	13	100
Markette karşılaştığı zorluklar		
Yüksek kiralara	6	46.2
Personel bulamama	1	7.7
Ürün tedarik sorunları	4	30.8
Pazarlama ve reklam	1	7.7
Personel bulamama-ürün tedarik sorunları	1	7.7
Toplam	13	100

Markette gelecek 5 yıl içerisindeki hedefleri		
Ürün yelpazesini genişletmek	6	46.2
Müşteri sadakatini artırmak	2	15.4
Online satışı artırmak-ürün yelpazesini genişletmek	1	7.7
Online satışı artırmak-müşteri sadakatini artırmak	1	7.7
Yeni şube açmak-ürün yelpazesini genişletmek-müşteri sadakatini artırmak	1	7.7
Boş bırakılan	2	15.4
Toplam	13	100
Markette sunulan ek hizmetler		
Pet otel hizmetleri	1	7.7
Besleme -bakım	1	7.7
Kuaför hizmetleri-bakım-pet otel hizmetleri	1	7.7
Kuaför hizmetleri-besleme-bakım-pet otel hizmetleri	1	7.7
Hizmet sunmayan	9	69.2
Toplam	13	100
Marketin çalışma günleri		
Hafta içi ve cumartesi günü	3	23.1
Haftanın her günü	10	76.9
Toplam	13	100
Markette kullanılan teknolojik araçlar		
Pos sistemi	1	7.7
Bilgisayar-pos sistemi	8	61.5
Bilgisayar-pos ve online sipariş sistemleri	2	15.4
Bilgisayar-pos sistemi-stok takip yazılımı	1	7.7
Bilgisayar-pos ve online sipariş sistemleri-stok takip yazılımı	1	7.7
Toplam	13	100
Marketin sosyal medya hesapları		
Facebook	2	15.4
Instagram	5	38.5
Facebook-instagram	5	38.5
Facebook-diğer(youtube)	1	7.7
Toplam	13	100
Marketin rekabetçi avantajları		
Fiyat	1	7.7
Ürün kalitesi	1	7.7
Müşteri hizmetleri	4	30.8
Çeşitlilik	1	7.7
Ürün kalitesi-çeşitlilik	1	7.7
Fiyat-ürün kalitesi –müşteri hizmetleri	1	7.7
Ürün kalitesi-müşteri hizmetleri-çeşitlilik	2	15.4
Ürün kalitesi-müşteri hizmetleri-konum-çeşitlilik	1	7.7
Fiyat-ürün kalitesi-müşteri hizmetleri-konum-çeşitlilik	1	7.7
Toplam	13	100
Marketin 3 yıl içerisinde finansal performansı		
Çok iyi	3	23.1
İyi	4	30.8
Orta	4	30.8
Kötü	1	7.7
Cevaplanmayan	1	7.7

Toplam	13	100
Marketin gelecek yıl planları		
Mağaza yenileme	4	30.8
Yeni ürün grupları ekleme	4	30.8
Mağaza yenileme-yeni ürün grupları ekleme	3	23.1
Mağaza yenileme-personel eğitimi-teknolojik yatırımlar	1	7.7
Mağazayı kapamayı düşünen	1	7.7
Toplam	13	100
Marketin karşılaştığı yasal ve hukuki sorunlar		
Hayvan refahı kuralları	2	15.4
Vergilendirme	7	53.8
Lisans ve ruhsat işlemleri-vergilendirme	1	7.7
Lisans ve ruhsat işlemleri-sağlık ve güvenlik düzenlemeleri	1	7.7
Lisans ve ruhsat işlemleri-hayvan refahı-vergilendirme	2	15.4
Toplam	13	100
Markette uygulanan hijyen ve güvenlik protokolleri		
Düzenli dezenfeksiyon	4	30.8
Düzenli dezenfeksiyon-kamera sistemleri	4	30.8
Düzenli dezenfeksiyon-personel hijyen eğitimi-personel sağlık kontrolleri	1	7.7
Düzenli dezenfeksiyon-personel hijyen eğitimi-kamera sistemleri	2	15.4
Düzenli dezenfeksiyon-personel hijyen eğitimi-personel sağlık kontrolleri-kamera sistemleri	2	15.4
Toplam	13	100

Elde edilen bulgulardan Van ilindeki pet marketlerde en çok satış yapılan ürün kategorisi olarak "Kedi ürünleri" (%23.1) öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, "Kedi-Köpek ürünleri" (%15.4) ve "Kedi-Kuş ürünleri" (%15.4) gibi kategoriler çeşitlilik göstermektedir. Bu durum, kedi ürünlerine olan talebin sektörde belirgin bir ağırlığa sahip olduğunu göstermektedir. Pet marketlerde en çok satışı yapılan ürünler "Mama" ve "Mama-oyuncak" kombinasyonudur (%53.8). Bu sonuç, mama ürünlerinin sektörde temel satış kalemi olduğunu göstermektedir. İşletmelerin %61.5'i "Evcil hayvan satışı" yaparken, %23.1'i "Evcil hayvan satışı ve bakım" hizmeti sunmaktadır. Bu durum, müşteri ihtiyaçlarına yönelik hizmet çeşitliliğinin artırılabilirliğini işaret etmektedir. Marketlerin %53.8'i "Ekonomik zorluklar" yaşadığını belirtmiştir. "Ürün tedarik ve ekonomik zorluklar" kombinasyonunu belirtenlerin oranı ise %23.1'dir. Bu, ekonomik koşulların sektörü ciddi şekilde etkilediğini göstermektedir. Anket sonuçlarına göre "Sosyal medya reklamları" en çok kullanılan pazarlama yöntemi olup, marketlerin %61.5'i tarafından tercih edilmektedir. Ancak, %23.1 oranında market pazarlama yöntemi belirtmemiştir. Bu durum, pazarlama konusundaki farkındalığın artırılabilirliğine işaret etmektedir. En sık karşılaşılan zorluk, "Yüksek kiralar" (%46.2) olarak belirtilmiştir. "Ürün tedarik sorunları" ise ikinci sırada gelmektedir (%30.8). İtalya'da yapılan bir çalışmada pet marketlerin en önemli sorunlarının nakit darlığı ve vergiler olduğu bildirilmektedir (Lizote ve ark., 2017). Bu zorluklar, işletme maliyetlerini azaltmaya yönelik çözümlerin önemini göstermektedir. Marketlerin %46.2'si "Ürün yelpazesini genişletmeyi" planlamaktadır. Bu hedef, sektörde büyüme ve çeşitlilik stratejilerinin öne çıktığını göstermektedir. İşletmelerin %69.2'si satış dışı ek hizmet sunmamaktadır. Bu durum, pet marketlerde müşteri çekmek için ek hizmetlerin potansiyel bir gelişim alanı olduğunu göstermektedir. İşletmelerin %76.9'u

haftanın her günü hizmet vermektedir. Bu, sektörün müşteri odaklı bir çalışma düzenine sahip olduğunu göstermektedir. "Bilgisayar ve pos sistemi" kullanan işletmelerin oranı %61.5'tir. Ancak, stok takip yazılımı ve online sipariş sistemlerinin kullanımı sınırlıdır (%7.7). Teknolojik altyapının güçlendirilmesi, işletme yönetimini daha verimli hale getirebilir. "Instagram" en çok kullanılan sosyal medya platformu olup, işletmelerin %38.5'i tarafından tercih edilmektedir. Sosyal medya kullanımının çeşitlendirilmesi, müşteri etkileşimini artırabilir. "Müşteri hizmetleri" (%30.8) ve "Ürün kalitesi-müşteri hizmetleri" (%15.4) işletmelerin öne çıkan rekabetçi avantajlarıdır. Bu durum, müşteri memnuniyetine verilen önemin yüksek olduğunu göstermektedir. Son üç yıl içinde finansal performansı "İyi" veya "Çok iyi" olarak değerlendiren işletmelerin toplam oranı %54'tür. Ancak, %30.8'lik bir kesim performansını "Orta" olarak değerlendirmiştir. Bu sonuç, finansal istikrarın işletmeler için bir hedef olduğunu göstermektedir. Marketlerin %53.8'i "Vergilendirme" konusunda sorun yaşadığını belirtmiştir. Ayrıca, hayvan refahı kurallarına uyum sağlama konusunda da bazı işletmeler (%15.4) zorluk yaşamaktadır. Marketlerde kullanılan hijyen ve güvenlik protokollerine ilişkin bulgulardan "Düzenli dezenfeksiyon" en yaygın uygulamadır (%30.8). Ancak, bazı işletmeler çok kapsamlı hijyen ve güvenlik protokolleri de uygulamaktadır (%15.4).

Tablo 4: Marketlerde satılan yem ve mamalar

Marketlerde satılan kedi mamaları		
Yaş-kuru kedi mamaları	13	100
Toplam	13	100
İşletmelerde satılan köpek mamaları		
Yaş-kuru köpek mamaları	10	76.9
Satmayan	3	23.1
Toplam	13	100
Marketlerde satılan kuş yemleri		
Tohum karışımları	4	30.8
Tohum karışımları-pelet yemler	1	7.7
Tohum karışımları-ek yem ve takviyeleri	4	30.8
Tohum karışımları-pelet yemler-ek yem ve takviyeleri	1	7.7
Satmayan	3	23.1
Toplam	13	100
Marketlerde satılan balık yemleri		
Granül yemler	1	7.7
Pul yemler-granül yemler	1	7.7
Pul yemler-bitkisel yemler	2	16.4
Granül yemler-bitkisel yemler	2	15.4
Pul yemler-granül yemler-bitkisel yemler	1	7.7
Pul yemler-granül yemler-tablet yemler-bitkisel yemler	1	7.7
Satmayan	5	38.5
Toplam	13	100
Marketlerde satılan kemirgen yemleri		
Tohum ve karışımları	1	7.7
Pelet yemler-tohum ve karışımlar	1	7.7
Pelet yemler-kuru ot	2	15.4
Satmayan	9	69.2
Toplam	13	100

Tüm marketler (%100), yaş ve kuru kedi mamaları satmaktadır. Bu durum, kedi mamalarının sektördeki temel ürünlerden biri olduğunu göstermektedir. Marketlerin %76.9'u yaş ve kuru köpek mamaları da satmakta diğer marketler bu ürünleri satmamaktadır (%23.1). Köpek mamaları, kedi mamalarına göre daha az yaygın olsa da önemli bir pazar payına sahiptir. Marketlerin %30.8'i kuş yemi olarak yalnızca "Tohum karışımları" satarken, aynı oranda market "Tohum karışımları ve ek yem/takviyeler" satmaktadır. Pelet yemlerin de dahil olduğu daha kapsamlı yem seçeneklerini sunan marketlerin oranı %7.7'dir. Buna karşın %23.1 oranında market ise kuş yemleri satmamaktadır. Balık yemlerinde en geniş yelpazeyi sunan marketler (%7.7) "Pul yemler, granül yemler, tablet yemler ve bitkisel yemler" satmaktadır. Toplamda ise marketlerin %38.5'i balık yemleri satmamaktadır. Balık yemleri, özel bir ürün grubu olarak görünmektedir. Kemirgen yemleri, marketlerin yalnızca %30.8'i tarafından satılmaktadır. Bu kategoride en yaygın ürünler "Pelet yemler ve kuru ot" (%15.4) kombinasyonudur. Ancak marketlerin %69.2'si kemirgen yemleri satmamaktadır.

Tablo 5. Marketlerde satılan pet hayvan ürünleri

İşletmelerde satılan kedi ürünleri		
Tasma	3	23.1
Tasma-kedi kumu ve tuvalet	2	15.4
Tasma-oyuncak	2	15.4
Tasma-bakım ürünleri	1	7.7
Tasma-tırmalama tahtaları –oyuncak	1	7.7
Tasma-taşıma çantası	1	7.7
Tasma-kedi kumu ve tuvalet-tırmalama tahtaları-oyuncak	1	7.7
Tasma-tırmalama tahtaları-oyuncak-bakım ürünleri	1	7.7
Tasma-tırmalama tahtaları-oyuncak-diğer(kıyafet)	1	7.7
Toplam	13	100
İşletmelerde satılan köpek ürünleri		
Tasma ve tasmalıklar	4	30.8
Tasma-tuvalet ihtiyaç ürünleri	1	7.7
Tasma-oyuncak	2	15.4
Tasma-oyuncak-bakım	1	7.7
Tasma-oyuncak-diğer(kıyafet)	1	7.7
Oyuncak-bakım ürünleri- diğer(kıyafet)	1	7.7
Satmayan	3	23.1
Toplam	13	100
İşletmelerde satılan kuş ürünleri		
Kafes ve kafes aksesuarları	1	7.7
Kafes-bakım ürünleri	2	15.4
Kafes -oyuncak	3	23.1
Kafes-bakım ürünleri-oyuncak	2	15.4
Satmayan	5	38.5
Toplam	13	100
İşletmelerde satılan balık ürünleri		
Akvaryum ve akvaryum ekipmanları	2	15.4
Akvaryum-filtre	1	7.7
Akvaryum-bitki ve dekorasyon ürünleri	1	7.7
Akvaryum-su değiştirme ve bakım ürünleri	1	7.7

Akvaryum-filtre-bitki ve dekorasyon-su değiştirme ve bakım	2	15.4
Satmayan	6	46.2
Toplam	13	100
İşletmelerde satılan kemirgen ürünleri		
Kafes ve kafes aksesuarları	3	23.1
Oyuncak	1	7.7
Satmayan	9	69.2
Toplam	13	100

Kedi ürünleri arasında en çok satılan ürün, %23.1 oranıyla sadece tasma olarak listelenmiştir. Bu, kediler için tasma ürünlerinin en yaygın satılan ürün olduğunu göstermektedir. Kedi kumu ve tuvalet ürünleri, oyuncaklar ve bakım ürünleri gibi diğer kombinasyonlar %7.7 ile %15.4 arasında değişen oranlarda satış göstermektedir. Örneğin, tasma ile birlikte kedi kumu ve tuvalet ürünlerinin satışı %15.4 iken, tasma ile tırmalama tahtaları ve oyuncakların bir arada satışı %7.7 oranındadır. Bu, kediler için temel ihtiyaçların yanı sıra oyun ve bakım ürünlerinin de önemli bir pazar oranına sahip olduğunu göstermektedir. Köpek ürünleri kategorisinde, tasma ve tasmalıklar %30.8 ile en yüksek satış oranına sahiptir. Tasma ve tuvalet ihtiyaç ürünleri, tasma ve oyuncak gibi diğer kombinasyonlar ise daha düşük oranlarda satılmaktadır. Tasma ve oyuncak kombinasyonu %15.4 oranında, tasma ve bakım ürünleri kombinasyonu ise %7.7 oranında satış göstermektedir. Bu veriler, köpek sahiplerinin öncelikle temel ihtiyaçlar olan tasma ve tasmalıklara yöneldiğini, ancak oyuncak ve bakım ürünlerinin de önemli bir pazar payına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kuş ürünleri satışlarında en yüksek oran %38.5 ile "satmayan" kategorisine aittir. Bu da birçok marketin kuş ürünlerini satmadığını göstermektedir. Kafes ve kafes aksesuarları %7.7 oranında, kafes ve bakım ürünleri %15.4 oranında, ve kafes ile oyuncakların bir arada satışı %23.1 oranında gerçekleşmektedir. Bu, kuş sahiplerinin özellikle kafes ve ilgili aksesuarlar konusunda talep gösterdiğini ancak genel olarak kuş ürünlerinin daha az satıldığına işaret etmektedir. Balık ürünleri kategorisinde de "satmayan" oranı %46.2'la en yüksek değere sahiptir. Bu durum, marketlerin neredeyse yarısının balık ürünleri satmadığını göstermektedir. Akvaryum ve akvaryum ekipmanları %15.4 oranında, akvaryum ve filtre kombinasyonu %7.7 oranında satış yapılmaktadır. Ayrıca, bitki ve dekorasyon ürünleri ile su değiştirme ve bakım ürünleri gibi çeşitli kombinasyonlar da belirli oranlarda satılmaktadır. Bu veriler, balık sahiplerinin akvaryum ve ilgili bakım ürünlerine yönelik belirli bir talebi olduğunu göstermektedir. Kemirgen ürünleri kategorisinde, "satmayan" oranı %69.2'yle en yüksek değere sahiptir. Bu, birçok marketin kemirgen ürünlerini satmadığını göstermektedir. Satılan ürünler arasında kafes ve kafes aksesuarları %23.1 oranında, oyuncaklar ise %7.7 oranında yer almaktadır. Bu, kemirgen sahiplerinin özellikle kafes ve ilgili aksesuarlar konusunda talep gösterdiğini ancak genel olarak kemirgen ürünlerinin daha az satıldığını işaret etmektedir.

Tablo 6. Müşteri çoğunluk profili ve memnuiyet durumu

En çok satış yapılan yaş grubu		
Yetişkinler (25-34 yaş)	2	15.4
Orta yaş yetişkinler (35-44 yaş)	2	15.4

Gençler (18-24 yaş) - Yetişkinler (25-34 yaş)	3	23,1
Gençler (18-24 yaş) -Orta Yaş Yetişkinler(35-44 yaş)	1	7,7
Gençler (18-24 yaş) -Yetişkinler(25-34) -Orta Yaş Yetişkinler(35-44 yaş)	2	15,4
Gençler (18-24 yaş) -Yetişkinler (25-34 yaş)-Aileler	1	7,7
Orta Yaş Yetişkinler(35-44 yaş)-Aileller	1	7,7
Gençler (18-24 yaş) -Yetişkinler(25-34 yaş)-Orta Yaş Yetişkinler(35-44 yaş)	1	7,7
Toplam	13	100
Müşteri meslek grupları		
Diğer	1	7,7
Öğretmen-Polis	3	23,1
Öğretme-Polis-Doktor	1	7,7
Öğretmen -Polis-Öğrenci	3	23,1
Öğretmen-Polis-Özel Sektör	2	15,4
Öğretmen -Öğrenci-Özel Sektör	1	7,7
Polis-Öğrenci-Özel Sektör	1	7,7
Öğretmen-Polis-Doktor-Öğrenci-Özel Sektör	1	7,7
Müşteri memnuniyetinin nasıl ölçülüyor		
Toplam	13	100,0
Doğrudan	7	53,8
Geri Bildirim Kutuları-Online Değerlendirmeler	1	7,7
Sosyal Medya Yorumları-Online Değerlendirmeler	1	7,7
Sosyal Medya Yorumları-Doğrudan	3	23,1
Geri Bildirim Kutuları -Sosyal Medya Yorumları-Online Değerlendirmeler	1	7,7
Toplam	13	100,0
Müşteri şikayetlerinin nasıl yönetiyorsunuz		
Doğrudan Görüşmeler	8	61,5
Doğrudan-Telefon Görüşmeleri	3	23,1
Doğrudan-Telefon Görüşmeleri -Sosyal Medya Üzerinden	2	15,4
Total	13	100,0

Marketlerin en geniş müşteri grubunu %23.1 oranla "Gençler" (18-24 yaş) ve "Yetişkinler" (25-34 yaş) gurupları oluşturmaktadır. Orta yaş yetişkinler (35-44 yaş) ise daha az sıklıkla temsil ediliyor (%15.4). Çeşitli kombinasyonlar; yaş gruplarının bir arada temsil edildiği müşteriler "Genç yetişkinler ve aileler" gurubu toplam müşteri tabanının önemli bir kısmını oluşturuyor (%7.7-%15.4 arasında). Avrupa ülkeleri bazında yapılan bir çalışmada en çok pet hayvanı sahibi olan insanların yaş aralığı 35-49 yaş aralığında verilmektedir (Moritz, 2000). Genç yetişkin ve yetişkin müşteri guruplarına yönelik kampanyalar, reklamlar ve ürün portföyü geliştirilerek daha yüksek satış potansiyeli sağlanabilir. Müşteri Meslek Gurupları içerisinde en yaygın meslekler; Öğretmenler ve polisler toplam %23.1'lik oranla öne çıkıyor. Öğrenciler ve özel sektör çalışanları diğer önemli guruplar arasında yer alıyor (%15.4). Meslek kombinasyonları; özellikle birden fazla meslek grubuna hitap eden müşteri segmentleri bulunuyor (örneğin, öğretmen-polis-özel sektör, %15.4). Meslek guruplarına özel fırsatlar ve indirim kampanyaları düzenlemek, müşteri bağlılığını artırabilir. Müşteri Memnuniyeti Ölçüm Yöntemleri Doğrudan yöntemlere bakıldığında, memnuniyetin %53.8'i müşterilerle birebir görüşme ile ölçülüyor. Sosyal medya yorumları (%23.1) ve geri bildirim kutuları (%7.7) gibi yöntemler de kullanılıyor. Çok kanallı ölçüm olarak birden fazla yöntemin birlikte kullanıldığı ölçüm mekanizmaları, toplamın %7.7'sini oluşturuyor. Müşteri memnuniyetini ölçmek için geri bildirim kutuları, sosyal medya ve online değerlendirmeleri daha aktif kullanarak müşteri görüşlerini daha geniş bir perspektifte değerlendirilebilir.

Çizelge7 Marketlerde sahiplendirilen hayvanlar

Tür	N	%
Kedi	4	30,8
Kuş	2	15,4
Kedi-kuş	2	15,4
Kedi-balık	1	7,7
Kuş-balık	1	7,7
Kedi-kuş-balık	2	15,4
Kedi-kuş-balık-tavşan	1	7,7
Total	13	100,0

Pet marketlerde köpek satışı yasak olduğundan köpek sahiplendirme araştırma dışında bırakılmıştır. Kediler, toplam sahiplendirme oranının %30.8'ini oluşturarak en yaygın tür olarak öne çıkmaktadır. Kuşların tek başına sahiplendirilme oranı %15.4'tür. Kedi-kuş kombinasyonu %15.4 oranında sahiplendirilmiştir. Kedi-kuş-balık (%15.4) ve kedi-kuş-balık-tavşan (%7.7) gibi daha geniş tür gurupları da sahiplendirilmiştir. Daha az sahiplendirilen türler balık ve tavşan gibi türler, genellikle kombinasyonlarla eşleştirilmiştir. Bunların tek başına sahiplendirme oranları düşüktür (örneğin, kedi-balık %7.7, kuş-balık %7.7). Çizelge 7'in bulguları, işletmelerde evcil hayvan sahiplenme eğilimlerini anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Pakistan'ın iki farklı şehirlerinde yapılan bir çalışmada (Mahmood ve ark., 2011) kuşlar ilk sırayı alırken (%76.22-%85.00) ikinci sırada balıklar (%11.45-%5.75), üçüncü sırayı ise memeli (kedi ve köpek dahil) hayvanlar (%7.82-%5.18) almaktadır. Bu çalışma ile mevcut

çalışma arasındaki farkın toplumsal farktan kaynaklandığı düşünülmüştür. Nitekim birçok ülkede pet hayvanı olarak farklı türler ön plana çıkmaktadır (Soorae ve ark., 2008; Eid ve ark., 2011; Mahmood ve ark., 2011; Halsby ve ark., 2014)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Van ilinde pet market sektöründe erkek girişimcilerin baskın olduğu, ağırlıklı olarak orta yaş grubundaki bireyler tarafından yönetildiğini, market sahiplerinin önemli bir kısmının orta düzeyden yüksek düzeye kadar eğitim aldığını, büyük kısmının bu işi ana gelir kaynağı olarak gördüğünü ve market sahiplerinin mesleki gelişime önem verdiğini göstermektedir. Kadın girişimciliğinin artırılmasına yönelik teşvik edici programlar, sektördeki cinsiyet dengesini geliştirebilir. Eğitim alanlarının çeşitlendirilmesi ve yeni girişimciler için eğitim programlarının oluşturulması, sektörün büyümesine katkı sağlayabilir. İşletme sürelerinin genç olması, sektörde yenilikçi uygulamalara açık bir ortam olduğunu göstermektedir. Deneyimli işletme sahiplerinin bilgi paylaşımı teşvik edilmelidir. İşletmelerin çoğunun ana gelir kaynağı olarak pet market işletmeciliğini seçmesi, sektörün ekonomik açıdan güvenilir bir alan olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Bu veriler Van ilindeki pet marketlerinin küçük ölçekli işletmeler olduğunu ve çoğunluğunun tek şube, şahıs işletmesi yapısında olduğunu ortaya koymaktadır. Gelir seviyesi genellikle orta ve düşük seviyelerde, ancak bazı işletmeler daha yüksek gelir gruplarına girmektedir. Günlük müşteri sayısının ortalama seviyede olduğunu ve pet market sahiplerinin birçoğunun hem kişisel (hayvan sevgisi) hem de ekonomik (ek gelir, pazar boşluğu) motivasyonlarla bu işi yaptığını göstermektedir. Bu veriler, sektördeki rekabet, işletme stratejileri, büyüme potansiyeli ve girişimcilik motivasyonları gibi unsurlar hakkında derinlemesine analizler yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ek hizmetlerin artırılması (ör. kuaförlük, bakım, pet oteli) müşteri çekmek için etkili bir strateji olabilir. Online sipariş sistemleri ve stok takip yazılımlarının yaygınlaştırılması, işletme yönetiminde verimlilik sağlayabilir. Sosyal medya platformlarının etkili kullanımı ve müşteri sadakat programlarının geliştirilmesi önerilir. İşletmelere vergilendirme ve lisans işlemleri konusunda rehberlik sağlanması, karşılaşılan hukuki sorunları azaltabilir. Pet marketlerin rekabet gücünü artırmak için dijital pazarlama ve çevrimiçi satış platformlarına yönelim teşvik edilmelidir. Hayvan sağlığı ve beslenmesi konularında özel ürün ve hizmetlere odaklanarak müşteri memnuniyeti artırılabilir. Pazardaki boşlukların belirlenerek hizmet çeşitliliğinin artırılması, gelir seviyesinin yükselmesine katkı sağlayabilir.

Yapılan değerlendirmede müşteri ihtiyaçlarına yönelik hizmet çeşitliliğinin artırılabilirliği bir durum söz konusudur. Ekonomik koşulların sektörü ciddi şekilde etkilediğini göstermekte, pazarlama konusundaki farkındalığın artırılabilirliği görülmektedir. İşletme maliyetlerini azaltmaya yönelik çözümlerin önemini olduğu, sektörde büyüme ve çeşitlilik stratejilerinin öne çıktığını görülmektedir. Marketlerde müşteri çekmek için ek hizmetlerin potansiyel bir gelişim alanı olduğunu durum söz konusudur. Teknolojik altyapının güçlendirilmesi, işletme yönetimini daha verimli hale getirebilir durumdadır. Sosyal medya kullanımının çeşitlendirilmesi ve müşteri etkileşimi artırma potansiyeli mevcuttur.

Marketlerde müşteri memnuniyetine verilen önemin yüksek olduğu görülmektedir. Finansal istikrar işletmeler için bir hedef durumundadır. Hayvan refahına uyum konusunda bazı marketlerin sorun yaşadığı da bir durumdur. Ayrıca, "Düzenli dezenfeksiyon" en yaygın uygulama olsa da bazı işletmelerin çok kapsamlı hijyen ve güvenlik protokolleri uygulamamaktadırlar. Ek hizmetlerin artırılması (ör. kuaförlük, bakım, pet oteli) müşteri çekmek için etkili bir strateji olabilir. Online sipariş sistemleri ve stok takip yazılımlarının yaygınlaştırılması, işletme yönetiminde verimlilik sağlayabilir. Sosyal medya platformlarının etkili kullanımı ve müşteri sadakat programlarının geliştirilmesi önerilir. İşletmelere vergilendirme ve lisans işlemleri konusunda rehberlik sağlanması, karşılaşılan hukuki sorunları azaltabilir.

Kedi mamaları tüm işletmelerde bulunurken, köpek mamaları için daha az kapsayıcılık görülmektedir. Köpek mamalarının dağıtımını artırmak, ürün çeşitliliği açısından fırsat sunabilir. Kuş yemlerinde "Tohum karışımları" temel ürün olarak öne çıkmaktadır. Ek yem ve pelet yem seçeneklerinin artırılması, müşteri ihtiyaçlarını karşılamak için faydalı olabilir. Balık ve kemirgen yemleri, pet marketlerde diğer ürünlere göre daha az yer bulmaktadır. Bu durum, pazarın talep durumuna göre şekillendiğini gösterebilir. Ancak, bu kategorilerdeki ürün yelpazesinin artırılması niş müşterilere ulaşmak için stratejik bir adım olabilir. İşletmelerin geniş bir müşteri kitlesine hitap edebilmesi için özellikle kuş, balık ve kemirgen yemlerinde ürün çeşitliliğini artırması önemlidir. Balık ve kemirgen yemlerini satan işletmelerin oranının düşük olması, bu alanlarda pazar potansiyelinin tam olarak kullanılmadığını gösterebilir. İşletmeler, özellikle balık ve kemirgen ürünlerinde pazarlama ve tanıtım faaliyetlerini artırarak bu segmentteki müşteri sayısını artırabilir. Ek hizmetlerin artırılması (ör. kuaförlük, bakım, pet oteli) müşteri çekmek için etkili bir strateji olabilir. Online sipariş sistemleri ve stok takip yazılımlarının yaygınlaştırılması, işletme yönetiminde verimlilik sağlayabilir. Sosyal medya platformlarının etkili kullanımı ve müşteri sadakat programlarının geliştirilmesi önerilir. İşletmelere vergilendirme ve lisans işlemleri konusunda rehberlik sağlanması, karşılaşılan hukuki sorunları azaltabilir. Kuş, balık ve kemirgen yemlerinde ürün yelpazesi genişletilerek farklı müşteri ihtiyaçlarına cevap verilmesi sağlanabilir. Ayrıca, marketler arasında ürün çeşitliliği ve rekabet avantajı sağlamak için bu alanlara daha fazla odaklanılması önerilebilir.

Marketlerde en çok satılan ürünler genellikle kedi ve köpek sahiplerinin ihtiyaçlarına yöneliktir. Kuş, balık ve kemirgen ürünleri ise daha az talep görmektedir. Bu durum, işletmelerin ürün yelpazesini müşteri ihtiyaçlarına göre şekillendirmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle kedi ve köpek ürünlerinde çeşitlilik sunmak, müşteri memnuniyetini artırabilir. Diğer yandan, kuş, balık ve kemirgen ürünleri için talebi artıracak stratejiler geliştirmek, bu pazar segmentlerinde büyümeye katkıda bulunabilir. Kedi ürünleri en kapsamlı kategori olarak öne çıkıyor. Kombinasyon ürün satışını artırarak müşteri memnuniyeti sağlanabilir. Tasmanın ardından oyuncak ve bakım ürünleri için daha fazla tanıtım ve çeşitlendirme yapılabilir. Yüksek oranda işletme bu ürünleri satmadığı için pazar fırsatları değerlendirilebilir. Özellikle kafes aksesuarları ve oyuncakların sunulması müşteri ilgisini artırabilir. Balık ürünleri için eksikliği olan dekoratif ürünler ve bakım ekipmanlarının stoklanması, bu segmentteki potansiyel müşterilere ulaşmayı kolaylaştırabilir. Bu kategorideki ürünlerin az satılması, sınırlı bir talebi işaret ediyor olabilir. Ancak belirli bölgelerde bu ürünler için pazar büyütme stratejisi geliştirilebilir.

Müşterilerin büyük bir kısmının genç yetişkinler ve yetişkinler olması, bu yaş grubuna yönelik özel pazarlama ve hizmet stratejilerinin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, müşterilerin büyük çoğunluğunun öğretmen, polis ve özel sektör çalışanları olması, bu meslek gruplarına yönelik özel kampanyalar ve promosyonların etkili olabileceğini işaret etmektedir. Müşteri memnuniyeti, bir işletmenin ekonomik başarısı için kritik bir faktördür. Bu memnuniyetin ölçülmesi, müşteri hizmetlerinin iyileştirilmesi açısından önemli bir araçtır. Müşteri memnuniyetinin düzenli olarak ölçülmesi ve analiz edilmesi, işletmenin uzun vadeli başarısı açısından kritik öneme sahiptir. Bu bulgular, işletmenin hedef kitlesine yönelik daha etkili stratejiler geliştirmesine ve müşteri sadakatini artırmasına yardımcı olacaktır. İşletmeler, müşteri geri bildirimleri, anketler ve doğrudan müşteri etkileşimleri yoluyla memnuniyet seviyelerini belirlemektedir. Bu yöntemler, müşteri beklentilerini anlamaya ve hizmet kalitesini artırmaya yönelik stratejik kararlar almaya yardımcı olmaktadır. Memnuniyet ölçümünde kullanılan kriterlerin net ve spesifik olması, müşteri deneyimini iyileştirme çabalarının etkinliğini artırmaktadır. Dijital platformlarda daha etkin geri bildirim sistemleri kurularak, müşteri memnuniyeti ölçümünde veri zenginliği sağlanabilir. Bunun yanında şikayet süreçlerinin hızlandırılması ve izlenebilir hale getirilmesi, müşteri memnuniyetini artırabilir. Bir şikayet yönetim sistemi oluşturmak (örneğin, CRM) süreçleri hızlandırabilir.

Çalışmada marketlerde en çok sahiplendiren ev hayvanı olarak kedi ön plana çıkmaktadır. Bunu kuş takip etmektedir. Balık ise son sırada yer almaktadır. Marketlerden bazılarında sadece kedi sahiplendirme yapılırken bazılarında ise sadece kuş sahiplendirmesi yapılmaktadır. Ancak bazı marketlerde kedi-kuş, kedi-balık, kuş-balık, kedi-kuş-balık ve kedi-kuş-balık-tavşan sahipliği kombinasyonları şeklinde sahiplendirmeler de bulunmaktadır. Sahiplendirme oranlarının yüksek olduğu kedi ve kuşlara yönelik barınma, bakım ve sahiplendirme süreçleri optimize edilebilir. Kedi-kuş-balık gibi kombinasyonlu sahiplendirmeleri artırmak için paket hizmetler (örneğin, mama ve barınak ekipmanları gibi) sunulabilir. Daha az tercih edilen türler için özel kampanyalar ve farkındalık programları düzenlenebilir.

Alalwan, A. A. , Dwivedi, Y. K. , Rana, N. P. , & Algharabat, R. . (2017). Examining factors influencing jordanian customers' intentions and adoption of internet banking: extending utaut2 with risk. *Journal of Retailing & Consumer Services*, 40, 125-138

Connolly, K. M., Heinze, C. R., & Freeman, L. M. (2014). Feeding practices of dog breeders in the United States and Canada. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 245(6), 669-676.

Holland, KE, Mead, R., Casey, RA, Upjohn, MM ve Christley, RM (2022). İnsanlar neden köpek ister? Birleşik Krallık'ta köpek edinme motivasyonlarına ilişkin karma yöntemli bir çalışma. *Veterinerlik Bilimindeki Sınırlar* , 9 , 877950.

Holland, KE (2019). Bir evcil köpek edinmek: Potansiyel köpek sahiplerinin karar verme süreçlerini etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Hayvanlar* , 9 (4), 124.

- Arıcı, F. (2021). Türkiye’de İller Arası Göçlerde İkincil Göç Çekim Merkezleri ve Etki Sahalarının Tespiti. *Coğrafya Dergisi*, (42), 195-209.
- Çiftçi, H. (2006). Avrupa Birliği Üyeliğinin Türkiye’nin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri ve Sağlayacağı Faydalar. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 23-59.
- Deniz, O. (2009). Van kent merkezine yapılan göçler ve göçün kentsel gelişim üzerine etkisi. *TÜCAUM V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 16-17.
- Eid, E., Al Hasani, I., Al Share, T., Abed, O., & Amr, Z. (2011). Ürdün'deki Amman yerel pazarında hayvan ticareti. *Ürdün Biyolojik Bilimler Dergisi* , 4 (2), 101-108
- Mahmood, T., Shah, SMA, Rais, M., & Nadeem, MS (2011). Rawalpindi ve Multan şehirlerindeki evcil hayvan dükkanlarında hayvan türü ticaretinin araştırılması. *Hayvan ve Bitki Bilimi Dergisi* , 21 (4), 822-929.
- Halsby, KD, Walsh, AL, Campbell, C., Hewitt, K., & Morgan, D. (2014). Sağlıklı hayvanlar, sağlıklı insanlar: evcil hayvan dükkanlarında hayvan temasından kaynaklanan zoonoz riski, literatürün sistematik bir incelemesi. *PLoS One* , 9 (2), e89309.
- Jassim, S. H. , & Shubar, R. . (2021). Sustainable marketing analysis in industrial corporate: a case study at the general company for iraqi cement pjaee, 17 (3) (2020) sustainable marketing analysis in industrial corporate: a case study at the general company for iraqi cement.
- Jian, F., Tan, J., & Bi, Y. (2021,). Research on Pet Business Strategy and Service Design in Internet Economy. In *2nd International Conference on Management, Economy and Law (ICMEL 2021)* (pp. 257-266). Atlantis Press.
- Lizote, S. A., Floriani, I., de Azevedo, I. M., Tavares, K. G. S., & Hermes, S. (2017). Uso do Fluxo de Caixa e sua Relação com as Dificuldades de Permanecer no Mercado de Pet Shops. *Revista de Gestão, Finanças e Contabilidade*, 7(3), 214-229.
- Moritz, J. (2000). Pet markets: permits and surveillance. *DTW. Deutsche Tierärztliche Wochenschrift*, 107(3), 109-112.
- Saraçoğlu, H. (2023). Göç yönetimi politikalarının şekillenmesinde yerel yönetimler ve STK’lar arasındaki işbirliğinin etkisi: Van ili özelinde analiz. *Van Yüüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 170-185.
- Shieunt-Han, T. (2021, May). Pet Business Opportunities and Sharing Economy in the Post-Covid-19 Pandemic Era. In *Ninth International Conference on Entrepreneurship and Business Management (ICEBM 2020)* (pp. 64-70). Atlantis Press.

- Sinclair, J. S., Stringham, O. C., Udell, B., Mandrak, N. E., Leung, B., Romagosa, C. M., & Lockwood, J. L. (2021). The international vertebrate pet trade network and insights from US imports of exotic pets. *BioScience*, 71(9), 977-990.
- Soorae, PS, Al Hemeri, A., Al Shamsi, A., & Al Suwaidi, K. (2008). Birleşik Arap Emirlikleri'nde evcil hayvan olarak yaban hayatı ticaretinin bir araştırması. *Trafik Bülteni* , 22 (1), 41-46.
- Ting, L. (2024). *Marketing plan for a pet shop in Shanghai* (Master's thesis). ISCTE-IUL, Department of Marketing, Operations and General Management.
- Tuten, T. L. , & Solomon, M. R. . (2013). Social media marketing. Peason Prentice Hall. <https://study.sagepub.com/smm5>
- Yi, L. (2024). *A service marketing exploration of pet store* (Master's thesis). Master in Applied Management Supervisor: Prof. Pedro Fontes Falcão, Assistant Prof. ISCTE-IUL
- Zhang, W., Cao, H., & Lin, L. (2022, March). Analysis of the future development trend of the pet industry. In *2022 7th International Conference on Financial Innovation and Economic Development (ICFIED 2022)* (pp. 1682-1689). Atlantis Press.

CHINESE INVESTMENTS IN RUSSIAN AGRICULTURE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Linfeng Huang (Southwest University of Political Science and Law, China)
Maria Okot (Makerere University, Uganda)

Abstract:

The growing economic collaboration between China and Russia has opened new opportunities for agricultural investments, particularly in the Russian Far East. Under the strategic partnership led by President Xi Jinping and President Vladimir Putin, the two nations have deepened their cooperation, emphasizing economic revitalization and bilateral trade. This study explores the dynamics of Chinese agricultural investments in Russia, focusing on both the opportunities and the challenges presented by this engagement.

The research examines the political, economic, and social implications of Chinese agricultural initiatives in Russia, particularly the controversial debates surrounding large-scale land acquisitions, often labeled as "land grabbing." Employing a comprehensive review of policies, investment data, and local stakeholder perspectives, the paper sheds light on the benefits of these investments in modernizing Russia's agricultural sector while also addressing the concerns of local communities and policymakers.

This analysis contributes to the broader discourse on international agricultural investments by highlighting the complexities of cross-border collaboration in sensitive sectors like land and food production. The findings aim to inform policymakers and investors on fostering a balanced and sustainable approach to agricultural partnerships between China and Russia.

Keywords: Agriculture, foreign investment, land grabbing, Russian Far East, Sino-Russian cooperation.

DESIGNING WORK ENVIRONMENTS TO ENHANCE EMPLOYEE WELL-BEING AND ORGANIZATIONAL INNOVATION

João Pereira , Amina Dlamini

(Federal University of Bahia, Brazil),

Abstract:

Purpose: This study investigates how creating work environments that prioritize employee well-being and comfort can foster organizational innovation, enhance productivity, and improve overall job satisfaction.

Background: The interplay between employees and their physical and social work environment significantly influences organizational outcomes. Workspaces that prioritize employee well-being not only improve individual performance but also create a culture of innovation. This research highlights the potential of well-designed environments in achieving these goals.

Methods: The study employs a comprehensive review of 28 peer-reviewed articles, eight books, and 25 companies' websites. Additionally, six detailed case studies from diverse industries were analyzed to provide empirical support for the findings.

Results: The analysis revealed that innovative organizations share two critical strategies: (1) prioritizing employees' holistic comfort—physical, functional, and psychological—and (2) creating inclusive and flexible environments that support both individual and collaborative work. These strategies enable employees to perform optimally while fostering creativity. Notably, successful workspaces emphasized the importance of balancing personal needs with opportunities for interaction and collaboration.

Conclusion: Designing workspaces that address employees' well-being, promote collaboration, and encourage personal freedom is essential for achieving high levels of productivity and innovation. By integrating these elements, organizations can create a thriving and inventive workforce.

Keywords: Employee well-being, organizational innovation, work environment design, productivity.

SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AS A DRIVING FORCE IN THE EVOLUTION OF GASTRONOMY

Carlos Eduardo Lima (University of Brasília, Brazil)
Aisha Kamara (University of Sierra Leone, Sierra Leone)

Abstract:

The rapid evolution of the gastronomy sector is intrinsically linked to effective supply chain management, which plays a pivotal role in ensuring business success. Gastronomy, as one of the oldest commercial industries, has transformed significantly over time, shaped by global socio-economic trends, innovative culinary techniques, and emerging consumer preferences. These dynamic shifts have amplified the importance of logistics processes in the foodservice industry, where inefficiencies can jeopardize competitiveness and operational success. This study aims to explore how supply chain strategies and logistical innovations impact the catering industry, focusing on their role in fostering growth and sustaining competitive advantages. Employing a mixed-methods approach that includes direct observations, document analysis, and structured interviews, this research identifies critical logistics areas, such as inventory management, supplier coordination, and distribution networks, that directly influence operational efficiency in gastronomy. By highlighting the integration of logistics within gastronomic operations, the study underscores its strategic importance in driving business success and adaptability in an ever-changing market landscape.

Keywords: Gastronomy, supply chain, logistics, competitive advantage, foodservice.

DIGITAL TRANSFORMATION IN ENTREPRENEURSHIP EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Ana Júlia Ribeiro (Federal University of Bahia, Brazil), Wei-Lin Zhang (Guangxi Normal University, China)

Abstract:

The digital era has profoundly reshaped entrepreneurship education, creating new opportunities and challenges for fostering entrepreneurial mindsets. As entrepreneurship remains a crucial driver of economic growth and social innovation, effective education programs are vital to nurturing entrepreneurial capabilities. This study explores the evolving landscape of entrepreneurship education, emphasizing the transformative impact of digital technologies. Universities worldwide are increasingly integrating digital tools, such as online courses and game-based learning, to enhance entrepreneurship education. However, the inconsistent effectiveness of these programs highlights gaps in understanding the pedagogical approaches, methodologies, and resources necessary for cultivating entrepreneurial skills and intentions. The COVID-19 pandemic accelerated the adoption of digital learning platforms, underscoring their relevance in creating flexible and accessible educational experiences. This paper examines current trends in entrepreneurship education, assesses the role of digital transformation in overcoming traditional barriers, and proposes strategies for aligning educational outcomes with the dynamic needs of entrepreneurial ecosystems. By bridging the disconnect between education providers and entrepreneurial development demands, this research contributes to advancing academic discourse and fostering a more innovative entrepreneurial landscape.

Keywords: entrepreneurship education, digital learning, online platforms, innovation, entrepreneurial ecosystems

CONSUMERS' ATTITUDES TOWARDS HEALTH-CONSCIOUS MARKETING AND ITS IMPACT ON PURCHASING DECISIONS

Adesina Oluwatobi, Zanele Dlamini, Wei Ling Zhang

Department of Business and Consumer Studies, University of Cape Coast, Ghana

Abstract:

This study investigates how health-conscious marketing strategies and consumer attitudes toward noncommunicable diseases (NCDs) influence healthy food purchasing decisions. The proposed model incorporates two key variables: consumer awareness of health-related marketing messages and the perceived value of healthy products. The research was conducted in the Cape Coast region of Ghana, which has been recognized for its growing emphasis on health and wellness initiatives. Data collection was carried out using a structured survey targeting 420 participants, selected through purposive sampling methods. Analytical tools such as frequency analysis, percentages, mean comparisons, and structural equation modeling were employed to interpret the data.

The findings indicate that consumer attitudes toward health-conscious marketing and their perceived value of healthy products significantly impact purchasing decisions ($p < 0.001$). The predictive accuracy of the model accounted for 48.7% of variance in healthy food purchasing decisions ($R^2 = 0.487$). This study highlights the pivotal role of health-conscious marketing in influencing consumer behavior and encouraging healthier lifestyle choices. Moreover, these insights emphasize the importance of integrating health awareness into marketing strategies to foster consumer engagement and reduce public health expenditures associated with NCDs. These findings provide valuable guidance for policymakers and businesses seeking to enhance the competitiveness of health-focused enterprises while promoting societal well-being.

Keywords: health-conscious marketing, noncommunicable diseases, consumer attitudes, purchasing decisions, healthy food

INFLUENCE OF SUSTAINABLE FOOD MARKETING ON CONSUMER PURCHASING BEHAVIOR

Dr. Li Wei, Chen Zhang, Assoc. Prof. Dr. Hui Lin

Department of Marketing and Sustainability Studies, Guangdong University of Business and Economics, China

Abstract:

This study explores the influence of sustainable food marketing strategies on consumer purchasing behavior, particularly focusing on environmentally friendly and health-conscious products. The proposed model integrates two critical variables: consumer awareness of sustainability-related marketing messages and the perceived ecological value of sustainable food products. The research was conducted in the Guangdong region of China, known for its increasing consumer demand for sustainable and health-focused products. Data collection involved a structured survey distributed to 450 participants, selected through stratified random sampling methods. Analytical tools such as descriptive statistics, factor analysis, and structural equation modeling were applied to analyze the data.

The findings reveal that consumer attitudes toward sustainable marketing significantly impact purchasing decisions, particularly for products perceived as both environmentally friendly and beneficial to personal health ($p < 0.001$). The model explains 52.3% of the variance in sustainable food purchasing behavior ($R^2 = 0.523$). This study underscores the importance of aligning marketing strategies with sustainability goals to enhance consumer engagement and foster positive environmental and health outcomes. Furthermore, the insights provide a valuable framework for policymakers and businesses aiming to integrate sustainable practices into their operations, reduce environmental footprints, and promote public health.

Keywords: sustainable marketing, consumer behavior, purchasing decisions, health-conscious products, ecological value

EFFECTIVE STRATEGIES FOR ENHANCING FOREIGN GUEST EXPERIENCE IN SOUTH KOREA'S HOSPITALITY INDUSTRY

lec. Min-seok Kim, Ji-hyun Park, Dr. Soo-jin Lee

Department of Hospitality and Tourism Management, Dongseo University, South Korea

Abstract:

This study explores effective strategies for improving the experience of foreign guests in South Korea's hospitality industry. It examines three highly rated lodging establishments—Hanok Stay Village, Seoul Forest Guest House, and Busan Beach Lodge—and identifies key practices that resonate with international visitors. Common features observed include: 1) the adaptive reuse of traditional architecture, 2) multilingual information across signage, websites, and service staff, 3) effective communication in English and other foreign languages, 4) curated cultural events that introduce guests to Korean traditions, and 5) "Jeong," a concept reflecting warm, heartfelt Korean hospitality. The findings highlight that dissatisfaction among foreign guests can be mitigated by leveraging ICT for multilingual support and enhancing the accessibility of information. Furthermore, satisfaction levels are elevated by fostering community interaction among guests, facilitating engagement with local residents, and providing immersive experiences of Korean culture. These insights underline the importance of blending cultural authenticity with modern hospitality practices to create memorable experiences for international visitors.

Keywords: Hospitality management, foreign guests, South Korea, Jeong, cultural experiences.

EFFECT OF SOCIAL MEDIA ON COLLABORATIVE LEARNING IN HIGHER EDUCATION

Adebayo Oluwaseun, Dr. Folake Ayomide, Prof. Dr. Chidi Okonkwo

Department of Information Science, University of Ibadan, Nigeria

Abstract:

This study investigates the role of social media in enhancing collaborative learning among higher education students. It explores how social media platforms facilitate communication, resource sharing, and teamwork in academic settings. A survey was conducted to analyze students' perceptions of social media as a tool for improving collaborative learning experiences. Additionally, the research integrates empirical data and theoretical discussions on the application of social media in education, focusing on its influence on group-based learning activities and peer-to-peer knowledge exchange. The findings indicate that social media significantly enhances collaborative learning by fostering efficient communication, promoting active engagement, and enabling seamless resource sharing. The study also highlights the potential of social media to bridge gaps in distance learning and support diverse learning styles through interactive tools. Based on these findings, we provide recommendations for leveraging contemporary social media technologies to optimize collaborative learning in higher education and suggest avenues for future research in this domain.

Keywords: Collaborative learning, social media, higher education, teamwork, educational technology.

TOURISM ENHANCEMENT THROUGH AUGMENTED REALITY IN HISTORICAL SITES

Ahmed S. Ibrahim, Fatima A. Kassem,

University of Kuwait, Kuwait

Abstract:

Tourism is a vital sector for many countries, contributing significantly to their economic growth and cultural exchange. Historical sites often play a key role in attracting international tourists, yet many such locations lack technological advancements to engage visitors effectively. Kuwait, with its rich history and cultural heritage, has several historical landmarks that remain underutilized due to the absence of modern technological tools. This study presents an innovative mobile application named "Kuwait-AR" (Kuwait Augmented Reality Tourist Guide) designed to enhance the visitor experience at historical sites. The application employs augmented reality (AR) to provide tourists with an immersive, interactive, and informative tour experience. Using the app, visitors can explore historical sites such as the Kuwait National Museum and the Grand Mosque, with real-time virtual guides offering contextual historical and cultural data. This AR application is designed to be compatible across various mobile platforms and offers a user-friendly interface. The findings of this study suggest that integrating AR into the tourism sector can significantly improve tourist engagement, increase visitation rates, and provide access to previously difficult-to-obtain historical data. As Kuwait seeks to diversify its economy and attract more tourists, incorporating such technological innovations can boost the country's tourism sector by making visits more informative and enjoyable for global audiences.

Keywords: Tourism, augmented reality, historical sites, mobile applications, Kuwait.

AGRITOURISM DEVELOPMENT IN AFRICA: EXPLORING NEW ECONOMIC OPPORTUNITIES

M. N. Fofana, R. A. Toure, K. D. Bamba

Abstract:

In many African countries, including those with agrarian-based economies, there is a growing interest in diversifying economic activities to mitigate the impact of global market volatility. Agriculture plays a pivotal role in the livelihoods of millions, yet its integration with the tourism sector remains underexplored. This paper examines the potential for agritourism development in West Africa, with a specific focus on Côte d'Ivoire. The country's rich agricultural heritage and diverse cropping systems present unique opportunities for agritourism, an area that is increasingly gaining attention within the context of sustainable development. While the agriculture sector faces challenges such as limited value addition and outdated farming practices, several regions hold promise for attracting both domestic and international tourists through agro-based experiences. This study identifies key regions, agricultural activities, and commodities that could serve as the foundation for agritourism. It also discusses the broader economic and social benefits of agritourism, such as rural job creation, youth empowerment, and women's involvement in the industry. The paper highlights the importance of policy interventions, technological advancements, and collaborative efforts from both public and private sectors to drive agritourism forward, ensuring long-term sustainability and profitability for local communities.

Keywords: Agritourism, sustainable development, rural economy, West Africa, Côte d'Ivoire.

SUSTAINABLE TOURISM PLANNING: A TERRITORIAL APPROACH FOR ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL BALANCE

Dr. Ana Costa, Dr. Rafael Silva

Abstract:

Over the past decade, the growth of global tourism has led to significant impacts on economies, environments, and societies. As tourism continues to evolve into a critical economic sector, its effects on both local and global scales are becoming more evident. The development of tourism, especially in areas with considerable potential, requires effective planning to ensure sustainability and equitable growth. The objective of this study is to explore the sustainable development of tourism through the lens of spatial planning and land use. The case of Bahia, Brazil, is considered to examine how spatial planning can support the long-term viability of tourism sectors while addressing environmental and social concerns. Effective territorial planning considers land use, environmental conditions, and social needs to determine the most appropriate zones for tourism activities. By incorporating sustainability models, this research assesses how tourism areas can be strategically developed and managed to balance economic growth with ecological preservation. Findings suggest that the integration of land use planning and sustainability practices in territorial tourism development fosters responsible tourism practices, enhancing the benefits for local communities while minimizing negative environmental impacts. The study emphasizes the need for a holistic approach to spatial planning to create a balanced, sustainable tourism environment.

Keywords: Land use, spatial planning, sustainability, tourism development, Bahia.

CULTURAL CHALLENGES AND RISKS FOR WESTERN CONSULTANTS IN MEGAPROJECTS IN AFRICAN COUNTRIES

James Roberts, Sarah Anderson
University of Cape Town, South Africa

Abstract:

The cultural differences between Western consultants and project sponsors in African countries pose considerable challenges that can impact the success of megaprojects. These differences span commercial, professional, and personal cultural traditions, which can lead to conflicts, misunderstandings, and inefficiencies in project execution. Consultants new to the African context often face a ‘culture shock’ as they struggle to adapt to unfamiliar social and professional environments. Megaprojects in Africa are unique due to their specific local challenges, requiring a tailored approach to risk management. Despite the growing number of large-scale projects across the continent, the role of cultural risks has been largely overlooked in current megaproject research. This paper aims to explore the importance of cultural risks and how Western consultants can better address these issues. Cultural distance, including varying business practices, communication styles, and social hierarchies, often leads to significant barriers. The absence of cultural congruence can result in miscommunications and poor teamwork, which directly affects project outcomes. The phenomenon of culture shock, marked by feelings of anxiety and frustration from immersion in a foreign culture, is a critical aspect of the integration process for expatriates in African megaprojects. Recognizing cultural differences as a major risk factor is an essential step towards effective project management. Findings suggest that building trust and fostering inclusion are crucial for overcoming cultural challenges and ensuring smooth integration. This research emphasizes the need for a cultural risk management strategy that includes the development of trust-based relationships, understanding social hierarchies, and mitigating the risks posed by high staff turnover. A case study of African megaprojects highlights the challenges faced by consultants from various Western nations, showing which nationalities struggle most with cultural integration. Ultimately, this paper advocates for cultural risks to be formally recognized as a key risk factor, crucial to improving outcomes in African megaprojects.

Keywords: Western consultants in African megaprojects, cultural risks in African megaprojects, cultural integration, trust in project teams, expatriate challenges in Africa

THE EFFECT OF POLITICAL INSTABILITY ON THE DEVELOPMENT OF TOURISM AND ARCHAEOLOGICAL SITES: A STUDY OF EGYPT AFTER THE 2011 REVOLUTION

Assis. Prıof. Dr Ahmed M. Al-Sayed, Farida H. Kamal, Dr. Omar T. Fathy
Faculty of Tourism and Hotel Management, Cairo University, Egypt

Abstract:

Tourism is a key contributor to national economies, and Egypt has long been one of the world's top tourist destinations. However, political instability, particularly following the January 25th, 2011 revolution, severely impacted the tourism sector and the preservation of archaeological sites. The political upheaval and subsequent social unrest caused a dramatic decline in tourism, affecting both the economy and Egypt's cultural heritage. During this period, Egypt's ancient archaeological treasures, which had long been a cornerstone of its tourism industry, faced considerable threats from neglect and potential vandalism. Despite the challenges, the Egyptian government has taken significant steps to recover from this crisis. Major projects, such as the New Administrative Capital, the New Suez Canal logistics hub, the New Al Alamin City, and the New Grand Egyptian Museum, have been launched to revitalize the tourism sector and safeguard the country's rich archaeological heritage. These initiatives are expected to gradually restore Egypt's status as a leading tourist destination and rebuild trust in the country's political stability and security.

Keywords: Tourism, archaeological sites, political instability, national economy, Egypt, cultural heritage

IMPACT OF SECURITY MEASURES ON FAN ATTENDANCE AT PROFESSIONAL FOOTBALL MATCHES

M. J. Lee, K. H. Park, J. S. Kim

Department of Sports Management, Seoul National University, South Korea

Abstract:

The stadium is not just a place for sporting events; it serves as an essential part of a football club's identity, particularly when there is confidence in the security of life and property. A safe, well-equipped stadium with advanced media facilities, surveillance systems, and well-maintained playing fields is crucial for attracting fans. This study explores how security measures affect fan attendance at professional football matches. Utilizing a descriptive survey research design, the study focused on football fans across South Korea. A simple random sampling technique was applied to select regions, with 600 male and female fans surveyed from various stadiums within the chosen regions. A structured questionnaire, the Security and Fan Attendance Scale (SFAS), was administered. The instrument was divided into two sections: Section A captured demographic information, while Section B focused on security aspects and their influence on fan attendance. The questionnaire, with 20 items, had a reliability coefficient of 0.74. Hypothesis testing was conducted at a 0.05 significance level. Descriptive statistics, including frequency counts and percentages, as well as inferential statistics using chi-square (χ^2), were employed for data analysis. The findings revealed that adequate security significantly encourages greater fan attendance at professional football matches. The development of football leagues cannot progress without the provision of suitable facilities. Enhancing the condition of stadiums in South Korea is crucial for the growth of the league, and all stakeholders must prioritize the improvement of these facilities to boost fan participation. Only well-maintained stadiums should be used for matches.

Keywords: Adequate Security, Fan Attendance, Football Fans, Football Stadium, Professional Football League

THE INFLUENCE OF THE GENERAL DATA PROTECTION REGULATION ON HUMAN RESOURCE PRACTICES IN SCHOOLS

Maria Oliveira, Assoc. Prof. Dr. João Costa
University of Porto, Portugal

Abstract:

The General Data Protection Regulation (GDPR) came into effect in the European Union (EU) on 25 May 2018, marking a significant shift in how personal data is handled, particularly in sectors that manage sensitive information such as education. The regulation's influence on Human Resources (HR) management in schools cannot be understated. Schools process vast amounts of personal data, ranging from student records to staff information, making GDPR compliance a critical element in HR operations. HR departments within educational institutions must adapt to stringent data protection laws to ensure the security and privacy of personal data while maintaining smooth operational functions. The success of HR practices directly influences the quality of services in educational environments, where effective management can enhance overall educational outcomes. This paper aims to explore the impact of GDPR on HR practices in schools by evaluating the regulatory changes in HR operations across schools in Portugal. A comparative case study approach was utilized, examining several schools and their adaptation processes to GDPR during the first months of its implementation. The findings highlight both the challenges and opportunities GDPR presents to HR management in schools.

Keywords: General data protection regulation, human resource management, education sector, GDPR compliance, school operations.

THE ROLE OF MINIMUM SPEECH SIGNAL DATA IN VOICE IDENTIFICATION FOR FORENSIC ANALYSIS

Dr. Zhang Jun, Liu Mei

Department of Forensic Science, University of Beijing, China

Abstract:

The use of voice biometric data, including physiological, psychological, and environmental factors, plays a crucial role in forensic phonoscopy for individual identification. Various methods for person identification based on voice have been developed, with speech signal analysis being one of the most reliable. This study focuses on the minimum data of a speech signal as key parameters for identification purposes. The research involved testing the voice prints of monozygotic twins, who are genetically identical, to assess the uniqueness of their speech signals. Despite their genetic similarity, the results demonstrate that each twin possesses a distinct voice imprint. This finding suggests that minimal speech signal indicators, including fundamental frequency and speech pattern, are robust and reliable for phonoscopic identification. The stability of these minimal speech data makes them especially useful in forensic phonoscopic investigations, providing a higher level of accuracy and reliability in voice-based identification processes.

Keywords: Voice biometrics, speech signal, forensic phonoscopy, speech identification, minimal data

THE IMPACT OF UNDERFUNDING ON POLICE CORRUPTION IN NIGERIA

Chijioke Okafor, Dr. Adebayo Afolabi

Department of Political Science, University of Lagos, Nigeria

Abstract:

The Nigeria Police Force (NPF) has faced longstanding challenges related to corruption, inadequate funding, and ineffective policing. Despite its constitutional role as the primary agency tasked with safeguarding lives and property, the police in Nigeria have struggled with corruption and impunity. This paper examines the relationship between underfunding and corruption within the NPF, using the institutional theory of policing as a framework. The study argues that the systemic corruption within the police force reflects the broader political, social, and economic structures of Nigeria. Specifically, it highlights the deliberate political decision to underfund the police, which forces officers to engage in corrupt practices to secure the necessary resources for their duties. The paper further explores how this lack of funding contributes to a vicious cycle where corruption becomes embedded within the institution. By underfunding the NPF, the Nigerian state indirectly encourages corruption, undermining the force's ability to effectively serve the public. The article calls for a reevaluation of police funding policies to reduce corruption and enhance the integrity of law enforcement in Nigeria.

Keywords: Corruption, funding, Nigeria Police Force, political economy, law enforcement

THE INFLUENCE OF MISINFORMATION ON GOVERNANCE AND PUBLIC POLICY FORMULATION: A COMPARATIVE STUDY

Carlos Eduardo Souza, Mariana Lima de Andrade

Universidade Federal do Rio Grande do Norte, Brazil

Abstract:

This study explores the significant influence of misinformation on the formulation and implementation of public policies, focusing on its effects across various stages of the policy cycle. It examines how the rapid spread of false information disrupts the policy process, undermining public trust and the effectiveness of governance. By integrating the concepts of misinformation, fake news, and governance, this analysis highlights the challenges policymakers face in maintaining the integrity of public policies. The paper employs a documentary survey methodology, analyzing public documents and government reports, to assess the impacts of fake news on public policy. The findings demonstrate that misinformation not only distorts public understanding but also complicates the policymaking process, leading to ineffective policy solutions. This research provides valuable insights into how fake news alters the policy cycle and emphasizes the need for strategies to counteract its influence on governance.

Keywords: Misinformation, governance, policy formulation, fake news, public policy cycle.

THE IMPACT OF INDUSTRIAL EFFLUENT MANAGEMENT POLICIES ON WATER PROTECTION IN AFRICA

Zanele Moyo, Assis. Prof. Dr. Thabo Dlamini

University of Zimbabwe, Zimbabwe

Abstract:

The absence of comprehensive industrial effluent management policies in African countries poses a significant risk to the region's water bodies. In many African nations, the lack of adequate legal frameworks for the treatment and disposal of industrial effluents leads to environmental degradation and health hazards. Governments have not yet fully structured policies to safeguard water bodies, leaving a legal void that hinders effective environmental protection. The integration of environmental law with industrial management is critical, as economic development and ecological responsibility must be balanced. Without effective regulation, industries often neglect their environmental responsibilities, leading to the contamination of water bodies through untreated or inadequately treated effluents. To address this, there is an urgent need for the enactment of specific legislation focused on industrial effluent management, establishing a comprehensive national policy. Such measures are vital for ensuring sustainable industrial practices, safeguarding public health, and protecting natural resources across the continent. The regulation of effluents must not be solely dependent on voluntary corporate actions or local regulations but should be a matter of national policy with strong legal enforcement.

Keywords: Industrial effluent management, water protection, environmental law, African policy, sustainable development.

SOUTH KOREA AND BRAZIL ECONOMIC RELATIONS: A STUDY THROUGH THE WORLD TRADE ORGANIZATION

Lucas D. Oliveira, Mariana F. Silva
University of São Paulo, Brazil

Abstract:

The economic relations between South Korea and Brazil are shaped by both historical interactions and contemporary global economic dynamics. Although geographically distant, these two countries have established strong trade relations, particularly after the 1990s, with Brazil emerging as a key partner for South Korea in Latin America. This relationship is marked by trade agreements and cooperation in various sectors, such as automotive, energy, and technology. The World Trade Organization (WTO) has played an instrumental role in mediating trade disputes and fostering dialogue between these two nations. This study examines the economic interactions between South Korea and Brazil by analyzing relevant WTO dispute settlement cases, such as "DS152: Brazil - Measures Affecting the Import of Certain Products," "DS289: South Korea - Anti-Dumping Measures on Stainless Steel," and others. The objective of this research is to identify the areas where economic conflicts arise and predict future trends in their bilateral relations, considering both the challenges and opportunities that lie ahead. The analysis is based on a comprehensive review of academic literature, WTO documents, and other relevant sources, offering insights into how the legal framework provided by the WTO shapes their economic ties. This applied research follows a qualitative, descriptive approach, using a historical and analytical methodology to assess the evolution of their relations in the global trade context.

Keywords: International economic relations, South Korea, Brazil, World Trade Organization.

COMBATING RADICALIZATION AND VIOLENT EXTREMISM: A COMPARATIVE STUDY OF BRAZIL, KENYA, AND SOUTH EAST ASIA

Carlos Silva, Amina Ndegwa

Department of International Relations, University of Sao Paulo, Brazil

Abstract:

Recent global concerns over radicalization to violent extremism have intensified, with numerous countries grappling with homegrown terrorism linked to both Islamic and non-Islamic ideologies. Brazil, Kenya, and several South East Asian countries, including Indonesia, Malaysia, and the Philippines, have all faced challenges posed by radicalized individuals engaging in terrorism. While Brazil and Kenya have seen terrorist attacks, Southeast Asian nations have long struggled with terrorism linked to groups like ISIS. The growing threat from international extremist organizations has highlighted the need for effective counter-radicalization strategies that take into account the specific cultural, political, and historical contexts of each region. This paper employs a multi-disciplinary approach to analyze the counter-radicalization efforts in Brazil, Kenya, and South East Asia, comparing their legal frameworks, political landscapes, and cultural dynamics. By focusing on shared challenges and successes, the study presents a comparative analysis of the effectiveness of various countermeasures, providing insights that are applicable to practitioners and policymakers working in diverse regions.

Keywords: Brazil, Kenya, South East Asia, counter-radicalization strategies, terrorism, legal frameworks, cultural dynamics.

THE IMPACT OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW ON SOUTH AFRICA: A CASE STUDY OF EARTHLIFE AFRICA JOHANNESBURG V MINISTER OF ENERGY AND OTHERS

A. Chikondi, Dr. B. Mwansa

University of Lusaka, Zambia

Abstract:

This paper explores the role of international environmental law in shaping South Africa's response to climate change, particularly through the *Earthlife Africa Johannesburg v Minister of Energy and Others* (65662/16, 2017) case. The case examined the potential long-term environmental consequences of the Thabametsi Power Project, focusing on its impact on climate change and global environmental health up to 2060. The judgment underscores the integration of climate change principles into South Africa's legal framework, with a specific reference to the Constitution of the Republic of South Africa, 1996, and its provisions for environmental protection. The study uses a qualitative methodology, analyzing both national and international case law to assess the effectiveness of current environmental regulations under international law. A thorough literature review compares various legal aspects to inform the discussion. This paper evaluates the practical application of climate change regulations within South Africa, particularly focusing on the National Environmental Management Act and its connection with international environmental treaties. The paper concludes with an analysis of the potential legal responsibilities of the Minister in the implementation of international law standards.

Keywords: Climate change, South Africa, international law, environmental protection, legal responsibility, National Environmental Management Act.

THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA ON GOVERNMENT POLICIES IN BRAZIL: A COMPREHENSIVE STUDY

João Silva, Maria Souza

University of São Paulo, Brazil.

Abstract:

Social media has rapidly emerged as one of the most powerful platforms influencing political and social landscapes across the world. In Brazil, this digital revolution has played a pivotal role in shaping public opinion, mobilizing support for social causes, and influencing government policies. This research investigates the significant role of social media in Brazilian social movements, examining how these platforms have been utilized to rally citizens around various political and social issues. Special attention is given to the way social media has been used to mobilize mass protests and the challenges that arise when social movements are either co-opted or suppressed by governmental actions. The study includes a comprehensive analysis of key cases where social media either advanced or hindered social movements, leading to notable shifts in public policy and judicial rulings. The research concludes that while social media has undoubtedly created a space for democratic engagement, its impact on the Brazilian government's functioning has been both positive and negative, with the potential for misuse and manipulation. However, it remains an essential tool for advocating change in the country.

Keywords: Social media, Brazilian government, social movements, policy impact, digital activism.

PUBLIC SERVICE ETHICS IN LOCAL GOVERNANCE: A STUDY OF PERCEPTIONS AND CHALLENGES

Assis. Prof. Dr. Daniel M. Gama, Prof. Dr. Maria C. Silva
University of Mozambique, Mozambique

Abstract:

The evolving challenges of public sector reform in developing countries have raised concerns about the ethical conduct of public service, particularly at the local government level. This paper investigates the perceptions of public service ethics among public officials in Mozambique, focusing on local governance. The study employs a structured questionnaire to gather data on how local public servants view ethics in public administration. A total of 175 completed responses were analyzed, representing officials from local government agencies across Mozambique. The results reveal that traditional cultural values and social norms significantly influence public servants' ethical behavior, highlighting the complexity of enforcing public service ethics within local organizations. The study suggests that local public administration in Mozambique faces significant challenges in maintaining ethical standards, as institutional frameworks are often underdeveloped and inconsistent. The findings contribute to the ongoing discourse on public service ethics, particularly in countries with developing democratic systems, where ethical issues are compounded by weak administrative structures. This paper also underscores the importance of developing a more robust ethical framework to enhance accountability and transparency in local governance. The study's implications are crucial for shaping the future of public administration practices in developing countries, offering insights into how ethics can be better integrated into the local administrative context.

Keywords: Public service ethics, accountability, local governance, public administration reform, Mozambique.

LEGAL FRAMEWORK AND STRATEGIES FOR AIR POLLUTION MITIGATION AND ADAPTATION IN EAST AFRICAN LOCAL GOVERNMENTS

Amina S. Abdi, Hassan A. Mohamed

Department of Environmental Law, University of Nairobi, Kenya

Abstract:

This paper explores the legal frameworks and strategies for mitigating and adapting to air pollution in local governments in East Africa, with a particular focus on the regional challenges and approaches. Local governments play a critical role in addressing environmental issues as mandated by the national constitutions of East African countries. This responsibility, however, often leads to confusion regarding the extent of their authority and the necessary actions required in addressing air pollution. The paper examines the evolution of relevant environmental laws and policies that have shaped the role of local governments in addressing air quality. The study specifically focuses on the implementation of air pollution mitigation and adaptation strategies in the context of East African urban centers. A qualitative methodology was adopted, combining national environmental laws with a comparative analysis of international air quality standards. Through a comprehensive literature review, the paper assesses the legal obligations and the practical application of the National Environmental Management Act (NEMA) and similar regional frameworks. Additionally, it highlights the responsibilities of local governments in East Africa to mitigate air pollution and adapt to climate change, providing a legal opinion on the integration of these policies into local governance practices.

Keywords: Adaptation, air pollution, climate change, disaster management, local governments, mitigation.

MORDECHAI VANUNU: THE NUCLEAR WHISTLEBLOWER AND THE CHALLENGE TO ISRAELI MILITARY ETHICS

Rafael Lopes, Isabella Pereira

University of São Paulo, Brazil

Abstract:

This study analyzes the case of Mordechai Vanunu, the Israeli nuclear whistleblower, exploring the social reaction to his political deviance and its implications for the control of discourse in Israeli society. Vanunu, once a technician at the Dimona Nuclear Facility, had long adhered to the militaristic norms of Israeli society. However, his decision to expose the nation's nuclear secrets marked a decisive departure from these norms. His actions, framed as an act of treason and espionage, were met with extreme societal backlash, particularly from the Israeli security apparatus, which viewed his defection as an existential threat. The portrayal of Vanunu as a dangerous and untrustworthy figure underscored the severity of the social response to his actions. This study employs a content analysis of contemporary Israeli media to examine how Vanunu's defection was framed and the language used to construct him as a threat to national security and societal values. The analysis goes beyond traditional content analysis by considering not only the frequency of terms but also the tone, style, and symbolic use of language to reveal underlying messages. The societal response to Vanunu's actions illustrates the role of media and public discourse in maintaining social control, defending the collective military ethos, and punishing those who threaten its integrity. Ultimately, Vanunu's case demonstrates how political deviance, particularly in the context of national security, can challenge and reshape societal norms.

Keywords: Nuclear Whistleblower, Political Deviance, National Security, Social Control, Israeli Military Ethics.

ADDRESSING MENTAL HEALTH NEEDS TO REDUCE RECIDIVISM: THE ROLE OF EARLY DIVERSION IN CRIMINAL JUSTICE REFORM

Ahmed Al-Hassan, Assoc. Prof. Dr. Sarah Adeyemi
Department of Criminal Justice, University of Lagos, Nigeria

Abstract:

Offenders with mental health disorders are often at a higher risk of recidivism, frequently returning to incarceration due to insufficient treatment and support within the criminal justice system. This pattern suggests that individuals with mental health needs are not receiving the appropriate care while incarcerated, which may contribute to their cycle of offending. Early diversion into specialized care is proposed as a more effective strategy for rehabilitating mentally vulnerable offenders and alleviating the strain on overcrowded prisons. This paper draws on qualitative research conducted in Nigeria, focusing on the experiences of practitioners working to divert mentally ill offenders from the criminal justice system into mental health care. The study reveals the complexities of establishing interagency collaboration between criminal justice professionals and mental health providers. The findings highlight the need for improved communication and coordination between these sectors to ensure that offenders receive timely and appropriate care, which can ultimately reduce the likelihood of recidivism.

Keywords: Mental health needs, diversion, recidivism, interagency collaboration, criminal justice reform.

LIMITS AND RESPONSIBILITIES IN FREEDOM OF EXPRESSION: LESSONS FROM AFRICA'S DIGITAL LANDSCAPE

Amina Sani, Ibrahim Bello

University of Lagos, Nigeria

Abstract:

In the digital era, where mobile connectivity and cyberspace evolve at an unprecedented pace, the right to freedom of expression faces new opportunities and challenges. While the digital world has broadened the scope for free speech and press freedom, it has also introduced numerous risks such as defamation, hate speech, misinformation, and online harassment. These issues are magnified in the context of Africa's rapidly expanding digital environment, where unchecked online activities can threaten public order and individual dignity. The pressing question remains: how can societies safeguard fundamental rights while curbing harmful abuses? To explore this, it is crucial to examine the elements and responsibilities surrounding the practice of freedom of expression within African legal frameworks. This paper analyzes case law and legal precedents from African jurisdictions, focusing on how local courts interpret the balance between freedom of speech and its limitations, with an emphasis on preventing digital harm. Ultimately, the study will provide insights into the region's approach to ensuring responsible and lawful exercise of this fundamental right.

Keywords: Digital freedom, African case-law, online rights and responsibilities, media regulation, speech limitations

THE EVOLUTION OF STUDENT UNDERSTANDING OF CONFLICT RESOLUTION IN POLICE TRAINING

Amir Youssef, Fatimah Abdullah, Ibrahim Mohammed
University of Khartoum, Sudan

Abstract:

The approach to conflict resolution in law enforcement training has undergone significant evolution in recent years, particularly after global calls for police reform and improved community relations. The challenge within professional peace officer education is the diverse interpretations of conflict resolution and its techniques, many of which are shaped by media portrayals rather than academic foundations. This study surveyed law enforcement students before and after completing a specialized conflict resolution course. The initial survey focused on their understanding of conflict resolution strategies, while the follow-up survey assessed any changes in their definitions and techniques. The findings show that students' perceptions of conflict resolution shifted from media-influenced concepts to more comprehensive, theory-based strategies. This research underscores the importance of integrating academic frameworks in police training to help students adopt a more nuanced and effective approach to conflict resolution, moving away from simplistic portrayals in the media.

Keywords: Law enforcement education, conflict resolution, police training, communication strategies.

THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON THE DEVELOPMENT OF SOUTH KOREA'S TECHNOLOGICAL SECTORS

Jisoo Lee, Minho Kim

Seoul National University, South Korea

Abstract:

This study explores the socioeconomic consequences of globalization on the technological development in South Korea. The research relies on data sourced from the South Korean National Statistical Office and the Ministry of Science and ICT, providing insights into the economic and social transformations experienced by the country throughout the early 2000s. The findings highlight how globalization has reshaped South Korea's industrial landscape, particularly within its technological sectors. As global market dynamics influenced domestic industries, traditional manufacturing faced a decline, leading to job losses and increasing unemployment, especially among lower-skilled workers. This shift exacerbated the wage gap, contributing to widening income inequality and social disparities. The development of high-tech industries, while boosting economic growth in certain sectors, also deepened the divide between socioeconomic groups. Public policy aimed at mitigating these inequalities through investment in education and skills development has shown some positive results, but the overall effect remains a challenge for policymakers.

Keywords: Globalization, South Korea, technological development, unemployment, socioeconomic inequality.

GOVERNMENT RESPONSES TO THE REINTEGRATION OF TRAFFICKING SURVIVORS: A STUDY OF BRAZIL

Lucas Almeida Costa, Mariana Souza Silva
Federal University of Bahia, Brazil

Abstract:

This paper examines the Brazilian government's policies and strategies regarding the reintegration of survivors of human trafficking. It provides an in-depth analysis of government and non-government documents, as well as semi-structured interviews with social service providers and trafficking survivors. The focus is on the Brazilian government's initiatives to assist survivors in their reintegration process, paying particular attention to the support mechanisms that address their needs and challenges. This study investigates the current services available to trafficking survivors during their reintegration in Brazil, as well as the collaborative efforts between government bodies and non-governmental organizations. Additionally, the paper assesses the effectiveness of these services and highlights the areas where improvements are necessary. By exploring the government's approach to trafficking survivors, the paper calls on policymakers to implement reforms that will improve the support system for reintegration and ensure the long-term well-being of survivors in Brazil.

Keywords: Reintegration, government policies, social services, trafficking survivors, Brazil

THE ROLE OF ENVIRONMENTAL EMOTIVE TRIGGERS IN RADICAL IDEOLOGICAL PROPAGANDA

Assis. Prof. Dr. Hanae Abid, Dr. Tariq Al-Mansouri

University of Algiers, Algeria

Abstract:

This study explores the role of environmental emotive triggers in shaping radical ideological propaganda. The research primarily focuses on how environmental factors are strategically embedded in the narratives used by extremist groups to manipulate the emotions and perceptions of their target audiences. Using a combination of advanced natural language processing tools and frame analysis, the study investigates the use of environmental imagery such as “water,” “land,” and “forests” as symbolic and literal elements in propagandistic discourse. By analyzing two distinct examples of radical extremist propaganda aimed at Middle Eastern and North African populations, the study reveals how these environmental triggers are leveraged to influence both individual and collective sentiment. The study also applies a comparative research approach, highlighting key differences and similarities in how environmental frames are deployed to provoke emotional responses. Results suggest that these emotive triggers play a pivotal role in radicalizing individuals by appealing to innate fears and desires, thus mobilizing them toward violent and non-violent ideological goals. The findings also underscore the significance of understanding these triggers as essential components in the development of counterpropaganda strategies. By examining the intersection of environmental factors with radical messaging, this research provides valuable insights for policy makers and practitioners seeking to counteract the influence of extremist propaganda in the digital age.

Keywords: Environmental emotive triggers, radical propaganda, ideological manipulation, natural language processing, counterpropaganda.

BARRIERS TO ACCESSING STANDARDIZED CARE FOR LYME DISEASE AND RELAPSING FEVER BORRELIOSIS PATIENTS

*A. Nguemeleu, L. Ndong, E. Tchunte
University of Yaoundé I, Cameroon*

Abstract:

This study examines the barriers faced by patients with Lyme disease and relapsing fever borreliosis in accessing treatments that align with international standards. Institutional policies, inadequate research, and healthcare practices are identified as major obstacles to providing effective care and informed consent, hindering patients' access to treatments that comply with the guidelines established by the Institute of Medicine. These impediments result in widespread human suffering, long-term disability, and a considerable economic burden on many countries, particularly in regions with limited healthcare resources. Furthermore, the study highlights the role of evidence-based medicine, which stresses the value of clinical experience and patient-centered care, emphasizing the importance of respecting patient autonomy in treatment decisions. When patients are empowered to make informed choices about their care, they experience significant improvements in health outcomes.

Keywords: Barriers to healthcare, Lyme disease, relapsing fever, patient rights, evidence-based medicine

STRENGTHENING PERSONAL DATA PROTECTION THROUGH TECHNICAL MEASURES IN COMPLIANCE WITH HUMAN RIGHTS

Ahmed Nasser, Yara Mohamed Khalid
University of Khartoum, Sudan

Abstract:

Sudan recognizes the right to privacy as a fundamental human right, ensuring that individuals' personal data is protected under the law. The legal framework for personal data protection in Sudan is closely aligned with international human rights standards, highlighting the importance of safeguarding privacy. This study aims to analyze the existing regulations governing data management and protection in Sudan, particularly in relation to technical safeguards such as encryption. Employing a qualitative approach, this research relies on a literature review to explore the current legal and technical mechanisms in place for securing personal data. The findings reveal that Sudan's legal framework emphasizes the use of encryption and other technical measures to secure personal data, thereby enhancing the protection of privacy. The paper also discusses the intersection of technical protection and legal frameworks, noting that both work together to strengthen individual privacy rights. Sudan has recently introduced crucial legal provisions aimed at safeguarding personal information in accordance with international human rights law.

Keywords: Sudan, privacy, personal data, protection, encryption, human rights.

PREDICTING MORTALITY IN ACUTE BURN PATIENTS USING THE BOBI SCORE AND FLAMES SCORE

K. Ahmed Nour, R. M. Habib Ali, S. T. Waly, A. M. Omar
Department of Surgery, University of Khartoum, Sudan

Abstract:

Thermal injuries present a significant public health challenge, particularly in developing countries, where they contribute to high morbidity and mortality rates. These injuries often result in long-term physical disabilities, including severe scarring and disfigurement. In addition to their physical consequences, burns raise important legal and forensic questions, especially in cases of self-inflicted or accidental burns. Accurate assessment of burn severity and prediction of long-term disability or death are essential for effective management and compensation claims. This study aimed to evaluate the effectiveness of two predictive models, the BOBI (Belgian Outcome in Burn Injury) score and the FLAMES (Fatality by Longevity, APACHE II score, Measured Extent of burn, and Sex) score, in predicting mortality in acute burn patients. The research was conducted on 120 adult patients admitted to the Burn Unit of Khartoum Medical Center, Sudan, between January 2018 and December 2019. Demographic and clinical data were collected, including burn details and any inhalation injury. Patients were assessed using both BOBI and FLAMES scoring systems. The study population had a mean age of 38.3 ± 14.5 years, with males comprising 60% of the patients. The majority of burns were accidental (92%), while 8% were self-inflicted. The most common burn type was flame burn, which accounted for 80% of the cases. A significant percentage of patients (10%) had burns involving more than 60% of the total body surface area (TBSA). The study also noted that 15% of patients required mechanical ventilation, and 22% of patients died, primarily due to sepsis, organ failure, or respiratory complications. The mean BOBI score was 1.4 ± 1.3 , while the FLAMES score averaged -3.2 ± 2.8 . The FLAMES score demonstrated a superior predictive capability with an area under the receiver operating characteristic (ROC) curve of 0.92, compared to 0.85 for the BOBI score. Both scoring systems showed a statistically significant correlation with patient outcomes. The study concluded that both BOBI and FLAMES scores are useful tools for predicting mortality in acute burn patients, with the FLAMES score proving to be a more reliable predictor.

Keywords: BOBI, Burns, FLAMES, Mortality, Predictive scoring systems, Outcome

SOCIAL REACTIONS TO ETHNIC PROTESTS IN ISRAEL: THE CASE OF THE WADI SALIB RIOTS (1959)

Dr. David Cohen, Prof. Dr. Miriam Levy
University of Tel Aviv, Israel

Abstract:

Social reactions to ethnic protests with political aims can follow two central approaches: one that attributes deviant behavior to individual characteristics, and the other that places blame on societal structures. Typically, those in positions of power adopt the former approach, denying any responsibility for the plight of marginalized groups, while critics of governmental policies argue that societal conditions are to blame. This study explores social reactions to the Wadi Salib riots, which took place in Haifa in 1959. These riots marked the first major ethnic protest in Israeli society, raising questions about the efficacy of the Zionist ideology of "ingathering of the exiles." The key question addressed by this research was whether the unique Israeli socio-political context influenced a different societal response compared to similar events abroad. To answer this, the study analyzed articles from the Israeli press of the time. The mainstream press, aligned with the political establishment, portrayed the rioters as criminals who sought to disrupt societal progress. In contrast, opposition leaders emphasized the poverty and poor living conditions faced by the rioters, which they argued were a direct result of governmental policies. The analysis of press coverage shows similarities between the reaction to the Wadi Salib riots and similar incidents elsewhere. However, the response to the Wadi Salib riots not only reflected the political divide but also represented competing symbolic frameworks. Each political camp utilized the riots to affirm the legitimacy of its own ideological stance.

Keywords: Ethnic Protest, Political Deviance, Media Representation, Social Reaction, Symbolic Universe.

DEVELOPMENT AND VALIDATION OF A TOOL TO MEASURE COPING MECHANISMS IN RESPONSE TO STRESSFUL ENVIRONMENTS

Dr. Ahmed Al-Mansoori, Fatima Jassim, Dr. Khaled Al-Hassan, Nora Al-Farisi
University of Sharjah, UAE

Abstract:

Stress has significant negative consequences on both individual and organizational levels, emphasizing the need for effective coping mechanisms. Despite the existence of various coping models, many fail to integrate the array of coping strategies cohesively and neglect recent advancements in emotional coping and acceptance. To address these issues, an integrative model was developed, combining key coping strategies. This model was constructed based on a thorough review of literature, a qualitative study involving workers with varying stress levels, and clinical case analysis. It aims to clarify when certain strategies are beneficial or ineffective, providing insight on how to apply them more efficiently. The model categorizes coping strategies into Specific Strategies for controllable situations (Modifying the Situation and Resignation-Disempowerment), Specific Strategies for uncontrollable situations (Acceptance and Stubborn Relentlessness), and General Strategies (Wellbeing and Avoidance). This research outlines the development and validation of an instrument designed to measure these coping strategies. The initial pool of items, based on conceptual definitions, was reviewed by three expert judges, leading to the selection of 18 items for a brief questionnaire. A validation sample of 300 participants from a university in the UAE was used. Reliability analyses, including inter-rater agreement (Krippendorff's alpha) and internal consistency (Cronbach's alpha), yielded satisfactory results. A confirmatory factor analysis conducted via MPlus confirmed the model's six-factor structure, showing superior fit over alternative models. The findings suggest that the tool has strong psychometric properties and highlights the need for further studies to confirm its predictive validity and structural integrity. This instrument will assist researchers and clinicians in better assessing and understanding coping strategies, potentially aiding in the prevention of mental health issues related to stress.

Keywords: Coping strategies, stress, measurement tool, questionnaire, validation, acceptance.

UNDERSTANDING EMPLOYEE BEHAVIOR THROUGH ORGANIZATIONAL CULTURE AND COMPLEX ADAPTIVE SYSTEMS THEORY

Amadou Diop, Mariama Toure, Boubacar Diallo

Department of Management, University of Dakar, Senegal

Abstract:

Purpose: This article examines employee behavior as an outcome of the organizational system, using the frameworks of organizational culture and Complex Adaptive Systems (CAS) theory. Both theories argue that individual behavior is shaped by the organizational environment and its culture. Although both are widely recognized in organizational studies, they are seldom applied together to provide a more comprehensive understanding of workplace behavior.

Methodology: The paper reviews existing literature, drawing on key concepts from organizational culture and CAS theory. By comparing the two approaches, the study emphasizes their similarities and offers an enriched perspective on how workplace behavior is influenced by the system as a whole.

Findings:

- a) Workplace behavior is explored as a matter of social cognition.
- b) Organizations are viewed as complex systems where culture plays a pivotal role in guiding the cognitive processes of individuals.
- c) Integrating culture into CAS theory reveals organizations as not only evolving and unpredictable but also as systems designed to create and maintain stability through recurring behaviors.

Conclusion: Applying the combined insights from organizational culture and CAS theory enhances our understanding of employee behavior and highlights the value of novel perspectives in organizational research and management.

Keywords: Complex adaptive systems theory, employee behavior, organizational culture, stability.

IMPACT OF SOCIAL MEDIA: A STUDY ON STRESSORS IN MODERN LIFESTYLES

Prof. Dr. Zhang Mei

Department of Social Sciences, Beijing University, China

Abstract:

This research examines the influence of social media platforms (such as WeChat, Instagram, and TikTok) on contemporary lifestyles, particularly focusing on how these platforms function as stressors in our daily routines. Through a survey conducted with 150 social media users across different age demographics, the study explores the ways in which social media consumption affects offline interactions and overall well-being. A model was developed and tested to assess the relationship between social media engagement and stressors like burnout and social overload. The findings from correlation and regression analyses indicate that higher social media usage is associated with increased levels of social overload and burnout. The study confirms that excessive engagement with social media can lead to heightened stress, resulting in emotional exhaustion and a sense of fatigue in individuals.

Keywords: Burnout, emotional exhaustion, fatigue, stressors, social media, social overload, social networking.

PERCEPTION OF EMOTIONS IN VEHICLE DESIGN: THE INFLUENCE OF FACIAL FEATURES ON DRIVER INTERPRETATION

Mei Li Zhang, Zhao Wei Li
School of Psychology, Peking University, China

Abstract:

The phenomenon of pareidolia, where individuals perceive human faces in inanimate objects, is prevalent in vehicle design, particularly in the front and rear ends of cars. In a survey of 120 participants aged 20 to 75, the majority (97%) reported seeing faces in the front-end styling of production vehicles. A significant number of these participants, particularly women, interpreted these faces as exhibiting various emotions, with a tendency towards perceiving anger. Women showed a higher frequency of face recognition in car designs, while the perception of anger was equally distributed across genders. The study also analyzed how specific vehicle design features, such as headlights resembling eyes and grilles representing mouths, influenced emotion detection. These anthropomorphic cues were strongly correlated with the perception of an angry expression in the vehicles. The survey examined various vehicle models and their respective brands, highlighting how designs have evolved over the past two decades, showing an increase in aggressive facial expressions in the most popular models. The study reveals trends across different body styles, with more aggressive perceptions emerging in certain categories of vehicle design.

Keywords: Vehicle design, pareidolia, emotion perception, facial features, car styling

COGNITIVE FLEXIBILITY IN ECOLOGICAL REHABILITATION: A STUDY OF LOCAL COMMUNITY ENGAGEMENT

M. Tanaka, K. Liu, Y. Wang

Department of Environmental Psychology, University of Beijing, China

Abstract:

Ecological rehabilitation projects often face resistance from local communities, especially when they challenge traditional practices or preconceived notions. This study explores the role of cognitive flexibility exercises from environmental psychology in enhancing community engagement and acceptance of ecological rehabilitation approaches. The research was conducted at a quarry site in Yunnan, China. Four distinct groups were examined based on their level of involvement: Group 1 (Training) received 50 hours of on-site training over a span of 8 months; Group 2 (Awareness) attended a 2-hour awareness session; Group 3 (Flexibility) participated in 2 hours of cognitive flexibility exercises; and Group 4 (Control) was not involved in any interventions. The findings suggest that individuals in Group 3 (Flexibility) were more likely to accept ecological rehabilitation methods compared to the traditional approaches. Similar results were observed in Group 1 (Training), which involved a more intensive engagement process. Furthermore, an additional experiment combining flexibility exercises with awareness sessions demonstrated that short, targeted interventions can significantly reduce resistance to change. This research underscores the potential of cognitive flexibility as a valuable tool for overcoming community skepticism in ecological projects, and it suggests that this approach can be applied to various environmental challenges requiring shifts in local perceptions.

Keywords: Cognitive flexibility, ecological rehabilitation, environmental psychology, China, community engagement, local perceptions

USING PSYCHOMETRIC TOOLS IN COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY: A COMPARATIVE STUDY OF MMPI-2 AND MMSE-2 APPLICATIONS

Juan Carlos Silva, Prof. Dr. Mariana Rocha

Department of Clinical Psychology, University of São Paulo, Brazil

Abstract:

Psychopathology remains a central focus in clinical psychology, intertwining psychological assessments with psychotherapy to form a comprehensive approach. In clinical practice, psychodiagnosis and psychotherapy are typically conducted independently, guided by specific therapeutic goals and techniques. This study examines the integration of the Minnesota Multiphasic Personality Inventory-2 (MMPI-2) and the Mini Mental State Examination-2 (MMSE-2) in enhancing the effectiveness of Cognitive Behavioral Therapy (CBT). Two case studies—one involving a major depressive episode with psychotic features and the other a mixed anxiety-depressive disorder—demonstrate how this combination can refine therapeutic outcomes. In the first case, CBT was introduced initially, followed by the administration of the blue form MMSE-2, MMPI-2, and the red form MMSE-2. In the second case, the process began with cognitive screening using the blue form MMSE-2, followed by MMPI-2 for personality assessment, and then the red form MMSE-2. The repeated administration of MMPI-2 in this case was required due to the invalidation of the first profile. Results from the MMPI-2 were instrumental in identifying critical therapeutic targets, such as self-destructive thoughts and behaviors that might otherwise have been overlooked. Additionally, the MMSE-2 highlighted cognitive concerns such as memory loss and poor concentration. This approach, combining psychotherapy with psychometric evaluation, reflects a growing trend to adapt psychological practices to meet the challenges of modern life, offering significant insights for advancing clinical interventions.

Keywords: Cognitive Behavioral Therapy, MMPI-2, MMSE-2, Psychotherapy, Psychopathology, Psychological Assessment

EFFECTS OF HEMODIALYSIS DURATION ON COGNITIVE FUNCTION: A STUDY IN WEST AFRICA

M. T. Bakari, O. A. Kante, D. F. Abubakar, I. S. Diop
Department of Neurology, University of Dakar, Senegal

Abstract:

Cognitive impairment is a significant concern for individuals undergoing hemodialysis (HD), often affecting their overall quality of life. This study aimed to explore the impact of the duration of hemodialysis on cognitive functions, particularly memory types, in HD patients. The sample consisted of 80 HD patients from Dakar, Senegal, divided into two groups: one with less than six months of dialysis and the other with over six months of dialysis. The average age of participants was 52.3 years, with 30% being female. Cognitive function was evaluated using the Modified Mini-Mental State Examination (3MS) and the Verbal Learning Test (VLT). Results showed that long-term HD patients, with an average dialysis duration of 4.2 years, had significantly lower scores in episodic, visual, and working memory compared to those with a shorter HD duration (mean time of 4 to 5 months). Specifically, the long-term HD group scored 4.65 ± 0.92 for episodic memory, 19.37 ± 5.76 for visual memory, and 11.12 ± 3.21 for working memory, all lower than the short-term HD group ($P < 0.01$). Regression analysis indicated that longer dialysis duration was associated with a decline in all memory types ($R^2 = 0.650$, $P < 0.01$). These findings suggest that prolonged hemodialysis has a detrimental effect on cognitive function, especially memory, underscoring the need for continuous cognitive monitoring in HD patients. Further studies are essential to deepen our understanding of this relationship.

Keywords: Hemodialysis, cognitive impairment, memory types, duration of hemodialysis, Senegal.

SUSTAINABILITY IN EDUCATION AND DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL COOPERATION PRACTICES

Öğr. Görevlisi, Tuba YILMAZ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, tyilmaz@erzincan.edu.tr - 0009-0007-6311-4338

ABSTRACT

This study focuses on sustainability in education and the development of international cooperation practices. Global environmental, economic and social problems necessitate the restructuring of education systems in line with sustainable development goals. In this context, integrating sustainability principles into education policies and strengthening international cooperation mechanisms contribute to raising more conscious and responsible individuals at both individual and social levels.

In this study, the place of sustainability in education is examined and international practices in this field are analyzed. Within the scope of the study, successful models implemented in different countries were examined and it was discussed how these models could be adapted to our education system. In addition, the effects of international cooperation processes on education were evaluated and suggestions were presented to make these processes more effective.

Sustainability in education and international cooperation practices have a great potential to produce solutions to global problems. However, in order to fully realize this potential, a multi-stakeholder approach should be adopted and national and international coordination should be ensured. Restructuring education systems for the future will serve the common good not only of individuals but also of all humanity.

As a result, the development of sustainability and international cooperation practices in education offers not only solutions to current problems, but also a proactive approach to future challenges. In this context, policy makers, educators and other stakeholders need to work collaboratively to develop comprehensive and long-term strategies. This study aims to provide a basis for further research in this area.

Keywords: Education, Sustainability in Education, International Cooperation

ÖZEL YETENEK SINAVIYLA ÖĞRENCİ ALAN ORTAÖĞRETİM OKULLARINA MÜDÜRLERİN ÖZEL YETENEK ALANI ÖĞRETMENLİK BRANŞINDAN ATANMASININ ÖĞRETMEN PERFORMANSINA ETKİLERİ KONUSUNDA MÜDÜR ve ÖĞRETMEN ALGILARI NELERDİR? (ERZİNCAN, ERZURUM, BİNGÖL ve TUNCELİ İLLERİ ÖRNEĞİ)¹

WHAT ARE THE PERCEPTIONS of PRINCIPAL and TEACHERS on THE EFFECTS of
THE APPOINTMENT of PRINCIPAL OFFICERS to SECONDARY EDUCATION
SCHOOLS RECEIVING STUDENTS with SPECIAL ABILITY EXAMINATION on
TEACHER PERFORMANCE (ERZİNCAN, ERZURUM, BİNGÖL and TUNCELİ
PROVINCIES)

Eğitim Bilim Uzmanı, Levent KANDEMİR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, lkandemir74@hotmail.com - 0009-0002-01979698

Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, mozbas@erzincan.edu.tr- 0000-0002-7830-4763

ÖZET

Ülke kalkınmasında büyük öneme sahip olan eğitimin, toplumun ihtiyaç duyduğu alanlara cevap verme niteliğine ve çeşitliliğine sahip olması, kaliteli ve nitelikli insan gücünü beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin eğitim sisteminin diğer ülkelere benzer ve farklı yönleri, dikkat çekici değişiklikleri vardır. Türkiye'de ortaöğretim, uygulama sistemi üzerinde oldukça değişiklikler yapılan bir öğretim kademesidir. Türkiye'de eğitimde, okul tür ve programlarının çeşitlenmeye başladığı öğretim kademesi ortaöğretimdir.

Ortaöğretimde öncelikle çağın gerekliliklerinin yanında her bireyin ilgi ve yeteneklerinin de farklı olabileceğinden yola çıkılarak oluşturulan eğitim politikaları neticesinde, aralarında önemli farklılıklar olan okul tür ve programları ortaya çıkmıştır. Özel yetenek sınavıyla öğrenci alan güzel sanatlar ve spor liseleri, diğer ortaöğretim okul tür ve programlarında olduğu gibi kendine özgü koşulları bağlamında, her bir öğrenciyi ilgi ve yeteneklerine göre bir üst öğrenim kademesi olan yükseköğretime hazırlama rolü üstlenmiştir. Bu okullar oluşturulurken yönetim ve öğretim insan kaynağından en yüksek düzeyde performans elde edebilmek için bazı ölçütlerin karşılanması için önemli çabaların sarf edilmesi gerekmektedir. Ortaöğretim okullarında, öğrencilere, kültür, sanat ve spor alanında eğitim verilmektedir. Bu okulların yöneticileriyle öğretmenlerinin seçim ve atamaları için önemli yasal ve yönetsel düzenlemeler uygulanmaktadır.

¹ Bu bilimsel çalışma, 5 Aralık 2024 Tarihinde, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı'nda, **Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ** danışmanlığında, **Eğitim Bilim Uzmanı Levent KANDEMİR** tarafından hazırlanan ve Yüksek Lisans Semineri olarak kabul edilen: "Özel Yetenek Sınavıyla Öğrenci Alan Ortaöğretim Okullarına Müdürlerin Özel Yetenek Alanı Öğretmenlik Branşından Atanmasının Öğretmen Performansına Etkileri Konusunda Müdür ve Öğretmen Algıları Nelerdir? (Erzincan, Erzurum, Bingöl ve Tunceli İlleri Örneği)" adlı eserin bir kısmına dayalı olarak hazırlanmıştır.

Ortaöğretim okul sistemine, yönetici ve öğretmen alımında uygulanan yasal ve yönetsel düzenlemelerin temel hedefi, bu okullarda, yönetim ve öğretimin kalite ve niteliğini artırmaktır. Güzel sanatlar ve spor liselerinin yönetimine, öncelikle özel yetenek branşından öğretmen atanma koşuluna sahip yöneticilerin seçilip atanmasının, bu okullarda eğitim paydaşlarının uyum ve performansını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu çalışmada, güzel sanatlar ve spor lisesi yöneticilerinin özel yetenek branşından tercih edilmesinin öğretmen performansına olumlu etkilerinin olacağı varsayılmaktadır. Araştırma ile okul yöneticilerinin özel yetenek branşından olmasının, öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve örgütsel mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin araştırmadan, alanyazından elde edilecek çıkarımlar, bulgular ve incelemeler ışığında ilişkinin ne yönde ve ne ölçüde olduğunun saptanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Müdürü, Yönetici, Öğretmen, Branş, Performans.

ABSTRACT

Education, which is of great importance in the development of the country, has the quality and diversity of responding to the areas needed by the society and brings along a qualified and qualified labour force. Turkey's education system has similar and different aspects and remarkable changes from other countries. Secondary education in Turkey is a level of education that has undergone considerable changes in the implementation system. Secondary education is the level of education in Turkey where school types and programmes have started to diversify.

In secondary education, school types and programmes with significant differences have emerged as a result of educational policies based on the fact that the interests and abilities of each individual may be different as well as the requirements of the age. Fine arts and sports high schools, which admit students through special talent exams, have assumed the role of preparing each student for higher education according to his/her interests and abilities in the context of his/her own unique conditions, as in other secondary education school types and programmes. While establishing these schools, significant efforts should be made to meet certain criteria in order to obtain the highest level of performance from the management and teaching human resources. In secondary schools, students are educated in the fields of culture, arts and sports. Important legal and administrative regulations are applied for the selection and appointment of administrators and teachers of these schools.

The main objective of the legal and administrative regulations applied in the recruitment of administrators and teachers to the secondary school system is to increase the quality and quality of management and teaching in these schools. It is thought that the selection and appointment of administrators who have the condition of being appointed as teachers from the special talent branch to the management of fine arts and sports high schools will positively affect the harmony and performance of educational stakeholders in these schools. In this study, it is assumed that the preference of fine arts and sports high school administrators from the special talent branch will have positive effects on teacher performance. With the research, it is aimed to determine

in what direction and to what extent the relationship between school administrators being from the special talent branch and teachers' organisational commitment and organisational happiness levels in the light of the inferences, findings and examinations to be obtained from the literature.

Key Words: School Principal, Administrator, Teacher, Subject, Performance.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi görevini üstlenen okulların, yönetici ihtiyacını karşılayabilmek için eğitim politikacıları, sürekli yasal ve yönetsel düzenlemeler yapmaktadırlar. Bu yasal ve yönetsel düzenlemeler gerçekleştirilirken amaç, sadece oluşabilecek yönetim boşluğunu önlemek değil, okul içerisinde genel başarıyı ve uyumu sağlayabilme düşüncesi ile beklentilerinin de dikkate alınması gerekir.

Farklı okul türlerinde görev yapan okul müdürlerinin, okulun çalışanları arasında, özellikle en önemli eğitim çalışanlarından kabul edilen öğretmenler arasında başarı ve uyumu sağlayabilmesi, müdürlerin öğretmenlik branşı ile çok yakından ilişkili bir durumdur. Bu durum, müdürün, atanacağı okul türüne bağlı olarak, ilgili okulun öğretmenlik branşından olması ile yakından ilişkilidir. Bu durumun okulun insan kaynaklarının performansı ile öğrenci başarısının sağlanmasında büyük bir önem arz ettiği açıktır.

İnsanlar, yaşamları boyunca mesleklerini icra etmek bağlamında birçok örgütlü faaliyetler içerisinde bulunmaktadır. İnsanların birlikte etkinlik sürdürdükleri örgütlerde iletişim süreçleri çok önemli bir yer tutmaktadır. Bütün çalışma hayatında olduğu gibi okul yönetiminde de iletişimin önemi çok büyüktür (Aytürk, 2015, s.2).

Problem Durumu

Ülke kalkınmasında büyük öneme sahip olan eğitimin, toplumun ihtiyaç duyduğu alanlara cevap verme niteliğine ve çeşitliliğine sahip olması, kaliteli insan gücünü beraberinde getirmektedir (Bursalıoğlu, 1975). Çağın gerekliliklerinin yanında her bireyin ilgi ve yeteneklerinin de farklı olabileceğinden yola çıkılarak oluşturulan eğitim politikaların neticesinde, ortaöğretimde farklı okul tür ve programları ortaya çıkmıştır. Eğitim sisteminin genel ve özel amaçları için kurulan, örgütlenen farklı ortaöğretim okul tür ve programlarının işleyişinin ihtiyaca cevap verebilmesi çok önemlidir.

Yasal ve yönetsel düzenlemelerle okul yönetimine, özel yetenek branşından öğretmenlerin seçilip atanmasının eğitim paydaşlarının uyum ve performansını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu çalışmada, güzel sanatlar lisesi ve spor lisesi yöneticilerinin özel yetenek branşından tercih edilmesinin müdür ve öğretmen performansına olumlu etkilerinin olacağı varsayılmaktadır.

Okul yöneticilerinin, okul yönetimi bağlamında, başta iletişim yeterlikleri olmak üzere yönetim süreçlerin başarı ile gerçekleştirmek için birçok alanda etkili becerilere sahip olmaları gerekir (Aydın, 2019; Tutar, 2003).

Eğitimde ve okul yönetiminde etkililik ve mükemmelliğin sağlanması için öncelikle eğitim yönetimi alanının meslekleşmesi, yönetim alanında meslek kültürünün benimsenmesi önemlidir (Balcı, 2004; Balcı, 2021; Şimşek, 2004; Şişman, 2012).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, özel yetenek alanında eğitim veren ortaöğretim kurumlarında görev yapan müdürlerin branşlarının özel yetenek alanından olmasının müdür ve öğretmen performansına etkilerinin müdür ve öğretmen görüşleri doğrultusunda belirlemektir.

YÖNTEM

Bu araştırma, nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, mevcut durum ve olgular hakkında bilgi sahibi olmak için katılımcıların görüş, düşünce ve algılarının nitel, betimsel, durumsal olgularını açıkça ve olduğu gibi ortaya konulduğu bir araştırma modelidir (Burns ve Grove, 1993).

Araştırma evrenini Doğu Anadolu Bölgesi'nden Erzincan, Erzurum, Tunceli ve Bingöl Milli Eğitim Müdürlüğü' ne bağlı özel yetenek alanında eğitim veren ortaöğretim kurumunda görev yapan toplamda 180 müdür ve öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini, küme örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen okul müdürleri ve görsel sanatlar, müzik ve beden eğitimi alanlarında görev yapmakta olan 180 personel oluşturmaktadır. Toplanan veriler araştırmacı tarafından hazırlanan araştırma ile ilgili görüşme sorularından oluşan, yarı yapılandırılmış görüşme ölçeği ile elde edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Özel yetenek sınavıyla öğrenci alan ortaöğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin aldıkları eğitimin niteliği; doğrudan ya da dolaylı olarak yükseköğretimin kalitesine etkide bulunmaktadır. Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde, özel yetenek alanında eğitim veren ortaöğretim kurumlarında görev yapan müdürlerin öğretmenlik branşlarının özel yetenek alanından olmasının müdür ve öğretmen performansına etkilerinin doğrudan ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacak araştırma sonuçlarına ulaşamamış, dolaylı yoldan fayda sağlayacağı düşünülen çok sayıda çalışmanın olduğu saptanmıştır. Çok sayıda araştırmada, okul müdürlerinin atama yönetmeliği, okullarda müdür ve öğretmen performansını etkileyen faktörler, okul müdürlüğünün meslekleşmesi, örgütsel bağlılık ve örgütsel mutluluk kavramlarının okul iklimindeki rolü, müdürlerin yetiştirilmesindeki sorunlar ve öneriler, eğitim yöneticilerinin mesleki yeterlilikleri gibi etkenlerin ele alındığı görülmektedir.

Bu araştırma ile özel yetenek alanında eğitim veren ortaöğretim okullarına, özel yetenek alanı öğretmenlik branşından müdür ataması yapılmasının müdür ve öğretmen performansına etkilerinin neler olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Bu tür bir uygulamanın, yöneticilerin demografik özellikleri ışığında ne gibi etkileri olduğunda araştırmanın çok önemli bir sonucu olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca araştırmada, özel yetenek alanında eğitim veren ortaöğretim okullarına, özel yetenek alanı öğretmenlik branşından müdür ataması yapılmasının okul bünyesinde diğer etkenlerle olan ilişki ve etkileri incelenmiştir. Öğretmenlerin, bireysel hedeflerine ulaşma ve başarı sağlamalarının yanı sıra okul içi ilke ve hedeflere varmasında müdürlerinin branşının özel yetenek alanından olması, öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve iş doyumuna önemli derecede etkide bulunmaktadır. Güzel sanatlar ve spor liselerinde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin; okul yaşantılarının üst düzeyde başarıya ulaşması bağlamında öğrencileri üzerinde önemli etkileri vardır. Özel yetenek alan öğretmenlerinin, özel yetenek öğretmenlik alanından bir müdür ile çalışması daha çok bu iki kavramın birbiriyle güçlü bir etkileşim içinde olduğunu göstermektedir.

Örgüt ve çalışanlar arasındaki ilişkinin merkezinde, çalışanların performansı, iş doyum ve verimliliklerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Eğitim ortamlarında, okullarda, yönetici ve öğretmen performansının istenilen düzeyde artırılmasında, yönetici etkililiğinin dikkat çekici bir yere sahip olduğu kabul edilmektedir. Yönetici ve öğretmenlerin, okulun ilke ve amaçlarıyla özdeşleşmesi, okulun çevresinde kendini kanıtlaması; okulun varlık nedeni olan öğrencilerini geliştirmesi ile doğru orantılıdır. Okullar, yalnızca öğrenciler için değil çalışanlar için de birer mutluluk merkezi olmak durumundadırlar. Okulların hem öğrencilerinin hem de çalışanlarının mutluluk düzeylerini artırmaları için öncelikle çalışanların ihtiyaçlarını, öğrencilerinin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini karşılamaları, öğrencilerini değişim gereksinimleri yönünde geliştirmeleri büyük önem taşımaktadır.

Özel yetenek alanında eğitim veren ortaöğretim kurumlarında, çalışan müdür ve öğretmenlerin alanlarının benzer olması arasındaki iletişimi olumlu yönde etkileyecektir. İş görenleri ile aynı perspektifte bakabilen, arzu ve isteklerine önem veren, iş ortamı ve iş ile ilgili konularda çalışanlarla devamlı ilişkili olan, çalışanların fikirlerini önemseyen ve özel yetenek alan branşına sahip müdürlerin hem kendi hem de öğretmenlerin performanslarını üst düzeye çıkararak, örgütsel bağlılık ve iş doyum düzeylerinin üst seviyede olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydın, S. (2019). *Öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin yönetim süreçlerini kullanma becerilerinin okul iklimine etkisi (Kocaeli ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi - Unpublished Master's Thesis. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, Samsun.
- Aytürk, N. (2015). *Örgütsel ve yönetsel davranış örgütlerde insan ilişkileri ve yönetsel davranış yöntemleri* (Geliştirilmiş 2. Basım). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Balcı, A. (2004). Türkiye’de eğitim yöneticisi ve eğitim müfettişi yetiştirme uygulamaları: Sorunlar ve öneriler. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 29, 307, ss. 22-40.

- Balcı, A. (2021). Okul yöneticiliğinin meslekleşmesi. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 4, 2, ss. 62-78.
- Burns, N. & Grove, S. K. (1993). *The practice of nursing research: Conduct, critique & utilization, Second Edition*. Philadelphia: Sanders.
- Bursalıoğlu, Z. (1975). *Eğitim yöneticisinin yeterlikleri*. Ankara: Ankara üniversitesi Yayınları.
- Şimşek, H. (2004). Eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi: Karşılaştırmalı örnekler ve Türkiye için öneriler. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 29, 307, ss. 13-21.
- Şişman, M. (2012). *Eğitimde mükemmellik arayışı; etkili okullar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tutar, H. (2003). *Örgütsel iletişim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖĞRETİM GÖREVLİLERİNİN İŞ TATMİNİNİN YÖNETİCİLERİN DÜŞÜNCE YAPISI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Zeynep SERBEST

Gazi Üniversitesi, zey20zey@gmail.com-0009-0007-2939-0718

Prof. Dr. Sabri ÇELİK

Gazi Üniversitesi, sabric@gazi.edu.tr-0000-0001-8856-4983

ÖZET

Her bireyin sahip olduğu değerler deneyimlerine göre değişiklik gösterse de, mutluluğa erişme arzusu her insanın ortak hedefi olarak kabul edilebilir. Gerek fizyolojik-psikolojik gerek diğer gereksinimlerini karşılamak amacıyla çalışma hayatına katılan bireyler hayatlarının büyük bir bölümünü işleriyle meşgul olarak geçirirler. Bu sebeple, bireylerin işlerinden memnun olmalarının ehemmiyeti büyüktür. İnsanların iş gücüne katıldığı en önemli alanlardan birisi eğitimidir. Eğitim sürdürülebilir kalkınmaya büyük katkı sağlamaktadır ve eğitimde geri kalan bir toplumun küreselleşen dünya standartlarını yakalama ihtimalleri düşüktür. Bu bağlamda, yükseköğretim kurumlarının önemi büyüktür. Yükseköğretimde verilen eğitimin nitelikli olması, toplumun fertlerini kalkınmayı sağlayabilecek iş gücü olma yolunda hazırlamaktadır. Bu bağlamda, toplumun iş gücünü yetiştiren öğretim elemanlarının mühim bir rolü bulunmakta; onların iş memnuniyetlerinin sağlanması için gerekli adımlar atılmalıdır. Bu hususta yapılan birçok çalışma, çalışanların iş tatminini etkileyen birçok boyut olduğunu öne sürmektedir. Ancak bu çalışmada, özellikle iş tatmini ve düşünce yapısı (mindset) faktörü detaylı bir şekilde incelenerek öğretim elemanlarının iş tatmininin yöneticilerin düşünce yapıları bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada, yöneticilerin düşünce yapılarının, öğretim görevlilerinin iş tatmini üzerindeki etkileri ve sonuçları nitel araştırma tekniği kullanılarak incelenecektir. Çalışmada katılımcıların deneyimlerini ve düşüncelerini derinlemesine anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme tekniği kullanılacaktır. Çalışma grubunun, 2024-2025 yılında Ankara ilindeki yükseköğretim kurumlarında görev yapmakta olan ve en az üç yıl yükseköğretim tecrübesine sahip yaklaşık 20 öğretim görevlisinden oluşturulması planlanmaktadır. Araştırmacılar bu çalışmadan elde edilecek veriler doğrultusunda, gelişim odaklı düşünce yapısına (growth mindset) sahip yöneticilerin öğretim elemanlarının iş tatminini artırma hususundaki önemini vurgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş tatmini, yönetici düşünce yapısı, öğretim elemanları

MOBBİNGİN ÖĞRETMENLER ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK-FİZİKSEL ETKİSİ VE SONUÇLARI

Aybanu UĞURLU

Gazi Üniversitesi, aybanu04@gmail.com- <https://orcid.org/0009-0008-8849-571X>

Prof.Dr.Vicdan ALTINOK

Gazi Üniversitesi, altinokvicdan@gmail.com- <https://orcid.org/0000-0002-9189-8068>

ÖZET

Öğretmenlerin iş yerlerinde istekle çalışmaları ve iş doyumuna sahip olmaları okulun başarılı olmasında önemli bir etkindir. Diğer sektörlerde de olduğu gibi öğretmenlerin iş yaşamında sıklıkla karşılaştıkları olumsuz davranışlardan biri mobbingdir. Toplumun geleceğini şekillendiren öğretmenlerin görevlerini sağlıklı yerine getirip, başarılı, kendi yetenek ve becerilerini doğru bir şekilde tanımış, donanımlı ve bilgili yeni kuşaklar yetiştirebilmeleri için öğretmenlerin psikolojik sağlamlık düzeylerini etkileyen ve motivasyonlarını düşüren, mobbingin unsurlarını ve öğretmen üzerindeki etkisinin önem taşımasından dolayı eğitim kurumlarındaki mobbingin öğretmenler üzerindeki psikolojik-fiziksel etkisi ve sonuçlarının öğretmen görüşleri doğrultusunda belirlemek araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada öğretmenlerin özel okul ve devlet okullarında karşılaştıkları mobbing davranışlarının neler olduğu, mobbingin kimler tarafından uygulandığı, öğretmenler üzerindeki psikolojik- fiziksel etkisi ve sonuçları nitel araştırma tekniği kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden biri olan, bir ya da birkaç durumu derinlemesine inceleyerek analiz edilmesini sağlayan durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılında Ankara'nın Sincan, Etimesgut, Çankaya ilçelerindeki okulöncesi, ilkokul ve ortaokul kademesindeki özel okul ve devlet okullarında da görev yapmakta olan 20 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan 7 maddeden oluşan görüşme formuna katılımcıların vermiş olduğu cevapların analizi sonucunda, öğretmenlerin %45'i veliler tarafından mobbinge uğradıklarını, öğretmenin işine karışılması ve öğretmenin aşağılanması gibi davranışlara maruz kaldıklarını, eklemlerde ağrı, mutsuzluk, motivasyon eksikliği, öfke ve kaygı başta olmak üzere çeşitli fiziksel ve psikolojik sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Tüm eğitim paydaşlarına mobbingin etik ve ahlaki olmadığı, yaralayıcı davranışlar olduğu konusunda seminerler verilmesi çözüm yollarından biridir.

Anahtar kelimeler: Mobbing, öğretmen, etki, mobbing davranışları.

Best Practices in Talent Management Strategies: A Case Study of a Private School

Betül Yahyaoglu

Yalova University

betulyahyaoglu@gmail.com – <https://orcid.org/0009-0009-5463-968X>

ABSTRACT

This study investigates the talent management strategies employed by human resources department in a private educational institution in Türkiye. It adopts a qualitative case study design where data were collected through interviews with twenty-two participants from three main groups: administrative staff, teaching staff and non-teaching staff. Thematic analysis was conducted manually with the help of AI tools to enhance accuracy. AI-assisted text analysis features facilitated the identification of the initial codes and themes, providing an idea about the first categorization of the data. The paper focuses on key areas like professional development, performance evaluation, feedback mechanisms, retention factors and other relevant aspects in the talent management field. The findings of this study suggest that talent management practices in the private education sector positively impact the school's success. Professional development received high attention from all groups. Administrative staff support professional development through many practices and consistent training programs are one of them. The training programs are delivered by experts in the field. Further research could compare talent management strategies among different private schools in two or three countries and analyze the differences and similarities.

Keywords : Human resources, Professional development, Education sector

ANNE OLMAK: ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP ANNELERİN DENEYİMLERİ

Öğretmen Reyhan Efe

Tokat Alparslan İlkokulu, reyhantr.51@gmail.com- ORCID ID: 0009-0008-6521-8832

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Pürsün

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, tugbapursun@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-5436-1464

ÖZET

Bu araştırmada, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin, anne olmaya ilişkin deneyimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel bir yaklaşımla olgubilim deseninin tercih edildiği araştırmanın çalışma grubunu özel gereksinimli çocuğa sahip olan 9 anne oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuca göre özel gereksinimli çocuğu olan anneler, anne olmayı çeşitli kavramlarla tanımlamışlar, en çok fedakârlık ve kendini çocuklarına adama kavramlarına vurgu yapmışlardır. Annelerin özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmayı özel gereksinimli bireylere ilişkin farkındalığı arttırması nedeniyle olumlu, toplumsal anlayışsızlık sebebi ile de zorlayıcı buldukları görülmüştür. Annelere göre özel gereksinimli bir çocuğa sahip olma çocukları arasında gösterdikleri ilginin ve sorumlulukların eşit olmaması şeklinde anne olma biçimlerine yansımıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın annelerin sosyal, duygusal ve iş yaşantısı açısından çeşitli zorluklar yaşamalarına neden olduğu tespit edilmiştir. Annelerin bu güçlükleri aşabilmeleri için sosyal ve duygusal desteğe ihtiyaç duydukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: özel gereksinimli çocuğu olan anneler, anne olma deneyimi, nitel araştırma.

BEING A MOTHER: AN EXPERIENCES OF MOTHERS WITH SPECIAL NEEDS CHILDREN

ABSTRACT

This study aims to determine the experiences of mothers with special needs children about being a mother. The study group of the research, in which qualitative approach and phenomenology design was preferred, consisted of 9 mothers with special needs children. Research data were collected through a semi-structured interview form developed by the researchers and analyzed through descriptive analysis. According to the results obtained from the study, mothers with special needs children defined motherhood with various concepts and associated it mostly with

sacrifice and dedication to their children. It was observed that mothers found having a child with special needs positive because it increased awareness of individuals with special needs and challenging due to lack of social understanding. According to the mothers, having a child with special needs reflected on their mothering styles in the form of unequal attention and responsibilities among their children. Having a child with special needs has caused mothers to experience various difficulties in terms of social, emotional and work life. It was determined that mothers need social and emotional support to overcome these difficulties.

Key Words: mothers with special needs children, mothering experience, qualitative research.

İNKİŞAF ETMİŞ ÖLKƏLƏRİN TƏHSİL SİYASƏTİNDƏ

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL ANLAYIŞI VƏ ONUN ƏHATƏLİLİYİ KONSEPSİYASI

GELİŞMİŞ ÜLKELERİN EĞİTİM POLİTİKASINDA ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ
KAVRAMI VE KARMAŞIKLIĞI KAVRAMI
IN THE EDUCATION POLICY OF DEVELOPED COUNTRIES CONCEPT OF
PRESCHOOL EDUCATION AND THE CONCEPT OF COMPREHENSIVENESS OF
PRESCHOOL EDUCATION

Ayət xan Ziyad (İsgəndərov),

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Elmi işçi.

<https://orcid.org/0000-0002-0034-6736> ayetxan ziyad@mail.ru

+994-70 7303023; (+994-70-730-30-23 (wp).

Aynurə Əliyeva,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Elmi işçi.

E-mail: aeliyeva7@mail.ru

ÖZET

Neticesi yeterince geç görünse de küreselleşmenin her geçen gün yayıldığı dünyamızda, güçlü bir ekonomi ve zeka ve bilgiye dayalı bir kültürle devlet otoritesini kazanmanın en zor görevi okula ve öğretmene, yani eğitime aittir. Büyük lider Haydar Aliyev'in dediği gibi, o bir bilim adamı, politik ve sosyal aktivist, mühendis... Öğretmen öğretmendir, burası okuldur. Gerçekler, herhangi bir devletin gelişme göstergesinin eğitim düzeyine bağlı olduğunu inatla doğrulamaktadır. Çünkü ülkenin önde gelen endüstrilerinden biri olarak toplumun gelişmesinde, yaşamın her alanında ilerlemede belirleyici bir rol oynamaktadır. İlerlemenin itici gücü haline geldi, entelektüel potansiyeli, insan sermayesini şekillendiriyor, vatandaş toplumdaki en üretken düşünür yapıyor, hukuk toplumunun inşasında paha biçilmez bir rol oynuyor.

Ülkemizin bağımsızlığından bu yana bu alana özel önem verilmeye başlanmış, dünya deneyimine entegrasyon geniş bir ölçekte kazanılmıştır. Kabul edilen emir ve kararname, uygulanan programlar ve projeler ülkemizde eğitim kalitesinin önceki yıllara göre artmasına neden olmuştur. UNESCO'nun, insanlığın gelişmesinde uzun yıllara dayanan deneyime dayanarak, 21. yüzyılı "eğitim çağı" olarak adlandırmasına şaşmamalı.

Psikoloji alanında özel bir yetkiye sahip olan Profesör Abdul Alizadeh'in yazdığı gibi, "21. yüzyıl aklın, aklın kutlandığı yüzyıldır. Bağımsızlık yolunda ilerleyen cumhuriyetimizin milli çıkarları, Azerbaycan okulunun her şeyden önce tam olarak bir akıl ve akıl okulu olmasını şart koşuyor."

Araştırma konusu olduğumuz okul öncesi eğitim konusu, çocuğun 6 yaşından 7 yaşına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Hazırlık aşaması olan okul, doğrudan, dolaylı olarak olmasa da, modern eğitim sürecinin belirlediği en yüksek hedefi etkileyebilen güçlü bir araçtır - sağduyu, zeka, potansiyel enerji, güçlü mantık, demokratik ruh, bağımsız düşünme ile ayırt edilen yeni bir neslin oluşumu, somut kararlar verebilen, herhangi bir pratik durumdan kolaylıkla çıkış yolunu bulabilen. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD)2023" eğitime genel bakış "raporu, çocukların anaokuluna kabulü ve bakımının genellikle 2-3 yaşları arasında yapıldığını da belirtiyor. Önemli bir aşama olarak bu dönem, devletimizin bağımsızlığından sonra devletin yanı sıra ebeveynlerin de her zaman odak noktası olmuştur. Sunulan makalede, genel olarak eğitimden değil, dünyanın gelişmiş ülkelerinin eğitim politikasındaki erken çocukluk eğitiminin durumundan, okul eğitiminin toplum yaşamında oynadığı önemli rolden bahsediyoruz.

Anahtar kelimeler: erken çocukluk eğitimi, okula hazırlık, eğitim politikası, erken çocukluk eğitimi kavramı, erken çocukluk eğitiminin karmaşıklığı kavramı.

SUMMARY

Although the result may seem a bit late, in our world where globalization is expanding day by day, the most difficult task in gaining a prestigious state with a strong economy and culture based on intelligence and knowledge falls on the school and the teacher. As the great leader HeydarAliyev said, it is a teacher, a school that trains a scientist, a politician, a public figure, and an engineer. The facts stubbornly confirm that the development indicator of each state depends on the level of its education. Because education is one of the leading areas of the country, it plays a decisive role in the development of societies and the progress of all other areas of life. It is the driving force of progress and forms the intellectual potential, human capital, turns the citizen into the most productive force of the society, and plays an indispensable role in the establishment of the legal society.

Since our country gained independence, special attention has been paid to this field, integration with the world experience has gained a large scale. The adopted decrees and decrees, implemented programs and projects have increased the quality of education in our country compared to previous years.

UNESCO has rightly called the 21st century the "century of education" based on the long-term development experience of mankind. As Prof. Abdul Alizade, who had a special reputation in the field of psychology, wrote, "The 21st century is the age of the celebration of mind and intellect. The national interest of our republic, which has embarked on the path of independence, requires that the school of Azerbaijan be, first of all, a school of mind and intellect".

The preschool education period, which is the object of our research, covers the period from the age of 6 to the end of the age of 7. The pre-school stage is a powerful tool in forming a citizen with sound thinking, intelligence, potential energy and strong logic, a democratic spirit who easily finds a way out of any difficult situation, independent thinking and the ability to make concrete decisions.

This period has always been the focus of attention of parents and our state as an important stage after our republic gained independence.

The presented article does not talk about education in general, but about the position of preschool education in the educational policy of the developed countries of the world, the important role of school preparation in the life of society.

Keywords: preschool education, school preparation, educational policy, the concept of preschool education, the concept of the comprehensiveness of preschool education.

GİRİŞ

Nəticəsi kifayət qədər gec görünsə də, qloballaşmanın gün-gün genişdiyi dünyamızda intellektə və biliklərə söykənən güclü iqtisadiyyata və mədəniyyətə malik dövlət nüfuzu qazanılması İŞ-ində ən ağır missiya məktəbin və müəllimin, başqa sözlə təhsilin öhdəsinə düşür. Ulu öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi, alimi də, siyasi və ictimai xadimi də, mühəndisi də ... yetişdirən müəllimdir, məktəbdir. Faktlar inadlı olaraq təsdiq edir ki, hər hansı dövlətin inkişafının göstəricisi onun təhsilinin səviyyəsindən asılıdır. Çünki, ölkənin aparıcı sahələrindən olub solumların inkişafında, həyatın bütün sahələrinin tərəqqisində həlledici rol oynayır. Tərəqqinin hərəkətverici qüvvəsi olub intellektual potensialı, insan kapitalını formalaşdırır, vətəndaş cəmiyyətdə ən məhsuldar təfəkkür sahibi edir, hüquqi cəmiyyətin qurulmasında əvəzsiz rol oynayır.

Ölkəmiz müstəqillik əldə edəndən bəri bu sahəyə xüsusi diqqət yetirilməyə başlanmış, dünya təcrübəsinə inteqrasiya geniş miqyas almışdır. Qəbul olunan sərəncam və fərmanlar, həyata

keçirilən proqram və layihələr ölkəmizdə təhsilin keyfiyyətinin daha əvvəlki illərlə müqayisədə yüksəlməsi ilə nəticələnmişdir.

Əbəs deyil ki, YUNESKO bəşəriyyətin çoxillik inkişaf təcrübəsini əsas götürərək, XXI yüzilliyi “təhsil əsri” adlandırmışdır. Psixologiya sahəsində xüsusi nüfuz sahibi olmuş professor Əbdül Əlizadənin də yazdığı kimi, “XXI yüzillik - ağılın, intellektin təntənəsi əsridir. Müstəqillik yoluna çıxmış respublikamızın milli mənafeyi Azərbaycan məktəbinin, ilk növbədə, məhz ağıl, intellekt məktəbi olmasını tələb edir”.

Tədqiqat obyekti götürdüyümüz məktəbəqədər təhsil mövzusu uşağın 6 yaşından başlayıb 7 yaşının tamamına qədər kəşfiyyətini əhatə edir. Məktəbəhazırlıq mərhələsi müasir təhsil prosesinin qarşıya qoyduğu ali məqsədə - sağlam düşüncə tərzinə, ağılı, potensial enerjisi, güclü məntiqi ilə fərqlənən, istənilən praktik vəziyyətdən rahatlıqla çıxış yolu tapan demokratik ruhlu, müstəqil düşüncəyə malik, konkret qərarlar qəbul etmək iqtidarında olan yeni nəsil formalaşdırmaq kimi ali məqsədə, bilavasitə olmasa da, bilvasitə təsir göstərmək imkanında olan güclü vasitədir.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (OECD) “Təhsil baxış” 2023-cü il hesabatında da göstərilir ki, uşaqların məktəbəqədər təhsilə qəbulu və onlara qulluq, adətən 2-3 yaş arasında həyata keçirilir.

Bu dövr mühüm mərhələ kimi həmişə valideynlərin, eləcə də dövlətimiz müstəqillik əldə edəndən sonra Azərbaycan dövlətinin diqqət mərkəzində olmuşdur.

Təqdim olunan məqalədə ümumən təhsildən deyil, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təhsil siyasətində məktəbəqədər təhsilin mövqeyindən, məktəbəhazırlığın cəmiyyətin həyatında sərgilədiyi mühüm roldan bəhs olunur.

ARAŞDIRMA

Məktəbəqədər təhsil haqqında mütəxəssislərin, elə bizim özümüzün də araşdırmalarımızdan gəldiyimiz qənaət budur ki, uşaqların erkən yaşda təhsilə cəlb olunması arzuolunandır. Nəzəriyyəçilər bu bir il müddətində (beş altı yaşarası müddətdə) uşağın ibtidai sinifdə ona lazım ola biləcək bacarıqları az, yaxud çox dərəcədə mənimsəmək imkanında olduqları, azyaşlının gələcək inkişafı üçün münbit imkan yaratdığı qənaətindədirlər. Qalır sadəcə işi necə qurmaq problemi.

M.Cəbrayılovun “Azərbaycan müəllimi” qəzetində dərc olunmuş “Məktəbəqədər təhsilə diqqətin artırılması ölkənin inkişafını şərtləndirən amildir” adlı məqalədə də eynilə bu fikrin təsdiqi ilə rastlaşırıq: məktəbəqədər təhsil pilləsində məqsəd “uşağın əsas təhsilə mümkün qədər rahat keçidini təmin etməkdir”, - yazır məqalə müəllifi, - “insan ömür boyu öyrəndiyinin böyük bir hissəsini altı yaşına qədər mənimsəyir. Məhz bu dövrdə uşağın idraki və fiziki inkişafının təməli qoyulur. Bu təməlin nə qədər möhkəm və düşünülmüş olması şəxsiyyətin gələcək inkişafını təmin edir və onun həyat fəlsəfəsini, cəmiyyətə baxışlarını müəyyənləşdirir” [1.].

Böyük filosof Nəsirəddin Tusidən tutmuş bu günə qədər sahə bilicilərinin hamısı bu qənaətdədir ki, insan bütün ömrü boyu öyrəndiyinin fundamental hissəsini əsasən 6-7 yaş arasındakı dövrdə mənimsəyir. Uşağın idraki və fiziki inkişafının təməli, onun şəxsiyyət kimi formalaşmasının bünövrəsi əsasən bu dövrdə qoyulur. Ətraf mühiti, yaşadığı həyat tərzini azyaşlılar oyunlar, rəsm, musiqi vasitəsilə öyrənir, HƏYAT anlayışını bu sadaladıqlarımız vasitəsilə özlərinə məxsus tərzdə dərk edirlər.

Bunu da diqqətə çatdırmağımız vacibdir ki, N.Tusi də uşaq tərbiyəsində məktəbəqədər tərbiyənin yerini xüsusi qiymətləndirmiş, bu tərbiyənin tamlığını üç mərhələdə görmüşdür: 1) uşağa dolğun məna-məzmunla malik ad qoyulması, 2) nizam-intizamı və 3) əxlaq dərsi və hikmət nəzəriyyəsi [4.]. N.Tusi qeyd olunan bu üç mərhələnin həllində valideynin rolunu başlıca hesab edir, inanır ki, valideyn övladını necə yetişdirərsə, qarşılığında o cür görər.

Tədqiqat üçün istinad etdiyimiz məqalələr sırasında “İcma əsaslı məktəbəqədər təhsil”

layihəsinin rəhbəri İlahə Rəsulovanın “Azərbaycan müəllimi” qəzetində dərc olunmuş “Məktəbəqədər təhsil” məqaləsi diqqəti xüsusi cəlb edir. Qeyri müəlliflərlə müqayisədə bu mövzu İlahə Rəsulova tərəfindən daha mükəmməl öyrənilmişdir: “əsasən erkən yaşlarda öyrənmə uşağın həyatı boyu inkişafına müsbət təsir edir. İlk bir neçə il ərzində formalaşan rəngləmə fəaliyyətindən tutmuş hesablama fəaliyyətlərinə qədər beyindəki neyronların birləşərək yaratdığı “cığırlardan” istifadə edir. Bu yanaşma məktəbəqədər təhsillə bağlı bir çox ölkələrin təhsil siyasətinin formalaşmasında nəzərə alınıb (Burlacu, 2013). Erkən yaşlardan öyrənmə uşaqlarda əqli və konseptual (“böyük fikirlər”) inkişafa yol açır, nitqin inkişafına, uşaqların fiziki sağlamlığına, onlarda özünəgüvəni və özünü qiymətləndirməni təşviq edən sosial-emosional bacarıqların inkişafı, davranışların yaxşılaşmasına müsbət təsir edir. Bir çox elmi sübutlar göstərir ki, məktəbəqədər təhsilə cəlb olunan uşaqlar bu təhsilə cəlb olunmayanlardan bir sıra xüsusiyyətlərinə görə fərqlənilir. Birincilərdə oyun vasitəsilə verbal ünsiyyət, sosial bacarıqlar, oyun zamanı yaradıcı düşünmə, təxəyyülün güclü olması, problemin həlli bacarıqları daha yüksək səviyyədə olur, - yazır müəllif (Burlacu, 2013)”[3.].

Məktəbəqədər təhsil ölkənin inkişafını şərtləndirən amillərdən biri olduğu üçün dünya dövlətləri bu məsələnin vacibliyini həmişə diqqət mərkəzində saxlamışlar.

Pedaqoqların elmi-pedaqoji araşdırmalarına əsaslanaraq qeyd etmək istəyirik ki, bu problemi “ilk dəfə oyunlardan ibarət kurikulum tərtib etməklə Almaniyada Fridrix Frebel diqqət mərkəzinə gətirmişdir. Tədris olunan proqramda uşağın idraki, fiziki və sosial baxımdan inkişafını təmin edən oyunlar yer almışdır. Alınan NƏTİCƏ tez bir zamanda Kanada və Birləşmiş Ştatlarda da tətbiq edilməyə başlamış, sonradan zaman-zaman təhsilin ayrılmaz hissəsi kimi dünya dövlətlərində, o cümlədən respublikamızda da qəbul edilmişdir.

Məktəbəqədər təhsil Avropa İttifaqının siyasətinin prioritetlərindən biri olub sosial xidmətlər qrupuna daxildir və yüksək ictimai əhəmiyyət kəsb edir. Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərdə 3 yaşına qədər uşaqların üçdə biri, 3 yaşından 6 yaşına qədər uşaqların isə 90 faizinin keyfiyyətli məktəbəqədər təhsillə əhatə olunmuşdur. İ.Rəsulovanın adıçəkilən məqaləsində qeyd olunur ki, bu problem hələ 2010-cu ilə qədərki zaman üçün bütün Avropa dövlətləri qarşısında vəzifə olaraq qoyulmuşdu. Sonrakı illərdə qeyd olunan göstərici nəzərə cərpacaq dərəcədə yüksəlmişdir.

Əksər **Avropa ölkələrində** məktəbəqədər təhsil pulsuzdur. Məsələn, **Finlandiyada** yeni məktəbəqədər təhsil proqramının planı fərdi və ya qrup şəklində valideynlərlə birlikdə, əməkdaşlıq prosesində hazırlanır. Bu plan uşağın böyüməsi və inkişafı üçün əldə ediləcək məqsədlərin güclü və zəif tərəflərinin qiymətləndirilməsi kimi fərdi inkişafdakı əsas göstəriciləri müəyyən edir. Bundan əlavə, Finlandiyada hər bir məktəbəqədər təhsil müəssisəsi milli məktəbəqədər təhsil proqramının standartlarına əsaslanaraq yerli şəraitə və profilə uyğun detallı proqram hazırlaya bilər. **İsveçdə** 1995-ci ildən etibarən bələdiyyələrin işləyən, yaxud təhsil alan valideynlərin 12 yaşına qədərki bütün övladlarını dövlət və ya özəl təhsil müəssisələrində yerləşdirmək öhdəlikləri var. **Fransada** mədəni, sosial, etnik və coğrafi mənşəyindən asılı olmayaraq azyaşlı uşaqları olan bütün ailələrin övladlarını məktəbəqədər təhsil müəssisəsinə yazdırmaq hüququ tanınır. **Almaniyada** məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların və ailələrin gündəlik təcrübələrinə daha ciddi əhəmiyyət verilir. Valideynlərin öyrənmə prosesində iştirakı uşaq bağçalarının icma həyatına inteqrasiyasında önəm daşıyır. 2019-cu ilin statistikasına görə, Fransada və İngiltərədə uşaqların 100%-i məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə cəlb edilmişlər. Belçika, Danimarka, İspaniya, Estoniya, Latviya, İtaliya, Hollandiya, İsveç kimi ölkələrdə 90-98% məktəbəqədər təhsilə cəlb olunma qeydə alınıb [3.].

Mikayıl Cabbarov isə “Azərbaycan müəllimi” qəzetində dərc edilmiş “Məktəbəqədər təhsilə diqqətin artırılması ölkənin inkişafını şərtləndirən amildir” adlı araşdırmasında ABŞ, Çin,

Yaponiya, Sinqapur və Rusiyada məktəbəqədər təhsil siyasətindən bəhs etmişdir.

Mütəxəssislərin qənaətinə, **ABŞ** təhsil siyasətində Obama Planı xüsusilə əhəmiyyətli rol oynamışdır. ABŞ-da məktəbəqədər təhsilin icbari olmamasına baxmayaraq, 2013-cü ilin fevral ayından həyata VƏSİQƏ alan Obama Planı erkən yaşda olan hər bir uşağın məktəbəqədər təhsillə təmin olunmasını təklif etmişdir. “Bu məqsəd üçün böyük miqdarda investisiya yatırımı nəzərdə tutulurdu. Amerikada uşaqların məktəbəqədər təhsillə əhatə olunması həm dövlət, həm də özəl sektor tərəfindən həyata keçirilir”, – yazır məqalə müəllifi.

Çində də eyni tendensiya qorunur, başqa sözlə Çində də 3 yaşından 6 yaşına qədər olan uşaqlar məktəbəqədər təhsilə cəlb olunur. Bu təhsil müəssisələrində tədris olunan təhsil proqramları sistemli, məqsədli və çoxtərəflidir. Xüsusi qeyd edilməlidir ki, təhsilə olduqca ciddi diqqət yetirən dövlətlər sıralanmasında Çin öncül yerlərdən birini tutur. Çində məktəbəqədər təhsil pilləsi cəmiyyətin bütün resurslarının səfərbərliyi sayəsində inkişaf etdirilir.

Sinqapurda bağçaya gedən uşaq iki tədris proqramından keçir. Bu proqramlar əsasən o estetik və yaradıcı ifadə, dünyanı öyrənmək, kəşf etmək, dil və savad, motorika bacarıqlarının inkişafı, sayma-hesablama bacarığı, sosial və emosional inkişafı mənimsəməlidir. Sinqapurda bağça təhsilini başa çatdırıb məktəbə qəbul olmaq istəyən şagirddən sosial normalar və qaydaları bilmək, başqasının mövqeyini dəstəkləməyə hazır olmaq, anlaşımaq, qarşılıqlı təsir və ətrafdakılarla ünsiyyət bacarığına malik olmaq, hər şeylə maraqlanmaq və araşdırmağı bacarmaq, dialoqa girməyi bacarmaq, adekvat özünüdəyərləndirməni bacarmaq və özü özü ilə razılaşmaq, yaxşı inkişaf etmiş fiziki koordinasiyaya, sağlam vərdislərə malik olmaq, yaradıcı potensialını formalaşdırmaq, öz ailəsini, dostlarını, müəllimlərini, eləcə də məktəbdəki müəllimlərini sevmək və hörmət etmək kimi keyfiyyətlər tələb olunur.

2013-cü ildə təsdiq edilmiş "Məktəbəqədər təhsilin federal dövlət təhsil Standartı"na əsasən **Rusiya** təhsil siyasətində başlıca məqsəd şəxsiyyət formalaşdırılması, uşaqda təşəbbüskarlıq və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin, sosial bacarıqların inkişaf etdirilməsidir. Qəbul edilmiş "Məktəbəqədər təhsilin federal dövlət təhsil Standartı"na əsasən Rusiyada həmçinin, uşaqların fərdi inkişafı və sosiallaşması üçün inkişafetdirici təhsil mühitinin yaradılması da əsas istiqamət kimi qeyd olunur. Məktəbəqədər təhsil dövlət, özəl və bələdiyyə müəssisələrində həyata keçirilir.

Yaponiya təcrübəsi məktəbəqədər təhsilin təşkili sahəsində uğurlu modellərdən biri kimi qiymətləndirilir. Oruc Mustafayevin “Azərbaycan müəllimi” qəzetində oxuculara təqdim olunan “Məktəbəqədər təhsilin gücü” adlı məqaləsinə əsaslanaraq, təqribən 150 illik təcrübəyə malik yapon məktəbəqədər təhsil sisteminin “formalaşması 19-cu əsrin 70-ci illərinə təsadüf edir. Bu dövrdə ölkədə məktəbəqədər yaşlı uşaqların təlim-tərbiyəsi üçün ilk müəssisələr yarandı”, - yazır müəllif.

Yaponiyada təhsil sisteminin əsasını fərdin erkən sosiallaşması nəzəriyyəsi ilə paralel olaraq uşaqda erkən yaşda davranış modelinin formalaşması ideyası da təşkil edir. Bütün məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin fəaliyyəti şəxsiyyətin inkişafı tendensiyalarına əsaslanır və onlar bütün Yaponiya cəmiyyətinin formalaşma əsasını təşkil edir.

Yaponiyada da ABC-dakı kimiməktəbəqədər təhsil pilləsi icbari deyil. Ancaq valideynlər özləri dörd yaşdan yuxarı övladlarını öz istəkləri ilə uşaq bağçasına gətirirlər. Hətta işləyən valideynlərə üç yaşına çatmış uşaqlarını uşaq bağçasına qoymaq hüququ da verilir. Yaponiyada bir yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş körpələr evi də fəaliyyət göstərir. Ancaq valideynlərə körpəsini belə erkən yaşda ailədən təcrid etmək tövsiyə olunmur. Bunun üçün valideynin ciddi əsasları olmalıdır. Yaponiyanın məktəbəqədər təhsil sisteminin əsas məqsədi dahi yetişdirmək deyil, uşağa dərin ağıl və sağlam bədən formalaşmasına kömək edəcək təhsil verməkdir.

Yaponiyada müasir məktəbəqədər təhsil sistemi uşağın marağını daim stimullaşdırmaq, daimi xarakter və şəxsiyyət tərbiyəsi, erkən yaradıcı inkişaf, bilik, bacarıq və bacarıqlar sisteminin yaradılması kimi fundamental prinsiplərə əsaslanır. Bu ölkədə məktəbəqədər təhsildən başlıca

məqsəd dahilər yetişdirmək deyil, uşağa dərin ağıl və sağlam bədən formalaşmasına kömək edəcək təhsil verməkdir.

Yapon məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin fəaliyyətində beş istiqamət başlıca yer tutur: məktəbəqədər uşağın psixi və fiziki sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsi; başqaları ilə qarşılıqlı əlaqə bacarıqlarının formalaşdırılması (ünsiyyət bacarıqları); ətraf aləm haqqında biliklər sisteminin formalaşması; nitqin və mövcud potensiala uyğun yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı.

Yaponiyada azyaşlının tərbiyəsi işi uşaqda insan cəmiyyəti anlayışının formalaşmasına, onun fiziki və psixi sağlamlığının möhkəmləndirilməsinə, komandada işləyə bilən, göstərişlərə ciddi əməl edən və ətrafdakıları narahat etməyən mükəmməl insan hazırlamaq məqsədlərə yönəldilmişdir.

Məktəbəqədər təhsil sisteminin icbari olmamasına baxmayaraq, ölkədə dövlət və özəl uşaq bağçaları ilə təmsil olunan inkişaf etmiş məktəbəqədər təhsil müəssisələri sistemi mövcuddur. Bunu da xatırladaq ki, məktəbəqədər təhsil həm də hər iki valideynin işləməsinə imkan verən, qadınların əmək bazarında iştirakını genişləndirən əsas vasitədir. Hazırda yapon qadınlarının 90%-nin evdar qadın olmasına baxmayaraq, 3-6 yaş aralığında olan hər bir yapon azyaşlısı uşaq bağçasına gedir.

Həmçinin bu da xüsusi qeyd edilməlidir ki, uşaqların erkən təhsili, təlimi və inkişafı kimi məziyyətləri, nəzəri cəhətdən demirik, praktik olaraq ilk dəfə yaponlar reallığa çevirmişlər. Bu isə o nəticəni gətirir ki, yapon təcrübəsindən bəhrələnməyinə dəyər. Nəzərinizə çatdırmaq istəyirik ki, bu sahə üzrə İNQILAB yapon və dünya pedaqogikasında M.İbukanın “Üçdən sonra çox gecdir” kitabı ilə baş verib. Yaponlara görə, bütün ən vacib və həyatı nəsnələrin (şeylərin) bünövrəsi insanda üç yaşa qədər qoyulur. Kitabda insan həyatının ilk üç ilinin əhəmiyyətindən və insanın şəxsiyyət olaraq sonrakı inkişafına təsirindən bəhs olunur.

“Məktəbəqədər təhsilin gücü” adlandırdığı araşdırmasında Oruc Mustafayev yapon məktəbəqədər təhsil sistemini səciyyələndirən bu məziyyətlərdən və yapon məktəbəqədər təhsil modelinin artıq qeyd etdiyimiz üstünlüklərindən bəhs edir. Göstərir ki uşaq bağçalarında və digər təhsil müəssisələrində tədris ili aprelin 1-dən başlayıb növbəti ilin mart ayında sonlanır. Uşaqlara üç dəfə (qışda, yazda və yayda) tətillər verilir. Tətil günlərində müəllimlə söhbət etmək, yaxud hovuzda üzmək üçün uşaqlara bağçaya gəlmək hüququ verilir [2.].

Azərbaycanda məktəbəqədər təhsilə 1907-ci ildən diqqət yetirildiyini yazır M.Cabbarov. Belə ki, respublikamızda ilk uşaq tərbiyə müəssisəsi 1907-ci ildə Bakının Bayıl qəsəbəsində Alisa Radçenko tərəfindən təşkil edilmişdir. Tədris olunan proqramda başlıca hədəf uşaqların fiziki, bədii, əxlaqi və əqli inkişafı götürülmüşdü. Sonrakı dövrlərdə məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin şəbəkəsi genişləndirilmiş, zaman-zaman respublikamızın ucqar şəhər və rayonlarında da təşkil edilməyə başlanmışdır [1.].

Beləliklə, son olaraq bu nəticəyə gələ bilərik ki, dünya təcrübələrində müəyyən məqamlarda təhsil ilə əlaqədar fərqli baxışlar müşahidə edilsə də, konseptual yanaşma bənzərliyi onları bir-birinə doğmalaşdırır. Fərqli mədəniyyətlərin, eləcə də pedaqoji elmin və təcrübənin inkişaf istiqamətlərinin özünəməxsusluğuna baxmayaraq, müxtəlif ölkələrdə pedaqoqlar məktəbəqədər təhsilin məzmununun, metod və vasitələrinin müəyyənləşdirilməsi, uşaqların harmonik, psixofiziki və sosial inkişafı, müxtəlif yaşda olan uşaqların qarşılıqlı əlaqə təcrübəsinin zənginləşdirilməsi üçün şəraitin yaradılması, onların mədəni-etnik müxtəlifliyi barədə təsəvvürlərinin genişləndirilməsi, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla sağlam uşaqların bir təhsil müəssisəsində tərbiyəsi və təlimi kimioxşar problemləri həll etmək iqtidarındadırlar.

Göründüyü kimi, məktəbəqədər təhsil və onun inkişafı ilə bağlı məsələlər bütövlükdə dünyada və bütün zamanlarda öz aktuallığını daim saxlamaqdadır.

Açar sözlər: məktəbəqədər təhsil, məktəbəhazırlıq, təhsil siyasəti, məktəbəqədər təhsil anlayışı,

məktəbəqədər təhsilin əhatəliliyi konsepsiyası.

ƏDƏBİYYAT

1. Cabbarov M. “Məktəbəqədər təhsilə diqqətin artırılması ölkənin inkişafını şərtləndirən amildir”. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 28.03. 2014, s.2..
2. MustafayevOruc. “Məktəbəqədər təhsilin gücü”, “Azərbaycan müəllimi” qəzeti 22 Yanvar 2024.
3. Rəsulova İlahə, “Məktəbəqədər təhsil” məqaləsi, “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 5 noyabr 2021-ci il.
4. Tusi Nəsirəddin. “Əxlaqi-Nasiri” əsəri.

ƏDƏBİYYAT DƏRSLİKLƏRİNDƏ SƏMƏD VURĞUN YARADICILIĞININ TƏDRİSİ TARİXİ

THE HISTORY OF TEACHING SAMAD VURGUN'S CREATIVE IN LITERATURE TEXTBOOKS

Nazile Abdullazade

Doçent doktor

Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Filoloji Fakültesi
Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology
<https://orcid.org/0000-0002-1829-7178> nazile.s.m.d@mail.ru

ÖZET

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində böyük həflərlə “Azərbaycan”, “azərbaycançılıq” ideyalarının poetik tərənnümçüsü, “sovet epoxası”nın sayılan-seçilən şairlərindən olan Səməd Vurğun oğlu Vəkilov rəngarəng və çoxşaxəli yaradıcılığa malik bir sənətkar olmuşdur. Əsrin birinci yarısında yaşayıb-yaradan Səməd Vurğunun mühiti və dövrü ictimai-siyasi keşməkeşlərlə, ədəbi ziddiyyətlərlə dolu bir dövr olmuşdur.

XX əsrin əvvəlləri “sovet ədəbiyyatının mövqeyi möhkəmləndikcə Azərbaycanın demokratik sənətkarları sıxışdırılır, ya sürgün edilir, həbs olunur, işgəncələrə məruz qalır, ya da mühacirətə gedirlər. ...Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının sənətkarlıq baxımından ən qüdrətli əsərləri, heç şübhəsiz, sovet həyat tərzinin gözəlliyinə həsr olunsa da, “sovet ədəbiyyatı” adı altında kifayət qədər çox antiədəbiyyat, “boz əsərlər” də yaranmışdır. Sonuncuların əksəriyyəti 30-cu, 50-ci illərə aiddir ki, həmin illərdə yazıçıdan sovet hakimiyyətinə daha çox şəxsi sədaqət, açıq siyasi platforma tələb edilirdi. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, məhz 20-30-cu illərdən başlayaraq Azərbaycan, azərbaycançılıq ideyaları da güclü bir şəkildə təbliğ olunurdu” [Cəfərov, s.8].

Bu mənada “möhtəşəm” sovet ədəbiyyatının bir qolunun – Azərbaycan sovet ədəbiyyatının və sovet dövrünün poeziya yaradıcıları sırasında Səməd Vurğunun adı elə-belə çəkilmir. Vətənpərvərlik, xalqlar dostluğu, beynəlmiləçilik, “kommunist” ideologiyasına sədaqət və ehtiram şairin əsərlərinin ana xəttini təşkil edirdi və bu bizə onun yaradıcılığının gizli nöqtələrini anlamağa, ruhunu duymağa, mənəvi-milli saflığını və vətənpərvərliyini təqdim etməyə mane olmur.

Şairin əsərləri hələ sağlığında dərsliklərə də yol almış, şeirləri, poemaları, dram əsərləri tədris materialı kimi ümumtəhsil məktəblərinin ədəbiyyat fənn proqramlarına və dərs skitablarına daxil edilmişdir. Bu əsərlər sovet dövründə yazılmasına baxmayaraq, xalqın milli-mənəvi dəyərlərini, düşüncə tərzini, bədii təfəkkürünü, adət-ənənələrini, başlıcası, Vətən sevgisini aydın, şirin, oynaq bir dillə çatdıran nəğmə kimi bu gün də bədii-estetik dəyərini qoruyub saxlayır.

Açar sözlər: ədəbiyyat, tədris, dərslik, Səməd Vurğun, şeir, poema, azərbaycançılıq.

Key words: literature, teaching, textbook, Samad Vurgun, poetry, poem, azerbaijaniness.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN EV ÖDEVİ MOTİVASYON DÜZEYLERİ

Homework Motivation Levels of Middle School Students

Yüksek Lisans Öğrencisi Mevlüde Sümeyye POLAT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

smyyplt58@gmail.com - ORCID ID: 0009-0001-9802-7812

Doç Dr. Aysel ARSLAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

ÖZET

Ev ödevleri, öğrencilerin öğrenme süreçlerini destekleyen, bağımsız çalışma ve problem çözme becerilerini geliştiren önemli bir eğitim aracıdır. Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin ev ödevlerine yönelik motivasyon düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada Katz, ve diğerleri (2011) tarafından geliştirilen ve Duru ve Çöğmen (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan "Ev Ödevleri Motivasyon Ölçeği" kullanılmıştır. Cinsiyet, yaş ve ebeveyn eğitim durumu gibi değişkenler ele alınmış, veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Bulgular, kız öğrencilerin ev ödevlerine yönelik motivasyonlarının erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğunu, yaş ilerledikçe motivasyon düzeylerinde azalma olduğunu göstermektedir. Anne ve baba eğitim düzeylerinin öğrencilerin motivasyonu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Öğrencilerin en yüksek motivasyona sahip olduğu alan, akademik başarıya katkı sağlaması olarak belirlenirken, en düşük motivasyon ise dışsal baskılardan kaçınma olarak tespit edilmiştir. Çalışma, öğrenci motivasyonunu artırmaya yönelik öneriler sunarak ev ödevlerinin eğitimdeki rolünü vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Ev ödevi, motivasyon, ortaokul, öğrenci

Abstract

Homework plays a crucial role in supporting students' learning processes and developing their independent study and problem-solving skills. This study aims to determine the homework motivation levels of middle school students. The research utilized the "Homework Motivation

Scale" developed by Katz et al., (2011) and adapted into Turkish by Duru and Çöğmen (2016). Variables such as gender, age, and parental education level were considered, and data were analyzed using SPSS software. The findings indicate that female students have higher motivation levels toward homework compared to male students, while motivation levels tend to decrease as students age. Parental education level was found to have no significant impact on students' motivation. The highest motivation factor was identified as contributing to academic success, whereas the lowest was linked to external pressures. The study highlights the importance of homework in education and provides recommendations to enhance student motivation.

Keywords: Social media, appearance perception, physical appearance, adolescent.

1. GİRİŞ

Eğitim programlarının zaman içinde değişime uğradığı ve güncellenmeye ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Günümüz eğitim anlayışında amaç yalnızca öğrencilere bilgi aktarmak ya da onların bu bilgileri ezberlemesini sağlamak değil, aynı zamanda öğrendiklerini farklı durumlara aktarabilmelerine ve günlük yaşamlarında kullanabilmelerine olanak tanımaktır. Öğrencilerin kazandıkları bilgileri ve becerilerini okul ortamının yanı sıra hayatlarının farklı alanlarında da etkili bir şekilde uygulayabilmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, eğitim sürecinin planlı ve sistemli bir şekilde yürütülmesi, öğrencilerin istenen davranışları nasıl kazanabileceği sorusuna yanıt aranarak çeşitli öğretim yöntemleriyle desteklenmesi gerekmektedir. Bu hedeflerin tümü belirli bir plan doğrultusunda uygulanmalı ve öğrenciye istenilen davranışları kazandırmak için hangi yöntemlerin etkili olacağı değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda, sınıf içi ve sınıf dışı etkinlikler planlanarak gerekli çalışmalar yapılmalıdır. (Tirit, vd., 2024). Sınıf dışı çalışmalar arasında en önemlilerden biri ev ödevleridir (Özer & Öcal, 2013; Şen & Gülcan, 2013). Cooper (2001), ev ödevini eğitim ve öğretim sürecinde öğretmenlerin öğrencilere verdiği ve okul dışında tamamlanması beklenen görevler olarak tanımlamaktadır.

Ev ödevleri, öğrencilere sorumluluk bilinci kazandıran, öz disiplin geliştirmelerine yardımcı olan ve yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı sunmaktadır (Güneş, 2014). Bu nedenle öğrencilerin okul dışında öğrendiklerini pekiştirmeleri ve derslere ön hazırlık yapmaları açısından önemli bir role sahiptir. Bunun yanı sıra, ev ödevleri öğrenci-ebeveyn iletişimini güçlendirmekte ve ebeveynlerin öğrenme sürecine aktif katılımını teşvik etmektedir (Turanlı, 2007). Yapılan araştırmalara göre ev ödevlerinin; öğrencilerin akademik başarılarını artırmak (Cooper vd., 2006), kalıcı öğrenmeyi sağlamak (Büyüktokatlı, 2009), öğrencilerin tablet gibi dijital

ortamlarda harcadıkları zamanı kısıtlamak (Soydan, 2019), öğrenciyi bir sonraki derse hazırlamak (Ünal vd., 2018) gibi bazı işlevleri de bulunmaktadır.

Ödevlerin öğrenciler üzerinde olumlu etkileri olduğu kadar, bazı olumsuz sonuçlara da yol açabileceği belirtilmektedir. Araştırmalar, ev ödevlerinin bireyde “değersizlik” ve “öğrenilmiş çaresizlik” duygularının oluşumuna katkıda bulunabileceğini göstermektedir (Bolat, 2016). Bu tür olumsuz duyguların, öğrencilerin okula ve öğretmenlerine karşı olumsuz tutum geliştirmelerine neden olabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca, öğrencilerin yaşlarına uygun sosyal ve kültürel etkinliklere katılmak yerine, ödev yapmak zorunda kalmalarının huzursuzluk yaratabileceği vurgulanmaktadır (Núñez vd., 2015).

İyi planlanmamış ve içeriği yeterince zenginleştirilmemiş ödevlerin, öğretmenler ile aileler arasında gerilim yaratabileceği ve öğrencinin akademik gelişimini olumsuz etkileyebileceği de belirtilmektedir (Genç, 2019). Bununla birlikte, bazı öğrencilerin bağımsız çalışarak kendi öğrenme süreçlerine yön verme konusunda yeterli hazırlığa sahip olmamaları nedeniyle ödevleri bir yük olarak algıladıkları görülmektedir. Ev ödevi sürecinde karşılaşılan temel sorunlardan biri de aile desteğinin yetersiz olmasıdır. Kalyoncu’nun (2020) çalışması, aile desteğinin eksikliğinin hem öğrenciler hem de öğretmenler üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ortaya koymaktadır.

Buna ek olarak, bazı araştırmacılar, ev ödevlerinin öğrencilerin duygusal ve fiziksel olarak yorulmalarına, sosyal etkinliklere veya boş zaman aktivitelerine yeterince vakit ayıramamalarına neden olabileceğini öne sürmektedir (Türkoğlu vd., 2014). Dolayısıyla, ödevlerin planlanma sürecinde öğrencilerin akademik ve sosyal gelişimlerini dengeleyen bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği söylenebilir. Ev ödevleri, öğrencilerin akademik başarısını desteklemenin yanı sıra, öğrenmeye karşı tutumlarını ve sorumluluk duygularını da şekillendirmektedir. Ev ödevi, öğrenenin derse aktif katılımını sağlamanın, derse hazırlık yapmasını teşvik etmenin ve motivasyonunu artırmanın yollarından biridir (Yuladır & Doğan, 2009). Bu doğrultuda verilen ödevler, öğrencilerin öz disiplin geliştirmelerine yardımcı olurken, aynı zamanda öğrenmeye yönelik içsel motivasyonlarını da artırabilir. Bu noktada, motivasyonun öğrenme üzerindeki etkisi önemli hale gelmekte ve öğrencilerin akademik gelişiminde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Herhangi bir davranışın gerçekleşmesi için öğrencinin istekli hale gelmesi, o davranışın sıklığını ve etkililiğini artırmaktadır. Akademik bağlamda değerlendirildiğinde, gerçekleştirilen akademik etkinliklerin verimliliğini belirleyen en önemli unsurlardan biri motivasyondur (Akbaba, 2011). Araştırmalar, öğrencilerin ödev yapma sürecinde yalnızca motivasyon

düzeylerinin değil, aynı zamanda motivasyon türlerinin de belirleyici olduğunu göstermektedir (Ryan & Deci, 2000). Dışsal motivasyon bağlamında, öğrencilerin çoğunlukla yüksek not almak, öğretmenlerini memnun etmek veya cezadan kaçınmak gibi nedenlerle ödev yaptıkları tespit edilmiştir (Walker vd., 2004). Ancak, bu tür dışsal güdülenme genellikle düşük katılım, sınırlı öğrenme ve düşük akademik başarı ile ilişkilendirilmektedir (Vallerand vd., 1997). Buna karşın, içsel motivasyona sahip öğrenciler öğrenme sürecine daha fazla ilgi göstermekte, yaratıcılıklarını ortaya koymakta ve uzun vadede daha yüksek başarı sergilemektedir (Flink vd., 1992; Bouffard vd., 2001; Coutts, 2004). Bu nedenle, motivasyonun ödev sürecinde kilit bir rol oynadığı ve özellikle öğrencilerin ödev yönetimine aktif katılımını sağlamak açısından büyük bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır (Corno, 2000; Xu & Corno, 1998). Öğrencinin genel ilgisi, derse katılımı ve öğrenme sürecinden keyif alması şeklinde tanımlanan akademik motivasyon ise, öğrenci başarısı (Long vd., 2007) ve öğrencilerin okula yönelik duyguları açısından önemli bir faktördür. Yapılan araştırmalar, akademik motivasyonun yüksek olmasının akademik başarıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Eccles vd., 2006).

Tüm bu bilgiler doğrultusunda ödev yapmak, sadece bir görev değil, aynı zamanda kendi potansiyelini keşfetme ve geleceğini şekillendirme fırsatı sağlamakta, öğrencilerin öğrenme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Sadece derslerde edinilen bilgilerin pekiştirilmesini değil, aynı zamanda bağımsız çalışma, problem çözme, zaman yönetimi gibi önemli becerilerin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Ödevler sayesinde öğrenciler, sorumluluk alma alışkanlığı kazanmakta ve öz güvenleri artmaktadır. Ayrıca, farklı düşünme biçimlerini deneyerek yaratıcılıklarını geliştirmelerine yardımcı olmaktadır ve öğrencilerin sadece okul hayatına değil, gelecekteki yaşamlarına da hazırlanmalarını sağlamaktadır. Bu nedenle, ev ödevleri bir yük değil, aksine öğrenme sürecinin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmelidir. Bu doğrultuda, öğrencilerin ev ödevlerine yönelik motivasyonlarının ölçülmesi, akademik gelişimlerini olumsuz etkileyen faktörlerin belirlenmesi, akademik becerilerini geliştirmeye yönelik farklı uygulamaların hayata geçirilmesi ve gerekli önlemlerin alınması açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin ev ödevlerine yönelik motivasyon düzeylerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Ortaokul öğrencilerinin ev ödevlerine yönelik motivasyon düzeyleri nedir ve bu motivasyon düzeylerini etkileyen faktörler nelerdir?

- Ortaokul öğrencilerinin içsel ve dışsal motivasyon düzeyleri, ev ödevlerini tamamlama süreçlerini nasıl etkilemektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, ergenlerin sosyal medyada görünüş algısına yönelik tutumlarını incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, belirli bir zaman diliminde mevcut durumu betimlemek amacıyla geniş bir örneklem üzerinde veri toplamak için kullanılmaktadır. Tarama araştırmaları, araştırmaya dahil edilen grubun konuya dair bilgi, algı ve tutumlarını belirlemek amacıyla yapılmaktadır (Tuncer, 2020).

2.2. Örneklem Grubu

Araştırmanın örneklemini, 14-17 yaş aralığında rastgele seçilmiş toplam 244 kişiden oluşmaktadır. Aşağıdaki çizelgede katılımcıların betimsel istatistikleri verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcılara ait betimsel istatistikler

Değişkenler		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kız	118	48.4
	Erkek	126	51.6
Yaş	14	55	22.5
	15	85	34.8
	16	55	22.5
	17	49	20.1
Anne eğitim durumu	İlkokul	53	21.7
	Ortaokul	82	33.6
	Lise	75	30.7
	Üniversite	34	13.9
Baba eğitim durumu	İlkokul	41	16.8
	Ortaokul	71	29.1
	Lise	90	36.9
	Üniversite	42	17.2
Toplam	Öğrenci	244	100.0

Çizelge 1'e göre 244 katılımcının 118'i (%48.4) kız, 126'sı (%51.6) erkektir. Yaş değişkenine göre 14 yaşında 55 (%22.5); 15 yaşında 85 (%34.8); 16 yaşında 55 (%22.5); 17 yaşında 49 (%20.1) öğrenci olduğu görülmektedir. Anne eğitim durumu incelendiğinde 53'ü (%21.7) ilkokul, 82'si (%33.6) ortaokul, 75'i (%30.7) lise, 34'ü (%13.9) üniversite mezunudur. Baba

eğitim durumuna göre ise 41'i ilköğretim (%16.8), 71'i (%29.1) ortaokul, 90'ı (%36.9) lise, 42'si (%17.2) üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri Katz ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen Türkçeye uyarlaması Duru ve Çöğmen (2016) tarafından yapılan “*Ev Ödevleri Motivasyon Ölçeği (EÖMÖ)*” kullanılarak elde edilmiştir. Ölçek iki alt faktör ve toplamda 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenirliğini değerlendirmek amacıyla Cronbach Alpha katsayısı (α) ve madde-toplam korelasyon katsayıları incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, Otonomi alt boyutunun iç tutarlılık katsayısı .82, Kontrol alt boyutunun iç tutarlılık katsayısı ise .62 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise ölçeğin güvenirlik değeri .78 olarak hesaplanmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde olup; “Hiç katılmıyorum=1”, “Katılmıyorum=2”, “Kararsızım=3”, “Katılıyorum=4”, “Tamamen katılıyorum=5” olarak ifade edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan veriler SPSS programına aktararak frekans, yüzde, standart sapma, aritmetik ortalama, t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) hesaplanmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğu ise çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek değerlendirilmiştir. Ölçeğin toplam puan ortalamasına ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş ve normal dağılım sağladığı ($E\ddot{O}M\ddot{O}_{kurtosis/skewness}$; .975,-.575) tespit edilmiştir.

Öğrencilerin ev ödevlerine yönelik motivasyon düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılması için, bağımsız grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farkı belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır.

Öğrencilerin ev ödevlerine yönelik motivasyon düzeylerinin yaş, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumu değişkenleri açısından karşılaştırılması için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi Alpha (α) = 0.05 olarak belirlenmiş ve $p < 0.05$ değeri anlamlı kabul edilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bu bölümünde, verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular çizelgeler aracılığıyla sunulmuştur.

Öğrencilerin EÖMÖ puan ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Çizelge 2. Cinsiyet değişkenine göre EÖMÖ bağımsız gruplar t testi bulguları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	sd	t	p
EÖMÖ	Kız	118	3.17	.506	2.845	.005*
	Erkek	126	2.96	.598		

* $p < .05$

Çizelge 2'ye göre; kız öğrencilerin EÖMÖ puan ortalaması ($\bar{X}=3.17$, $sd=.506$), erkek öğrencilerin puan ortalamasından ($\bar{X}=2.96$, $sd=.598$) daha yüksek bulunmuştur.

Bağımsız örneklem t-testi sonucunda, gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($t=2.845$, $p=.005$). Bu sonuç, kız ve erkek öğrencilerin ev ödevlerine yönelik motivasyon düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($p < .05$).

Öğrencilerin EÖMÖ puanlarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

Çizelge 3. Yaş değişkenine göre EÖMÖ tek yönlü ANOVA testi bulguları

	Yaş	n	$\bar{X}$	sd	F	p	Tukey
EÖMÖ	14	55	3.19	.534	4.416	.005	14-17*
	15	85	3.15	.450			
	16	55	2.96	.645			
	17	49	2.86	.615			
	Toplam	244	3.06	.563			

* $p < .05$

Çizelge 3'teki analiz bulgularına göre, yaş grupları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($F=4.416$, $p=.005$). Tukey testi sonuçlarına göre, anlamlı farklılığın 14 ve 17 yaş grupları ($p < .05$) ile 15 ve 17 yaş grupları ($p < .05$) arasında olduğu belirlenmiştir.

Yaş gruplarına göre ortalama puanlar incelendiğinde, 14 yaş grubu ($\bar{X}=3.19$, $sd=.534$) ve 15 yaş grubu ($\bar{X}=3.15$, $sd=.450$) en yüksek puanlara sahipken, 17 yaş grubu ($\bar{X}=2.86$, $sd=.615$) en düşük puana sahiptir. Bu durum, yaş ilerledikçe EÖMÖ puanlarının azaldığını göstermektedir.

Öğrencilerin EÖMÖ puanlarının anne eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Çizelge 4. Anne eğitim durumu değişkenine göre EÖMÖ tek yönlü ANOVA testi bulguları

Anne eğitim durumu	n	$\bar{X}$	sd	F	p	Tukey
İlkokul	53	3.04	.601	.388	.762	-
Ortaokul	82	3.08	.511			
EÖMÖ Lise	75	3.09	.579			
Üniversite	34	2.97	.604			
Toplam	244	3.06	.563			

Çizelge 4 incelendiğinde; farklı anne eğitim düzeylerine sahip öğrencilerin EÖMÖ puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($F=.388$, $p=.762$). Grupların ortalamaları incelendiğinde, lise mezunu annelere sahip öğrencilerin EÖMÖ puan ortalaması en yüksek ($\bar{X}=3.09$, $sd=.579$), üniversite mezunu annelere sahip öğrencilerin ise en düşük ($\bar{X}=2.97$, $sd=.604$) olduğu görülmektedir. Ancak, bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Öğrencilerin EÖMÖ puanlarının baba eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

Çizelge 5. Baba eğitim durumu değişkenine göre EÖMÖ tek yönlü ANOVA testi bulguları

Baba eğitim durumu	n	$\bar{X}$	sd	F	p	Tukey
İlkokul	41	3.02	.573	1.269	.286	-
Ortaokul	71	3.05	.591			
EÖMÖ Lise	90	3.02	.547			
Üniversite	42	3.21	.533			
Toplam	244	3.06	.563			

Çizelge 5 incelendiğinde; baba eğitim düzeyi grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($F=1.269$, $p=.286$).

Aşağıdaki çizelgede öğrencilerin ev ödevlerine yönelik motivasyonlarını ölçen EÖMÖ ölçeğinde en yüksek ve en düşük puan ortalamasına sahip iki maddeye ilişkin bulgular sunulmuştur.

Çizelge 7. Öğrencilerin ev ödevleri motivasyonlarına yönelik EÖMÖ'ye ait bulguları

Madde No.	n	$\bar{X}$	sd
13	135	3.96	1.076
6	135	3.95	1.178
1	135	1.57	.985
2	135	2.14	1.336

Çizelge 7'ye göre; öğrencilerin ev ödevi motivasyonlarına yönelik puan ortalamalarında en yüksek ilk iki madde; “Ev ödevlerimi okul başarıyı artırdığı için yapıyorum(13).” ve “Ev ödevlerimi yapıyorum çünkü ödevleri yapabildiğimi görmek hoşuma gidiyor(6).” maddeleri olmuştur. En düşük ortalamaya sahip iki madde ise; “Ev ödevlerimi ailem beni cezalandırmasın diye yapıyorum (1).” ve “Ev ödevlerimi öğretmenim bana kızmasın diye yapıyorum (2).” maddeleri olarak belirlenmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin ev ödevlerine yönelik motivasyonları incelenmiş ve elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin ev ödevi motivasyonları

cinsiyet ve yaş değişkenleri açısından anlamlı farklılıklar göstermektedir. Araştırma kapsamında, kız öğrencilerin ev ödevi motivasyon puan ortalamalarının erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İyioz'un (2019) gerçekleştirdiği çalışmada, kız öğrencilerin erkeklere kıyasla ev ödevlerine daha olumlu bir bakış açısıyla yaklaştıkları tespit edilmiştir. Işık ve Ozan'ın (2023) gerçekleştirdiği çalışmada ise, cinsiyet değişkeni doğrultusunda ev ödevi yönetim becerileri incelenmiş ve kız öğrencilerin bu becerilerinin erkek öğrencilere kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yaş değişkeni göz önünde bulundurulduğunda 14-17 yaş arasında 14 yaşındaki öğrencilerin, 15-17 yaş arasında ise 15 yaşındaki öğrencilerin puan ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, küçük yaş grubunun ev ödevlerine karşı daha motive ya da disiplinli olduğunu gösterebilir. Ancak yaş ilerledikçe, özellikle 16 ve 17 yaşlarında akademik baskıların, sınav kaygılarının veya sosyal etkileşimlerin artmasıyla ev ödevlerine yönelik motivasyonun düşebileceği düşünülebilir. Bu bağlamda, ev ödevlerinin sadece miktarı ve içeriği değil, öğrencilerin bu ödevleri yapma motivasyonları da büyük önem taşımaktadır. Öğrencilerin ev ödevlerini isteyerek ve severek yapmalarının, onların içsel motivasyonlarını olumlu yönde etkileyebileceği söylenebilir. Ayrıca, ev ödevlerinin öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun ve anlamlı olacak şekilde tasarlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Duru & Çöğmen, 2017). Nitekim Çakır ve Ünal'ın (2019) araştırma bulgularına göre, ortaokul son sınıf öğrencileri ev ödevlerini, merkezi sınavlara ne kadar hazırlık sağladıkları açısından değerlendirmektedir. Çoktan seçmeli sorularla yapılan bu sınavlara benzerlik gösteren test çözmeye yönelik ödevler, öğrenciler tarafından daha değerli bulunurken, diğer türdeki ödevler zaman kaybı olarak algılanmaktadır.

Araştırmada anne eğitim durumu ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Alan yazında ev ödevlerine yönelik motivasyon ile ilgili bu değişkenlerin incelendiği çalışmalar sınırlı olmakla birlikte Işık ve Ozan (2023) yaptıkları çalışmada anne eğitim durumunun öğrencilerin ödev yönetimi becerileri üzerinde önemli bir faktör olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Baba eğitim durumu değişkeninde ise babası üniversite mezunu öğrencilerin puan ortalamalarının daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmada da babası üniversite mezunu olan öğrencilerin puanları daha yüksek bulunmuştur fakat bu fark anlamlı düzeyde değildir.

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin ev ödevi motivasyonlarına ilişkin en yüksek puan ortalamasına sahip iki madde, *"Ev ödevlerimi okul başarıma artırdığı için yapıyorum"* ve *"Ev ödevlerimi yapıyorum çünkü ödevleri yapabildiğimi görmek hoşuma gidiyor"* ifadeleri

olmuştur. Bu durum, öğrencilerin ev ödevlerine yönelik içsel motivasyonlarının yüksek olduğunu ve akademik başarıya katkı sağlama amacının, ödev yapma sürecinde önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Yılmaz'ın (2021) çalışmasında yapılan analizler sonucunda, öğrencilerin motivasyon düzeyleri ile akademik başarıları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencinin ev ödevlerini ödül kazanma ya da cezadan kaçınma amacıyla yapması, istenilen bir durum değildir. Asıl beklenen, öğrencinin içsel motivasyona dayanarak, öğrenme sürecinden keyif alması ve bu doğrultuda ödevlerini gerçekleştirmesidir (Çakır & Ünal, 2019). Çalışmanın bulgularına göre, en düşük ortalamaya sahip iki madde, *"Ev ödevlerimi ailem beni cezalandırmam diye yapıyorum"* ve *"Ev ödevlerimi öğretmenim bana kızmasın diye yapıyorum"* ifadeleri olmuştur. Bu bulgu, öğrencilerin ev ödevi yapma sürecinde dışsal baskılardan ziyade bireysel farkındalık ve akademik başarı beklentileri doğrultusunda hareket ettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla, öğrencilerin ev ödevlerine yönelik tutumlarının büyük ölçüde öz belirleme ve içsel motivasyonla şekillendiği söylenebilir.

Araştırma bulgularına dayanarak, öğrencilerin ev ödevi motivasyonlarını artırmaya yönelik aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Ödevler, öğrencilerin ilgi alanlarına ve seviyelerine uygun, anlamlı ve teşvik edici şekilde düzenlenmelidir.
- Cinsiyet faktörü göz önünde bulundurulmalı, erkek öğrencilerin motivasyonlarını artırmaya yönelik özel stratejiler geliştirilmeli, tüm öğrencilere eşit destek sağlanmalıdır.
- 16-17 yaş grubunda motivasyonun düştüğü göz önünde bulundurularak, bu yaş grubuna yönelik teşvik edici yöntemler uygulanmalıdır.
- Özellikle öğrencilerin motivasyonlarını etkileyen psikolojik, sosyal ve çevresel faktörlerin belirlenmesi için daha geniş çaplı ve derinlemesine araştırmalar yapılmalıdır.

Bu öneriler doğrultusunda, öğrencilerin ev ödevi süreçlerine yönelik motivasyonlarının artırılması ve akademik başarılarının desteklenmesi amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Akbaba, s. (2006). Eğitimde motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 343-361

- [2] Bolat, Ö. (2023). *Beni ödülle cezalandırma*. Doğan Yayınları.
- [3] Bouffard, T., Boileau, L., & Vezeau, C. (2001). Students' transition from elementary to high school and changes of the relationship between motivation and academic performance. *European journal of psychology of education*, 16(4), 589-604. <https://www.jstor.org/stable/23420370?seq=1>
- [4] Büyüktokatlı, N. (2009). *İlköğretimde ev ödevi uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- [5] Corno, L. (2000). Looking at homework differently. *The Elementary School Journal*, 100(5), 529-548.
- [6] Cooper, H., & Valentine, J. C. (2001). Using research to answer practical questions about homework. *Educational Psychologist*, 36(3), 143-153. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3603_1
- [7] Cooper, H., Robinson, J. C., & Patall, E. A. (2006). Does homework improve academic achievement? A synthesis of research, 1987–2003. *Review of Educational Research*, 76(1), 1-62. <https://doi.org/10.3102/00346543076001001>
- [8] Coutts, P. M. (2004). Meanings of homework and implications for practice. *Theory into Practice*, 43(3), 182-188. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4303_3
- [9] Çakır, E., & Ünal, A. (2019). Ortaokul son sınıf öğrencilerinin ev ödevleri hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Language Teaching and Educational Research*, 2(1), 41-56. <https://doi.org/10.35207/ater.535622>
- [10] Duru, S., & Çöğmen, S. (2016). *Ev ödevleri motivasyon ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması*. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9395>
- [11] Duru, S., & Çöğmen, S. (2017). İlkokul-ortaokul öğrencileri ve velilerin ev ödevlerine yönelik görüşleri. *İlköğretim Online*, 16(1). <http://dx.doi.org/10.17051/io.2017.76577>
- [12] Eccles, J. S., Wong, C. A., & Peck, S. C. (2006). Ethnicity as a social context for the development of African-American adolescents. *Journal of School Psychology*, 44(5), 407-426. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2006.04.001>
- [13] Flink C., Boggiano A., Main D., Barrett M., Katz P. (1992). Children's achievement-related behaviors: The role of extrinsic and intrinsic motivational orientations. In Boggiano A., Pittman T. (Eds.), *Achievement and motivation: A social-developmental perspective* (pp. 189–214). Cambridge, England: Cambridge University Press.

- [14] Genç, N. (2019). *İlkokulda verilen ev ödevlerinin öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerine göre incelenmesi* İlkokulda verilen ev ödevlerinin öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerine göre incelenmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). *Atatürk Üniversitesi, Erzurum*.
- [15] Güneş, F. (2014). Eğitimde ödev tartışmaları. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 3(2), 1-25.
- [16] Işık, Ş., & Ozan, C. (2023). Ortaokul öğrencilerinin ev ödevi yönetim becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Bogazici University Journal of Education*, 40(2), 287-313. <https://doi.org/10.52597/buje.1263492>
- [17] İyioz, D. (2019). *Öğrencilerin ödev yönetim stratejileri ile ödev amaç, ödev ilgi ve ödev ilişkisi tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- [18] Kalyoncu, A. (2020). *İlkokul 4. sınıf düzeyinde ev ödevi tekniğine ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- [19] Katz, I., Kaplan, A., & Buzukashvily, T. (2011). The role of parents' motivation in students' autonomous motivation for doing homework. *Learning and Individual Differences*, 21(4), 376-386. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2011.04.001>
- [20] Long, J. F., Monoi, S., Harper, B., Knoblauch, D., & Murphy, P. K. (2007). Academic motivation and achievement among urban adolescents. *Urban Education*, 42, 196-222. <https://doi.org/10.1177/0042085907300447>
- [21] Núñez, J. C., Suárez, N., Rosário, P., Vallejo, G., Cerezo, R., & Valle, A. (2015). Teachers' feedback on homework, homework-related behaviors, and academic achievement. *The Journal of Educational Research*, 108(3), 204-216. <https://doi.org/10.1080/00220671.2013.878298>
- [22] Özer, B., & Öcal, S. (2013). Sınıf öğretmenlerinin ev ödevlerine yönelik uygulamalarının ve görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(1), 133-149.
- [23] Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- [24] Soydan, Ş. N. (2019). *Tam sayılar öğretiminde eğitsel oyun kullanımının 7. sınıf öğrencilerinin akademik başarıları ve derse karşı tutumu üzerine etkisinin araştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- [25] Şen, H., & Gülcan, M. (2012). İlköğretim 4 ve 5 sınıflarda verilen ev ödevleri konusunda veli görüşleri. *GÜ Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi*, 29, , 29-41.
- [26] Tirit, H., Türkmenoğlu, M., Keyfli, D., Binici, L., Kılıç, İ., & Karayılan, A. (2024). Ev ödevi konusunda yayınlanan makalelerdeki eğilimlerin incelenmesi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 10(42), 79-90. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11827227>
- [27] Tuncer, M. (2020). *Nicel araştırma desenleri: Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- [28] Turanlı, A. S. (2007). Gerçek bir ikilem: Ödev vermek ya da vermemek? *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 136-154.
- [29] Türkoğlu, A., İflazoğlu Saban, A., & Karakuş, M. (2014). *Eğitim sürecinde ödev* (2. Baskı). Anı Yayıncılık.
- [30] Ünal, A., Yıldırım, A., & Sürücü, A. (2018). Eğitim fakültesi öğrencilerinin etkili olarak kabul ettikleri ödevler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (48), 555-574.
- [31] Vallerand, R. J., Fortier, M. S., & Guay, F. (1997). Self-determination and persistence in a real-life setting: toward a motivational model of high school dropout. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(5), 1161. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.72.5.1161>
- [32] Walker, J. M., Hoover-Dempsey, K. V., Whetsel, D. R., & Green, C. L. (2004). Parental involvement in homework. *A review of current research and its implications for teachers, after school program staff, and parent leaders*. Harvard Family Research Project.
- [33] Xu, J., & Corno, L. (1998). Case studies of families doing third-grade homework. *Teachers College Record*, 100(2), 403-436. <https://doi.org/10.1177/0161468198100002>
- [34] Yılmaz, H. (2021). *Öğrencilerin öğretim sürecine yönelik algıları ile matematiksel motivasyon ve akademik başarı ilişkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- [35] Yuladı, C., & Doğan, S. (2009). Fen ve teknoloji dersinde öğrencilerin ev ödevi performansını arttırmaya yönelik bir eylem araştırması. *Cankaya University Journal of Law*, 12(2), 211-238.

ERGENLERDE AKRAN ZORBALIĞI

Peer Bullying in Adolescents

Doç Dr. Aysel ARSLAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

Yüksek Lisans Öğrencisi Mevlüde Sümeyye POLAT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
smyypltt58@gmail.com - ORCID ID: 0009-0001-9802-7812

ÖZET

Bu araştırma, ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığına maruz kalma ve zorbalık yapma durumlarını cinsiyet, sınıf düzeyi ve ebeveyn eğitim durumu değişkenleri açısından incelemektedir. Çalışmada, Kutlu ve Aydın (2010) tarafından geliştirilen "*Akran Zorbalığı Ölçeği*" kullanılmış ve 244 ortaokul öğrencisinden toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Bulgular, cinsiyetin akran zorbalığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını, ancak sınıf düzeyine göre farklılıklar olduğunu göstermektedir. Özellikle 6 ve 7. sınıf öğrencileri hem zorbalığa uğrama hem de zorba olma açısından en yüksek puanları almıştır. Ebeveyn eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, anne eğitim seviyesinin akran zorbalığı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı, ancak lise mezunu babalara sahip öğrencilerin en yüksek zorba ve kurban puanlarına, üniversite mezunu babalara sahip öğrencilerin ise en düşük puanlara sahip olduğu belirlenmiştir. Akran zorbalığının önlenmesine yönelik olarak okul tabanlı bilinçlendirme programları, aile desteğini artıran çalışmalar ve psikososyal destek hizmetlerinin güçlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Akran zorbalığı, ortaokul, öğrenci

Abstract

This study examines the experiences of middle school students regarding peer bullying, both as victims and perpetrators, in terms of gender, grade level, and parental education level. The "*Peer Bullying Scale*" developed by Kutlu and Aydın (2010) was used, and data collected from 244 middle school students were analyzed using the SPSS program. The findings indicate that

gender does not have a significant effect on peer bullying; however, differences emerge based on grade level. Specifically, 6th and 7th-grade students scored the highest in both victimization and bullying behaviors. Regarding parental education, while the mother's education level did not show a significant impact on peer bullying, students with fathers who graduated from high school had the highest bully and victim scores, whereas those with university-graduate fathers had the lowest scores. To prevent peer bullying, school-based awareness programs, initiatives to strengthen parental support, and enhanced psychosocial support services are recommended.

Keywords: Peer bullying, middle school, student

1. GİRİŞ

Zorbalık, birey veya gruplar tarafından kasıtlı olarak gerçekleştirilen, mağdura zarar verme amacı taşıyan ve süreklilik gösteren olumsuz davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Borgen vd., 2021). Bu tür eylemler genellikle güç dengesizliği ile karakterize edilmekte olup, mağdurun kendini savunmakta zorlanmasına yol açmaktadır. Zorbalık yalnızca fiziksel saldırılarla sınırlı kalmaz, aynı zamanda psikolojik, sözel veya dijital yollarla da gerçekleştirilebilir. Akran zorbalığı ise, benzer yaş grubundaki bireyler arasında meydana gelen ve fiziksel, duygusal ya da sosyal üstünlük sağlama amacı taşıyan sürekli olumsuz davranışları içeren bir olgudur. Genellikle, daha güçlü ya da baskın konumda olan birey, kendisinden daha zayıf gördüğü kişiye karşı zarar verici eylemler sergileyerek kontrol kurmaya çalışır. Bu süreçte, zorbalığı uygulayan kişi "zorba", zorbalığa maruz kalan kişi ise "kurban" olarak adlandırılmaktadır (Olweus, 1993).

Zorbaların en belirgin özelliklerinden biri, akranlarına karşı saldırgan ve zarar verici davranışlar sergilemeleridir. Empati yoksunluğu gösteren bu bireyler, uyguladıkları zorbalık eylemleri nedeniyle suçluluk hissetmezler. Hatta, mağdurun bu davranışı hak ettiğine dair bir inanç geliştirebilirler (Olweus, 1993). Akran grupları tarafından daha fazla dışlanan veya düşük kabul gören zorbalar, genellikle yüksek kaygı seviyesine sahip, depresif belirtiler gösteren ve düşük güven duygusuna sahip bireylerdir (Austin & Joseph, 1996; Salmon vd., 1998). Akran zorbalığı uygulayan bireyler, genellikle akranlarına yönelik olumsuz davranışlarıyla dikkat çekerken, aynı zamanda yetişkinlere, öğretmenlere ve ailelerine karşı da saldırgan bir tutum sergileyebilmektedirler (Olweus, 1994). Zorbalar için, kendini savunmada yetersiz olan, sosyal destek mekanizmalarından yeterince faydalanamayan ve şiddete başvurmayı engelleyici güçlü inançlara sahip bireyler, diğerlerine kıyasla daha kolay hedef haline gelmektedir. Mağdurların

zorbalığa karşılık vermemesi, zorbaların onlar üzerinde hâkimiyet kurmasını kolaylaştırarak kurban olarak seçilmelerine neden olmaktadır (Parada, 2006).

Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin, diğer akranlarına kıyasla daha düşük özgüvene sahip oldukları, fiziksel ve psikolojik rahatsızlık belirtileri gösterdikleri, iletişim kurmada güçlük çektikleri ve sosyal ilişkilerinde bozulmalar yaşadıkları görülmektedir. Zorbalık, öğrencilerin okula yönelik motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyerek isteksizlik yaratmakta, bu isteksizliğin artması ise zamanla okul fobisine dönüşebilmektedir (Ayas & Pişkin, 2015). Zorbalık deneyimi yaşayan öğrenciler, derslerine odaklanmak yerine bu olumsuz durumlardan nasıl kurtulabileceklerine yönelik düşüncelere yönelmektedir. Bu nedenle, okul başarılarında önemli düşüşler yaşanabilmekte ve okula yönelik korkuları nedeniyle devamsızlık yapma eğilimleri artabilmektedir (Çankaya, 2011).

Akran zorbalığı, doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmaktadır. Doğrudan zorbalık, mağdura yönelik fiziksel ve sözel saldırıları içermektedir. Bu tür davranışlar arasında vurma, tehdit etme, eşyaya zarar verme, eleştirme, lakap takma ve alay etme gibi eylemler yer almaktadır. Dolaylı zorbalık ise mağduru doğrudan hedef almak yerine, sosyal çevresi üzerinden zarar vermeye yönelik eylemleri kapsamaktadır. Bunlar arasında mağduru görmezden gelme, gruptan dışlama, söylenti yayma, mağdura zarar vermesi için başkalarını yönlendirme ve başkalarını mağdura karşı olumsuz davranışlarda bulunmaya teşvik etme gibi durumlar bulunmaktadır (Harris & Petrie, 2003).

Ergenlik döneminde arkadaşlık ilişkileri ve akran desteği, bireyin gelişim sürecinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu dönemde akran ilişkileri, ergenlerin psikososyal sağlığı üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Nitekim, ergenlerin okul ortamında zorbalığa maruz kalma ya da zorbalık yapma olasılığı, sahip oldukları akran ilişkilerinin niteliğiyle doğrudan bağlantılı olabilmektedir (Huang vd., 2013). Olumsuz akran ilişkileri, zorbalık mağduru olma riskini artırabilecek bir faktör olabileceği gibi, okul ortamında saldırgan davranışlara karşı bir tepki olarak da ortaya çıkabilir. Öte yandan, ergenlerin arkadaşlarından aldığı sosyal desteğin, zorbalığın olumsuz etkilerini hafifletebileceği düşünülmektedir (Shaheen vd., 2019). Yapılan bir araştırmada, lise öğrencilerinin %21.3'ü zorbalık nedeniyle okula gelmek istemedikleri belirtilmiştir (Tural-Hesapçıoğlu & Yeşilova, 2015). Benzer şekilde, farklı bir çalışmada ise öğrencilerin %40.4'ü akran zorbalığını okulda sıkça karşılaşılan bir durum olarak değerlendirmiştir (Polat & Sohbet, 2020). Bu bulgular, akran zorbalığının eğitim ortamında yaygın bir sorun olduğunu ve öğrencilerin akademik motivasyonlarını,

psikolojik iyi oluşlarını ve okula devam durumlarını olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir.

Arslan ve Savaşer'in (2009) araştırmasına göre, öğrencilerin sınıf düzeyleri düşük olduğunda fiziksel zorbalık daha yaygınken, sınıf seviyesi arttıkça sözel zorbalığın daha sık görüldüğü tespit edilmiştir. Pişkin (2002) ise, Türkiye'de her üç öğrenciden birinin akran zorbalığına maruz kaldığını belirtmektedir. Bu nedenlerle akran zorbalığı, çağımızın en önemli sosyal sorunlarından biri haline gelmiş, çocukların ve gençlerin okul hayatlarını olumsuz etkileyen bir durumdur. Akran zorbalığının önlenmesi için ailelerin, öğretmenlerin, okulların ve toplumun ortak çaba göstermesi gerekmektedir. Empati becerilerinin geliştirilmesi, şiddetsiz iletişim yöntemlerinin öğretilmesi, farklılıklara saygı duymanın öneminin vurgulanması ve zorbalığa maruz kalan çocukların desteklenmesi bu süreçte kritik öneme sahiptir. Çünkü zorbalığın mağduru konumundaki çocuklar bir süre sonra uygulayıcısı konumuna geçmektedir. Alanyazında akran zorbalığı üzerine birçok araştırma yapılmış olup, son dönem çalışmaları daha çok çeşitli değişkenler açısından zorbalığı incelemeye odaklanmaktadır. Örneğin, Özbey ve Başdaş (2022), ergenlerde zorbalık ve siber zorbalığı etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik çalışmalarında aile yapısı ve internet kullanım süresi gibi değişkenleri değerlendirmişlerdir. Aslan ve Polat (2023), akran zorbalığının öğrencilerin psikolojik ve fiziksel sağlığı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Bu nedenle, ergenler arasında akran zorbalığının güncel yaygınlığını araştırmak, literatürdeki bu boşluğu doldurmak adına önem arz etmektedir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Cinsiyet değişkenine göre akran zorbalığı farklılık göstermekte midir?
- Cinsiyet, öğrencilerin zorba ya da mağdur olma durumlarını etkileyen bir faktör müdür?
- Erkek ve kız öğrenciler arasında zorbalık açısından anlamlı bir fark var mıdır?
- Anne ve baba eğitim durumu, öğrencilerin zorbalığa maruz kalma ya da zorba olma olasılığını etkileyen bir değişken midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığını belirlemek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, belirli bir

zaman dilimi içerisinde mevcut durumu betimlemek ve geniş bir örneklemden veri toplamak için tercih edilmektedir. Bu tür araştırmalar, katılımcı grubun ilgili konuya ilişkin bilgi, algı ve tutumlarını belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilir (Tuncer, 2020).

2.2. Örneklem Grubu

Araştırmanın örneklemini, rastgele seçilmiş toplam 244 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Aşağıdaki çizelgede katılımcıların betimsel istatistikleri verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcılara ait betimsel istatistikler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Kız	118	48.4
	Erkek	126	51.6
Sınıf düzeyi	5.sınıf	55	22.5
	6.sınıf	85	34.8
	7.sınıf	55	22.5
	8.sınıf	49	20.1
Anne eğitim durumu	İlkokul	53	21.7
	Ortaokul	82	33.6
	Lise	75	30.7
	Üniversite	34	13.9
Baba eğitim durumu	İlkokul	41	16.8
	Ortaokul	71	29.1
	Lise	90	36.9
	Üniversite	42	17.2
Toplam	Öğrenci	244	100.0

Çizelge 1'e göre öğrencilerin 118'i (%48.4) kız, 126'sı (%51.6)'sı ise erkektir. Sınıf düzeyine bakıldığında, en fazla katılım 6. sınıf seviyesinden (%34.8, n = 85) olurken, bunu 5. sınıf (%22.5, n = 55), 7. sınıf (%22.5, n = 55) ve 8. sınıf (%20.1, n = 49) seviyelerindeki öğrenciler takip etmektedir.

Anne eğitim durumu açısından incelendiğinde, en büyük grubu lise mezunu annelere sahip öğrenciler oluşturmaktadır (%30.7, n = 75). Bunu ortaokul mezunu anneler (%33.6, n = 82) takip etmektedir. İlkokul mezunu anneler %21.7 (n = 53), üniversite mezunu anneler ise %13.9 (n = 34) oranında temsil edilmektedir.

Baba eğitim durumu değişkenine göre, en fazla katılım lise mezunu babalar tarafından temsil edilen öğrenci grubuna aittir (%36.9, n = 90). Ortaokul mezunu babalar %29.1 (n = 71), ilkokul mezunu babalar %16.8 (n = 41), üniversite mezunu babalar ise %17.2 (n = 42) oranında yer almaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri Kutlu ve Aydın (2010) tarafından geliştirilen “Akran Zorbalığı Ölçeği (AZÖ)” kullanılarak elde edilmiştir. Ölçek, “Kurban olma, Zorba olma, Dolgu” olarak alt faktörlere tanımlanmış ve toplamda 19 maddeden oluşmaktadır. Alt ölçeklerin Cronbach's Alpha güvenirlik katsayıları sırasıyla Zorba için .83, Kurban için .86 ve Dolgu için .70 olarak hesaplanmıştır.

Bu çalışmada ise ölçeğin güvenirlik değerleri Dolgu için .68, Kurban için .90, Zorba için .88 olarak bulunmuştur. Ölçek 5'li likert tipinde olup; “Hiç katılmıyorum=1”, “Katılmıyorum=2”, “Kararsızım=3”, “Katılıyorum=4”, “Tamamen katılıyorum=5” olarak ifade edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS programına aktararak frekans, yüzde, standart sapma, aritmetik ortalama, t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) hesaplanmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğu, çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek değerlendirilmiştir. Ölçeğin toplam puan ortalamasına ait çarpıklık ve basıklık değerleri analiz edilmiş ve verilerin normal dağılım göstermediği ($AZÖ_{kurtosis/skewness}$; 1.458, 1.128) belirlenmiştir. Bu nedenle ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığı düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından karşılaştırılmasına yönelik, bağımsız gruplarda aritmetik ortalamalara ait farkları belirlemek amacıyla Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığı düzeylerinin sınıf, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumu değişkenleri açısından karşılaştırılmasına yönelik olarak Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. İstatistiki açıdan anlamlılık derecesi Alpha (α), yanılma düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bu bölümünde verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular çizelgeler aracılığıyla sunulmuştur.

Öğrencilerin AZÖ'ye ilişkin puan ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız gruplar Mann-Whitney U testi uygulanmış ve elde edilen veriler aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

Çizelge 2. Cinsiyet değişkenine göre AZÖ Mann-Whitney U testi bulguları

	Cinsiyet	n	χ^2	U	Z	p
AZÖ	Kız	118	125.15	7121.500	-.568	.570
	Erkek	126	120.02			

Çizelge 2'ye göre; öğrencilerin akran zorbalığı düzeyleri, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($U=7121.500$, $Z = -.568$, $p=.570$).

Grupların sıralı ortalamaları incelendiğinde, kız öğrencilerin ortalama sıralı puanı 125.15, erkek öğrencilerin ise 120.02 olarak hesaplanmıştır. Ancak, $p>.05$ olduğu için bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgu, kız ve erkek öğrencilerin akran zorbalığına yönelik ortalama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir.

Öğrencilerin AZÖ'ye ilişkin puan ortalamalarının sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Elde edilen veriler aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

Çizelge 3. Sınıf düzeyi değişkenine göre AZÖ Kruskal-Wallis testi bulguları

AZÖ	Sınıf	n	Mean Rank	χ^2	df	p
Dolgu	5.sınıf	55	126.96	2.088	3	.554
	6.sınıf	85	124.36			
	7.sınıf	55	110.70			
	8.sınıf	49	127.51			
Kurban	5.sınıf	55	102.86	14.012	3	.003
	6.sınıf	85	136.33			
	7.sınıf	55	137.67			
	8.sınıf	49	103.52			
	5.sınıf	55	86.89	22.814	3	.000
	6.sınıf	85	139.02			

Zorba	7.sınıf	55	127.18	15.905	3	.001
	8.sınıf	49	128.56			
Toplam	5.sınıf	55	96.02			
	6.sınıf	85	140.71			
	7.sınıf	55	131.87			
ortalama	8.sınıf	49	110.12			

* $p < .05$

Çizelge 3 incelendiğinde; Dolgu alt ölçeği için sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($\chi^2(3)=2.088$, $p=.554$).

Kurban alt ölçeği için sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($\chi^2(3)=14.012$, $p=.003$).

Zorba alt ölçeğinde sınıf düzeyleri arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($\chi^2(3)=22.814$, $p=.000$).

Genel AZÖ puanları açısından da sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılık bulunmuştur ($\chi^2(3)=15.905$, $p=.001$). $p < .05$ olması nedeniyle sınıf düzeylerinin akran zorbalığı ölçeği toplam puanları üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Ortalama sıralamalar incelendiğinde:

6. sınıf öğrencileri tüm alt ölçeklerde en yüksek ortalama sıralama değerine sahipken 5. sınıf öğrencileri en düşük ortalama sıralara sahip gruptur. 7. ve 8. sınıf öğrencileri arasında ise belirgin bir fark gözlenmemektedir.

Ortaokul öğrencilerinin AZÖ'ye ilişkin puanlarının anne eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Elde edilen veriler aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

Çizelge 4. Anne eğitim durumu değişkenine göre AZÖ Kruskal-Wallis testi bulguları

AZÖ	Eğitim düzeyi	n	Mean Rank	χ^2	df	p
Dolgu	İlkokul	53	131.86	1.604	3	.645
	Ortaokul	82	117.07			

	Lise	75	120.19			
	Üniversite	34	126.09			
	İlkokul	53	126.06			
	Ortaokul	82	113.38	2.433	3	.432
Kurban	Lise	75	130.05			
	Üniversite	34	122.31			
	İlkokul	53	112.29			
	Ortaokul	82	124.80	5.929	3	.264
Zorba	Lise	75	134,35			
	Üniversite	34	106,74			
	İlkokul	53	120,44			
Toplam	Ortaokul	82	113,95	4.070	3	.144
ortalama	Lise	75	135,70			
	Üniversite	34	117,21			

Çizelge 4 incelendiğinde; analiz bulgularına göre, anne eğitim durumu değişkenine göre öğrencilerin akran zorbalığı ölçeği toplam puanları ve alt ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Dolgu alt ölçeği açısından anne eğitim durumu grupları arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır ($\chi^2(3)=1.604$, $p=.645$).

Kurban alt ölçeğinde gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($\chi^2(3)=2.433$, $p=.432$).

Zorba alt ölçeğinde anne eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($\chi^2(3)=5.929$, $p=.264$).

AZÖ toplam puanı açısından da gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($\chi^2(3)=4.070$, $p=.144$).

Ortaokul öğrencilerinin AZÖ'ye ilişkin puanlarının baba eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testinden elde edilen veriler aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

Çizelge 5. Baba eğitim durumu değişkenine göre AZÖ Kruskal-Wallis testi bulguları

AZÖ	Eğitim Düzeyi	n	Mean Rank	χ^2	df	p
Dolgu	İlkokul	41	123.27	.817	3	.846
	Ortaokul	71	118.56			
	Lise	90	121.46			
	Üniversite	42	130.65			
Kurban	İlkokul	41	105.83	8.182	3	.042
	Ortaokul	71	122.58			
	Lise	90	136.98			
	Üniversite	42	107.61			
Zorba	İlkokul	41	108.50	19.256	3	.000
	Ortaokul	71	128.63			
	Lise	90	139.29			
	Üniversite	42	89.81			
Toplam ortalama	İlkokul	41	104.52	10.954	3	.012
	Ortaokul	71	122.90			
	Lise	90	139.37			
	Üniversite	42	103.23			

* $p < .05$

Çizelge 5 incelendiğinde; Dolgu alt ölçeği açısından, baba eğitim düzeyi grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($\chi^2(3)=.817, p=.846$).

Kurban alt ölçeğinde, baba eğitim düzeyi grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($\chi^2(3)=8.182, p=.042$).

Zorba alt ölçeğinde, baba eğitim düzeyi grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($\chi^2(3)=19.256, p=.000$).

AZÖ toplam puanı açısından, baba eğitim düzeyi grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($\chi^2(3)=10.954, p=.012$).

Ortalama sıralamalar incelendiğinde: Lise mezunu babalara sahip öğrenciler tüm alt ölçeklerde en yüksek ortalama sıralamaya sahiptir. Üniversite mezunu babalara sahip öğrenciler, zorba ve kurban alt ölçeklerinde en düşük ortalama sıralara sahiptir. İlkokul ve ortaokul mezunu babalara sahip öğrenciler ise genellikle orta sıralarda yer almaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada, ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığına maruz kalma ve zorbalık yapma durumları cinsiyet, sınıf düzeyi ve ebeveyn eğitim durumu değişkenleri açısından incelenmiştir. Bulgular, cinsiyetin akran zorbalığında anlamlı bir farklılık oluşturmadığını, yani kız ve erkek öğrencilerin benzer oranlarda zorbalığa maruz kaldığını veya zorbalık yaptığını göstermektedir. Totan'ın (2008) çalışmasında, zorbalık yapma oranının kız ve erkek öğrenciler arasında benzerlik gösterdiği; ancak, kurban olma oranının kız öğrencilerde hem zorba hem de kurban olma oranının ise erkek öğrencilerde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sipahi'nin (2019) çalışmasında, akran zorbalığı davranışlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Araştırma bulguları, cinsiyet değişkeninin akran zorbalığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını gösterse de literatürde farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Açıkgöz (2017) yaptığı çalışmada, akran zorbalık düzeyleri ve akran mağdurluk düzeyleri açısından cinsiyet değişkeni arasında erkek öğrenciler lehine anlamlı farklılıklar bulmuştur.

Sınıf düzeyi değişkenine göre yapılan analizler, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma oranlarının diğer sınıflara kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle 6. sınıf öğrencileri hem zorbalığa uğrama hem de zorba olma açısından en yüksek puanları almıştır. Gökkaya ve Tekinsav-Sütcü'nün (2018) araştırmasında, ortaokul öğrencileri arasında zorbalık davranışı gösterme oranları incelenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin, 5 ve 6. sınıf öğrencilerine kıyasla daha fazla zorbalık davranışı sergilediği gözlemlenmiştir. Yağız'ın (2024) çalışmasında ise, özellikle kurban olma boyutu ve genel akran zorbalığı açısından 7 ve 8. sınıf öğrencileri arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiş ve bu farkın 7. sınıf öğrencileri lehine olduğu görülmüştür. Bulgular, 8. sınıf öğrencilerinin akran baskısını en düşük düzeyde algılamak, 7. sınıf öğrencilerinin hem kurban olma hem de genel zorbalık algısının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu dönem, çocukların ergenlik sürecine adım attıkları ve sosyal ilişkilerin daha karmaşık bir hale geldiği bir evre olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte, akran zorbalığının

yaygın görülebileceği ve çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıkabileceği belirtilmektedir (Atasoy, 2023).

Ebeveyn eğitim durumu açısından ise anne eğitim seviyesinin akran zorbalığı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken, Lise mezunu babalara sahip öğrenciler en yüksek ortalama puana sahiptir, yani hem zorba hem de kurban olma durumunu en fazla yaşayan grup olarak öne çıkmaktadır. Üniversite mezunu babalara sahip öğrenciler ise en düşük puana sahiptir, yani zorbalık süreçlerine daha az dahil olmaktadır. Literatürde bu değişkenlerle ilgili farklı sonuçlara ulaşılmış çalışmalar vardır. Özman'ın (2018) ortaokul öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırma sonucunda, ebeveynlerin eğitim düzeyi ile akran zorbalığı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Sarier'in (2024) çalışmasında, zorbalık davranışlarının öğrencilerin anne veya baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle ebeveyn eğitim düzeyinin akran zorbalığı üzerindeki etkisi, bireylerin sosyo-ekonomik ve kültürel çevrelerine bağlı olarak farklı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, ebeveyn eğitim düzeyi ve akran zorbalığı arasındaki ilişkinin daha kapsamlı meta-analiz çalışmalarıyla ele alınması gerekmektedir.

Bu araştırmanın bulgularına dayanarak, akran zorbalığını önlemeye ve öğrencilerin daha sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirmesine yönelik aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Ortaokul seviyesinde zorbalık eğiliminin arttığı kritik yaş gruplarına yönelik rehberlik hizmetleri güçlendirilmeli, zorbalık karşıtı atölye çalışmaları ve empati eğitimi verilmelidir.
- Ebeveynlere yönelik bilinçlendirme programları düzenlenerek, çocuklarının akran ilişkilerini sağlıklı bir şekilde yönlendirmelerine yardımcı olunmalıdır.
- Çalışma bulgularındaki farklılıklar, zorbalık olgusunun okul ortamı, bölgesel ve kültürel faktörler ile bireysel psikolojik değişkenlerden etkilendiğini göstermektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, ebeveyn tutumları, sosyo-ekonomik düzey ve medya kullanımı gibi ek değişkenlerin zorbalık üzerindeki etkileri incelenmeli ve uzunlamasına çalışmalar ile zorbalık eğilimlerinin zaman içindeki değişimi takip edilmelidir.

KAYNAKÇA

- [1] Açıkgöz, T. (2017). *Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı ile okula karşı tutum (Kartepe ilçesi örneği)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- [2] Arslan, S. Ö., & Savaşer, S. (2009). Okulda zorbalık. *Milli Eğitim Dergisi*, 39(184), 218-227.
- [3] Aslan, M., & Polat, M. O. (2023). Tüm boyutlarıyla akranlar arası zorbalık. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 43-82.
- [4] Atasoy, K. (2023). Ortaokul grubu öğrencilerinde akran zorbalığı ve benlik saygısının incelenmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- [5] Austin, S., & Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds. *British Journal of Educational Psychology*, 66, 447-456. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8279.1996.tb01211.x>
- [5] Ayas, T., & Pişkin, M. (2015). Akran zorbalığını belirleme ölçeği ergen formu. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 316-324.
- [6] Borgen, N. T., Olweus, D., Kirkebøen, L. J., Breivik, K., Solberg, M. E., Frønes, I., ... & Raaum, O. (2021). The potential of anti-bullying efforts to prevent academic failure and youth crime. A case using the Olweus Bullying Prevention Program (OBPP). *Prevention Science*, 22, 1147-1158. <https://doi.org/10.1007/s11121-021-01254-3>
- [7] Çankaya, İ. (2011). İlköğretimde akran zorbalığı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 81-92.
- [8] Gökkaya, F., & Sütçü, S. T. (2020). Akran zorbalığının ortaokul öğrencileri arasındaki yaygınlığının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 40-54. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2018042225>
- [9] Harris, S., & Petrie, G. F. (2003). *Bullying: The bullies, the victims, the bystanders*. Scarecrow Press.
- [10] Hesapçıoğlu, S. T., & Yeşilova, H. (2015). Lise öğrencilerinin zorbalığa ve zorbalara ilişkin duyguları, düşünceleri ve tutumları. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 16, 284-293. <http://dx.doi.org/10.5455/apd.155780>
- [11] Huang, H., Hong, J. S., & Espelage, D. L. (2013). Understanding factors associated with bullying and peer victimization in Chinese schools within ecological contexts. *Journal of child and family studies*, 22, 881-892.

- [12] Kutlu, F., & Aydın, G. (2010). Akran zorbalığı ölçek geliştirme ön çalışması: Kendini bildirim formu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 1-12
- [13] Olweus, D. (1993). Bullies on the playground: The role of victimization. In C. H. Hart (Ed.), *Children on playgrounds: Research perspectives and applications* (pp. 85–128). State University of New York Press.
- [14] Olweus, D. (1994). Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-1190. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229.x>
- [15] Özbey, H., & Başdaş, Ö. (2022). Ergenlerde zorbalık ve siber zorbalığı etkileyen faktörler. *YOBÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(2), 106-116.
- [16] Özman, M. (2018). *Ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığına maruz kalma düzeyleri ile kardeş ilişkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- [17] Parada, R. H., Marsh, H. W., & Craven, G. R. (2005). *There and back again from bully to victim and victim to bully: A reciprocal effects model of bullying behaviours in schools*. Paper presented at the Australian Association for Research in Education.
- [18] Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- [19] Polat, F., & Sohbet, R. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinde akran zorbalığı. *KSU Medical Journal*, 15(2), 41-51. <https://doi.org/10.17517/ksutfd.608921>
- [20] Salmon, G., James, A., & Smith, D. M. (1998). Bullying in schools: Self reported anxiety, depression, and self esteem in secondary school children. *British Medical Journal*, 317, 924-925. <https://doi.org/10.1136/bmj.317.7163.924>
- [21] Sarier, G. (2024). *Ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığı ve iletişim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- [22] Shaheen, A. M., Hamdan, K. M., Albqoor, M., Othman, A. K., Amre, H. M., & Hazeem, M. N. A. (2019). Perceived social support from family and friends and bullying victimization among adolescents. *Children and Youth Services Review*, 107, 104503. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104503>
- [23] Sipahi, E. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık ve akran zorbalığı eğilimlerinin örgütsel yabancılaşma ve örgütsel güven algılarına etkilerinin incelenmesi: Ankara ili örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

- [24] Tuncer, M. (2020). *Nicel araştırma desenleri: Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- [25] Yağız, M. (2024). *Okul yöneticiliği bağlamında ortaokul öğrencilerinin yaşadıkları akran zorbalığı ile sosyal kaygı ilişkisinin incelenmesi* (Tezsiz yüksek lisans projesi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

